

APPELTJES VAN HET

Bozeetjesland

Bandversiering van Luc Verstraete

A P P E L T J E S
VAN HET
M E E T J E S L A N D

J A A R B O E K
VAN HET
HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP
VAN HET MEETJESLAND

Nr 8 — 1957

E E K L O - 1957

DE BEVOLKINGSEVOLUTIE VAN EVERGEM, LOVENDEGEM, SLEIDINGE, WAARSCHOOT EN ZOMERGEM GEDURENDE DE XVIIe EN XVIIIe EEUWEN

EEN HISTORISCH-DEMOGRAFISCHE STUDIE

Na de voortreffelijke studie van P. Deprez over het bevolkingscijfer in de heerlijkheid Nevele gedurende de XVIe, XVIIe en XVIIIe eeuwen (1), is het voor goed duidelijk geworden dat de historische demografie van het platteland een eigen methode dient te volgen, wil zij tot aanvaardbare resultaten komen.

Het blijft echter de grootste verdienste van Prof. Van Werveke, dat hij in ons land voor het eerst een wetenschappelijk-aanvaard bevolkingscijfer berekende op grond van de telling der geboorten en huwelijken (2), naderhand nog aangevuld door een methodologisch artikel, waarin naast de zuiver statistische gegevens ook de sociaal-economische factoren hun plaats krijgen in de verklaring van het bevolkingscijfer (3).

Het is immers duidelijk dat om het even welke cijfers niet louter mechanisch mogen verklaard, maar dienen geïnterpreteerd te worden tot uitputting van alle mogelijkheden.

-
- (1) P. DEPREZ : *Het Bevolkingscijfer in de Heerlijkheid Nevele gedurende de XVIe, XVIIe en XVIIIe eeuwen*. Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent. Gent 1955. Nieuwe reeks. Deel IX, p. 50-119.
 - (2) H. VAN WERVEKE : *De Curve van het Gentse Bevolkingscijfer in de XVIIe en XVIIIe eeuw*. Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie, Klasse der Letteren, jaargang X, nr 8, Brussel, 1948.
 - (3) H. VAN WERVEKE : *Demografische problemen in de Zuidelijke Nederlanden (XVIIe en XVIIIe eeuw)*. Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Kunsten van België. Klasse der Letteren. Jaargang XVII, 1955, nr 1.

Herhaaldelijk zullen wij in onze studie dan ook rekening houden met elke factor, zowel economisch als militair, die het bevolkingscijfer zou kunnen beïnvloeden hebben.

Het grootst-mogelijk aantal bronnen zullen dus dienen onderzocht en de gegevens ervan met elkaar geconfronteerd worden. Uit deze combinatie van gegevens moge dan het definitief resultaat van ons onderzoek naar voren komen.

Het samen bestuderen van deze 5 gemeenten is geen louter toeval. Eerst en vooral maken zij een *territoriale* eenheid uit : zij vormen een aaneengesloten geheel.

Ook *historisch* zijn zij lotsverbonden. In de door ons te behandelen periode maakten zij deel uit van eenzelfde administratief-bestuurlijk gebied : de Oudburg van Gent. Binnen dit gebied vormden zij zelfs samen met 5 andere dorpen van 1621 tot 1648 het Contributieland, gedurende die periode grotelijks geïsoleerd van de rest der kasselrij (4). Op geestelijk gebied ressorteerden zij eveneens onder eenzelfde omschrijving : alle vijf de parochies behoorden tijdens deze periode tot de dekenij Evergem.

Omdat het de leidinggevende dorpen van de Kasselrij waren (samen brachten zij 27,60 % op van de totale omestelling van de Oudburg, hetzij meer dan 1/4), menen wij zelfs aan de hand van het bestuderen van Evergem, Lovendegem, Sleidinge, Waarschoot en Zomergem een representatief beeld te schetsen dat gelden kan voor de ganse groep parochies binnen de Oudburg, gelegen tussen Gent en Brugge. De kleinere dorpen errond zijn immers minder toonaangevend voor het geheel, omdat men bij gebrek aan materiaal over minder spreiding beschikt.

Voegen wij er tenslotte nog aan toe, dat al deze dorpen, behalve Evergem, over een bijna volledige reeks

(4) Zie hierover verder in dit Jaarboek onze studie. *Krijgsverrichtingen in en om Z. Meetjesland gedurende de laatste fase van de Tachtigjarige oorlog. (1621-1648)*.

parochieregisters beschikken. De leemte van Evergem wordt dan nog gedeeltelijk verholpen door de aanwezigheid van een Liber Status Animarum van 1635.

I. DE GEGEVENS

Onze gegevens zijn van 4-voudige aard : de volkstellingen (van 1635 tot 1798), een lijst van weerbare mannen (1745), de gegevens der parochieregisters (dopen en huwelijken 1608-1795) en teslotte de communicantencijfers (1620-1775).

Elk van deze gegevens zullen wij afzonderlijk bespreken om tenslotte na vergelijking en inwerking der resultaten op mekaar een greep te doen naar het approximatief bevolkingscijfer der onderscheiden parochies.

A. De volkstellingen

1. *De Liber Status van Evergem van 1635* (5).

Deze « staat der zielen » werd door deken Jan Ondermaercq voltooid tijdens de maand november 1635.

Hij werd zeer gedetailleerd en nauwkeurig opgevat. Elk huisgezin is afzonderlijk beschreven. Veelal wordt de ouderdom van elk der gezinsleden opgegeven en hun onderlinge familiale relatie. Dit met mutaties tot 1647.

Ongelukkig is slechts de helft van bedoelde Status bewaard. Wij zijn slechts in detail ingelicht voor de wijken Over-het-Water, Belzele en Doornzele. Het bewaarde register maakt echter het tweede deel uit van bedoelde Status. Daardoor vinden wij op de laatste bladzijde een overzichtelijke tabel van het totaal der 6 wijken, die ons dus eveneens de cijfers geven voor de 3 overige wijken : Schoonstraat, Meerbeke en Elslo.

Aan de hand van het gegeven aantal gezinnen is het

(5) RAG - Evergem nr 764.

mogelijk het aantal personen per huishouden te berekenen.

	Aantal inwoners	Aantal gezinnen	Gemiddelden per gezin
Schoonstraat	600	114	5,26
Meerbeke	460	72	6,38
Elslo	658	107	6,14
Over-het-Water	607	122	4,97
Belzele (6)	518	94	5,51
Doornzele (7)	315	58	5,43
Totaal	3158	567	5,56

2. *De Liber Status van Belzele van 1647.*

De Liber Status van Evergem voor 1647 bestond uit 6 registers, voor elke wijk één, waarvan alleen de Staat van Belzele bewaard bleef (8).

Hij is dubbel interessant omdat wij hem kunnen vergelijken met de staat van 12 jaar vroeger, die door dezelfde persoon opgemaakt werd. Ondanks de betrekkelijk ongunstige tijdsconjunctuur (contributieperiode) stellen wij een verhoging vast van 10 % (567 inw. voor 104 gezinnen, gemiddeld 5,45 personen per gezin tegen 518 inwoners voor 94 gezinnen in 1635). Het totaal bevolkingscijfer voor gans Evergem kan dus met een grote zekerheid in 1647 geschat worden op $3158 + 315 = 3473$ zielen.

3. *De telling van 1698 (9).*

Deze telling van de graanvoorraden door de Oud-

-
- (6) De wijk Belzele is hier slechts een deel van de huidige parochie Belzele. Zie kaart in ons werk : *De Geschiedenis van Evergem in vogelvlucht* ; Jubileumboek Davidsfonds. - Evergem 1952.
 - (7) Eveneens slechts een deel van de huidige parochie ; de westergrens lag aan de molen van Doornzele-Dries.
 - (8) RAG - Evergem nr 765. (Oud Kerkarchief).
 - (9) RAG - Oudburg nr 1882. Dit bundel met de gegevens der telling van 1698 voor verschillende dorpen van de Oudburg werd door Deprez over het hoofd gezien.

burg bevolen is volledig voor de ganse kasselrij. De meeste kleine gemeenten geven een zeer gedetailleerde staat op, met vermelding van hun aantal inwoners. De grotere dorpen vergenoegen zich eenvoudig met de opgave van hun graanreserve en hun eventueel overschot of te kort.

Zo komt het dat we voor onze 5 dorpen slechts beslag konden leggen op de cijfers voor Waarschoot (10) en Sleidinge-Keure (11).

Zij bedragen voor Waarschoot 2642 inwoners, verdeeld over 537 gezinnen, hetgeen ons een gemiddelde geeft van 4,91 personen per gezin, en voor Sleidinge-Keure 1460 inwoners.

4. *De algemene telling van 1709* (12).

Deze telling werd evenals voorgaande opgemaakt met het oog op het vastleggen der graanvoorraden in de kasselrij. Zij bevat een « Lyste van alle specien van graenen bevonden binnen de prochien deser casselrye van Ghendt ».

Zij is wel belangrijk, omdat hier voor het eerst al de bestudeerde dorpen naast mekaar komen te staan en er mogelijkheid tot onderlinge vergelijking bestaat. Daarenboven beschikken wij over aanvullende gegevens voor de wijken Belzele en Doornzele onder Evergem, voor Sleidinge (Keure en St. Baafs), voor Waarschoot en voor Zomergem.

(10) Eveneens vermeld in het Resolutieboek van Waarschoot (1695-1706) fo 64 ro. De telling werd beëindigd op 24 november 1698.

(11) Sleidinge was sinds 1658 administratief in 2 bijna gelijke delen verdeeld : *Sleidinge-Keure*, omvattend de wijken Berrent en Broek, en *Sleidinge-St. Baafs*, omvattend de wijken Hooiwege en Volpenswege.

(12) RAG - Oudburg nr 1919. Dit bundel met een algemene bevolkingstabel van de Oudburg, waarvan zich eveneens een afschrift bevindt in RAG - Raad van Vlaanderen, Correspondentie fiscalen nr 3340, bevat voor de meeste gemeenten zeer gedetailleerde bevolkingstaten. Ook dit allerbelangrijkst bundel werd door Deprez over het hoofd gezien. Hij maakte slechts gebruik van de algemene bevolkingstabel uit de Raad van Vlaanderen.

Dit geeft ons volgende gedetailleerde tabel :

	Inwoners	Gezinnen	Gezins- gemiddelden
Evergem St. Baafs	2824	—	—
Belzele	498	87	5,72
Doornzele	333	69	4,82
Evergem totaal :	3655		
Lovendegem :	1800	—	—
Sleidinge St. Baafs	1494	310	4,81
Sleidinge-Keure	1556	324	4,80
Sleidinge totaal :	3050	634	4,81
Waarschoot :			
Arisdonk	521	103	5,05
Voorde	286	62	4,61
Beke	131	30	4,36
Weststraat	547	122	4,49
Kerkstraat	503	118	4,26
Oostmoer	527	113	5,27
Totaal :	2515	548	4,58
Zomergem :			
Stoktevijver	284	57	4,98
Meerlare	417	81	5,14
Beke	244	49	4,97
Korteboeken	193	40	4,82
Langeboeken	324	71	4,56
Hoetsel	251	57	4,40
Hagenekke	287	67	4,28
Ro	189	36	5,25
Durmen	358	74	4,83
Kerkwijk	592	137	4,32
Totaal :	3139	669	4,69

Dat wij met deze cijfers in een crisisperiode beland zijn, moge blijken uit de gegevens der voorgaande tellingen.

Waarschoot telde in 1698, 2642 inwoners, in 1709 slechts 2515.

De wijk Belzele telde in 1635, 518 inwoners. in 1647, 567 inwoners en in 1709 nog maar 498 inwoners.

De cijfers voor Lovendegem evenwel zullen wij verder aan een kritisch onderzoek onderwerpen.

5. *De telling van Belzele van 1710* (13).

Opnieuw met het oog op een telling der graanvoorraden werd het jaar nadien voor Belzele een inwonerslijst opgemaakt. De wijk telde toen 524 inwoners, hetzij een vermeerdering van 26 inwoners bij het vorig jaar, bijna uitsluitend te wijten aan de terugkomst van gevluchte families uit de stad. De beide lijsten van 1709 en 1710 zijn zeer gedetailleerd. Door vergelijking konden wij vaststellen dat enkele Belzeelse families op de lijst van 1709 niet en op die van 1710 wel voorkwamen (14).

6. *De telling van Doornzele van 1740* (15).

Opnieuw met het oog op een telling der graanvoorraden werd op 30 april 1740 geïnformeerd naar de hoeveelheid tarwe, rogge en zaad die in de onderscheiden parochies aanwezig was.

Alleen Doornzele gaf ter staving zijn inwoneraantal op dat toen 341 eenheden bedroeg. Vergeleken bij 1709

(13) RAG - Oudburg nr 1923.

(14) Door de heer C. De Rammelaere werden wij gewezen op een algemene telling 1725-1726 berustende in het fonds : Kasselrij Aalst nr 392. Zij geeft wel cijfers voor onze 5 parochies. Nochtans zijn de cijfers van het aantal « personnes à 12 sols » niet in verhouding tot het respectievelijk inwoneraantal. Daarom kunnen wij deze telling niet gebruiken. Ter illustratie geven wij hier de opgegeven cijfers :

Evergem	2165
Lovendegem	1580
Sleidinge	1792
Waarschoot	2241
Zomergem	3053

Evergem dat zeker meer inwoners telde dan Zomergem en Waarschoot is hier opgegeven met een kleiner cijfer. Voor Waarschoot en Sleidinge zijn de verhoudingen al evenmin juist.

(15) RAG - Oudburg nr 1938.

stellen wij slechts een zeer minieme stijging vast, nauwelijks 2 % op 31 jaar.

7. *De Liber Status van Sleidinge van 1745* (16).

Deze staat, opgemaakt tijdens de maand augustus 1745, onder leiding van pastoor Gillis Caese, landdeken van het district Evergem, met behulp van zijn twee onderpastoors P. F. Versterre en Jan Heuriblock, is met de meeste zorg gesteld. Hij heeft niet alleen een demografisch, maar ook een sociaal-economisch en genealogische waarde.

Wij beschouwen het document hier vooral in zijn demografisch aspect.

Ziehier dan in samenvattende tabel de globale resultaten van deze tabel. (De wijken Broek en Berrent vormen Sleine-Keure ; de wijken Volpenswege en Hooiwege : Sleine-St. Baafs.)

	Comm.	Niet-Comm.	Totaal	Aantal gez.	Gezins-gem.
Broek	674	488	1162	222	5,23
Berrent	565	296	861	156	5,51
Sleine-Keure	1239	784	2023	378	5,35
Volpenswege	594	322	916	179	5,11
Hooiwege	607	304	911	187	4,87
Sleine-St. Baafs	1201	626	1827	366	4,99
Algemene totalen	2440	1410	3850	744	5,17

Deze cijfers vragen evenwel enige nadere toelichting. De niet-communicantencijfers liggen ten opzichte van de communicantencijfers veel te hoog. Trouwens voor datzelfde jaar geeft men in de Bisschoppelijke Visitaties 2630 communicanten op.

Hoe is dat te verklaren ? Normaal is de communicantenleeftijd rond de 12 jaar. Te Sleidinge zijn de com-

(16) Kerkarchief Sleidinge.

municanten in dat jaar steeds 14 jaar, de kinderen tussen 11 en 14 jaar krijgen de vermelding « confirmatus », « confirmata » en worden bij de niet-communicanten gerekend. Deze laatste categorie kan dus in twee verdeeld worden :

- a) 0-11 jaar : non-conf.
- b) 11-14 jaar : conf.

Aldus komen wij tot volgende tabel :

Niet-Communicanten :

	Conf. 11-14 j.	Non Conf. — 11 j.	Totaal
Broek	103	385	488
Berrent	60	236	296
Volpenswege	53	269	322
Hooiwege	85	219	304
	301	1109	1410

Voor de periode van 11 tot 14 jaar geeft dit een gemiddelde van 100 kinderen per jaargang. Wanneer wij nu de communicanten zouden rekenen tot 12 jaar zouden wij een communicantencijfer van $2440 + 200 = 2640$ bekomen, wat ons zeer dicht brengt bij het opgegeven cijfer voor dat jaar (2630).

Afzonderlijke gegevens over de diverse wijken leren ons iets over de spreiding der inwoners :

Hooiwege : Plaats = Dorp 76 gezinnen, Vaardeken 76 gezinnen, Zwaantje 5 gezinnen, Wellingstraat 28 gezinnen ;

Volpenswege : Arm Eindeke 29 gezinnen, Molenstraatje 6 gezinnen, Schroonhoek 8 gezinnen, Puttenstraat 10 gezinnen, Volpenswege 69 gezinnen, Singel 20 gezinnen, Veldhoek 37 gezinnen ;

Broek : Eekskén 37 gezinnen, Bosstraat 8 gezinnen, Daasdonk 33 gezinnen, Wittemoer 53 gezinnen, Molenstraat 15 gezinnen, Schroonhoek 7 gezinnen, Vier Huizen 13 gezinnen, Lange Dam 57 gezinnen ;

Berrent : Hulleken (huidige Polenstraat) 9 gezinnen,

Wurmstraat 3 gezinnen, Weststraat 38 gezinnen, Weegse 44 gezinnen, Dreef 6 gezinnen, Meistraatje 18 gezinnen, Hoeksken 27 gezinnen, Lange Dam 1 gezin, Eeksken 9 gezinnen.

Zoals men kan opmerken zijn verschillende straten over 2 wijken verdeeld. Zo Molenstraatje : Wijk Volpenswege 5 gezinnen + Wijk Broek 15 gezinnen = 20 gezinnen ;

Eeksken : Wijk Broek 37 gezinnen + wijk Berrent 9 gezinnen = 46 gezinnen ;

Schroonhoek : Wijk Volpenswege 8 gezinnen + wijk Broek 7 gezinnen = 15 gezinnen ;

Lange Dam : Wijk Broek 57 gezinnen + wijk Berrent 1 gezin = 58 gezinnen.

Dit pleit voor de ouderdomsprioriteit der straten t.o.v. de wijken, die zuiver kunstmatig zijn.

8. *De Liber Status van Waarschoot van 1777* (17).

De Staat opgemaakt door pastoor Pauwels op 22 juni 1777 is zeer gedetailleerd opgevat. Naast de namen der ouders komt hun aantal kinderen voor. Er wordt onderscheid gemaakt tussen niet-communicanten onder en boven de 7 jaar, tussen dienstpersoneel communicanten en niet-communicanten. Resumeren wij duidelijkheidshalve deze staat onder de volgende rubrieken : (18)

(17) Kerkarchief Waarschoot. Dit register werd mij ter hand gesteld door de vriendelijke bemiddeling van de heer F. de Clercq, waarvoor hartelijke dank.

(18) Verklaring der afkortingen :

Comm. : Communicanten.

A.T. : Algemeen Totaal.

N.C. + 7 j. : Niet-Communicanten boven de 7 jaar. (tussen 7 en 12 j.)

N.C. — 7 j. : Niet-Communicanten beneden de 7 jaar.

D.C. : Dienstpersoneel communicanten.

Gez. : Aantal gezinnen.

D.N.C. : Dienstpersoneel niet-communicanten.

T.C. : Totaal der communicanten.

Gem : Gezinsgemiddelde.

T.N.C. : Totaal der niet-communicanten.

Wijk	Comm	N.C. +7 j.	N.C. —7 j.	D.C.	DNC	TC	TNC	A.T.	Gez.	Gem.
1. Kerkstraat	691	157	207	109	16	800	380	1180	244	4,83
2. Hoeksken	122	27	22	15	5	137	54	191	45	4,24
3. Oostmoer	374	101	121	78	12	452	234	686	127	5,40
4. Arisdonk	319	81	106	83	6	402	193	595	114	5,22
5. Voorde	260	56	74	52	5	312	135	447	80	5,58
6. Beke	96	20	28	37	11	133	59	192	33	5,81
7. Berg	111	23	31	15	8	126	62	188	39	4,82
8. Dam	42	12	15	15	1	57	28	85	15	5,66
9. Berggat Keer	143	46	42	18	5	161	93	254	48	5,29
10. Jagerpad	70	21	27	19	4	89	52	141	25	5,64
11. Bosstraat	33	11	10	1	—	34	21	55	12	4,58
12. Daasdonk	79	15	21	7	1	86	37	123	18	6,83
13. Hoeksken Daasdonk	21	6	8	3	1	24	15	39	5	7,8
14. Weststraat	363	90	113	59	6	422	209	631	112	5,63
	2724	666	825	511	81	3235	1572	4807	917	5,24

Deze cijfers zijn het resultaat van eigen natelling.
De pastoor heeft zich vergist bij het samentellen.

Het totaal der communicanten bedraagt bij hem 3264 tegenover 3235 bij ons ; dat van de niet-communicanten boven de 7 jaar 736 tegenover 747 bij ons, wat voor beide getallen samen een verschil betekent van 3982 inwoners (onze berekening) tegenover 4000 inwoners van de pastoor, hetzij een verschil van 18 eenheden. De pastoor gaf echter het totaal cijfer der niet-communicanten onder de 7 jaar niet op. Dit bedraagt 825, zodat het totaal bevolkingscijfer 4807 inwoners beloopt.

9. *De telling van Evergem- en Sleidinge-St. Baafs van 1786 (19).*

Van deze telling, uitgevoerd naar een keizerlijke ordonnantie van 29 mei, beschikken we slechts over de gegevens van Evergem-St. Baafs (Evergem min de wijken Belzele en Doornzele) en Sleidinge-St. Baafs (ongeveer de helft van Sleidinge).

Voor het Evergemse deel beschikken wij per wijk respectievelijk over de cijfers der communicanten, niet-communicanten boven de 7 jaar en beneden de 7 jaar. Ook aan de hand van deze cijfers zal het dus mogelijk zijn het communicantencoëfficiënt te berekenen.

	Comm.	N.C. + 7 j.	N.C. — 7 j.	T.N.C.	Algeh. tot.
Dorp	595	81	148	229	824
Wippelgem + deel O.W. + Elslo	524	98	141	239	763
Schoonstraat + Overdam + Hulleken + Vierlinden + Vurstje	871	177	213	390	1261

	Comm.	N.C. + 7 j.	N.C. — 7 j.	T.N.C.	Algeh. tot.
Meerbeke + Reibroek + Heffink	504	58	153	211	715
Wippelgem + deel O.W. + Elslo + Langerbrugge	724	121	189	310	1034
	3218	535	844	1379	4597

Voor Sleidinge-St. Baafs is de telling veel sommierder opgevat en beschikken we slechts over de eindcijfers, die respectievelijk bedragen 1786 communicanten, 226 niet-communicanten boven de 7 jaar en 396 niet-communicanten beneden de 7 jaar, wat het totaal der niet-communicanten brengt op 622 en het totaal bevolkingscijfer van Sleidinge-St. Baafs op 2408 zielen.

10. *De algemene telling van 1792* (20).

Deze telling op last van de Oudburg uitgevoerd in de maand december 1792 geeft slechts de eindcijfers.

Alleen voor *Zomergem* zijn de inwoners per wijk gegroepeerd. Zij leren ons dus iets over hun spreiding :

Beke	491
Korteboeken	310
Langeboeken	600
Durmen	527
Ro	328
Hoetsel	368
Hagenekke	611
Kerkwijk	1521
Stoktevijver	462
Meerlare	715
Totaal	5933

Evergem geeft een totaalcijfer van 6022 zielen verdeeld over Evergem-St. Baafs 4550, Doornzele 617 en Belzele 855.

Sleidinge 4896 zielen, waarvan 2361 op de Keure en 2535 op St. Baafs ; *Lovendegem* 3771 zielen en tenslotte *Waarschoot* met 5140 zielen.

11. *De telling van Waarschoot van 1794* (21).

Dit register bevat een lijst van alle inwoners van Waarschoot verdeeld in twee categorieën : boven de 12 jaar, beneden de 12 jaar. Zij geeft als eindcijfers respectievelijk 3539 en 1323, wat een totaal uitmaakt van 4862 zielen, een vermindering dus van 278 eenheden bij de telling van 2 jaar tevoren. De vraag stelt zich echter of de cijfers van 1792 nogal haastig opgemaakt wel te vertrouwen zijn.

12. *De telling van Evergem van 1798* (22).

Op last van het Frans burgerlijk bestuur werd met deze telling aangevangen op 24 thermidor VI (11 augustus 1798). Zij werd afgesloten op 1 vendémiaire VII (22 september 1798). In deze naar moderne leest geschoeide tabel, vinden wij voor elke inwoner boven de 12 jaar zijn naam, ouderdom, beroep, woonplaats, huisnummer, geboorteplaats, verblijf, jaartal van aankomst in de gemeente, duur van hun verblijf, aantal kinderen beneden de 12 jaar. Ons interesseert nu in de eerste plaats het aantal inwoners boven de 12 jaar, het aantal gezinnen en het aantal kinderen beneden de 12 jaar.

In een samenvattende tabel geven wij per wijk achtereenvolgens de cijfers van inwoners boven de 12 jaar, die van de inwoners beneden de 12 jaar, het totaal aantal inwoners, het aantal gezinnen en het gemiddeld aantal personen per gezin.

(21) Gemeentehuis Waarschoot - Bevolkingsregister.

(22) Gemeentelijk Archief Evergem nr 16.

— Tableau de la population du canton d'Evergem formé en vertu de la loi du 19 juillet 1791, insérée dans le code des délits et des peines.

Wijk	Boven 12 j.	Beneden 12 j.	To- taal	Gezin- nen	Gemid- deld
A. Dorp	449	163	612	164	3,73
B. Schoonstraat	525	238	763	139	5,48
C. Belzele	510	224	734	137	5,35
D. Meerbeke	782	400	1182	221	5,34
E. Heffink	472	257	729	127	5,74
F. Elslo	511	245	756	156	4,84
G. Doornzele	798	443	1241	231	5,37
H. Langerbrugge	488	259	747	146	5,11
	4535	2229	6764	1321	5,12

B. *De lijst der weerbare mannen van 1745* (23)

Deze lijst, opgemaakt op 7 oktober 1745, geeft het cijfer op van *alle* mannen tussen 16 en 40 jaar.

Ziehier de cijfers :

1. Evergem St. Baafs	505	
Doornzele	52	
Belzele	84	
Totaal :		641
2. Lovendegem		383
3. Sleidinge St. Baafs	271	
Sleidinge Keure	317	
Totaal :		588
4. Waarschoot		533
5. Zomergem		556

Ook deze cijfers kunnen ons zeer nuttig zijn bij het berekenen van het bevolkingscijfer. Wanneer wij aannemen dat voor dezelfde periode in de verschillende parochies het aantal mannen van 16 tot 40 een constante verhouding uitmaakt, dan kunnen wij met behulp van het totaal inwoneraantal van een gelijktijdige periode, een coëfficiënt berekenen die op de andere parochies eveneens van toepassing is. (Zie hiervoor verder bij onze berekening van het approximatief bevolkingscijfer.)

C. De gegevens der parochieregisters

Naar het voorbeeld van Prof. Van Werveke houden we slechts rekening met de cijfers der dopen (geboorten) en huwelijken. De gegevens over de overlijdens zijn immers onvolledig, daar de kindersterften, zeker voor de eerste helft der XVIIe eeuw onnauwkeurig bijgehouden zijn. Deze cijfers kunnen ons dus geen waarheidsgetrouw beeld geven van de bevolkingsevolutie.

Ook de cijfers der huwelijken dienen met de meeste omzichtigheid geraadpleegd te worden. Sommige pastoors schrijven ook de ondertrouwen in, van parochianen die elders huwen. Anderen schrijven zelfs het huwelijk in van hun parochiaan, die elders gehuwd is, maar vermelden toch dat het in hun parochie niet voltrokken is.

Tenslotte zijn er nog een reeks ondertrouwen, die vóór de tijd van het huwelijk, door sterfgeval van een der partners of een andere reden ontbonden zijn. Zij dienen als niet-bestaande beschouwd te worden. Het spreekt vanzelf dat al deze gevallen niet bij de echte huwelijks-cijfers mogen gerekend worden. Anders loopt men de kans één huwelijk 2 maal in rekening te brengen. Vb. : een jongen van Sleidinge trouwt met een meisje van Evergem. Het huwelijk wordt te Evergem ingezegend. De pastoor van Evergem schrijft het huwelijk in, maar ook zijn collega van Sleidinge enregistreert het met de vermelding « *juncti sunt in Everghem* ». Het huwelijk mag niet meetellen voor Sleidinge.

Dat er met de nodige omzichtigheid diende te werk gegaan, hebben wij aan den lijve ondervonden bij de telling van Sleidinge. Achteraf mochten wij onze cijfers uitzuiveren, en het hele saaie werkje van 200 jaar tellen, herdoen.

Voor de andere dorpen, die volgden, waren wij aldus gewaarschuwd en beter op onze hoede.

Voor de telling der geboorten moet men slechts acht slaan op de doopsels der tweelingen en er rekening mee houden dat de akt voor 2 personen telt.

Hoger zegden wij reeds dat de parochieregisters voor de vijf door ons te behandelen dorpen relatief zeer volledig zijn. Wat huwelijken en geboorten betreft beschikken wij over de volgende gegevens :

Rijksarchief te Gent

<i>Evergem :</i>	Huwelijken	1633-51 1682-98, 1711
	Geboorten	1645-1665 (24), 1707-1724.
<i>Lovendegem :</i>	Huwelijken	1609-1795
	Geboorten	1609-1795
<i>Sleidinge :</i>	Huwelijken	1608-1795
	Geboorten	1612-1795
<i>Zomergem :</i>	Huwelijken	1611-21, 1639-51 1674-1795
	Geboorten	1611-21, 1638-1795

Gemeentehuis Evergem

Huwelijken	1751-1795
Geboorten	1746-1795

Gemeentehuis Waarschoot

Huwelijken	1610, 1612-1795
Geboorten	1620-1795

(Zie achteraan in Bijlage de jaartotalen en de tienjaarlijkse gemiddelden.)

D. De communicantencijfers

Onder communicanten verstaan wij al de personen, die aan de paasplicht onderworpen waren. Normaal bereikten zij de leeftijd van 12 jaar.

Wij hebben evenwel uit de Liber Status gezien dat te Sleidinge de communicanten 14 jaar oud waren. Een andere steekproef leverde nagenoeg hetzelfde resultaat op. In het kerkarchief te Sleidinge is een register der eerste communicanten bewaard. Voor de jaargang 1742

(24) Het geboorteregister 1665-1677 is nog steeds in restauratie en kon niet geconsulteerd worden.

hebben wij de ouderdom der eerste communicanten opgezocht. De meesten waren in 1727 geboren, dus ten volle 14 jaar oud.

Het geval van Sleidinge staat echter alleen. Eigenaardig genoeg klopt het cijfer der communicanten uit de Liber Status van 1745 niet met het cijfer voor hetzelfde jaar uit de bisschoppelijke visitatie. Het bedraagt respectievelijk 2440 en 2630. Het laatste cijfer zou er op wijzen dat de communicanten-grens toch op 12 jaar gesteld werd.

Wat er ook van zij, wij beschikken over menigvuldige gegevens, die de verhouding communicanten, niet-communicanten voldoende in het licht stellen en waaruit blijkt dat de grens tussen beide leeftijdsgroepen op 12 jaar gesteld werd.

De communicantencijfers zijn in hoofdzaak vervat in de dekenale en bisschoppelijke visitaties. Een enkele maal geannoteerd in de parochieregisters (25), in de XVIIIe eeuw meestal ook in de volkstellingen.

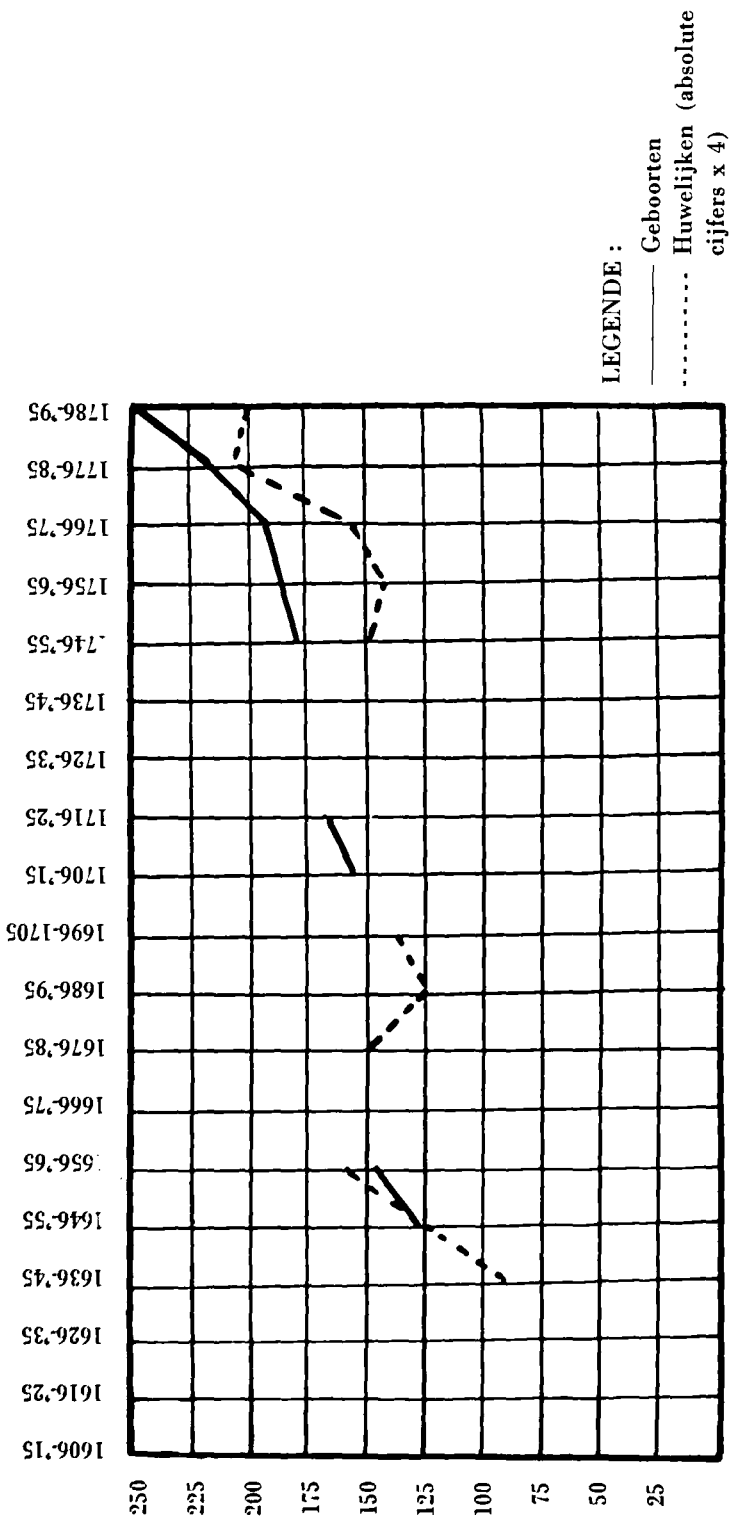
De 5 parochies behoren zoals hoger gezegd, alle tot de dekenij Evergem. Aanvankelijk waren hiervan de Visitationes zoek. Tenslotte werden ze dan toch door Dr. Gysseling in een erg deplorabele toestand ontdekt. Grote gedeelten ervan, waren door verrotting sterk aangetreken. De oudste reeksen van 1633 tot 1677 waren gelukkig het minst beschadigd en konden geraadpleegd worden. De overige zijn in restauratie. Aan de andere kant beginnen de bisschoppelijke visitaties (Status Ecclesiae) met regelmatige tussenpozen vanaf 1682 tot $\pm$ 1775, zodat we toch voor bijna de ganse XVIIe en XVIIIe eeuwen over een doorlopende communicantenreeks voor onze 5 parochies beschikken.

Hierbij komt nog het handboekje van de Castillon, zowel door Prof. Van Werveke als door Deprez gebruikt, dat eveneens de communicantencijfers geeft voor 1712 (26).

(25) Waarschoot 1630, 1632, 1634, 1635.

(26) RAG . Bisdom nr 29bis.

GRAFIEK I : Curven der tienjaarlijkse gemiddelden der geboorten en huwelijken te Evergem.

Wij beamen tenvolle de stelling van Deprez, waar hij vooruitzet dat de communicantencijfers een zeer grote waarde hebben bij het bepalen van het bevolkingscijfer. Zij slaan immers op het effectief deel der bevolking, terwijl huwelijk- en doopregisters ons slechts aanwijzingen kunnen geven betreffende een mogelijke evolutie der bevolking. Toch moeten wij een zekere reserve aan de dag leggen betreffende deze cijfers. Zij staan of vallen met de nauwgezetheid van de betreffende pastoor en kunnen onmogelijk gecontroleerd worden. De geboortecijfers daarentegen zijn nauwkeurig geëenregistreerd.

De combinatie en de inwerking van beide gegevens op mekaar zal van beslissend belang blijken te zijn bij het bepalen van het bevolkingscijfer.

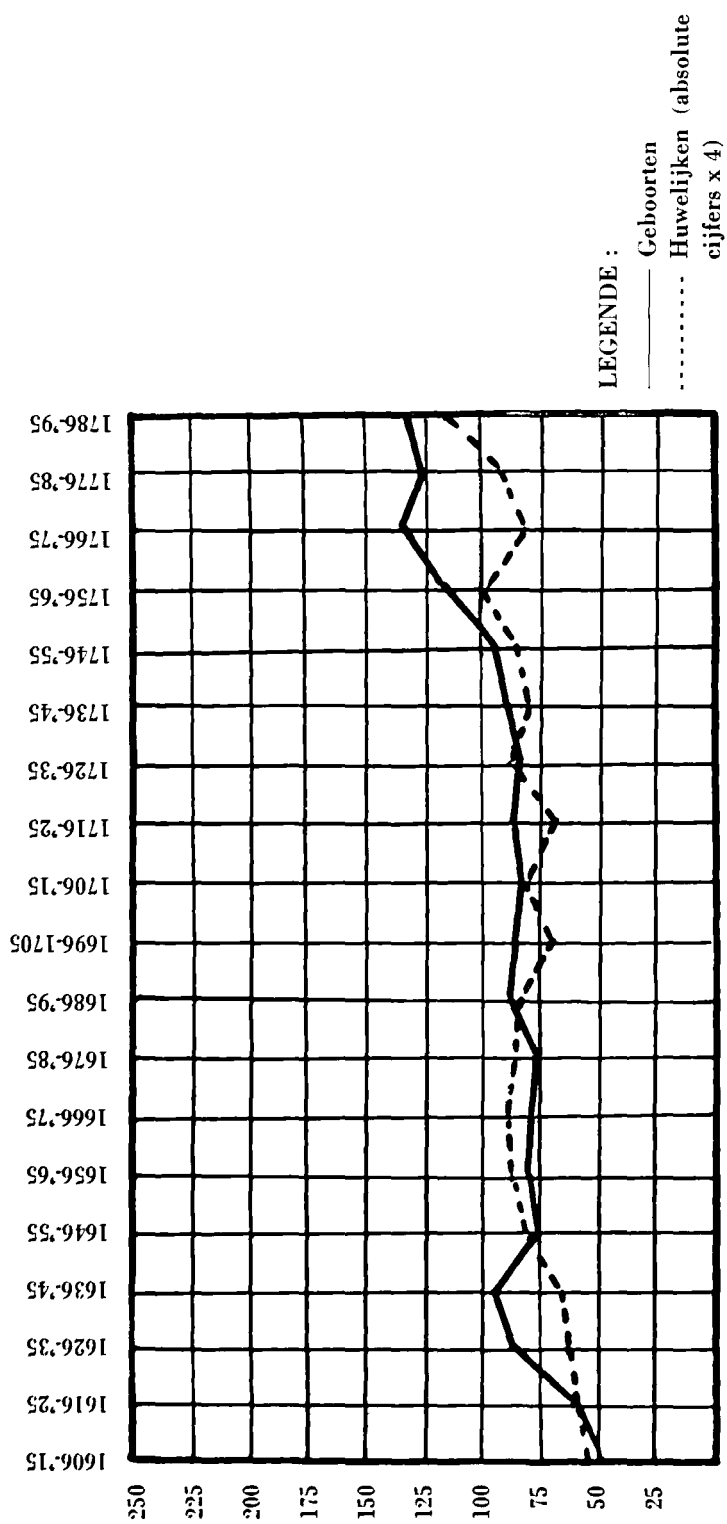
Het berekenen der bevolking naar de communicantencijfers zal des te nauwkeuriger zijn naarmate wij de verhouding der beide cijfers tegenover mekaar, het nauwkeurigst kunnen bepalen. Onderzoeken wij die verhouding in het licht der door ons verzamelde gegevens, dan komen wij tot de volgende resultaten :

Waarschoot	1698 : 64,3 %
Evergem	1709 : 62,9 %
Lovendegem	1709 : 72,2 %
Sleidinge	1709 : 66,3 %
Waarschoot	1709 : 69,5 %
Zomergem	1709 : 63,3 %
Sleidinge	1745 : 68,3 % (27)
Waarschoot	1777 : 67,2 %
Evergem-S. B.	1786 : 70,0 %
Sleidinge-S. B.	1786 : 74,1 %
Waarschoot	1794 : 72,7 %
Evergem	1798 : 67,0 %

Voor Evergem schommelen de cijfers tussen 62,9 % en 70,0 % , voor Sleidinge tussen 66,3 % en 74,1 % , voor Waarschoot tussen 64,3 % en 72,7 %. Voor Lovendegem en Zomergem waarvan wij slechts over de cijfers van

(27) Cijfer der communicanten naar de Status Ecclesiae van 1746.
RAG - Bisdom nr 114.

GRAFIEK II : Curven der tienjaarlijkse gemiddelden der geboorten en huwelijken te Lovendegem.

1709 beschikken, kunnen wij geen definitieve uitspraak vellen. Het jaar 1709 is een crisisjaar. Lovendegem ligt met troepen overstelpt en te Zomergem waren er dat jaar slechts 81 doopsels, nauwelijks de helft van het normale cijfer. Dit verklaart het te laag % van Zomergem (63,3 %) en het te hoog % voor Lovendegem (72,2 %). Voor 1709 bedraagt het gezamenlijk % der parochies 66,0 %.

Deprez bekwam in 1786 voor het land van Nevele 68,4 % (28). Dalle berekende het communicantencijfer voor St. Niklaas tussen 1662 en 1739 en bekwam 67,7 % (29).

Dit doet Deprez besluiten dat « de communicanten gemiddeld tussen 65 en 70 % der totale bevolking hebben uitgemaakt, hoewel dient aangenomen dat dit procent aan schommelingen onderhevig is geweest ».

Daar men bij het berekenen van het bevolkingscijfer in functie van de communicantencijfers, zich aan een vast coëfficiënt dient te houden, dat alle uiterste schommelingen uitsluit, zullen wij ons bij deze berekeningen steunen op een vaste en gemakkelijk te hanteren verhouding, nl. dat *de communicantencijfers 2/3 uitmaken van de totale bevolking*. Dit komt trouwens zeer goed overeen met het algemeen % dat wij vonden voor 1709 (66,0 %).

II. DE BEREKENING VAN DE GEBORTECOEFFICIENT

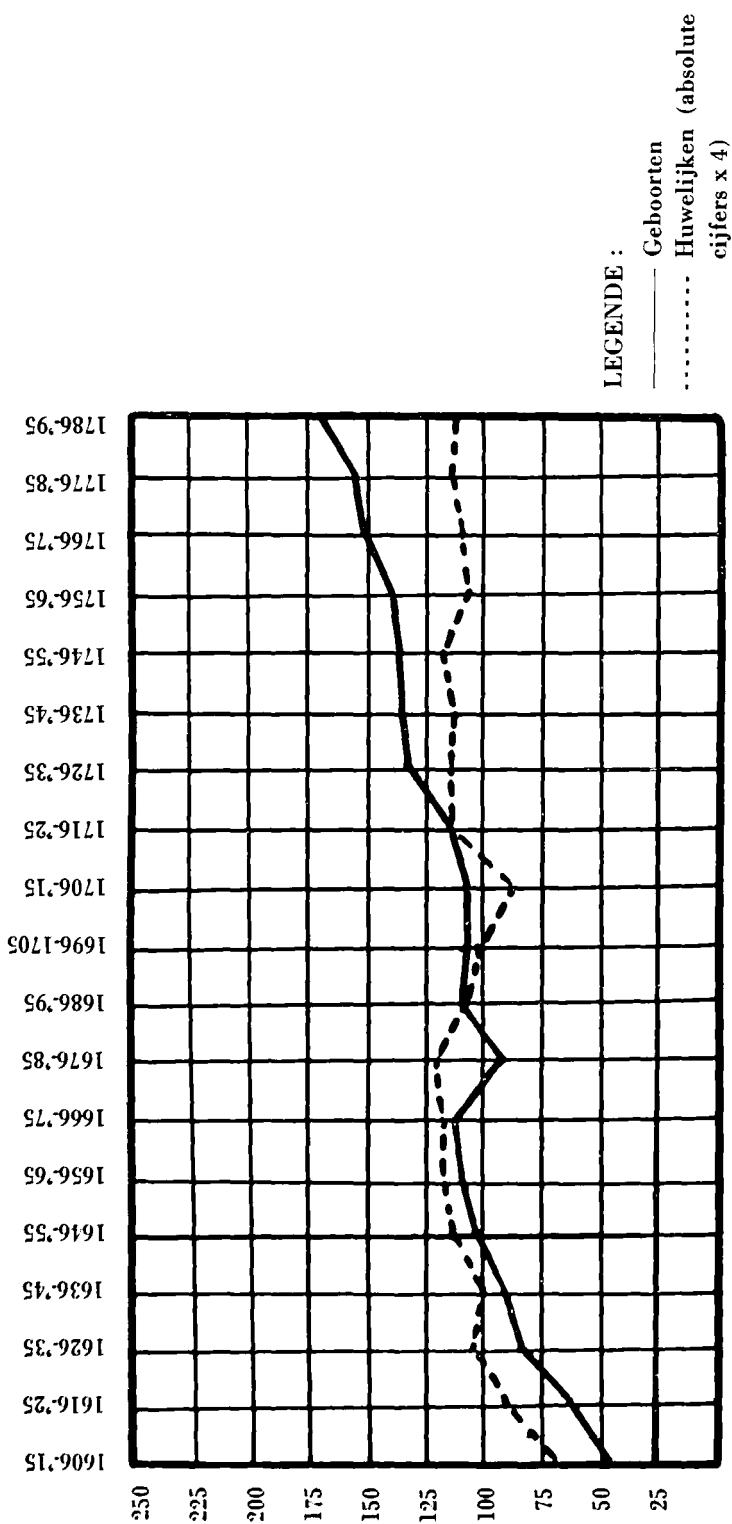
Het is duidelijk dat in een berekening van het bevolkingscijfer op grond van het geboortecijfer, deze berekening staat of valt met de bepaling van de geboortecoëfficiënt.

Dit wisten ook reeds onze voorgangers Prof. Van Werveke en Deprez, die er in hun onderscheiden studies een ruime plaats aan toekennen. Beide auteurs komen echter tot tegengestelde resultaten. Waar Prof. Van Werveke voor een stedelijke agglomeratie (Gent) tot een

(28) P. DEPREZ, *op. cit.* p.p. 58.

(29) D. DALLE *Op. cit.* p.p. 127 geciteerd door Deprez.

GRAFIEK III : Curven der tienjaarlijkse gemiddelden der geboorten en huwelijken te Sleidinge.

betrekkelijk constant coëfficiënt (38,0 ‰) geraakt en daarop een berekening doet, komt de heer Deprez tot dan ook niet aan de raming van een bevolkingscijfer. geen vast coëfficiënt voor het platteland en waagt hij zich

Laten wij nu zien hoe het met de 5 parochies gesteld is. Wij passen dezelfde werkwijze toe als die, welke Prof. Van Werveke in zijn studie over het Gentse bevolkingscijfer benutte. Wanneer wij in een bepaald jaar over een volkstelling beschikken, nemen wij het gemiddelde geboortecijfer van een periode van 4 jaar vóór en 4 jaar na de telling om alle toevallige schommelingen uit te schakelen.

Jammer genoeg kunnen wij onze oudste telling (Evergem 1635) niet benutten, omdat de geboortecijfers van dezelfde periode ontbreken. Voor de laatste 2 tellingen (Waarschoot 1794 en Evergem 1798) gebruiken wij respectievelijk de cijfers 1793-95 en 1797-1799. De Burgerstand van 1795 voor Evergem is verbrand.

Ziehier dan een overzichtelijke tabel van onze berekeningen.

Aantal geboorten per duizend inwoners :

	1647	1698	1709	1745	1777	1792	1794	1798
Evergem	35,89 (30)	—	41,17 (31)	—	—	40,93 (33)	—	37,74 (35)
Lovendegem	—	—	42,22 (32)	—	—	35,07	—	—
Sleidinge	—	—	35,37	33,85	—	35,27	—	—
Waarschoot	—	39,74	38,74	—	32,61	31,76	34,21 (34)	—
Zomergem	—	—	39,50	—	—	35,80	—	—

(30) Berekening geschiedde naar de gemiddelde geboortecijfers 1645-1650.

(31) Berekend naar geboortegemiddelde 1708-1711.

(32) Jaargemiddelde 1705-1713. Het abnormaal hoge geboortecijfer van 1708 werd met 29 verminderd (soldatenkinderen aldaar toevallig geboren).

(33) Berekend voor de periode 1790-94.

(34) Berekend voor de periode 1793-95.

(35) Slechts berekend op het gemiddelde geboortecijfer periode 1797-99. Jaartotalen geboorten Evergem : 1797 : 266, 1798 : 236, 1799 : 264.

Wij bekomen hier volkomen normale coëfficiënten : de uiterste schommelingen gaan hier van 42,22 (Lovendegem 1709) naar 31,76 (Waarschoot 1792).

Deze uitersten vragen evenwel enig commentaar. Het totaal geboortecijfer van Lovendegem voor 1709 moeten wij zonder controle aannemen, daar alleen het eindcijfer gegeven werd.

Wanneer wij echter deze cijfers vergelijken met de communicantencijfers voor dezelfde periode komen wij tot de vaststelling dat het bevolkingscijfer voor Lovendegem (1800) ten opzichte van het communicantencijfer 1300 (1710) 1307 (1714) zeker te weinig is, m.a.w. ons geboortecoëfficiënt is zeker te hoog. Een inwoneraantal van 2000, het normale cijfer voor 1300 communicanten, zou ons voor coëfficiënt geven 38 ‰ inplaats van 42,22 ‰.

Inderdaad zoals we verder zullen zien, het jaar 1709 was voor Lovendegem hoogst abnormaal. Tengevolge van de menigvuldige troepenlegeringen was de bevolking gedeeltelijk verlopen. Daar heeft men voor de telling vermoedelijk geen rekening mee gehouden.

Ook de Evergemse coëfficiënt voor 1792 is vermoedelijk het resultaat van de weinig nauwkeurige opgave van de telling voor hetzelfde jaar, waarvan wij eveneens slechts over de globale cijfers beschikken. Ons wantrouwen menen wij te kunnen staven door de vergelijking van de bevolkingscijfers voor Evergem van 1792 en 1798, die slechts 6 jaar uit mekaar liggen. De laatste telling is volkomen betrouwbaar omdat zij een gedetailleerde staat is en alle namen der inwoners bevat. Welnu het verschil tussen beide cijfers bedraagt 742 eenheden. Dit betekent dat de bevolking op die 6 jaar met 12 % zou toegenomen zijn.

Vergelijken wij eveneens de cijfers van Evergem-St. Baafs voor 1786 en 1792. Wij stellen er vast dat op die 6 jaar de bevolking met 47 eenheden zou verminderd zijn, die van Sleidinge-St. Baafs integendeel is met 127 vermeerderd.

Dit doet ons besluiten dat het cijfer van Evergem voor 1792 zeker aan de lage kant ligt, temeer daar er voor de periode 1786-92 nergens een daling van het bevolkingscijfer vast te stellen is. Ook hier ligt de geboortecoëfficiënt dus blijkbaar te hoog. Het vermoedelijke bevolkingscijfer afgeleid uit de tellingen van 1786 en 1792 zou ons een coëfficiënt van 39,12 ‰ geven.

Ook de coëfficiënt van Waarschoot voor 1792 (31,76 ‰) is vermoedelijk in tegengestelde zin dan, het resultaat van een verkeerde opgave.

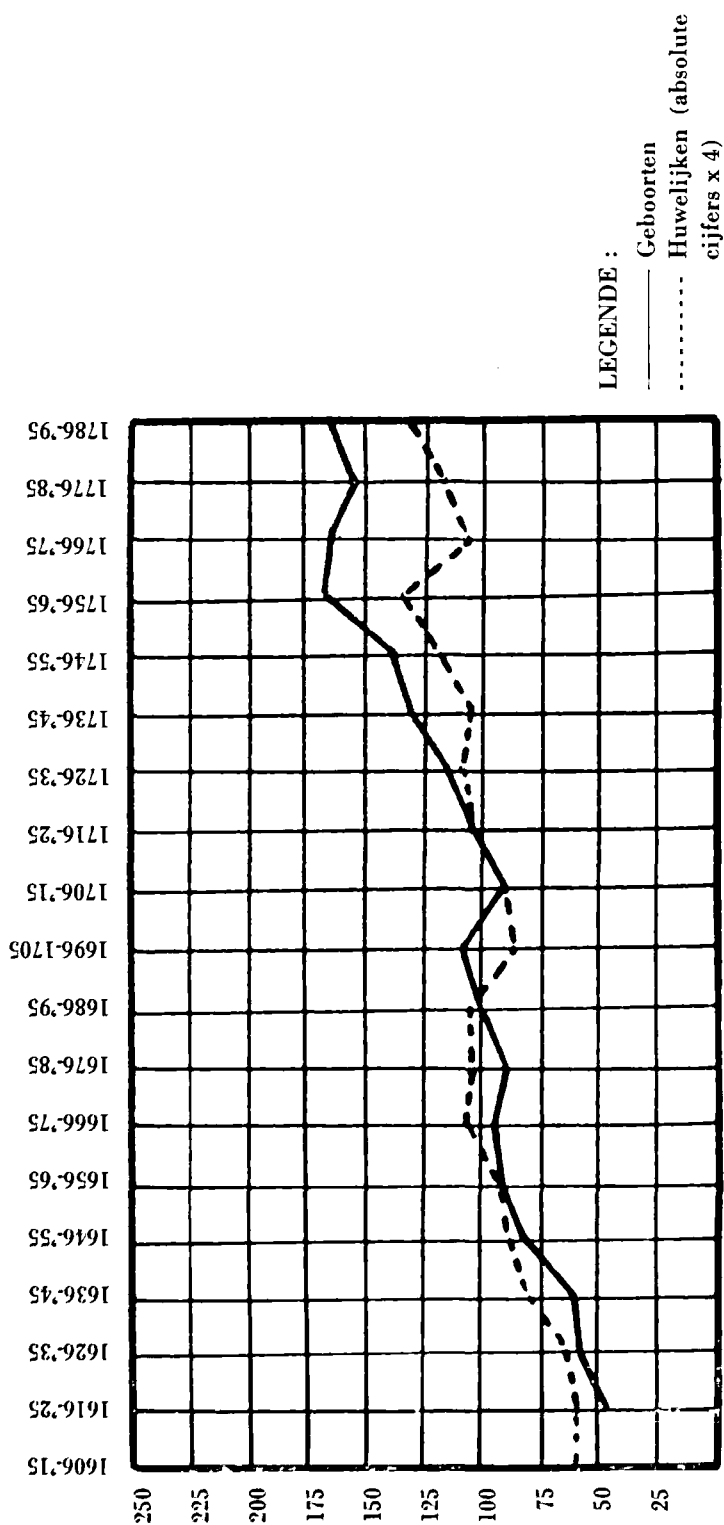
Voor Waarschoot beschikken wij over twee bijna gelijktijdige tellingen, van 1792 en van 1794. De tweede telling biedt alle waarborgen van nauwkeurigheid. Zij bevat de namen van alle inwoners met hun aantal kinderen en is dus gemakkelijk te controleren. De eerste is weerom de globale opgave die wij reeds van vroeger kennen. Gezien de korte tijdspanne tussen beide tellingen, zou het eindresultaat uiterst gering moeten zijn en zouden wij voor 1794 een lichte stijging moeten kennen. De resultaten zijn echter anders : in 1794 zou de bevolking t.o.v. 1792 afgenomen zijn met 278 eenheden, hetzij een vermindering van ruim 5 ‰ op 2 jaar, wat absoluut uitgesloten is. Daar de cijfers van 1794, door mij nageteld absoluut betrouwbaar zijn, kunnen wij niet anders dan het resultaat van 1792 als te hoog aanzien. De aanpassing van deze cijfers brengt ons een geboortecoëfficiënt van 34 ‰.

Onze uitersten liggen in feite dus begrepen tussen 41,17 ‰ (Evergem 1709) en 32,61 ‰ (Waarschoot 1777).

De verschillen tussen de XVIIe en XVIIIe eeuw lijken niet bijzonder groot te zijn. In 1647 te Evergem 35,89 ‰, 150 jaar later 37,74 ‰. Vergelijken wij onze gegevens van de XVIIe eeuw, Evergem (1647) 35,89 ‰, Waarschoot (1698) 39,74 ‰, met die welke Deprez narekende voor Erembodegem (1634, 1637, 1638) 40,06 ‰, St. Niklaas (1662) 39,57 ‰ en Lede (1685) 37,72 ‰ (36).

(36) DEPREZ : *Op. cit.* p.p. 60.

GRAFIEK IV : Curven der tienjaarlijkse gemiddelden der geboorten en huwelijken te Waarschoot.

Wanneer wij nu onze 5 dorpen afzonderlijk beschouwen, met inachtneming der correcties op het geboortecoëfficiënt, dan stellen wij vast dat het hoogste verschil voor Evergem 5,28 ‰, voor Lovendegem 3,93 ‰, voor Sleidinge 1,52 ‰, voor Waarschoot 7,07 ‰, voor Zomergem tenslotte 3,65 ‰ bedraagt.

De schommelingen zijn lang zo aanzienlijk niet als die welke Deprez vond voor de Heerlijkheid Nevele. De vraag stelt zich echter — wij ondervonden het aan onszelf — of de oncontroleerbare gegevens der tellingen van 1709 en 1792 wel als absoluut uitgangspunt kunnen dienen. De auteur beschikt bijna over geen enkel tussentijds document, waarmee hij kan vergelijken en aanknopen. Een paar steekproeven hebben mij overtuigd dat alle cijfers van 1709 en 1792 ook in het land van Nevele niet onaanvechtbaar zijn, indien wij ze met andere gegevens vergelijken. Wat de telling van 1709 betreft, nemen we bv. Landegem. Volgens de telling bedraagt het bevolkingscijfer 856 (37). Het communicantencijfer voor 1710 daarentegen ± 700 (38). Beide cijfers zijn absoluut niet met mekaar overeen te brengen. Welk is dan eigenlijk de waarde van de geboortecoëfficiënt? Wat de telling van 1792 betreft, Poesele heeft er 604 inwoners (39). Volgens de « Staat van Zielen » van 1791 heeft het 350 + 184 = 534 inwoners. Op 1 jaar tijds zou er dus een toename van 70 inwoners geweest zijn hetzij met 13 %, wat totaal uitgesloten is.

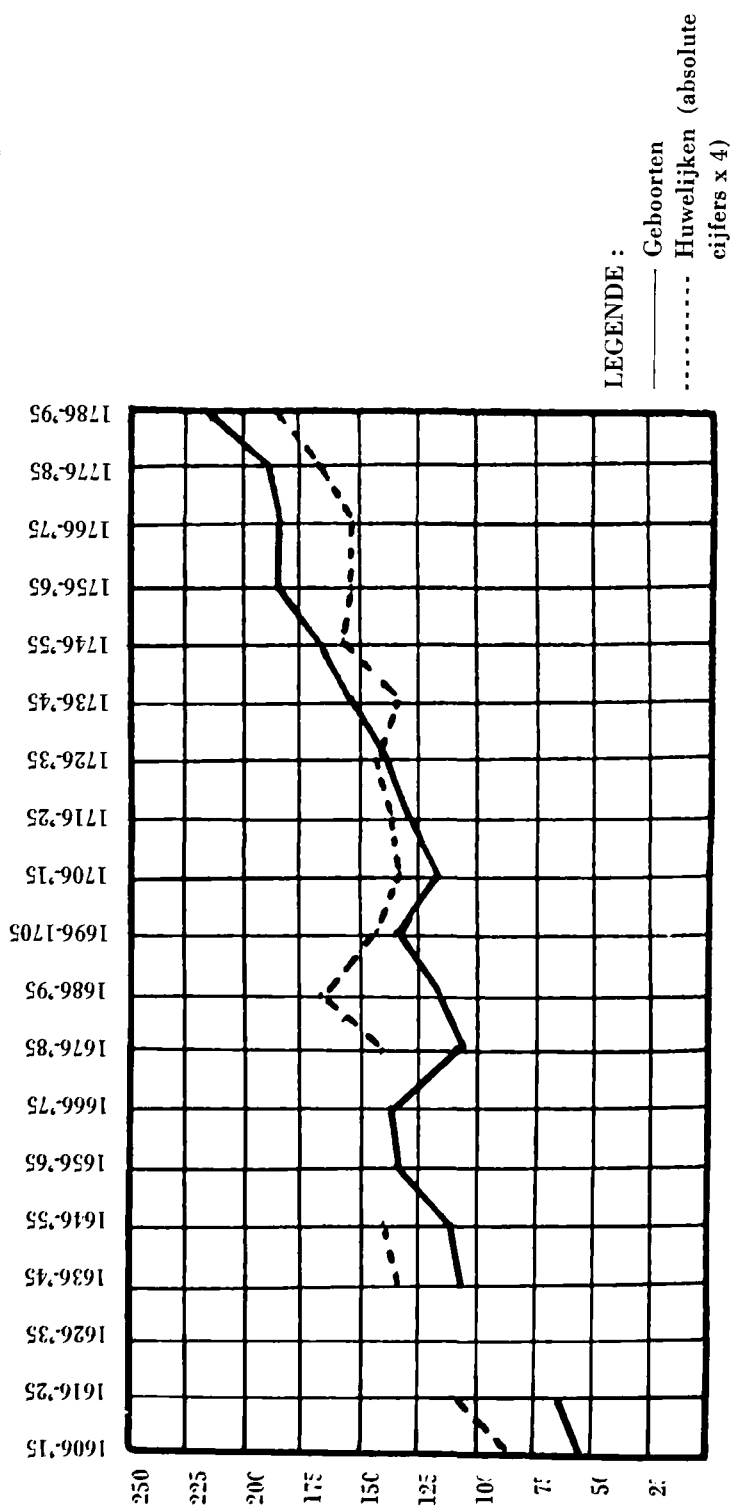
Een ander nadeel dat P. Deprez in zijn studie ondervinden moest bij het bepalen van de geboortecoëfficiënt, is, dat het hier op een paar uitzonderingen na, allemaal over zeer kleine dorpen gaat, waar de natuurlijke spreiding zeer gering is. Het lag dus voor de hand dat de schommelingen vrij groot moesten zijn. Wij integendeel hebben hier uitsluitend met aanzienlijke dorpen te doen, waarbij de omvang van het materiaal, ons door natuurlijke spreiding, vanzelf naar een meer constant coëfficiënt leidde.

(37) DEPREZ : *Op. cit.* p.p. 7.

(38) DEPREZ : *Op. cit.* p.p. 41.

(39) DEPREZ : *Op. cit.* p.p. 7.

GRAFIEK V : Curven der tienjaarlijkse gemiddelden der geboorten en huwelijken te Zomergem.

Laten wij nu in het spoor van Prof. Van Werveke onderzoeken in hoeverre de aangroei van de geboorten evenredig is met de aangroei der bevolking. Hiervoor nemen wij onze toevlucht tot de cijfers der huwelijken. In een normale maatschappij immers is het huwelijks-cijfer constant met het bevolkingscijfer. Indien wij hier dus komen tot een constante verhouding geboortecijfer-huwelijkscijfer, dan ligt het voor de hand dat ons geboortecoëfficiënt eveneens constant zal zijn.

Verhouding geboorte-huwelijkscijfers :

	Evergem	Lovendegem	Sleidinge	Waarschoot	Zomergem
1696-1705	—	4,7	4,1	4,8	3,7
1706-1715	—	3,9(40)	4,9	4,1	3,8
1716-1725	—	4,9	4,0	3,9	3,8
1726-1735	—	3,8	4,6	4,3	3,9
1736-1745	—	4,7	4,6	4,9	4,4
1746-1755	—	4,5	4,5	4,6	4,4
1756-1765	5,1	4,7	5,4	5,1	4,8
1766-1775	5,0	6,3	5,5	6,3	4,8
1776-1785	4,0	5,2	5,2	4,9	4,3
1786-1795	4,9	4,6	6,0	5,0	4,7

Wanneer wij deze cijfers globaal bekijken valt het ons op dat wij ze in 2 schijven kunnen rangschikken : een eerste gaande tot 1755, een tweede vanaf 1756 tot 1795.

De schommelingen in de eerste schijf zijn hier niet zo groot als in het land van Nevele — zij gaan van 3,8 tot 4,9 — maar wel aanzienlijker dan te Gent waar Prof. Van Werveke voor deze periode slechts schommelingen noteerde van 3,6 tot 3,9.

In de tweede helft stijgt de verhouding geboorte-huwelijkscijfer veel sterker. De uitersten liggen hier tussen 4,0 (Evergem) en 6,3 (Lovendegem en Waarschoot). De aanzienlijke verhoging tijdens de tweede helft der XVIIe eeuw spruit ongetwijfeld voort uit een grotere

(40) Voor het jaar 1708 werden de 29 geboorten van militairen, van het opgegeven cijfer afgetrokken.

huwelijksvruchtbaarheid, door vervroeging van de huwelijksleeftijd en de meer stabiele economische verhoudingen.

Als wij tenslotte deze cijfers per dorp bekijken, stellen wij voor de eerste helft slechts verschuivingen vast voor Lovendegem van 3,8 naar 4,7 ; voor Sleidinge van 4,0 naar 4,9 ; voor Waarschoot van 3,9 naar 4,9 ; voor Zomergem van 3,7 naar 4,4. *Dit betekent dat de verhouding voor Lovendegem, Sleidinge en Waarschoot gemiddeld 4,5 bedraagt, voor Zomergem 4.* In de tweede helft zijn de schommelingen respectievelijk : Evergem 4,0 naar 5,1 ; Lovendegem 4,6 naar 6,3 ; Sleidinge 5,2 naar 6,0 ; Waarschoot 4,9 naar 6,3 ; Zomergem 4,3 naar 4,8. *Opnieuw zijn de verhoudingen voor Lovendegem, Sleidinge en Waarschoot vrijwel constant, een gemiddelde van 5,5. Evergem en Zomergem, de twee grootste gemeenten schommelen naar een gemiddelde van 4,5.*

De huwelijkscoëfficiënt is dus onderling niet constant. De curven der huwelijksmiddelen verlopen dan ook niet gelijkmatig. (Zie grafiek 6.)

Onderzoeken wij de verhouding geboortecijfers-huweljkscijfers op een andere manier om te zien als de door ons vooropgezette verhoudingen wel kunnen behouden worden, nl. door de berekening van het aantal huwelijken per duizend inwoners. Wanneer wij nu de geboortecoëfficiënt delen door de huwelijkscoëfficiënt, zouden wij voor dezelfde periode dezelfde verhouding dienen te bekomen.

Aantal huwelijken per duizend inwoners :

	1647	1698	1709	1745	1777	1792	1794
Evergem	10,20 (41)	—	—	—	—	8,41 (42)	—
Lovendegem	—	—	11,29	—	—	7,91	—
Sleidinge	—	—	7,54	7,41	—	5,89	—
Waarschoot	—	9,12	9,14	—	6,42	6,94	7,26 (43)
Zomergem	—	—	10,54	—	—	7,84	—

(41) Berekend op de jaargemiddelden 1644-1650.

(42) Berekend op de jaargemiddelden 1791-1793.

(43) Berekend op de jaargemiddelden 1793-1795.

Ook hier nemen wij dezelfde correcties in acht als bij het bepalen van het geboortecoëfficiënt. Daar de bevolking van Lovendegem in 1709 en van Evergem in 1792 te laag opgegeven is, zullen beide coëfficiënten dalen (10,01 ‰ voor Lovendegem en 8,04 ‰ voor Evergem), die van Waarschoot in 1792 te hoog aangegeven zal stijgen, tot het ongeveer de coëfficiënt van 1794 zal bereiken.

Oo hier stellen wij vast dat na 1750 de huwelijkscoëfficiënten dalen, m.a.w., dat de vruchtbaarheid der huwelijken verhoogde.

Wanneer wij nu geboorte- en huwelijkscoëfficiënt door mekaar delen bekomen wij volgend resultaat :

Verhouding geboorte- en huwelijkscoëfficiënt

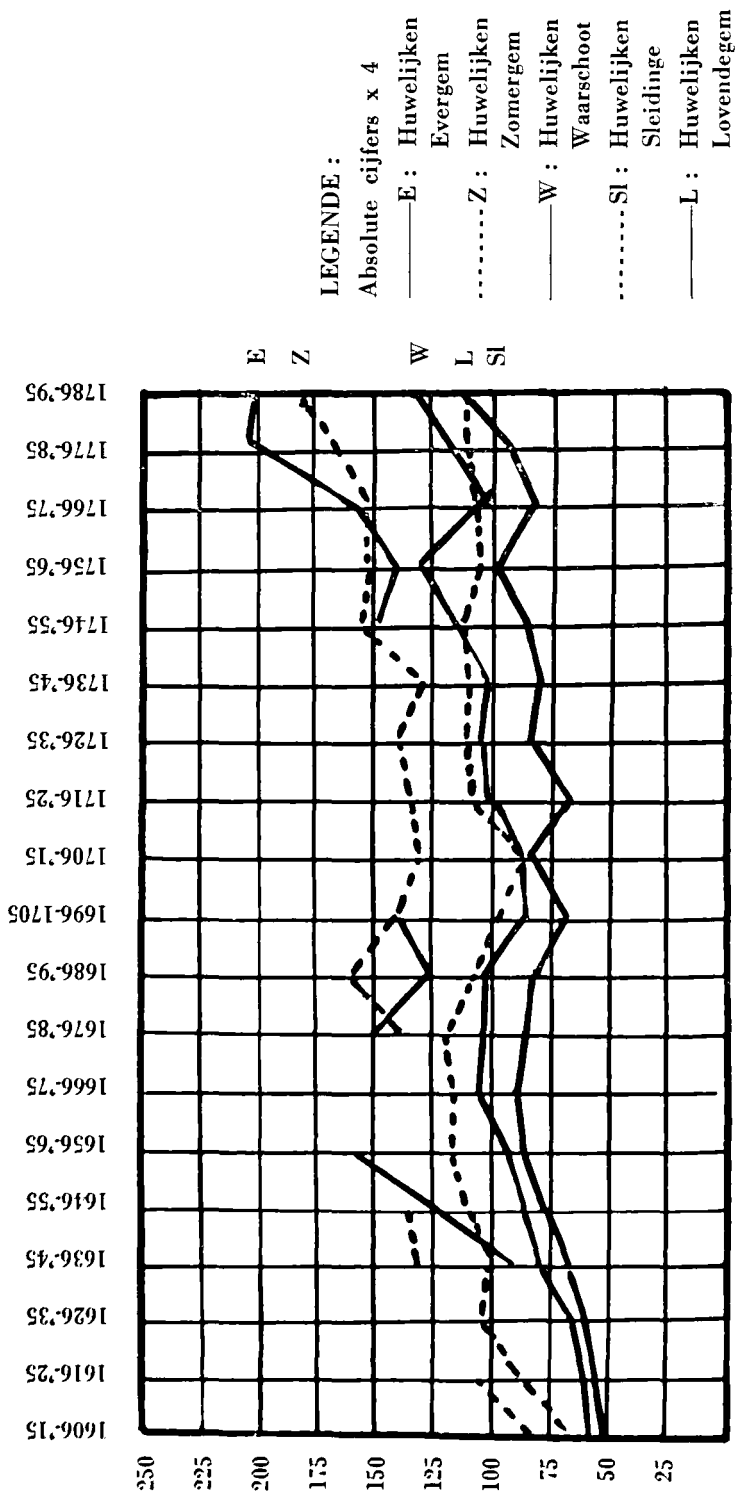
	1647	1698	1709	1745	1777	1792	1794
Evergem	3,5	—	—	—	—	4,8	—
Lovendegem	—	—	3,7	—	—	4,4	—
Sleidinge	—	—	4,6	4,5	—	5,9	—
Waarschoot	—	4,3	4,2	—	5,0	4,5	4,7
Zomergem	—	—	3,7	—	—	4,5	—

Vergelijken wij deze cijfers met de corresponderende periode, voor de verhouding geboorte- en huwelijkscijfers, waarbij in tegenstelling met deze cijfers geen gebruik werd gemaakt van het bevolkingscijfer.

	Verhouding geboorte- huwelijks- cijfers 1706-1715	Verhouding coëfficiënten in 1709	Verhouding geboorte- huwelijks- cijfers 1786-1795	Verhouding coëfficiënten in 1792
Evergem	—	—	4,9	4,8
Lovendegem	3,9	3,7	4,6	4,4
Sleidinge	4,9	4,6	6,0	5,9
Waarschoot	4,1	4,2	5,0	4,5
Zomergem	3,8	3,7	4,7	4,5

Men ziet dat deze cijfers nagenoeg volkomen overeenstemmen, een bewijs te meer dat voor combinatie der

GRAFIEK VI : Vergelijkende curven der tienjaarlijkse huwelijksgemiddelden der 5 parochies.

geboorte- en huwelijkscijfers de evolutie der werkelijke bevolking getrouw weergegeven wordt.

Besluit : We stellen vast dat de verhouding geboorte-huwelijkscoëfficiënt in de tweede helft der XVIIIe eeuw stijgt, dat de geboortecoëfficiënt van een bepaald dorp in de tijd weinig schommelingen vertoont. De coëfficiënten der dorpen onderling vertonen grotere afwijkingen. Dit bracht er ons toe voor elk dorp een middencoëfficiënt te bepalen als volgt : Evergem 38 ‰, Lovendegem 38 ‰, Sleidinge 35 ‰ en Waarschoot 35 ‰, Zomergem 37 ‰. Daar de huwelijkscoëfficiënt aan meer schommelingen onderhevig blijkt te zijn en dus minder constant, zullen wij bij de berekening van het bevolkingscijfer alleen rekening houden met de geboortecoëfficiënt.

III. DE VERKLARINGSELEMENTEN DER DEMOGRAFISCHE EVOLUTIE

Elementen, die niet uit statistieken kunnen afgelezen worden, hebben nochtans mede de bevolkingsevolutie bepaald. De berekening van de bevolking naar de cijfers der parochieregisters, is dus nog niet volkomen zuiver op de graat, indien wij met deze elementen geen rekening zouden houden. Zij zijn hoofdzakelijk van drieërlei aard :

- a) militaire ;
- b) economische ;
- c) epidemieën.

A. Invloed der historische gebeurtenissen

Zoals hoger gezegd lag het gebied der 5 door ons bestudeerde parochies van 1621 tot 1648 in het Contributieland.

Op 30 mei 1631 ontscheept Frederik Hendrik te IJzendijke. De bewoners van het Contributieland vluchten uit schrik voor de vijand, maar keren nogal vlug terug (44). Dit gebeurt opnieuw in september 1633.

(44) Zie in dit jaarboek mijn artikel « *Krijgsverrichtingen in en om Zuid-Meetjesland, tijdens de laatste fase van de Tachtigjarige Oorlog (1621-1648)* ».

Erger wordt het in de periode 1634-1638, wanneer in het Contributieland door de Staten der Verenigde-Nederlanden vergeldingsmaatregelen uitgevoerd worden. De 5 pastoors samen met vele voorname personen, beducht als gijzelaar gevangen genomen te worden, nemen de wijk uit het Contributieland ten zuiden van de Brugse Vaart. Einde november 1634 verlaat pastoor Lieven Neerynck zijn parochie te Waarschoot (45).

Het geboortecijfer valt tijdens de retorsie jaren van 78 in 1633, op 54 voor 1634, 56 voor 1635, 58 voor 1636, 52 voor 1637, en 55 voor 1638, om in 1639 onmiddellijk reeds te stijgen tot 71.

Was het geboortecijfer toen werkelijk zo laag ? Binnen de parochie wel, maar buiten de parochie werden er ook kinderen van Waarschootse ouders gedoopt.

De oplossing hiervan geven ons de abnormaal hoge cijfers voor Lovendegem (in 1637 en 1638 telkens het dubbel van 1639). Hoe is dit te verklaren ? Lovendegem was een « gespleten » parochie. Dit betekende dat zij gedeeltelijk over de Brugse Vaart lag en dus buiten het Contributieland. Dit gebied was een toevluchtsoord voor het ganse noorden. Het wemelde er van vluchtelingen. Vandaar eveneens de abnormale stijging der geboortecurve 1636-1638 voor Lovendegem. (Zie grafiek II.)

Wij hebben ons de moeite getroost de « abnormale » jaargangen akt voor akt na te gaan en zijn tot volgend verrassend resultaat gekomen :

1634 : 27 vreemde kinderen werden te Lovendegem gedoopt (Evergem 1, Sleidinge 2, Eeklo 7, Waarschoot 8, St. Laureins 1, Kaprijke 3, Lembeke 1, soldatenkinderen 4)

(45) « Alle de kinderen die zijn ghecommen naer dese voornomt zijn ghedoopt vele tot Lovendeghem ende zom tot Somerghem ende zom tot Oostwinkele ende dat hij vertrecken van onsen pasteur heer ende Mr. Lievynis Neerynck, pastoor van Waarschoot In dien tijt gheschreven bij mij Pieter beeckmans. Custon, 1635 »

Gemeentehuis Waarschoot, Geboorteregister 1631-1635, p. 219.

- 1635 : 12 vreemde kinderen (Sleidinge 2, Waarschoot 4, soldatenkinderen 6)
- 1636 : 41 vreemde kinderen (soldatenkinderen 6, Waarschoot 13, Zomergem 2, Kaprijke 4, St. Laureins 2, Eeklo 10, Adegem 2, Lembeke 2)
- 1637 : 58 vreemde kinderen (soldatenkinderen 2, Eeklo 27, Ronsele 1, St. Laureins 3, Zomergem 5, Waarschoot 13, Kaprijke 1, Lembeke 2)
- 1638 : 87 vreemde kinderen (soldatenkinderen 5, Waarschoot 34, Eeklo 32, Oostwinkel 1, St. Laureins 5, Kaprijke 3, Zomergem 2, Adegem 2, Sleidinge 1, Lembeke 2)
- 1639 : 3 vreemde kinderen (2 soldatenkinderen, 1 Eeklo)
- 1640 : 18 vreemde kinderen (soldatenkinderen 15, Zomergem 2, Waarschoot 1)
- 1641 : 4 vreemde kinderen (soldatenkinderen 3, Vinderhout 1)
- 1642 : 1 vreemd kind (soldatenkind)
- 1645 : 1 vreemd kind (soldatenkind).

Willen wij dus voor die jaren een normaal geboortecijfer bekomen dan moeten wij de cijfers van Lovendegem uitzuiveren en die der andere gemeenten *aanvullen met bedoelde cijfers*.

In het jaar 1645 zijn al de bewoners van het Contributieland gevlucht.

Op 28 september 1645 had op de Brugse Vaart te Lovendegem de ontmoeting plaats tussen de twee vijandelijke legers : het Franse en het Staatse.

In het jaar 1646 is er te Zomergem een hiaat in de doopsels van 1 februari tot 17 juni, wat wijst op een totale tijdelijke ontvolking.

De Franse veroveringsoorlogen van Lodewijk XIV hebben opnieuw een ongunstige weerslag op het bevolkingscijfer. Op 7 september 1667 noteert Frans Staes, pastoor te Sleidinge in het geboorteregister dat de Fransen gans het land aan 't verwoesten zijn.

Inderdaad op 17 juli 1667 plunderden de Fransen op de zuidzijde van de Brugse Vaart, o.a. te Lovendegem (46). Op 11 mei 1668 rapporteren de pastoor van Zomergem en de baljuw van Lovendegem, dat een groot deel van hun onderdanen gevlucht zijn. De Fransen zijn over de Brugse Vaart gekomen te Bellem en zetten het ganse Oud-Contributieland te vuur en te zwaard (47). Te Sleidinge vallen hierdoor de geboortecijfers van 117 in 1667 op 88 in 1668, te Zomergem van 151 tot op 106. Tussen 6 juni en 17 juli is er zelfs geen enkel doopsel ingeschreven. Te Waarschoot valt het geboortecijfer voor 1668 van 98 op 73. Te Lovendegem van 76 op 58 met een hiaat tussen 9 mei en 7 juni. Bij de berekening van het bevolkingscijfer zullen al deze naar omlaag gerichte spitsen gerectificeerd dienen te worden om het normaal bevolkingscijfer te bepalen.

Einde mei 1673 ligt het Franse leger, tijdens de Hollandse oorlog, nabij de Brugse Vaart en richt zware schade aan in het land van Nevele, maar ook te Evergem (1338 P.) waar zij op de wijk Belzele hun legerkamp oprichtten (48), en te Lovendegem (614 P. 10 sch.) en Zomergem (355 P. 13 sch.).

Blijkens een randnota uit het geboorteregister van Sleidinge waren de inwoners op 18 mei 1673 op de vlucht voor de Fransen (49). Tot 15 juni 1673 is er geen enkel doopsel ingeschreven.

In januari 1676 worden Belzele, Sleidinge en Lovendegem zodanig door « partijlopers » lastig gevallen, dat de inwoners gedwongen worden hun huizen te verlaten (50).

De wijk Doornzele wordt in april 1676 totaal geruïneerd door de Fransen op doortocht naar het Land van Waas (51). Hierdoor is het te verklaren dat binnen een

(46) RAG - Oudburg nr 237, f° 203 r°.

(47) RAG - Oudburg nr 238, f° 92 r°.

(48) RAG - Oudburg nr 244, 12 r°.

(49) « *Hic per fugam Gallorum posset esse abusus* »

RAG - Burgerstand Sleidinge - Geboorteregister ; 18 mei 1673.

(50) RAG - Oudburg nr 246, f° 40 r°.

(51) RAG - Oudburg nr 246, f° 122 r° - 247, f° 186 r°.

tijdspanne van 2 jaar het communicantencijfer van Evergem valt van 2200 op 1930 (52).

In het najaar van 1677 werd vanuit het Franse kamp te Meulestede het ganse Oud-Contributieland door de troepen van Maarschalk d'Humières grondig verwoest en geplunderd (53).

Te Waarschoot werd het dorp door de Fransen volledig platgebrand (54). Te Sleidinge werden een groot aantal huizen door de Fransen in brand gestoken (55). De daling van het geboortecijfer voor het jaar 1678 is overal merkbaar : te Lovendegem 1676 : 81 ; 1677 : 67 ; 1678 : 60 ; 1679 : 78 ; te Zomergem 1677 : 124 ; 1678 : 96 ; 1679 : 116 ; te Waarschoot : 1677 : 110 ; 1678 : 78 ; 1679 : 94 ; te Sleidinge 1676 : 107 ; 1677 : 89 ; 1678 : 76 ; 1679 : 106.

Op 10 maart 1678 trouwens wordt Gent door de Fransen bezet (56).

Op 23 december 1683 steken Franse troepen de Brugse Vaart over. Op de meest systematische manier verwoesten zij de dorpen van het Oud-Contributieland (57). De dorpskernen van Evergem, Waarschoot en Zomergem gaan volledig op in de vlammen (58). Te Waarschoot

(52) « Communicantium numerus qui ad 2200 solet ascendere spatium biennii multum diminutus, ita salvo justo calculo in presentiarum vix putetur esse 1930 ».

(53) RAG - Oudburg nr 247, f° 260 r°.

(54) DE POTTER - *Waarschoot* p.p. 36.

(55) DE POTTER - *Sleidinge* p.p. 17.

(56) RAG - Oudburg nr ; 248, 31 r°.

(57) RAG - Oudburg 253, 21 r°.

(58) « Al-hoe-wel men op eenige plaatsen de Brandschatting uytkogt en betaelde, wierden evenwel daerom niet te min de beesten genomen, de huysen geplundert en afgeworpen, de boeren en boerinnen uytghestroopt tot hun naeckt lichaem, en onmenschelijk mishandelt, soo dat hier door, de Fransche in desen tijdt wierden ghenoecht, ten opsigt van hun vreedtheydt teghen onse arme Spaensche Vlaenderlinghen, de Christene Turken. Want alwaer de Turken d'overhandt in Hongaryen hadden bekomen, en hebben soo groote verwoetheydt tegen de menschen niet bedreven, als hier de Fransche oeffenden tegen onse Landtslieden. Men sag hun komen op den 23 December omtrent Bellem, niet als menschen, maer als briesschende Leeuwen, en Brandstigers van Vlaenderlandt. Sy trocken over een ghemaecte brugghen over de Gendtsche Vaert, vielen in So-

stond op een kwartuurs van de kerk geen enkel huis meer overeind (59). De meeste inwoners waren gevlucht. Te Lovendegem, Sleidinge en Waarschoot daalt het geboortecijfer voor 1684 respectievelijk van 71 op 55 van 108 op 84, en van 85 op 74. Evergem bekomt door zijn uiterste armoede een belastingsvermindering van 1/3 op 12 december 1687 (60).

Tijdens de Oorlog der Augsburger Liga (1688-1697), had Doornzele opnieuw zwaar te lijden van Franse troepen. In januari 1691 staken zij op doortocht naar het Land van Waas in de omgeving van de Dries alle huizen en hoeven in brand (61). Ook Lovendegem, door zijn ligging aan de Brugse Vaart, kreeg het hard te verduren, mede door de bezetting der Anglo-Bataafse en Spaanse regimenten. Te Zomergem had op 9 september 1694 dicht bij de Brugse Vaart een gevecht plaats tussen Fransen en Spanjaarden (62). In 1697 zijn de 5 parochies door de voortdurende oorlogen totaal uitgeput « ende middeler-tijt dat dese prochien voor den ghemeenen dienst op-gheeven, ghefourageert ende gheruineert sijn gheworden door de gheallieerde troepen » (63).

mergem, en van daer tot onder het Zas van Gendt alle de huysen en schueren in asschen leggende, die sy vonden. Sy maeften hunne wederkomste over St. Laureyns, Eecloo, Maldegheem, Sissele, Bernhem en Rousselaere, al-om het vuur worpende in alles wat verbrandelijk was, behalvens Maldegheem en Bernhem, die hun brandtogt met overgroot geld voor dese reys af-kogten. Van daer gaende naer *Lovendeghem by Gendt*, sag men niet, alwaer brandstofte was, als vlamme en rook. En naer rampsalige dreygingen, dat sy korts daer-naer stonden wederom te komen, om al het overige door 't vuur te verslinden, keerden sy over hunnen eygen brugghe, die sy met hun voerden ; over de gemelde Vaert naer Haerlebeke, seggende duydelijk, dat sy niet een plaets en sullen spaeren, die binnen de 24 uren van den gestelden tijdt hun brandtschattingen niet souden komen betaelen. Dog naer soo een alghemeyne verdrucking en verderf, waer nog geldt gehaelt om soo boose en onaerdige brandsugt af te koopen ? « Chronyke van Vlaenderen, deel III, Blz. 799 - geciteerd door A. RYSER-HOVE : « *Beernem* » blz. 56.

(59) DE POTTER : *Waarschoot* p.p. 36.

(60) RAG - Oudburg nr 257, f° 150 r°.

(61) A. DE VOS : « *De geschiedenis van Evergem in vogelvlucht* » Jubileumboek Davidfonds - p. 76.

(62) DE POTTER : *Zomergem* p. 132.

(63) RAG - Oudburg nr 267 f° 133 r°.

Tijdens de Spaanse Successieoorlog (1700-1713) was onze streek er even beroerd aan toe : Gent werd bezet door de Fransen van 1700 tot 1706. De Fransen fourra-geerden het platteland. Aan de Kale (grens Evergem-Wondelgem) bouwden zij in 1704 een verdedigingslinie van de Brugse Vaart tot Rodenhuize om Gent te beschermen (64). De Hollandse generaal Spar kwam met 12.000 man en 20 stuks geschut die linie slechten en er de Fransen verjagen (65).

In 1706 wordt Gent door de geallieerden veroverd, doch in 1708 door de Fransen heroverd. Lovendegem dat door de frontlijn in twee verdeeld werd — op de wijk Lo, aan de zuidkant lagen de Fransen en aan de overzijde de geallieerden — had het ergst te verduren. Wij laten hier een citaat volgen dat aan duidelijkheid niets te wensen overlaat. De pastoor, kerk-, arm- en gildemeesters van Evergem zijn gedwongen eigendommen te Lovendegem te verkopen, om schulden te delgen — « tot betalynghe van welcken geene pennynghen in casse en sijn, geconsiderd den swaeren oorloghe, fouragerynghen ende vervrosen ougste d'annis 1708 en 1709, naementlyck door de fransche campementen tot Lovendeghem van den 12 July 1708 ende belegerynghe der stadt gent tot den 4en January 1709 als wanneer totalliter tot Lovendeghem den ougste 1708 is gefourageert alwaer de meeste goederen gelegen sijn, als mede binnen deser prochie ende elders ten Jaere 1709 is den oughste vervrosen geweest, waardoor niet eenen stuyver van pachte en is ontfangen geworden » (66).

Gedurende het verblijf der legers te Lovendegem 1708-1709 was de vlucht naar de stad algemeen. In alle opzichten was 1709 dus een zwaar crisisjaar.

Te Zomergem werd alle graan door de Fransen « afgefouargeert ». De wethouders van Belzele verklaren op

(64) RAG - Oudburg nr 274, f° 85 r°.

(65) A. DE VOS : « *Geschiedenis Evergem* » Jubileumboek Davidsfonds - p. 77.

(66) RAG - Evergem nr 425, f° 202 r°.

12 juni 1709 dat bijna niemand enig graan in voorraad heeft « mits de groote Ruinen ende tottaele fourrage-rynghe soo vande leghers van den hertogh van Bourgoigne als van de ghealieerde int beleg van Ghendt (67).

De geboortecijfers 1708-1709 zullen dus opnieuw geen waarheidsgetrouw beeld van de normale bevolking weergeven. Te Lovendegem is het abnormaal hoog cijfer van 117 te verklaren door het feit dat er tijdens de maanden juli en augustus 29 soldatenkinderen geboren werden ; voor 1709 noteren wij het uiterst lage cijfer van 55. De koster voegt er in een randnota aan toe : « Nota : Dat er 68 Dagen alhier verlopen zijn eer dat er een kindt is gedoopt geworden, hetwel men toeschrijft aen den voorgaenden troubel van het frans leger dat alhier 42 dagen gelegen heeft » (68). De periode loopt van 24 maart tot 1 juli 1709. In Zomergem waar het geboortecijfer valt van 145 op 81, zijn er hiaten van 30 maart tot 14 mei en van 13 juli tot 8 augustus. In de maand juni is er slechts één doopsel ingeschreven. Te Waarschoot valt het cijfer van 93 op 78, het laagste sinds 1668 ; te Evergem van ± 150 op ± 120 . Alleen te Sleidinge is er geen gevoelige daling waar te nemen. Toch was hier eveneens in de maand november 1709 op het Eeksken (grensgehucht Sleidinge-Lovendegem) het legerkamp van de hertog van Wittenbergh opgeslagen, « door welk Campement een merckelycke schaele is ghecauseert » (69).

Dat deze lage bevolkingscijfers door de vlucht der inwoners « kunstmatig » zijn en dus de normale bevolking niet weergeven, moge blijken uit de vergelijking met de communicantencijfers van 1710. Ten opzichte van 1704 stellen wij behalve voor Zomergem, nergens een abnormale stijging of daling vast.

Op 6 september 1744, tijdens de Oostenrijkse Successie-oorlog toen ons land opnieuw door de Fransen on-

(67) RAG - Oudburg nr 1919.

(68) RAG - Burgerstand Lovendegem nr 6.

(69) Resolutieboek Sleidinge-Keure 1710-1713.

der de voet gelopen werd, is te Sleidinge nog een kind uit Lovendegemse ouders geboren en aldaar gedoopt « *propter fugam metumque militum* » (70). Dit was echter slechts een alleenstaand geval en de bevolkingscijfers als dusdanig ondergingen er de weerslag niet van.

De invloed der militaire gebeurtenissen op de demografische evolutie is voor onze dorpen van overwegend belang. De jaren der zwaarste invallen 1668, 1677, 1683 en 1708-1709 zijn overal depressiejaren (zie grafiek XI).

B. Invloed van economische factoren

1. *Graanprijzen* : Naast de krijgsverrichtingen hadden de plotse stijgingen van de graanprijzen een weerslag op het geboortecijfer. Er werden hoge prijzen genoteerd tijdens de jaren 1625-1626, 1639, 1647, 1649 en 1709, toen vrijwel de ganse oogst vervroren was, in zijn geheel een zwaar crisisjaar (71). In de Oudburg was de gerst- en haverprijs eveneens uitzonderlijk hoog tijdens de jaren 1662, 1663, 1693, 1694, 1699, 1709 en 1710 (72). Toch kunnen wij deze stijgingen op korte termijn moeilijk aflezen van de geboortegrafiek.

In het jaar 1699 nochtans was de hongersnood in de Oudburg en speciaal in de dorpen Lovendegem, Sleidinge en Zomergem, Drongen, Merendree, Vinderhout en Hansbeke zo groot, ten gevolge van de buitengewone duurte en schaarste van het graan dat men voor een proletarische opstand vreesde « *selfs oock heeft men verstaen dat sij ghemenceert hebben, oock te plunderen de abdije van Dronghen* » (73). De kapitaalkrachtiger inwoners hadden al hun granen moeten verkopen om de parochie-lasten te voldoen.

2. *Pachtprijzen* : Het is duidelijk dat de schommelingen van het geboortecijfer niet direkt de schommelin-

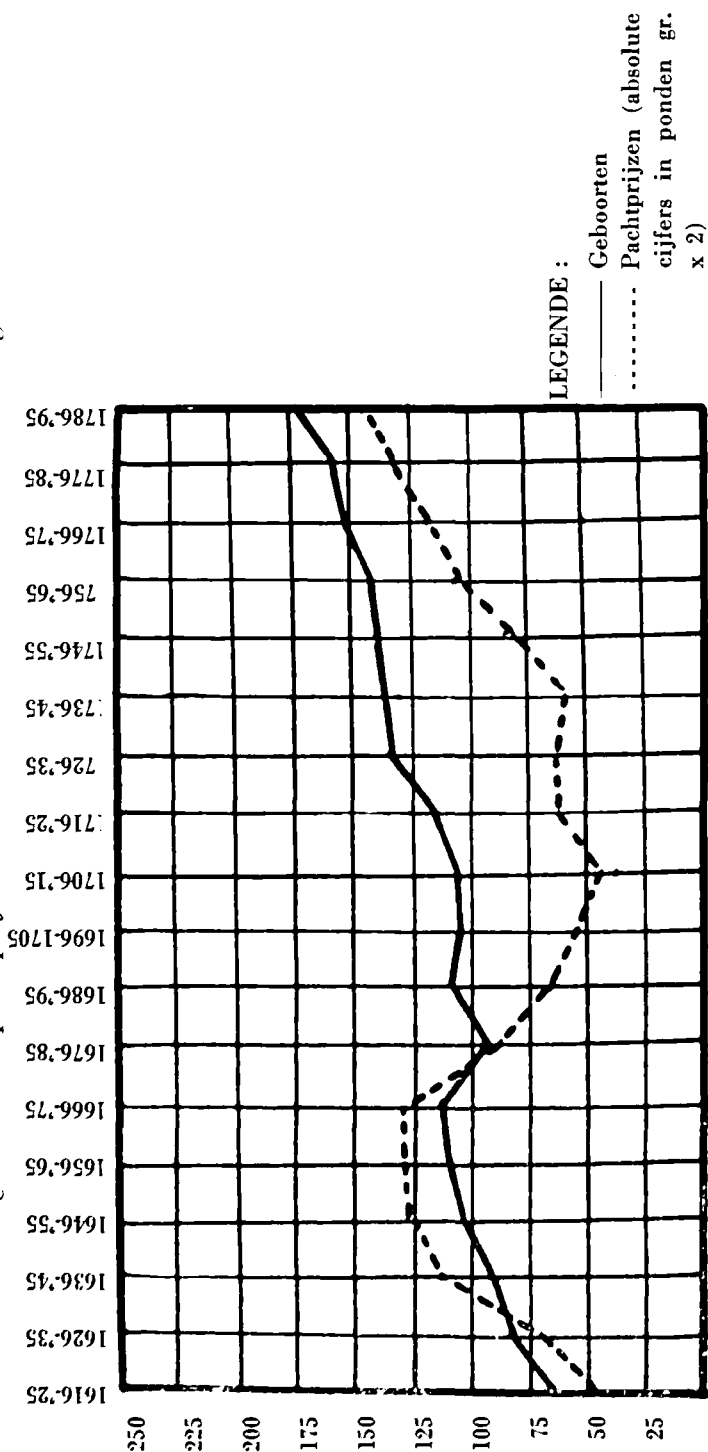
(70) RAG - Burgerstand Lovendegem nr 7, p. 19.

(71) DEPREZ : *Op. cit.* p.p. 24.

(72) RAG - Oudburg nrs 232 ; 233 ; 263 ; 264 ; 269 ; 278 ; 279.

(73) RAG - Oudburg nr 269, f° 73 r°.

GRAFIEK VII : Vergelijkende curven der tienjaarlijkse geboortegemiddelden te Sleidinge en der tienjaarlijkse gemiddelde pachtprizen van het Goed te Geetschuur te Evergem.

gen van het bevolkingscijfer weergeven. Afname of aangroei der bevolking gebeurt heel wat geleidelijker. Daardoor ook zijn de spitsen die voorkomen in de jaargrafieken heel wat afgerond in de grafieken der tienjaarlijkse gemiddelden.

Laten wij aan de hand van zulk een curve naar de overeenstemming peilen tussen de geboortecijfers en de pachtprijzen, om te kunnen nagaan in hoever de economische conjunctuur medebepalend is voor de demografische evolutie.

Ook hier kunnen wij ons niet akkoord verklaren met de door Deprez gevolgde werkwijze. Hij doet een willekeurige greep in de hem ter beschikking zijnde pachtbrieven en vraagt zich nooit af indien de toegestane verminderingen in de pachtprijzen wel het gevolg zijn van een economische laag-conjunctuur of eenvoudig te wijten zijn aan de minderwaardigheid van de grond. Men kan onmogelijk twee pachtgoederen met elkaar vergelijken zonder hun ligging en de waarde van hun cultuurgrond te kennen. De conclusies die hij er uit trekt betreffende een eventuele stijging of daling van het geboortecijfer lijken mij dan ook op losse schroeven te staan.

Onze methode om de onderlinge beïnvloeding geboortecijfers-pachtprijzen na te gaan bestaat hierin : wij onderzoeken de pachtprijzen van één bepaalde uitbating, die wij in alle details kennen en bestudeerd hebben. De waarde van de grond en de grootte van de uitbating blijven tijdens de twee door ons bestudeerde eeuwen constant. Schommelingen in de pachtprijzen kunnen dus alleen het gevolg zijn van een bepaalde tijdconjunctuur.

De bedoelde hoeve, waarvan wij een aaneensluitende reeks pachtprijzen bezitten vanaf 1612 tot 1795 is het Goed te Geetschuur te Evergem (74).

Berekenen wij om in overeenstemming te blijven

(74) Zie onze studie « *Het Goed te Geetschuur te Evergem* », Appeltjes van het Meetjesland V - p. 17-66 - Eeklo 1952-1953.

met de tienjaarlijkse geboortegemiddelden vanaf 1616 tot 1795 de tienjaarlijkse pachtgemiddelden. Vergelijken wij deze cijfers met de curve der geboortegemiddelden van het aangrenzende Sleidinge, waarvoor de cijfers volledig zijn. (Zie grafiek VII.)

In de XVIIIe eeuw is het parallelisme tussen beide curven bijzonder treffend. In de XVIIe eeuw zien wij dat de economische hoog- en laagconjunctuur gevoeliger is op de pachtprizen dan op de geboortecijfers. Slechts op het einde der XVIIe eeuw is er in beide curven een tegenstrijdigheid merkbaar. Het Goed te Geetschuur had toen last van geweldige overstromingen. Deze zuiver locale omstandigheid had natuurlijk geen invloed op het geboortecijfer van het naburige Sleidinge. Over het algemeen is de gelijkenis tussen beide curven treffend.

C. Epidemieën

Hun situering in de tijd is van groot belang, omdat zij door de geboortecijfers niet weerspiegeld worden en toch in grote mate het bevolkingscijfer beïnvloeden. Meestal zijn het de jongste en oudste generaties die er aan ten prooi vallen, minder het actief deel van de bevolking, dat precies het geboortecijfer bepaalt.

De pest woedde hevig in de 5 dorpen in 1632-1633. Te Waarschoot was er zelfs geen plaats op het kerkhof om al de slachtoffers te begraven (75).

Te Evergem woedde zij in 1647 (76).

De soldaten van de Oudburg brachten in 1668 de besmetting binnen de kasselrij, waar zij zich van Meulestede en Hansbeke uit, over de ganse kasselrij verspreidde (77). Samen met de inval der Franse troepen zal zij in alle dorpen het bevolkingscijfer doen dalen.

(75) DE POTTER : Waarschoot *Op. cit* p.p. 35.

(76) RAG . Evergem nr 765.

(77) RAG . Oudburg nr 238, f° 190 r°.

IV. DE RELATIEVE EVOLUTIE DER BEVOLKING IN DE DORPEN AFZONDERLIJK

EVERGEM : Door het verloren gaan van een groot deel der parochieregisters, kunnen wij aan de hand van deze cijfers moeilijk de bevolkingsevolutie schetsen.

Toch stellen wij vast wat de geboorten betreft, dat slechts na 1710 het cijfer van 1664 opnieuw bereikt wordt. In de 2^e helft der XVIIIe eeuw stijgt het voortdurend om in 1792 het rekord van 271 te bereiken, meer dan het dubbel van het cijfer voor 1652 (115). Ten opzichte van de periode 1706-1710 is het cijfer voor 1791-1795 met ongeveer 70 % gestegen.

De gemiddelden der huwelijkscijfers stijgen sterk tijdens de periode 1775-1795.

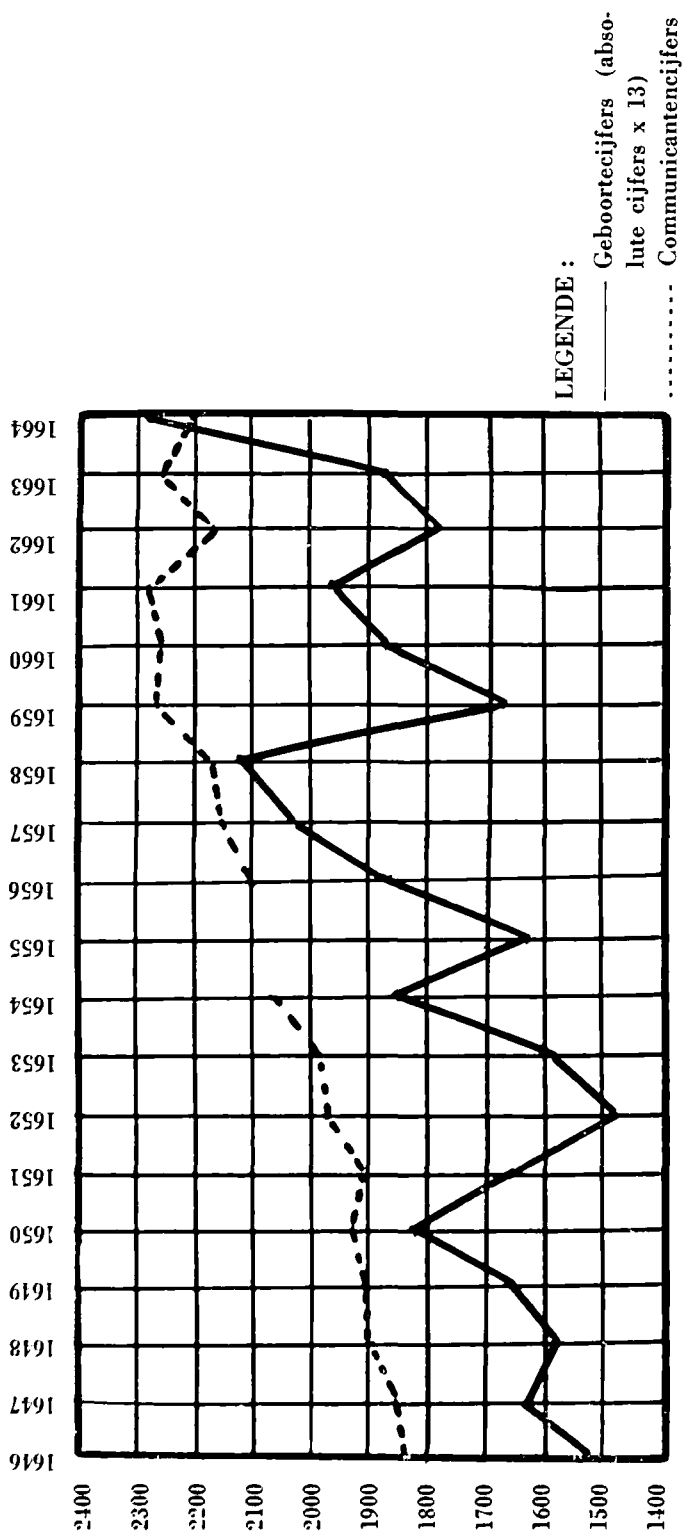
Wat de communicantencijfers betreft zij vormen min of meer een aaneengesloten geheel voor de periode 1639-1773 en laten ons dus beter toe de werkelijke evolutie der bevolking na te gaan. Wij zien het cijfer voortdurend stijgen tot 1660. Na een paar strubbelingen waarbij het hoogste cijfer bereikt wordt in 1667, stellen wij een daling vast, waarvan het dieptepunt blijkt te liggen tussen 1677-1682.

Slechts in 1722 (2332) wordt het cijfer van 1667 (2300) definitief overschreden. Van dan af stijgt het cijfer, behoudens een paar kleine depressies, voortdurend.

De tellingen van 1786, 1792 en 1798 bevestigen deze evolutie.

LOVENDEGEM : Indien wij geen rekening houden met de abnormale cijfers van 1634-1638 stellen wij vast dat het hoogste cijfer der geboorten in de XVIIe eeuw valt in de jaren 1687-1690. De depressie die intreedt in het jaar 1662 (63) en waarvan het dieptepunt valt in 1668 (58 geboorten) en 1684 (55 geboorten) is in jaren 1685-1687 reeds overwonnen.

GRAFIEK VIII : Vergelijkende jaargrafiek der geboorten en der communicantcijfers van Evergem voor de periode 1646-1664.

In de XVIIIe eeuw valt het laagste geboortecijfer in 1709, wat voor Lovendegem het ergste crisisjaar betekende ; het hoogste cijfer in 1793, bijna het driedubbele van dat van 1709.

De huwelijkscijfers zijn veel meer aan schommelingen onderhevig dan de geboortecijfers. Herhaaldelijk stellen wij vast dat de jaargangen sterk verschillen : dit is dikwijls het gevolg van uitgestelde huwelijken. Vb. 1697 : 9 ; 1698 : 22 ; 1699 : 9 ; 1713 : 24 ; 1714 : 12 ; 1749 : 9 ; 1750 : 25 ; 1771 : 23 ; 1772 : 14 ; 1785 : 22 ; 1786 : 40 ; 1790 : 40 ; 1791 : 22.

De communicantencijfers geven opnieuw een vrij duidelijk beeld van de bevolkingsevolutie. Evenals voor Evergem stellen wij vast dat er tot 1660 een voortdurende stijging plaats grijpt. Zij blijft enigszins constant tot 1667, waarna een scherpe daling volgt. De depressie duurt voort tot 1688. Slechts tussen 1728-1738 wordt het cijfer overschreden. Het dieptepunt valt hier tussen 1682-1686. In de XVIIIe eeuw is het aantal communicanten eveneens met circa 70 % toegenomen (1700-1774).

Ook hier lopen de gegevens der geboorten- en communicantencijfers parallel.

SLEIDINGE : Het hoogste geboortecijfer der XVIIe eeuw bedraagt 133 (1693). Behalve de jaren 1677 en 1684 zijn er geen eigenlijke depressies waar te nemen. Het laagste cijfer der XVIIIe eeuw bedraagt 80 (1703), het hoogste 191 (1791). Dit betekent op min dan een eeuw tijds een toename van 138 %.

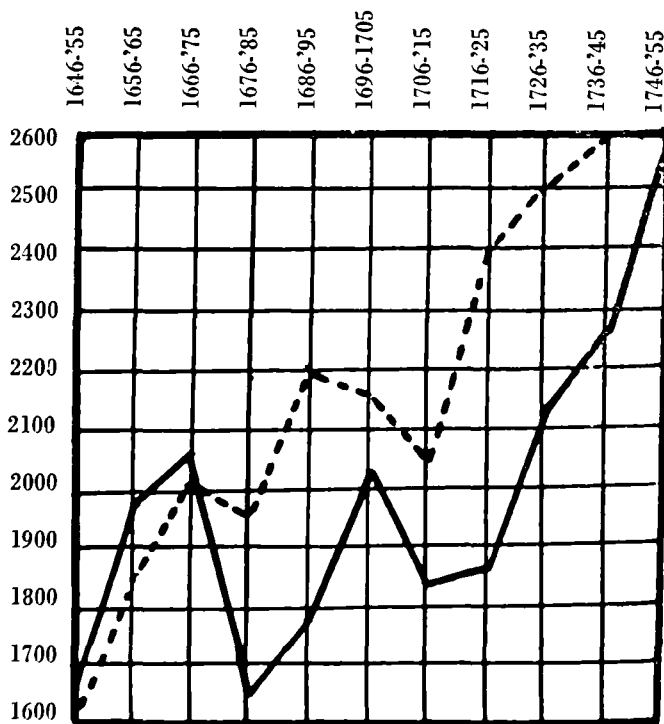
De huwelijksmiddelen zijn ondanks de toename der bevolking in de XVIIIe eeuw betrekkelijk constant gebleven.

De communicantencijfers van Sleidinge wijken enigszins af van die der andere dorpen. Wel vinden wij eveneens een hoogtepunt voor de jaren 1666-1668, maar de depressie is minder algemeen. In 1673 en na 1677 is er opnieuw een stijging waar te nemen die onafgebroken zal voortduren. In 1688 wordt het hoogtepunt van 1666 reeds overschreden en is de depressie voorgoed voorbij.

Deze regelmatigheid treffen we eveneens aan bij de geboorte- en huwelijkscijfers.

WAARSCHOOT : De geboortecijfers van Waarschoot voor 1634-1638, dienen aangevuld te worden met de cijfers van Lovendegem waar in 1634, 8 ; in 1675 4 ; in 1636, 13 ; in 1637, 13 ; en in 1638, 34 kinderen van Waarschoot gedoopt werden. Dit brengt de cijfers voor die jaren respectievelijk op 62, 60, 71, 65 en 80.

GRAFIEK IX : Vergelijkende curven der tienjaarlijkse geboorte- en communicantengemiddelden te Zomergem voor de periode 1646-1755.

LEGENDE :

————— Geboortecijfers (absolute cijfers x 15)
 Communicantencijfers

Het hoogste geboortecijfer der XVIIe eeuw bedraagt 114 (1660). De jaren 1668 en 1684 zijn depressiejaren. Het laagste geboortecijfer der XVIIIe eeuw bedraagt 81 (1715-1721), het hoogste 187 (1794). Vanaf de tweede

helft der XVIIIe eeuw neemt het aantal geboorten geweldig toe. Ook hier treffen wij grote schommelingen aan in de huwelijkscijfers.

In 1666 waren er 28 huwelijken, het volgende jaar slechts 12. Tussen 18 augustus en 17 december werd er echter tengevolge van de Franse inval geen enkel huwelijk afgesloten. De lage cijfers van 1703 en 1704 zijn eveneens op de rug der historische gebeurtenissen te schuiven. Tussen 10 augustus 1703 en 13 januari 1704 vond eveneens geen enkel huwelijk plaats.

Ook de communicantencijfers van Waarschoot geven een hoogtepunt voor 1667, met een dieptepunt voor 1678. Tussen 1682-1686 heeft men opnieuw het cijfer van 1667 bereikt. Een 10-tal jaren lang blijft het bevolkingscijfer status-quo om van dan af voortdurend te stijgen. Tijdens de periode 1682-1777 was het aantal communicanten verdubbeld.

ZOMERGEM : Het hoogste geboortecijfer der XVIIe eeuw wordt hier eveneens in 1669 aangetroffen met dieptepunten in 1678, 1683, 1685, 1692 en vooral 1709, wanneer het laagste geboortecijfer sinds 1621 wordt aangekend. Zomergem en Lovendegem hadden immers zoals wij hiervoor geschetst hebben bijzonder veel te lijden van het Franse legerkamp op Lovendegem-Kouter. Het duurt tot 1734 eer het geboortecijfer van 1669 opnieuw overschreden wordt. Het hoogste cijfer bedraagt 239 (1788). Evenals in de andere gemeenten stellen wij voor het jaar 1795 een gevoelige daling vast ten opzichte van het voorgaande jaar.

De huwelijkscijfers vertonen een trage maar regelmatig stijging met hoogtepunten voor 1647, 1678, 1692, 1755, 1785 en 1795, veelal jaren van « uitgestelde » huwelijken.

Ook hier openbaren de communicantencijfers ons hetzelfde beeld. Een hoogtepunt ten jare 1667, met een depressie, waarvan het dieptepunt ligt in 1677 en die reeds overwonnen is in 1686. Tengevolge der ramp van 1709

volgt een nieuwe tijdelijke achteruitgang, die van zuivere lokale aard is en dan ook vlug overwonnen is. Van 1682 tot 1775 is er een toename van 70 %. (Zie grafiek IX - het parallelisme tussen beide curven is treffend.)

BESLUIT : Ondanks hun onderlinge verschillen vertonen de vijf dorpen toch een gemeenschappelijke bevolkingsevolutie. Tot $\pm$ 1667 is er in alle dorpen een voortdurende stijging van het bevolkingscijfer waar te nemen. Hierna komt een vrijwel algemene daling voor tot 1685, waarna opnieuw het cijfer langzaam begint te stijgen, ofwel status-quo blijft. Na een nieuwe inzinking tijdens de jaren 1705-1715, gaat het cijfer voor goed naar omhoog. Na 1715 versnelt het tempo, om in de tweede helft der XVIIIe eeuw vrijwel te verdubbelen.

Vergelijken wij deze uitslag met het resultaat dat Prof. Van Werveke bekwam voor een stedelijke agglomeratie uit dezelfde streek (Gent) en wij komen tot de verrassende vaststelling dat beide resultaten mekaar aanvullen. Het hoogtepunt der Gentse bevolkingscurve ligt tussen 1666-1696, de depressie tussen 1696-1786. Wij integendeel vonden een depressie voor de eerste periode en een voortdurende stijging voor de volgende. *Hoe is dat te verklaren?* De periode 1667-1684 is voor het gebied der vijf bestudeerde dorpen uiterst rampzalig geweest. De bovenmatige strooptochten en brandstichtingen der Fransen, samen met een vreselijke pestepidemie, noopten veel plattelandsbewoners er toe zich voorgoed naar de stad te komen vestigen. Voor Evergem zijn er verschillende individuele gevallen aan te stippen die deze zienswijze bevestigen. Dat in de eerste helft der XVIIIe eeuw een omgekeerde evolutie plaats greep : stijging op het platteland, daling in de steden, komt hieruit voort, dat er een economische crisis in de steden plaats vond, waarvan het platteland, door eigen graanvoorziening en rustiger tijden de weerslag niet ondervond.

In het licht van deze evolutie zullen wij thans pogen, door een combinatie van gegevens, een greep te doen naar het approximatief bevolkingscijfer der vijf dorpen.

V. BEREKENING VAN HET APPROXIMATIEF BEVOLKINGSCIJFER

a) Berekening op grond van het geboortecijfer

Hiervoor nemen wij de tienjaarlijkse gemiddelden der geboorten en delen ze door de respectieve coëfficiënten die wij tevoren reeds vaststelden : Evergem en Lovendegem 38 ‰, Sleidinge en Waarschoot 35 ‰, Zomergem 37 ‰.

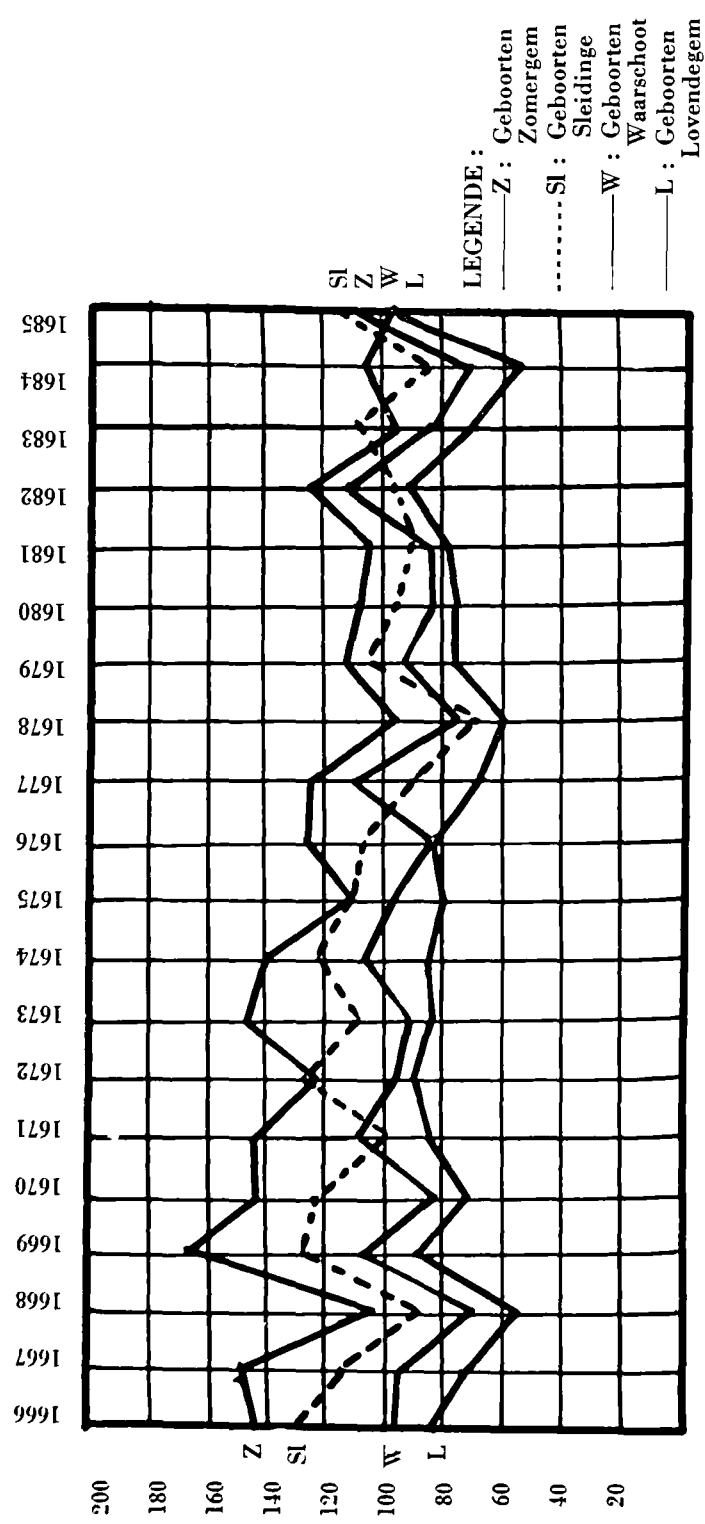
Voor Lovendegem en Waarschoot houden wij rekening met de correctie der geboortecijfers voor de jaren 1634-1639 en 1708.

	Evergem	Lovendegem	Sleidinge	Waarschoot	Zomergem
1606-1615	—	1302	1405	—	1410
1616-1625	—	1544	1877	1382	1900
1626-1635	—	2173	2314	1925	—
1636-1645	—	2023	2711	2145	2783
1646-1655	3313	1986	2891	2288	3000
1656-1665	3939	2144	3100	2694	3600
1666-1675	—	2110	3311	2754	3732
1676-1685	—	1992	2757	2591	2978
1686-1695	—	2318	3142	2857	3237
1696-1705	—	2297	3042	3028	3640
1706-1715	4123	2105	3034	2728	3318
1716-1725	4518	2289	3394	2897	3383
1726-1735	—	2263	3854	3377	3827
1736-1745	—	2402	3917	3642	4089
1746-1755	4668	2573	3954	4051	4600
1756-1765	4939	3147	4088	4891	4997
1766-1775	5139	3497	4297	4720	4935
1776-1785	5702	3310	4405	4322	5083
1786-1795	6557	3473	4920	4662	5835

b) Berekening op grond van de communicantencijfers

Om de cijfers met elkaar te kunnen vergelijken nemen we eveneens het gemiddelde van tienjaarlijkse periodes, waarover we gegevens voorhanden hebben. Om

GRAFIEK X : Vergelijkende jaargrafiek der geboortecijfers van Lovendegem, Waarschoot en Zomergem voor de periode 1666-1685.

het eigenlijke bevolkingscijfer te berekenen voegen wij de helft bij het opgegeven communicantencijfer (zie hiervoor berekening communicantencoëfficiënt 66,6 % of $\frac{2}{3}$) :

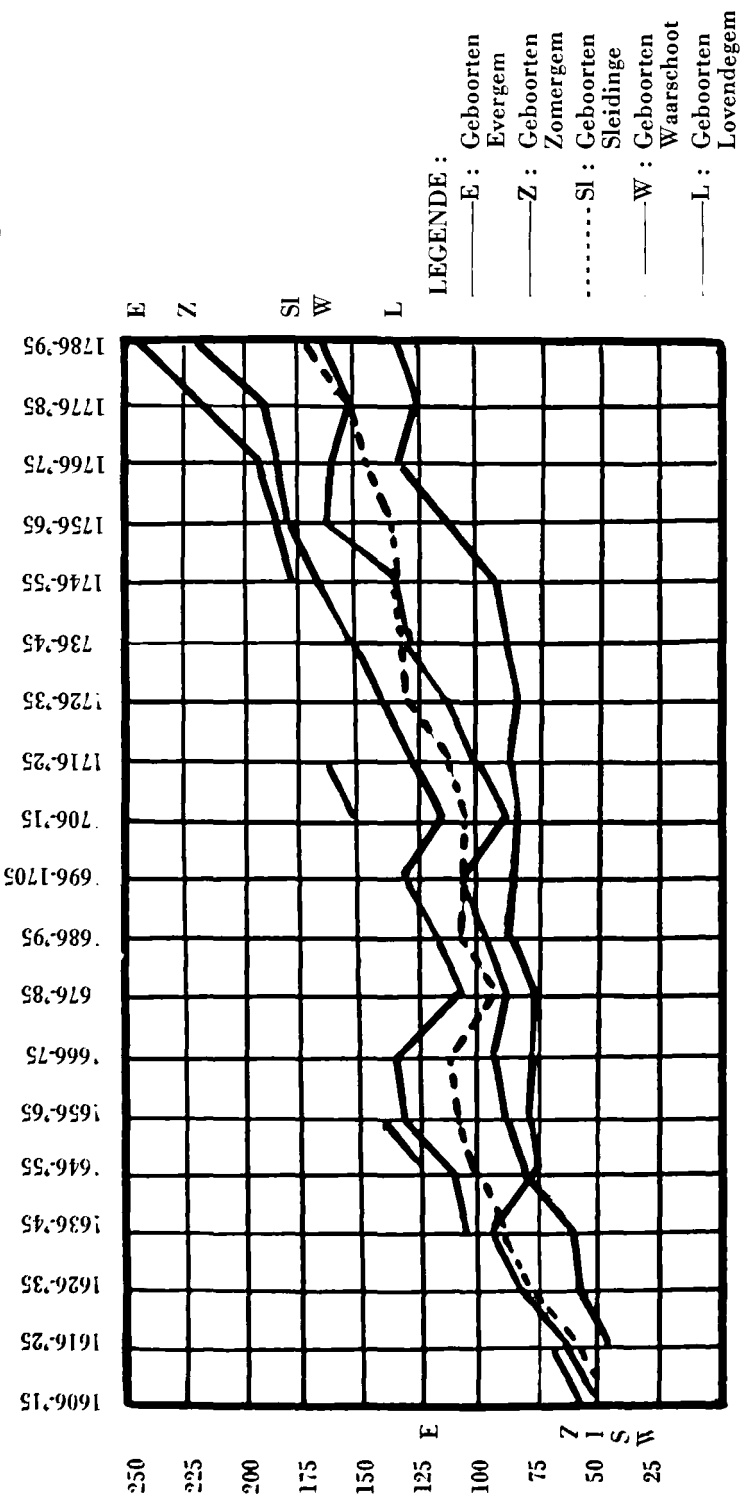
Evergem Lovendegem Sleidinge Waarschoot Zomergem

1606-1615	—	—	—	—	—
1616-1625	2040	940	1350	900	1500
1626-1635	—	1215	—	1301	1950
1676-1645	2479	1350	1950	1425	2025
1646-1655	2897	1523	2147	1885	2415
1656-1665	3317	1972	2559	2157	2799
1666-1675	3325	1994	2711	2376	3021
1676-1685	2910	1845	2649	2422	2967
1686-1695	3185	1987	2792	2550	3300
1696-1705	3375	1950	2937	2550	3255
1706-1715	3450	1956	3018	2663	3067
1716-1725	3498	2100	3330	2802	3600
1726-1735	3439	2100	3463	2925	3750
1736-1745	—	2438	—	3450	3900
1746-1755	4698	2700	3993	3750	4350
1756-1765	5010	3012	4219	4050	4440
1766-1775	6000	3300	—	4500	5100
1776-1785	—	—	—	4852	—
1786-1795	—	—	—	5309	—

c) *Berekening naar de lijst der weerbare mannen
van 1745*

Wij kennen voor datzelfde jaar (1745) het juiste bevolkingscijfer van Sleidinge, Sleidinge-Keure en eveneens het totaalcijfer voor Sleidinge. Wanneer wij deze drie getallen delen door het respectieve cijfer der weerbare mannen, bekomen wij de volgende coëfficiënten : Sleidinge-St. Baafs 6,8 ; Sleidinge-Keure 6,3 ; totaal Sleidinge 6,5.

GRAFIEK XI : Vergleichende curven der tienjaarlijkse geboortegemiddelden der 5 parochies.

Ook voor de wijk Doornzele (Evergem) beschikken wij over een bijna gelijktijdig bevolkingscijfer en een afzonderlijk cijfer der weerbare mannen. De coëfficiënt bedraagt hier eveneens 6,5. Wij mogen dus besluiten dat de coëfficiënt 6,5 voor al de dorpen *constant* was.

Het aldus bekomen bevolkingscijfer voor 1745 is het volgende :

Evergem	$641 \times 6,5 = 4166$
Lovendegem	$333 \times 6,5 = 2164$
Sleidinge	$588 \times 6,5 = 3872$
Waarschoot	$533 \times 6,5 = 3464$
Zomergem	$556 \times 6,5 = 3614$

*
* *

Wanneer wij deze cijfers vergelijken vooral de eerste twee reeksen dan stellen wij vast dat in de XVIIe eeuw de berekening naar de communicantencijfers lager ligt dan de berekening naar de geboortecijfers. In de XVIIIe eeuw evenwel benaderen de cijfers meer en meer mekaar.

Toch nemen wij als basis de raming naar de geboortecijfers, omdat de geboorten zeer nauwkeurig opgetekend en één voor één systematisch konden nageteld. Voor de communicantencijfers daarentegen moeten wij vrede nemen met een bloot cijfer, min of meer nauwkeurig, al naar de nauwgezetheid van de pastoor. Er zijn eveneens meer hiaten bij de communicantencijfers.

Een ander controlemiddel zowel voor geboorte- als communicantencijfers bezitten wij in de bestaande tellingen.

Trachten wij nu door combinatie van alle gegevens de berekening naar de geboortecijfers aan te zuiveren, of waar zij ontbreken aan te vullen dan bekomen wij volgende eindcijfers, die hoewel bij benadering geschat, een voldoende duidelijk beeld van de demografische evolutie der vijf dorpen geven.

Evergem Lovendegem Sleidinge Waarschoot Zomergem

1606-1615	1865	1302	1405	1150	1410
1616-1625	2400	1544	1877	1382	1900
1626-1635	3000	2173	2314	1925	2500
1636-1645	3300	2023	2711	2145	2783
1646-1655	3473	1986	2891	2288	3000
1656-1665	3939	2144	3100	2694	3600
1666-1675	4105	2110	3311	2754	3732
1676-1685	3605	1992	2757	2591	2978
1686-1695	3855	2318	3142	2630	3237
1696-1705	4000	2297	3000	2642	3640
1706-1715	3681	2105	3050	2515	3139
1716-1725	4049	2289	3394	2897	3383
1726-1735	4209	2263	3854	3377	3827
1736-1745	4507	2402	3917	3642	4089
1746-1755	4668	2573	3954	4051	4600
1756-1765	4939	3147	4088	4891	4997
1766-1775	5139	3497	4297	4720	4935
1776-1785	5702	3310	4405	4807	5083
1786-1795	6557	3771	4896	4862	5933

Deze eindcijfers vergen evenwel nog enig commentaar. Zoals hoger gezegd hebben wij ons bijna uitsluitend gebaseerd op de geboortecijfers. Voor de periodes waarvan er tellingen bestonden interpoleerden wij dit eindcijfer, met aanzuivering der aanliggende periodes, behalve voor Lovendegem (1709-1715), Waarschoot en Evergem (1792) waarvan wij de juistheid van het cijfer erg betwijfelden. Voor de ontbrekende cijfers Evergem 1606-1615, 1616-1625, 1626-1635, 1636-1645, 1666-1675, 1676-1685, 1686-1695, 1696-1705, 1726-1735, 1736-1745 bekwaamen wij onze schattingstotalen door onderlinge vergelijking der corresponderende periodes en door de telling van 1635, evenzo voor Waarschoot 1606-1615 en Zomergem 1626-1635 (78).

(78) Huidige cijfers (31 december 1956) :

Evergem	10.667 inwoners
Lovendegem	4.752 inwoners
Sleidinge	5.815 inwoners
Waarschoot	7.772 inwoners
Zomergem	6.002 inwoners.

ALGEMEEN BESLUIT

Verre van ons te menen dat nu eens en voor altijd het bevolkingscijfer van deze vijf dorpen vaststaat.

Wij zijn er ons wel van bewust dat er in onze berekeningen niet met alle elementen rekening kon gehouden worden, dat er noodzakelijk werkhypothesen dienen vooropgesteld, die niet altijd ten volle konden bewezen worden.

Toch vonden wij in de bevolkingsevolutie der vijf plattelandsdorpen een voldoende duidelijke lijn, die wij hier nog eens wenssen in het licht te stellen : *in de loop der XVIIe eeuw stellen wij aanvankelijk een voortdurende stijging der bevolking vast, die haar hoogtepunt bereikt tijdens de jaren 1667-1669, hierop volgt tot circa 1685 een gevoelige daling, met daarna een nieuwe, ditmaal geringe stijging tot 1705, waarna opnieuw een korte maar hevige depressie volgt tot 1710. Vanaf die datum stijgt het bevolkingscijfer voortdurend ; in de tweede helft der XVIIIe eeuw evenwel aanzienlijker dan in de eerste.*

Achiel DE VOS

BIJLAGE I

COMMUNICANTENCIJFERS

	Evergem	Lovendegem	Sleidinge	Waarschoot	Zomergem
1620(1)	1360	630	900	600	1000
1630	—	—	—	853(2)	—
1632	—	—	—	907(3)	—
1633(4)	—	790	—	912	—
1634(5)	—	830	—	950	1300
1635	—	—	—	714(6)	—
1639(7)	1607	900	1300	900	1350
1642	1700	900	1300	1000	1300
1646	1834	870	1415	1250	1450
1647	1857	900	1400	1200	1600
1648	1900	925	1350	1300	1600
1649	1900	950	1420	1200	—
1650	1927	1043	1450	1261	1600
1651	1907	1000	1437	1256	1612
1652	1984	1094	1462	—	1710
1653	1997	1160	1450	1332	1700
1654	2080	1200	1500	—	—
1656	2100	1225	1596	1381	1786
1657	2150	1250	1600	1400	1806
1658	2160	1260	1658	1400	1840
1659	2282	1264	1664	1510	1876
1660	2272	1400	1730	1486	1860
1661	2290	1380	1732	1543	1841
1662	2184	1300	1766	1550	1900
1663	2267	1300	1800	1600	1820
1664	2200	1400	1750	1544	1963
1665	—	1400	1730	1570	1970
1666	2200	1400	1840	1608	2014

-
- (1) Archief van het Bisdom, gedeponceerd in het Rijksarchief te Gent (B. 117).
 - (2) Gemeentehuis Waarschoot - Geboorteregister.
 - (3) Gemeentehuis Waarschoot - Geboorteregister.
 - (4) Dekenale Visitaties, Dekenij Evergem - 1633. Voorlopig nummer K. 6234 (Rijksarchief Gent).
 - (5) Dekenale Visitaties, Dekenij Evergem - 1634. Voorlopig nummer K. 6235 (Rijksarchief Gent).
 - (6) Gemeentehuis Waarschoot - Geboorteregister.
 - (7) Vanaf 1639 tot en met 1677 komen de cijfers uitsluitend uit de Dekenale Visitaties, Dekenij Evergem, gedeponceerd in het Rijksarchief te Gent.

	Evergem	Lovendegem	Sleidinge	Waarschoot	Zomergem
1667	2300	1400	1829	1666	2050
1668	2200	1234	1831	1518	2000
1669	2200	1300	1730	1547	2020
1670	2200	1300	1737	1568	2004
1673	2200	1312	1840	1600	1998
1677(8)	1930	1330	1733	1630	1956
1682(9)	1950	1130	1800	1600	2000
1686(10)	2070	1250	1825	1700	2200
1688	2200	1400	1860	1700	2200
1695	2100	—	1900	—	—
1696	—	—	—	1700	2010
1697	—	1300	—	—	—
1699	—	—	1916	—	—
1700	2300	1300	—	1700	2200
1704	2200	1300	2000	1700	2300
1709	2300	—	—	—	—
1710	—	1300	2023	1750	1990
1712(11)	2332	1300	2000	1800	2200
1713(12)	2300	—	2000	1800	—
1714	—	1307	—	—	2100
1722	2332	1400	2220	—	—
1723	—	—	—	1868	2400
1728	2262	1400	2219	1900	—
1729	—	—	—	—	2600
1733(13)	2324	—	—	—	—
1734	—	—	—	2000	2400
1735	—	—	2400	—	—
1738	—	1550	—	—	—
1745	—	1700	—	2300	2600
1746	3200	—	2630	—	—
1751	3064	—	—	—	—
1753	—	—	—	2500	—
1755	—	1800	2695	—	2900
1758	—	—	—	—	2960
1759	3340	—	—	—	—

-
- (8) De overige reeksen Dekenale Visitaties, zijn in restauratie en voorlopig niet te consulteren.
- (9) Brevis informatis status ecclesiae - (B. 112).
Archief van het Bisdom gedeponceerd in het Rijksarchief te Gent. (Bisschoppelijke Visitaties).
- (10) Idem - B. 113 (tot en met 1710).
- (11) RAG - Bisdom nr 29bis (de Castillon).
- (12) Brevis informatis status ecclesiae (B. 113) (vanaf 1713 tot 1729).
Archief van het Bisdom gedeponceerd in het Rijksarchief te Gent (Bisschoppelijke Visitaties).
- (13) Idem - B. 114 (tot en met 1775).

	Evergem	Lovendegem	Sleidinge	Waarschoot	Zomergem
1761	—	—	2813	2700	—
1762	—	2008	—	—	—
1773	4000	—	—	3000(14)	—
1774	—	2200	—	—	—
1775	—	—	—	—	3400
1777	—	—	—	3235(15)	—
1794	—	—	—	3539(16)	—
1798(17)	4535	—	—	—	—

BIJLAGE II

DE GEGEVENS DER PAROCHIEREGISTERS

Jaartotalen : 1) Geboorten

	Evergem	Lovendegem	Sleidinge	Waarschoot	Zomergem
	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)
1606	—	—	—	—	—
1607	—	—	—	—	—
1608	—	—	—	—	—
1609	—	onvoll.	—	—	—
1610	—	50	—	—	—
1611	—	54	—	—	56
1612	—	37	47	—	56
1613	—	54	51	—	49
1614	—	47(23)	46	—	44
1615	—	55	53	—	56
1616	—	40	53	—	61

(14) DEPOTTER : Waarschoot, Op cit. pp. 13.

(15) Kerkarchief Waarschoot - Liber Status Animarum 1777.

(16) Gemeentehuis Waarschoot, Bevolkingsregister, 1794.

(17) Gemeentehuis Evergem, Bevolkingsregister nr 16.

(18) 1645-1665 : Rijksarchief Gent.

1707-1724 : Rijksarchief Gent.

1777-1793 : Rijksarchief Gent.

1746-1776, 1794 : Gemeentehuis Evergem.

(19) Integraal Rijksarchief Gent.

(20) Integraal Rijksarchief Gent.

(21) Integraal op het Gemeentehuis te Waarschoot.

Langs deze weg dank ik de Heer F. De Clercq door wiens bemiddeling en hulp ik de cijfers ter plaatse kon natellen.

(22) Integraal Rijksarchief Gent.

(23) Na 6 november geen enkele geboorte.

Evergem Lovendegem Sleidinge Waarschoot Zomergem

1617	—	50	56	—	61
1618	—	53	48	—	65
1619	—	46	53	—	76
1620	—	63	69	onvoll.	88
1621	—	63	55(24)	30	71
1622	—	60	79	52	—
1623	—	73	82	56	—
1624	—	74	74	45	—
1625	—	67	88	59	—
1626	—	47(25)	66	59	—
1627	—	68	89	73	—
1628	—	88	90	74	—
1629	—	81	84	64	—
1630	—	95	95	70	—
1631	—	85	76	69	—
1632	—	85	54	65	—
1633	—	83	69	78	—
1634	—	108(26)	56(27)	54(28)	—
1635	—	90	106	56(29)	—
1636	—	131(30)	92	58	—
1637	—	159(31)	104	52	—
1638	—	162(32)	108	55	onvoll.
1639	—	73	99	71	109
1640	—	92	79	80	86
1641	—	66	86	58	85
1642	—	80	96	77	113
1643	—	83	89	82	111
1644	—	75	114	83	108
1645	123	61	82	74	109
1646	117	71	96	78	65(33)
1647	126	79	116	84	100
1648	123	72	101	79	124
1649	127	77	100	73	119
1650	132	81	98	68	117
1651	128	76	106	87	113

(24) Van 25 juli tot 10 oktober geen enkele geboorte.

(25) Begint slechts vanaf 17 mei.

(26) 27 vreemde kinderen inbegrepen.

(27) 42 tot 23 maart, en 14 vanaf 1 oktober.

(28) Geen geboorten tussen 26 november en 24 december, datum waarop de pastoor de parochie verlaat.

(29) Vóór 18 februari is er geen enkel doopsel ingeschreven.

(30) 41 vreemde kinderen inbegrepen.

(31) 58 vreemde kinderen inbegrepen.

(32) 87 vreemde kinderen inbegrepen.

(33) Tussen 1 februari en 17 juni geen enkele geboorte.

	Evergem	Lovendegem	Sleidinge	Waarschoot	Zomergem
1652	115	66	78	56	111
1653	123	76	108	88	114
1654	142	71	96	84	101
1655	126	86	113	104	100
1656	144	84	106	98	129
1657	156	75	104	100	127
1658	162	92	102	93	140
1659	130	81	110	83	123
1660	145	83	106	114	156
1661	152	86	117	89	149
1662	138	63	98	75	102
1663	145	95	124	103	144
1664	176	66	115	88	139
1665	onvoll.	90	103	100	123
1666	—	82	130	99	146
1667	—	76	117	98	151
1668	—	58	88	73	106(34)
1669	—	91	127	108	164
1670	—	76	123	81	144
1671	—	82	100	109	145
1672	—	92	126	99	122
1673	—	82	111	94	147
1674	—	83	121	104	140
1675	—	80	116	99	116(35)
1676	—	81	107	82	125
1677	—	67	89	110	124
1678	—	60	76	78	96
1679	—	78	106	94	116
1680	—	77	95	81	111
1681	—	80	91	82	104
1682	—	93	98	114	122
1683	—	71	108	85	99
1684	—	55	84	74	104
1685	—	95	111	107	99
1686	—	72	100	90	102
1687	—	105	124	106	132
1688	—	94	119	104	127
1689	—	101	112	93	111
1690	—	105	101	107	137
1691	—	83	109	95	123
1692	—	95	94	110	98
1693	—	98	133	99	135
1694	—	61	104	86	92
1695	—	67	104	110	141

(34) Van 6 juni tot 17 juli geen geboorten.

(35) Tussen 21 oktober en 21 november geen geboorten.

	Evergem	Lovendegem	Sleidinge	Waarschoot	Zomergem
1696	—	91	108	113	133
1697	—	98	130	103	129
1698	—	71	105	110	139
1699	—	90	101	102	119
1700	—	76	103	88	136
1701	—	95	116	114	138
1702	—	91	117	119	149
1703	—	101	80	97	144
1704	—	70	87	101	126
1705	—	90	118	113	134
1706	—	77	113	104	147
1707	onvoll.	82	117	117	129
1708	± 150(36)	117	107	93	145
1709	± 120	55	100	78	81(37)
1710	± 173	76	103	89	121
1711	159	81	104	92	129
1712	± 169	60	100	102	115
1713	± 162	75	109	88	115
1714	± 161	91	104	110	122
1715	± 160	86	105	81	124
1716	± 161	89	123	104	133
1717	± 192	95	110	100	136
1718	± 184	88	119	107	129
1719	± 174	93	116	91	123
1720	± 149	75	97	93	96(38)
1721	± 157	71	107	81	120
1722	± 173	80	113	116	118
1723	± 184	112	126	116	133
1724	onvoll.	73	136	114	152
1725	—	94	131	132	112
1726	—	92	123	108	129
1727	—	90	136	120	151
1728	—	67	113	93	132
1729	—	87	114	134	137
1730	—	91	142	139	135
1731	—	81	127	143	138
1732	—	74	153	142	148
1733	—	97	132	118	125
1734	—	91	163	143	177

(36) De geboortecijfers voor de periode 1708-1723 zijn bewaard maar gedeeltelijk verbrand. Alleen voor het jaar 1711 zijn twee jaargangen bewaard. Door vergelijking hebben we aldus de verhouding verbrande - niet verbrande namen kunnen bepalen en de andere jaargangen daarnaar berekenen.

(37) Van 30 maart tot 14 mei geen enkel doopsel. In juni slechts één doopsel. Van 13 juli tot 8 augustus geen doopsel.

(38) Vanaf 1 mei tot 20 juni geen enkel doopsel.

	Evergem	Lovendegem	Sleidinge	Waarschoot	Zomergem
1735	—	91	146	142	141
1736	—	102	157	126	153
1737	—	94	140	151	169
1738	—	94	143	138	152
1739	—	82	149	134	151
1740	—	93	137	112	148
1741	—	78	111	96	128
1742	—	96	133	129	155
1743	—	98	134	121	142
1744	—	94	133	134	170
1745	—	82	134	134	145
1746	onvoll.	89	151	141	159
1747	191	108	128	147	183
1748	164	96	132	131	167
1749	175	93	117	136	163
1750	180	100	136	125	163
1751	175	80	139	128	161
1752	179	99	135	158	181
1753	188	93	160	144	168
1754	164	118	144	168	176
1755	181	102	142	140	181
1756	205	119	161	168	188
1757	180	117	142	156	178
1758	169	104	138	173	186
1759	192	114	132	182	176
1760	184	121	139	157	183
1761	198	103	130	173	188
1762	180	135	150	170	181
1763	171	116	142	174	179
1764	195	143	146	181	195
1765	203	124	151	178	195
1766	192	129	159	169	173
1767	187	144	147	179	182
1768	187	118	158	160	192
1769	201	156	158	183	195
1770	202	142	158	178	199
1771	193	138	150	159	176
1772	202	135	153	159	183
1773	203	130	135	162	159
1774	194	123	154	159	187
1775	192	114	132	144	180
1776	206	138	173	165	163
1777	210	127	154	165	201
1778	206	124	147	165	180
1779	212	122	149	146	210
1780	232	117	155	156	179
1781	203	120	143	149	179

	Evergem	Lovendegem	Sleidinge	Waarschoot	Zomergem
1782	202	137	153	122	187
1783	229	121	166	153	172
1784	231	127	142	146	200
1785	236	126	160	146	210
1786	269	124	164	165	220
1787	236	139	167	166	213
1788	268	131	182	158	239
1789	237	118	182	147	205
1790	244	132	150	162	217
1791	247	136	191	173	226
1792	271	133	179	162	209
1793	239	149	174	175	221
1794	232	135	174	187	214
1795	—	123	159	137	195

Jaartotalen : 2) Huwelijken

	Evergem	Lovendegem	Sleidinge	Waarschoot	Zomergem
	(39)	(40)	(41)	(42)	(43)
1606	—	—	—	—	—
1607	—	—	—	—	—
1608	—	—	onvoll.	—	—
1609	—	onvoll.	18	—	—
1610	—	18	16	9	—
1611	—	7	18	—	23
1612	—	18	23	14	23
1613	—	7	15	12	19
1614	—	15	27	17	25
1615	—	13	13	18	24
1616	—	13	22	10	23
1617	—	17	23	20	40
1618	—	9(44)	24	17	33
1619	—	18	20	17	40
1620	—	14	20	14	25
1621	—	12	25	12	18
1622	—	21	21	10	—
1623	—	17	24	22	—

(39) 1631-1640 : (Gedeeltelijk vernietigd).
 1644-1652 : Rijksarchief Gent.
 1682-1698 : Rijksarchief Gent, 1711.
 1751-1793 : Gemeentehuis Evergem.

(40) Integraal Rijksarchief Gent.

(41) Integraal Rijksarchief Gent.

(42) Integraal Gemeentehuis Waarschoot.

(43) Integraal Rijksarchief Gent.

(44) Vanaf 11 februari tot 1 september geen enkel huwelijk.

	Evergem	Lovendegem	Sleidinge	Waarschoot	Zomergem
1624	—	14	24	21	—
1625	—	12	32	13	—
1626	—	21	28	19	—
1627	—	15	30	27	—
1628	—	10	32	18	—
1629	—	12	31	16	—
1630	—	14	32	15	—
1631	onvoll.	21	22	14	—
1632	—	13	22(45)	12	—
1633	onvoll.	14	15(46)	16	—
1634	22	25	7(47)	22	—
1635	$\pm 30(48)$	24	38	14	—
1636	± 20	14	25	12	—
1637	± 26	20	28	25	—
1638	26	15	19	18(49)	—
1639	24	20	21	21	18
1640	20	19	30	20	32
1641	onvoll.	24	19	27	34
1642	onvoll.	14	27	17	37
1643	onvoll.	27	31	16	31
1644	19	13	21	19	31
1645	20	12	29	19	19(50)
1646	53	22	36	22	16(51)
1647	56	28	37	30	57
1648	39	15	26	15	41
1649	33	17	20	14	31
1650	26	17	36	24	34
1651	34	12	19	23	19(52)
1652	—	19	17	17	—
1653	—	25	43	23	—
1654	—	16	27	26	—
1655	—	30	33	23	—
1656	—	28	35	31	—
1657	—	15	29	17	—
1658	—	18	28	20	—
1659	—	27	34	24	—

(45) Tussen 5 november 1632 en 26 april 1633 geen enkel huwelijk.

(46) Na 21 juli geen enkel huwelijk.

(47) Voor 13 oktober geen enkel huwelijk.

(48) Deze jaargangen zijn gedeeltelijk verbrand, de cijfers zijn zo nauwkeurig mogelijk berekend.

(49) Twee ervan zijn te Waarschoot ingeschreven, maar werden te Lovendegem ingezegend.

(50) Na 20 mei geen enkel huwelijk.

(51) Voor 3 juni geen enkel huwelijk.

(52) Na 30 april geen enkel huwelijk.

	Evergem	Lovendegem	Sleidinge	Waarschoot	Zomergem
1660	—	23	24	20	—
1661	—	17	23(53)	16	—
1662	—	18	27	22	—
1663	—	30	37	26	—
1664	—	19	31	24	—
1665	—	18	35	30	—
1666	—	23	30	28	—
1667	—	17	22	12(54)	—
1668	—	24	33	32	—
1669	—	30	51	29	—
1670	—	25	40	41	—
1671	—	24	25	28	—
1672	—	10	22	20	—
1673	—	20	26	24	—
1674	—	23	34	30	17(55)
1675	—	24	18	16	36
1676	—	17	15	29	22
1677	—	25	29	27	27
1678	—	31	46	37	52
1679	—	23	30	30	47
1680	—	29	33	22	33
1681	—	22	40	30	43
1682	44	15	43	19	28
1683	28	17	21	25	39
1684	43	24	20	19	28
1685	35	14	33	13	30
1686	23	15	32	26	45
1687	31	27	30	22	45
1688	30	32	15	24	35
1689	35	24	23	14	31
1690	onvoll.	12	28	28	38
1691	33	25	38	31	35
1692	27	22	25	39	56
1693	19(56)	19	25(57)	20	36
1694	32	17	32	19	46
1695	50	24	27	32	55
1696	42	36	26	24	47
1697	27	9	18	24	43
1698	onvoll.	22	29	23	34

(53) Tussen 28 augustus 1661 en 22 januari 1662 geen enkel huwelijk.

(54) Tussen 18 augustus en 17 december geen enkel huwelijk.

(55) Voor 14 juni geen enkel huwelijk.

(56) Vanaf september geen huwelijken meer.

(57) Tussen 2 september 1693 en 6 januari 1694 geen enkel huwelijk.

Evergem Lovendegem Sleidinge Waarschoot Zomergem

1699	—	9	18	22	34
1700	—	15	30	25	26
1701	—	18	25	18	38
1702	—	27	29	30	34
1703	—	15	24(58)	15(59)	32
1704	—	19	29	16	25
1705	—	14	31	21	45
1706	—	26	26	25	40
1707	—	17	22	19	46
1708	—	27	23(60)	21	30
1709	—	22	20	31	26
1710	—	20	18	27	20
1711	31	19	26	20	37
1712	—	14	23	17	26
1713	—	24	18	26	28
1714	—	12	23	22	39
1715	—	19	17	19	30
1716	—	13	26	26	30
1717	—	12	28	21	32
1718	—	23	18	25	26
1719	—	18	21	19	27
1720	—	12	29	18	28
1721	—	17	20	22	38
1722	—	24	53	39	38
1723	—	21	32	28	41
1724	—	16	43	22	40
1725	—	19	23	35	26
1726	—	24	20	26	31
1727	—	20	32	24	36
1728	—	24	25	29	38
1729	—	21	34	45	26
1730	—	27	33	26	45
1731	—	19	28	29	33
1732	—	28	32	28	42
1733	—	19	30	25	40
1734	—	18	22	24	37
1735	—	24	35	17	32
1736	—	17	30	30	34
1737	—	16	25	24	25
1738	—	18	37	20	30
1739	—	21	27	19	28
1740	—	23	26	16	30

(58) Tussen 28 oktober 1703 en 30 maart 1704 geen enkel huwelijk.

(59) Tussen 10 augustus 1703 en 13 januari 1704 geen enkel huwelijk.

(60) Tussen 29 november 1708 en 7 april 1709 geen enkel huwelijk.

	Evergem	Lovendegem	Sleidinge	Waarschoot	Zomergem
1741	—	14	22	25	38
1742	—	23	43	22	33
1743	—	24	22	40	43
1744	—	12	20(61)	28	30
1745	—	26	35	33	46
1746	—	20	29	41	43
1747	—	27	32	34	40
1748	—	15	29	29	36
1749	—	9	25	31	30
1750	—	25	32	28	43
1751	39	14	32	36	44
1752	34	21	24	21	28
1753	36	32	30	27	35
1754	38	24	29	28	30
1755	40	28	36	30	55
1756	34	21	18	36	47
1757	39	19	28	42	40
1758	44	23	21	42	40
1759	26	28	21	36	38
1760	43	30	31	32	40
1761	33	26	41	29	43
1762	37	22	25	20	30
1763	31	30	23	34	39
1764	40	20	22	24	31
1765	37	31	24	39	30
1766	44	24	40	27	37
1767	38	18	29	24	39
1768	40	26	26	29	33
1769	26	26	25	21	42
1770	33	23	27	24	37
1771	38	23	31	23	44
1772	35	14	25	18	31
1773	43	17	22	29	43
1774	36	14	24	32	39
1775	53	22	21	35	31
1776	53	28	26(62)	39	42
1777	47	17	30	28	40
1778	43	36	33	26	47
1779	58	24	32	33	44
1780	58	22	26	33	43
1781	68	22	20	23	41
1782	59	28	33	36	32
1783	41	22	31	26	41

(61) Tussen 30 augustus en 24 november geen enkel huwelijk.

(62) Tussen 31 augustus 1776 en 11 januari 1777 geen enkel huwelijk.

	Evergem	Lovendegem	Sleidinge	Waarschoot	Zomergem
1784	62	19	34	29	43
1785	51	22	31	32	57
1786	58	40	22	35	38
1787	41	23	27	30	50
1788	46	23	25	29	44
1789	55	26	22	30	41
1790	48	40	29	27	40
1791	53	22	23	44	48
1792	49	32	29	43	48
1793	50	31	31	35	43
1794	—	23	25	31	48
1795	—	35	43	40	58

Tienjaarlijkse gemiddelden : 1) Geboorten

	Evergem	Lovendegem	Sleidinge	Waarschoot	Zomergem
1606-1615	—	49,5 (63)	49,2 (64)	—	52,2 (65)
1616-1625	—	58,7	65,7	48,4 (66)	70,3 (67)
1626-1635	—	86,6 (68)	81 (69)	66,2	—
1636-1645	—	98,2	94,9	69	103 (70)
1646-1655	125,9	75,5	101,2	80,1	111 (71)
1656-1665	149,7 (72)	81,5	108,5	94,3	133,2
1666-1675	—	80,2	115,9	96,4	138,1
1676-1685	—	75,7	96,5	90,7	110,2
1686-1695	—	88,1	110	100	119,8
1696-1705	—	37,3	106,5	106	134,7
1706-1715	156,7 (73)	80	106,2	95,5	122,8
1716-1725	171,7 (74)	87	118,8	101,4	125,2
1726-1735	—	86	134,9	118,2	141,6
1736-1745	—	91,3	137,1	127,5	151,3
1746-1755	177,4 (75)	97,8	138,4	141,8	170,2
1756-1765	187,7	119,6	143,1	171,2	184,9
1766-1775	195,3	132,9	150,4	165,2	182,6
1776-1785	216,7	125,8	154,2	151,3	188,1
1786-1795	249,2 (76)	132	172,2	163,2	215,9

(63) Slechts berekend op een periode van zes jaar.

(64) Slechts berekend op een periode van vier jaar.

(65) Slechts berekend op een periode van vijf jaar.

(66) Slechts berekend op een periode van vijf jaar.

(67) Slechts berekend op een periode van zes jaar.

(68) Slechts berekend op een periode van negen jaar.

(69) Slechts berekend op een periode van negen jaar.

(70) Slechts berekend op een periode van zeven jaar.

(71) Slechts berekend op een periode van negen jaar.

(72) Slechts berekend op een periode van negen jaar.

(73) Slechts berekend op een periode van acht jaar.

(74) Slechts berekend op een periode van acht jaar.

(75) Slechts berekend op een periode van negen jaar.

(76) Slechts berekend op een periode van negen jaar.

Tienjaarlijkse gemiddelden : 2) Huwelijken

	Evergem	Lovendegem	Sleidinge	Waarschoot	Zomergem
1606-1615	—	13 (77)	18,5 (78)	15,2 (79)	22,8 (80)
1616-1625	—	14,7	23,5	15,6	28,1 (81)
1626-1635	—	16,9	25,7	17,3	—
1636-1645	22,7 (82)	17,8	25	19,4	33 (83)
1646-1655	40,1 (84)	20,1	29,4	21,7	35,8 (85)
1656-1665	—	21,3	30,3	23	—
1666-1675	—	22	30,1	26	—
1676-1685	37,5 (86)	21,7	31	25,1	34,9
1686-1695	31,1 (87)	21,7	27,5	25,5	42,2
1696-1705	34,5 (88)	18,4	25,9	21,8	35,8
1706-1715	—	20	21,6	22,7	32,2
1716-1725	—	17,5	29,3	25,5	32,6
1726-1735	—	22,4	29,1	27,3	36
1736-1745	—	19,4	28,7	25,7	33,7
1746-1755	37,4 (89)	21,5	29,8	30,5	38,4
1756-1765	36,4	25	26,1	33,4	37,8
1766-1775	38,6	20,7	27	26,2	37,6
1776-1785	54	24	29,6	30,5	43
1786-1795	50 (90)	29,5	28,6	32,4	45,8

-
- (77) Slechts berekend op een periode van zes jaar.
 (78) Slechts berekend op een periode van zeven jaar.
 (79) Slechts berekend op een periode van vijf jaar.
 (80) Slechts berekend op een periode van vijf jaar.
 (81) Slechts berekend op een periode van zes jaar.
 (82) Slechts berekend op een periode van zeven jaar.
 (83) Slechts berekend op een periode van zeven jaar.
 (84) Slechts berekend op een periode van zes jaar.
 (85) Slechts berekend op een periode van zes jaar.
 (86) Slechts berekend op een periode van vier jaar.
 (87) Slechts berekend op een periode van negen jaar.
 (88) Slechts berekend op een periode van twee jaar.
 (89) Slechts berekend op een periode van vijf jaar.
 (90) Slechts berekend op een periode van acht jaar.

GETEISTERDE DORPEN IN HET NOORDEN VAN HET MEETJESLAND

Vorig jaar brachten wij een bezoek aan het ambacht Maldegem, laat ons nu eens wat meer naar het noordoosten opklimmen, naar St. Margriete, Waterland-Oudeman en St. Jan-in-Eremo.

Moest Dr. Tieleman, onze voorzitter-zaliger, nog leven, dan zouden wij ons in dat gebied niet wagen. Niemand kende de streek beter dan hij. De hoeve waar hij geboren werd staat op Waterland-Oudeman in de Lat-houwerstaat. Sedert vele jaren bestudeerde hij de polderdorpen uit de omgeving en het studiemateriaal dat hij erover verzamelde, beslaat heel wat plaats in zijn bibliotheek. Door toedoen van de heer J. Van Cleemput, gaf Mevrouw Tieleman mij de toelating dit materiaal te raadplegen. Dit raadplegen betekent echter een studie op zichzelf en het zal nog heel wat tijd vragen om de honderden gegevens van onze voorzitter-zaliger te verwerken.

Dit artikel zal dan ook maar een inleiding zijn, het begin van een reeks artikels die wij, met de rijke bron van Dr. Tieleman en met eigen opzoekingen, zullen kunnen samenstellen. Hier beogen wij alleen de juiste ligging op te zoeken van enkele verdwenen kerken en van Elmare. Ook over de treurige toestand waarin die grensparochies later verkeerden, kunnen wij een woordje zeggen.

UITZICHT VAN DE STREEK

Reeds in ons eerste jaarboek wees Dr. Tieleman er op dat het Meetjesland geen geografische of historische eenheid uitmaakt. Als wij nu naar St. Margriete, St. Jan en de Oudeman gaan, zitten wij in Zeeuws-Vlaanderen. En bij de limietscheiding van 1664 had men, in plaats

van bestaande parochies dwars door te snijden, beter gedaan de grens, hier in dit gewest, op de Graaf-Jansdijk te leggen. Die dijk immers volgt een natuurlijke verhevenheid van de bodem, een lange smalle zandopduiking die « horst » genoemd wordt in de aardrijkskundige terminologie. Er bestaat trouwens nog een plaatsnaam « heerst-molen » langs de Graaf-Jansdijk op grondgebied van Bassevelde (1). Die hogere rug laat men gewoonlijk van Boekhoute naar Bentille lopen, maar wij kunnen hem verder doortrekken, over de Zonne, langs de grens van St. Laureins en St. Margriete tot aan de Kantijne waar hij aansluit op de Zijdelinge die Maldegem van het Nederlands grondgebied scheidt. « De Kommerlanden » heet dat gewest en ge moet maar eens langs daar gaan om te zien dat de grond er zeer mager en zandachtig is. In 1626 werd hier de Kommerdijk aangelegd (2). En vóór die daar lag, gebruikte men de hoogstgelegen en magerste strook grond om de grens aan te duiden tussen de wateringen van Goochelare en Beoosterede en terzelvertijd ook tussen het ambacht van Maldegem en dat van Aardenburg. De hoogste stukken land lagen zelfs buiten watering en, tussen de Katsweg en de Krielweg, stond een eiken tronc die de juiste scheiding aanduidde. Wanneer de dijk er kwam, werd de grens tussen de ambachten en de wateringen gemakshalve naar hier verlegd. Op die Kommerdijk ligt nu ook de grens tussen St. Laureins en St. Margriete, maar St. Margriete heeft hier, sedert de Franse tijd, een verdwenen parochie ingepalmd : St. Laureins-ten-Blokke namelijk.

Het gaat niet op in de Kommerdijk en de Zijdelinge van Maldegem, de voortzetting te zien van de Graaf-Jansdijk. Vóór 1626 lag er op de Kommer geen dijk. En ook voor de Zijdelinge werd slechts in jongere documen-

(1) Zie over die zandstreek en de Graaf-Jansdijk : Dr. M.K.E. Gottschalk « Historische Geografie van Westelijk Zeeuws-Vlaanderen tot de St. Elisabethsvloed van 1404 » Assen 1955 Blanchard « La Flandre » p. 182 - Parijs 1906.
N. Kerekaert « Het ambacht Boekhoute » in Appeltjes v.h. Meetjesland nr 4, 1952 blz. 129.

(2) Brugge R.A. - Kaarten 701 : Landen onder de Goochelare-watering.

ten de naam Graaf-Jansdijk gebruikt. Een aansluiting op de Graaf-Jansdijk moeten wij zoeken in de Ware, waarvan het bestaan reeds in 1290 werd vastgesteld (3). Deze dijk liep van de Zonne in noord-westelijke richting tot op een punt zuid van Oostburg en zuid-west van St. Katerijne waar een molen stond en waar de dijk terug naar het noord-oosten omhoog. De westkant van die dijk, die meestal de Ware of Weerdijk werd genoemd, werd reeds in de XIVe eeuw als grens gebruikt tussen het ambacht IJzendijke en dat van Aardenburg. Ook de wateringen van Beoosterede en van de polders in het IJzendijkse hadden deze Ware als scheidingslijn (4). De Ware kunnen wij nog op het terrein terugvinden van de Zonne tot aan het Haantjesgat. Maar van daar af werd hij door de overstroming van 1570 weggeslagen (5). Hier en daar is er echter nog een stukje van terug te vinden, zelfs in het overstroomde gebied.

Ten westen van de Ware liep een oude weg die wij, op de kaart van Pourbus, tot Koksijde kunnen volgen. Misschien werd die, nog vroeger dan de Ware, als grens gebruikt tussen ambachten en wateringen. Een bewijs hiervoor is het feit dat het punt waar de grenzen tussen de ambachten Maldegem, Aardenburg en IJzendijke samenkwamen, in de XVIe eeuw geplaatst wordt aan het Stenen Conduit, soms ook de Verbrande Stake genoemd, daar waar de Goochelare Watergang door de Graaf-Jansdijk vloeit (6). Daarbij vormde deze weg ook de grens

(3) Dr. Gottschalk blz. 143.

(4) Ibidem blz. 142.

(5) Die overstroming plaatsden wij in 1570 omdat de traditie dat zo wil en omdat ze ook in verschillende bronnen onder dat jaar wordt aangeduid (b.v. in een ommeloper van de Kruispolder, Brugge R.A. Aanwinsten nr 4083 : « ten jare 1570, de nacht vóór 1 Nov. is bijna heel nedervlaanderen bij tempeest doorgebroken en vervolgens deze weerdijk »). De juiste datum moet echter nog opgezocht worden. In 1583 werd de streek, die reeds sinds 1570 geteisterd was, op sommige plaatsen nog eens door de geuzen onder water gezet.

De naam Haantjesgat komt van een oude herberg «'t Haentjen» die langs de Ware stond en ook door de overstroming weggespoeld werd.

(6) Gent - R.A. - St. Pieters nr 1503 en 1508. Proces tussen St. Baafs en St. Pieters wegens tienden. De getuige die deze plaats als grens in 1545 opgeeft is Pieter Schilde, gewezen bal-

tussen St. Kruis en Roeselare, zoals we verder zullen zien. Roeselare lag volledig op het IJzendijkse terwyl St. Kruis in het ambacht van Aardenburg lag.

Een andere oude weg lag ten oosten van de Ware (7). Deze Woutersweg wordt in de XVIe-eeuwse ommelopers ook de Gentweg genoemd (8). Misschien was dat een verbinding tussen Oostburg en Gent. Wij vinden er nog een stukje van terug ten noorden van de Zonne en aan de Verbrande Stake viel hij samen met de Blauwersweg. Op de kaart van Pourbus kunnen wij hem dan van daar volgen tot Boekhoute, onder de naam van Blauwersweg. Een zeer oude weg verbond Boekhoute verder met Gent (9). Naar het noorden toe moeten wij de Woutersweg terugzoeken in de Kreek van de Woutersweg op St. Jan-in-Eremo en verder op St. Margriete dwars door de polder waar het stadje Roeselare lag. In de Kruispolder zijn wij zijn spoor bijster. Op de kaart van Van de Velde (1545), zien wij hem terug dichtbij Oostburg, ten noorden van de Dierkinssteenpolder en van de Ware en ten westen van St. Katelijne (10). De XVIe eeuwse ommeloper van de Oude-Passegeulepolder (11) en een XVIe-eeuws proces tussen St. Pieters en St. Baafs (12) laten ons hem volgen tot in de St. Margrietepolder tot de plaats waar de oudste kerk van St. Margriete kan gestaan hebben. Dat is dus op het Eiland, gevormd door Passegeule, Brandkreek en Hollandersgat.

juw van IJzendijke. Hij kende de streek zeer goed en hij had zijn licht opgestoken bij oude mensen.

Dit belangrijk proces werd door Dr. Tieleman afgeschreven. De stukken die ik in zijn papieren, en dus niet in het archief, raadpleegde, zal ik voortaan laten volgen door de vermelding « Tieleman ».

- (7) Dr. Gottschalk (blz. 142) laat deze weg samenvallen met de Ware. Hij ligt er echter een heel eind van verwijderd en ook in vroeger eeuwen kon hij nooit door een dijk ingenomen zijn : twee parochiekerken zijn er langs ontstaan en de dorpen die er rond gevormd werden, lagen op het IJzendijkse.
- (8) Brugge - R.A. Jonckheere 1052 : Ommeloper van de Roeselarepolder.
- (9) Algemene Geschiedenis der Nederlanden - Deel I blz. 146.
- (10) Gent - R.A. Kaarten nr 617.
- (11) Brugge R.A. Aanwinsten 4087.
- (12) Gent R.A. St. Pieters 1503 (Tieleman).

De noordkant van de streek die wij willen beschrijven, gaat tot aan de Passegeule. Deze zeer oude watergang liep, vóór de overstroming van 1570, ten westen van de St. Katelijnepolder naast het St. Filipsfort, op grondgebied van Waterlandkerkje, iets wat goed kan opge maakt worden uit de kaarten van Van de Velde en Pourbus. De tegenwoordige Passegeule heette toen de Geule van de Nieuwenweg. De oude Passegeule was in de XVIe eeuw dertig roeden breed en langs daar kon men met schepen de zee bereiken (langs IJzendijke), evenals men dit kon doen door de haven van de Oudeman, die meer naar het oosten toe lag, op de tegenwoordige grens Nederland-België. In een proces tussen de heer van Watervliet en het Brugse Vrije in 1538, wordt gezegd dat de bewoners van Waterland « sedert immemoriabele tijden » het voorrecht hadden geen tol te betalen op hun bezit, op bonen, gerst, haver en op hun goederen die zij uitvoeren « ten havene van den Oudemanspolder en door de Passegeule » (13). Dit zou misschien in verband kunnen gebracht worden met een gebeurlijk stadsrecht van Lang-aardenburg. Als wij de waterloop die op de kaart van Van de Velde getekend is, aanzien als de vroegere Elmare, lag de haven van de Oudeman in de bedding van dat riviertje. Daarlangs stond immers ook de proosdij van Elmare en, sedert de overstroming van 1570, vormde zich gedeeltelijk in de bedding van de Elmare, de grote geul van de Brandkreek (nu op Holands-Belgisch grondgebied).

Ten slotte nog een woord over de oostkant van de streek die wij behandelen. Die oostkant valt samen met de Vrouwenweg, de westgrens van Watervliet. Om die grens maakten het Brugse Vrije en de heren van Watervliet heel wat ruzie in de XVIe eeuw (14). Marc Laurin en zijn opvolgers, beweerden dat de Vrouwenweg de westgrens was van het oude Watervliet, Vrouwenweg die van de hofstede van Michel Oudeman vertrok, op het uiteinde van de Oudemansstraat (waar nu nog een prach-

(13) Brugge R.A. Vrije, Bruine Pakken 4279 Proces Marc Laurin wegens heerlijkheid Watervliet.

(14) Ibidem. Zie ook De Potter - Watervliet.

tige schuur te zien is) en naar de Linde te Bentille liep. Die van het Vrije beweerden dat niemand wist waar het oude Watervliet juist lag (15). De getuigen ten voordele van Marc Laurin beweerden dat, vóór veel jaren, bij Bentille een vierschaar stond van Watervliet. Ook in een denombrement van Watervliet, van 1626, wordt over die oude vierschaar, langs de Landsdijk (Graaf-Jansdijk), gesproken (16). Eigenaardig is ook het feit dat, nog in de XVIIe eeuw, de wet van Maldegem soms rechtszittingen hield op de uiterste noord-oostgrens van het ambacht : te Bentille namelijk bij de Linde (17). Het ambacht Maldegem strekte zich immers ook over een deel van de parochie St. Jan-in-Eremo uit, over Bentille dus. Waarschijnlijk werd hier ook, juist zoals op de Kommer, de zandopduiking waarop later de Graaf-Jansdijk werd aangelegd, als natuurlijke grens tussen de ambachten van Maldegem en van IJzendijke gebruikt. Wij hebben hierboven reeds gezegd dat men in de XVIe eeuw de Verbrande Staak als scheidingspunt aanzag. Maar in de XVIIe en XVIIIe eeuw is de grens van Maldegem naar het noorden opgeschoven en men blijkt er dan geen juiste opvatting meer over te hebben. Sommige kaarten laten die grens rechtlijnig verlopen, van de Mandeweg

-
- (15) Had men in die tijd het boek gekend van Dr. Gottschalk (blz. 80-85), men zou dat proces gemakkelijker gevoerd hebben. Marc Laurin deed heel wat oude charters aanhalen in verband met Watervliet. Dr. Gottschalk geeft er echter nog meer. Wat niet wegneemt dat ook zij oud Watervliet niet gevonden heeft. Onze oud-voorzitter kende echter de juiste ligging en het is maar spijtig dat Dr. Gottschalk bij hem niet ten rade is gegaan. Hij ook kende het verloop van de grens tussen Rijks- en Kroonvlaanderen, de ligging van Piete en van de Abbekinspolder. Die grens werd echter reeds bij De Potter, in zijn geschiedenis van Watervliet en van Boekhoute, gedeeltelijk beschreven.
- (16) Gilliots-Van Severen : *Coutumes des pays et comté de Flandre, Quartier de Bruges - Coutumes des Petites Villes* V p. 159.
- (17) Gent R.A. Maldegem 600 - Resolutieboek : Vierschare gebannen te Bentille 25.6.1765, Maldegem 913 Wettelijke passeringen : een hofstede te St. Jan-in-Eremo op ambacht Maldegem en gedeeltelijk op Kaprijke bij de Linde, daar die van Maldegem alle twee jaren komen de vierschare bannen (1670). Maldegem 832 Ferieboek : op 26.3.1642 is deur dheer Jan Lemerchier genomen en gebannen wettelijke vierschare extraordinaire in de prochie van St. Jan-in-Eremo in 't uiterste v.d. limiete van ambachte van Maldeghem bij den paelsteen oost bij Bentille.

tot op de Vrouwenweg (18). De rechtszittingen van Maldegem hebben echter nooit ver over de Graaf-Jansdijk plaats gehad en steeds zegt men dat men daar op de uiterste grens van het ambacht zit.

In dit kader, tussen Graaf-Jansdijk en Kommerdijk in het zuiden, de grens St. Kruis in het westen, de Passegeule in het noorden en de grens van Watervliet in het oosten, kunnen wij de parochies St. Margriete, Waterland-Oudeman en St. Jan-in-Eremo situeren. Talrijke overstromingen teisterden deze streek en hielden ze tot in de XIXe eeuw van de bewoonde wereld afgesloten. In 1700 schreef Jan de Maeckere, pastoor van Waterland-Oudeman, een brief naar de bisschop van Brugge en hij sprak daarin over St. Laurentius in Deserto (in de woestijn), St. Nicolaus in Averno (in de hel), St. Jan-in-Eremo (in de eenzaamheid) en St. Margaretha in Orco (in de dood). Dit maar om de treurige toestand aan te tonen waarin dit gewest, sedert de overstroming van 1376, verbleef.

1. ST. MARGRIETE

Op het tegenwoordige grondgebied van St. Margriete onderscheiden wij drie verschillende parochies : St. Laureins-ten-Blokke, Roeselare en St. Margriete.

a) *St. Laureins-ten-Blokke*

Deze parochie had volgende grenzen : de Kommerdijk in het zuiden, de tegenwoordige westgrens van St. Jan-in-Eremo in het oosten, de Keursteenweg en de kreek van de Keursteenweg in het westen. In het noorden liepen de grenzen spits samen op de St. Jansboom die als baken diende om de tienden van St. Baafs in het westen, en van het bisdom Doornik en Ter Doest in het zuiden, af te scheiden (19). De kerk van deze parochie stond ten noorden van een landweg in het eiland gevormd door de

(18) Gent - R.A. Kaarten 933 Bentillepolder.

(19) Seminarie Brugge - Archief Ter Duinen - doos 89 nr 1384 en Brugge R.A. - Aanwinsten 6388 Ommeloper Beoosterede (1562).

kreek van de Poortweg, de Blokkreek, de kreek van de Krielweg en de Keursteenkreek (20). Men neemt aan dat de kerk van deze parochie verdwenen is door een overstroming op 27 september 1477, maar bewezen is dit nog niet (21). Dat er daar echter een kerk gestaan heeft, is een feit. In 1699 voerde de pastoor van St. Laureins een proces tegen Ter Duinen, grote tiendeheffer in de streek, kwestie van vergoeding. Pastoor De Reu zegde dat hij al de inwoners van St. Laureins-ten-Blokke ten laste had en dat hij daar wel wat geld mocht voor krijgen. Die inwoners werden trouwens talrijker sedert de bedijkingen van 1651. St. Laureins-ten-Blokke was, vóór de overstroming, een parochie geweest met een eigen pastoor. De pastoor deed dit getuigen door de inwoners van St. Laureins-in-Eremo en die toonden hem de plaats aan waar de kerk gestaan had (22). Later, in 1773, maken de tiendeheffers, Ter Duinen en het kapittel van Doornik, nog eens ruzie onder elkaar en er wordt nog eens gezegd dat St. Laureins-ten-Blokke steeds zijn eigen kerk en geestelijkheid had maar dat de kerk verdween door de overstroming (men zegt spijtig genoeg niet wanneer), overstroming die niet raakte aan St. Margriete of aan St. Laureins-in-Eremo maar wel aan St. Kruis en aan O. L. Vrouw bezuiden en benoorden Aardenburg (23).

De XVIe-eeuwse ommeloper van de Beoosteredewatering duidt het stuk waar de kerk van St. Laureins-ten-Blokke stond aan als eigendom van de kerk van St. Laureins-in-Eremo en in de omgeving komen plaatsnamen voor die op een nederzetting wijzen : een kerkhof, een kerkweg (de Blokkekerkweg), een molen en een oliemolen, een Blokstrate, een hofstede « daar de Roose ten Blocke aan staet » en nog heel wat hofsteden die door de overstroming einde XVIe eeuw vernield zijn (24). In alle geval wijst dat op een bewoonde kern. Maar er blijven nog veel vraagtekens in verband met die parochie die een kort

(20) R.A. Brugge - Kaarten nr 495 Beoosteredewatering.

(21) Seminarie Brugge - Archief Ter Duinen - doos 85 nr 1525.

(22) Seminarie Brugge - Archief Ter Duinen - doos 86 nr 1466.

(23) Idem doos 85 nr 1525.

(24) Brugge R.A. Aanwinsten nr 6388 Ommeloper Beoosterede 1562.

lareweg. Zij stond ook niet ver van de St. Lievenspolder-
bestaan moet gekend hebben (25). Ze lag op twee voor-
name wegen die van Aardenburg kwamen : de Poortweg
en de Krielweg. De Poortweg is de voortzetting van de
Steenstraat die van Aardenburg naar St. Kruis liep en
daar, sedert de overstroming einde XVIe eeuw, in de
kreek van het Grote Gat verdween maar verder terug te
voorschijn komt onder de naam van Zuidweg en Poort-
weg. Die weg loopt nu dood op de Walestraat. Hij zal
echter wel in verbinding gestaan hebben met de Blau-
wersweg op de Zonne en zo dus over Boekhouten verder
naar Gent gelopen hebben. Wat de Krielweg betreft, die
vinden we in de XVIe-eeuwse ommeloper terug onder de
naam van Groenestraat (later Lange Weg) te St. Kruis.
Op Belgisch grondgebied heet hij Krielweg, loopt door
de Kommer en valt samen met de Goochellarestraat.

b) *Roeselare*

Dit was een leen, afhankelijk van de burcht van
Brugge, waar Goswijn van Roeselare, een poorter van
Gent, rond 1243 waarschijnlijk een kerk deed bouwen
(26). Die man had daar ook zijn kasteel, ten zuiden van
de kerk (27) en zijn molen stond op de St. Lievenspol-
derdijk, bij het begin van de tegenwoordige Molenstraat,
eigenlijk een voortzetting is van de Roeselareweg die we
nog kunnen volgen van Aardenburg tot het Hondsende
maar die daar, sinds de doorbraak van het Haantjesgat
in 1570, volledig verdwenen is. In de Roeselarepolder
vinden wij er echter nog een stukje van terug (heden ten
dage Roeselaarstraatje genoemd). Ook dat straatje is ten
oosten van de Roeselarepolder volledig verdwenen en
daar stond nochtans de kerk, ten zuiden van de Roesel-

(25) Dr. Gottschalk geeft op blz. 148 een interessant kaartje van
1307. Wij moeten aannemen dat op deze eenvoudige schets
de kerken St. Jan en St. Laureins zijn aangegeven. Hier kan
echter ook St. Laureins-ten-Blokke bedoeld zijn. En dan is de
ligging van de kerken op het kaartje beter te verklaren alhoew-
el nog niet juist : St. Laureins-ten-Blokke lag ongeveer even
hoog als St. Jan-in-Eremo.

(26) Dr. Gottschalk blz. 67.

(27) Brugge R.A. Jonckheere 1052 Ommeloper Roeselarepolder
1531 : « aan oostzijde van Woutersweg daer wijlent 't hof van
Roeselare op stond ».

dijk en het kerkhof kwam tot dichtbij de Woutersweg die, samen met een stuk van de Roeselareweg, in de grote kreek die « de Val » genoemd wordt, verdwenen is. Deze kreek, die in de XVIe eeuw « 's Papenvere » heette, zal een overblijfsel zijn van de overstroming van 1376 die gans de nederzetting vernielde. De XVIe-eeuwse ommeloper vermeldt voor het stuk land dat ten westen van de Val ligt, op dezelfde hoogte als het kerkhof, dat daar vroeger veel hofsteden stonden.

In die ommeloper wordt ook over « de keure » van Roeselare gesproken. De nederzetting wordt immers in het Transport van Vlaanderen van 1309 als een der « smalle steden » (kleine steden) vermeld (28). Het gebied dat Goswijn van Roeselare en zijn opvolgers in leen hielden, was 170 bunder groot en het omvatte ongeveer de tegenwoordige Roeselarepolder en een stuk van de St. Lievenspolder. In het westen reikte het echter ook over de Ware en kwam tot aan de Blauwersweg (29). In 1444 werd die polder herbedijkt op last van de toenmalige leenhouder Jan Eppe (30). Bij dit leen behoorde toen nog een vierschaar met zeven schepenen en een baljuw (31).

In de Roeselarepolder stonden in die tijd echter niet veel huizen meer want na de overstroming van 1376 had men de kerk niet heropgebouwd. Het kerkhof werd echter waarschijnlijk verder gebruikt en in 1545, ter gelegenheid van een proces tussen St. Pieters en St. Baafs in verband met tienden, kunnen de talrijke getuigen het nog allemaal aanwijzen. Er lagen immers nog enkele zerken op en een paar gemetselde graven werden er gevonden (32).

(28) Dr. Gottschalk blz. 68.

(29) Brugge R.A. Aanwinsten 6388 Ommeloper Beoosterede 7e Begín.

(30) Brugge R.A. R.S.A. 87 Ommeloper Roeselarepolder.

(31) Gilliots-Van Severen : Coutumes petites villes - IJzendijke blz. 64.

(32) Gent R.A. St. Pieters 2e Reeks nr 1503 (Tieleman).
De heer burgemeester van St. Margriete deelde mij mede dat, tijdens de laatste oorlog ter gelegenheid van delvingswerken, op de plaats waar certijds het centrum van Roeselare lag, grondvesten en een geraamte gevonden werden.

Verder is er over Roeselare tot nu toe niet veel bekend. Waarom dat een stadje geworden is, blijft ook nog een raadsel. Misschien bestond er een toegang tot de zee langs een vertakking van de Elmare? Volgens de ommeloper van 1531 lag er een grote geul ten zuiden van het kerkhof en met de kaart van Pourbus kunnen wij ons zo min of meer een verbinding met de Elmare te Waterland « inbeelden ». In het zuiden van Roeselare lag ook een Elmare-weg die wij van de westkant van de Ware (op St. Jan-in-Eremo bij de grens van Roeselare) kunnen volgen tot aan de proosdij. Die weg liep door de St. Lievenspolder en diende daar ook als grens tussen St. Jan en Roeselare (nu St. Margriete). Hij was tevens de scheidingslijn tussen de tienden van St. Baafs (in het noorden tot aan de oostgrens van St. Margriete) en van het kapittel van Doornik samen met het O. L. Vrouwospitaal (in het zuiden) (33).

Verder kunnen wij nog een Jan van Roeselare vermelden waarover in het « Boek van Tale en Wedertale » van Aardenburg gesproken wordt (34). Dat boek dateert wellicht uit de XIVe eeuw, maar wanneer Jan leefde kan niet uit de tekst opgemaakt worden. In datzelfde boek wordt ook gezegd dat de wet van Roeselare alleen tot buiten de keure van dat stadje mocht verbannen en dat er maar boeten mochten uitgesproken worden tot drie pond.

c) *St. Margriete*

Of Roeselare en St. Margriete in de XIIIe eeuw identiek geweest zijn (35), blijft nog altijd te bewijzen. Er zijn echter feiten die op niet-identiek zijn duiden.

In verband met de tienden van St. Baafs en St. Pieters, werden, in de XIIIe eeuw, twee regelingen getroffen.

(33) Gent R.A. St. Pieters nr 1503 (Tieleman) Proces St. Pieters - St. Baafs wegens tienden.

(34) Gilliots-Van Severen - Coutumes petites villes - Aardenburg blz. 328.

(35) Dr. Gottschalk blz. 67 zegt van wel: « Roeselare die zonder twijfel identiek is met St. Margriete ».

fen : de eerste, in 1244, op aanvraag van St. Baafs waarbij de scheidingslijn getrokken werd tussen een kruis geplaatst bij de watergang die de parochies Rodenburg en Maldegem scheidde in de omgeving van een gehucht dat men Zegghe noemde, en een kruis geplaatst op de Woutersweg bij de kerk van St. Margriete (36). Die plaatsnaam Zegghe moeten wij waarschijnlijk vereenzelvigen met de Verbrande Staak ten oosten van de Zonne (zie hierboven), waar inderdaad de ambachten Maldegem en Aardenburg op de Goochelare-watergang scheidde. Alles wat ten westen van de lijn tussen deze kruisen lag, tot aan de kerken van Rodenburg en St. Baafs-Oostburg, werd voor de tiendeheffing toegewezen aan de abdij van St. Baafs met uitzondering van de grond die aan Goswijn van Roeselare toebehoorde waar de bisschop en het kapittel van Doornik de tienden zouden heffen.

Het zal wel niet zo geweest zijn dat de lijn tussen die twee kruisen recht was. St. Baafs heeft later altijd op gans het grondgebied van St. Margriete de tienden geïnd. Was die grens echter wel rechtlijnig dan moest ze samen vallen met de Woutersweg die echter Roeselare midden-door snijdt. Maar zelfs wanneer men de Woutersweg als scheidingslijn aanneemt, gaat het moeilijk om St. Margriete identiek te verklaren met Roeselare (wier kerk inderdaad niet ver van die Woutersweg lag). Van Zegghe (de Verbrande Staak) tot Roeselare is het immers niet ver en dat zou maar een flauwe grens geweest zijn, een grens die geen nut had want in het gebied dat ten zuiden van Roeselare lag, mochten noch St. Baafs noch St. Pieters tienden heffen. Dat was voorbehouden voor de bisschop en het kapittel van Doornik.

De tweede regeling dateert van 1249 en kwam tot stand op aanvraag van St. Pieters. De zaken werden hier echter gelaten zoals ze geschikt waren voor St. Baafs in 1244, met dat verschil dat niet meer over Zegghe gesproken werd. Dat was immers niet nodig want tussen Roeselare en Zegghe hadden de abdijen toch geen tienderecht.

(36) Gottschalk blz. 66.

Dat wordt in die regeling trouwens nog eens uitdrukkelijk gezegd en ook in 1248 had men dat zo bepaald (37) en men had toen ook het O. L. Vrouw hospitaal van Rijsel een deel van het tiend ten zuiden van Roeselare (dus op St. Jan-in-Eremo) gegeven. Wat echter nieuw was in de regeling van 1249 was de aanduiding van het gebied waar St. Pieters de tienden mocht heffen. Zoals te verwachten, was dit in de streek ten oosten van de in 1244 aangeduide scheidingslijn. Hun gebied begon ten zuid-oosten van Roeselare bij een kruis dat het « Zudostcruce » genaamd werd. Dit Zuidoostkruis kan niet vereenzelvigd worden met Zegghe maar moet gezocht worden op de Elmareweg die, zoals hierboven gezegd, de tienden van St. Baafs en van Doornik afscheidde. Die weg, die nu grotendeels gedempt is, is nog te situeren op de grens tussen St. Jan-in-Eremo en St. Margriete. Er stonden hier, in latere eeuwen, vijf paalstenen waarvan één op de Ware met de vermelding « St. Baafs » aan de noordkant en « Doornik » aan de zuidkant (38). Een andere grenspaal bestaat nog en is te zien op de dijk tussen de St. Lievenspolder en de Hiëronymuspolder op de grens van St. Margriete en Waterland-Oudeman. Die steen kan best een opvolger zijn van het Zuidoostkruis van de XIIIe eeuw. Hij staat immers ten zuid-oosten van het gebied van Goswijn van Roeselare. Van hier af begon het tiendegebied van St. Pieters en het strekte zich uit over Elmare tot Watervliet en IJzendijke. Bij latere moeilijkheden in verband met tienden, wordt door St. Pieters altijd op deze regeling gewezen. De abdij steunt zich op Roeselare maar ook op de Woutersweg en die Woutersweg gaat men dan ver in het noorden terugzoeken, daar waar de kerk van St. Margriete misschien gestaan heeft. Welke betekenis kan, wanneer men Roeselare en St. Margriete identiek verklaart, de grens bij de regeling van 1249 gehad hebben? Ze begint pas bij het grondgebied van Roeselare en zou reeds eindigen bij de kerk van dat dorp. Dit is alles samen een paar honderd meters. En dan komt daar nog bij dat over St. Baafs-Oostburg gesproken wordt, heel wat meer

(37) Van Lokeren - Chartres de l'abbaye St. Pierre blz. 446.

(38) Brugge R.A. Aanwinsten R.S.A. 405 kaart van Roeselarepolder.

in het noorden gelegen. Veel meer aanneembaar zou die scheidelingslijn tussen de tienden St. Baafs-St. Pieters zijn, moesten wij de kerk van St. Margriete (dus niet Roeselare), meer in het noorden kunnen zoeken, ook langs de Woutersweg. Er zijn echter nog niet voldoende bewijzen om daar, in de XIIIe eeuw, een kerk te stellen (zoals er trouwens ook geen zijn om te beweren dat Roeselare en St. Margriete identiek zijn). En toch, na de overstroming van 1376 werd de kerk van St. Margriete daar gebouwd (39). Ook St. Baafs bevestigt dat daar, vóór de overstroming van 1404, een kerk stond (40). In 1399 had men immers de St. Margrietepolder ingedijkt en kort daarna ook de Dierkinssteenpolder gevormd. Er werd, in de St. Margrietepolder, een kerk gebouwd die echter verdween door de overstroming van 1404. De plaats waar ze stond ligt in de tegenwoordige St. Margrietepolder in het Eiland (Nederlands grondgebied) (40).

Tot in het midden der XVe eeuw bleef St. Margriete zonder kerk. Toen bouwde Jan de Plaet, poorter van Brugge, een kapel in de Kruispolder, op een plaats waar vroeger nooit een kerk stond. Die kapel ontwikkelde zich weldra tot parochiekerk en errond verrees een nieuw dorp. De XVIe eeuwse ommeloper van de Kruispolder (41) vermeldt daar verschillende huizen o.a. de herbergen de Zwane, het Gouden Hoofd, het Schuttershof van het St. Sebastiaansgild, verder het pastoorshuis, het kostershuis, de kerk en het kerkhof. Er wordt ook gesproken over een heerweg, over Jan de Plaetsweg en over het hof « de Moer » in het dorp. De mooie hoeve, die heden ten dage nog in het noorden van de Kruispolder staat, heette « het opperhof genaamd de Bogaart ». Ten zuiden van het dorp liep de Lichtvoetsweg waarvan nu alleen nog een deel op St. Kruis bestaat. Grafzerken van het oud

(39) Gottschalk blz. 186.

(40) Gent - R.A. - St. Pieters 2e Reeks nr 1393.

De heer Van Hinte uit St. Kruis-Zeeland, heeft daar steekproeven gedaan en veel stenen gevonden.

(41) Brugge R.A. Aanwinsten 3629 (kopij van 1616). Alle mensen uit de streek kunnen de ligging van die kerk aantonen. De grond behoort nu nog aan de kerk van St. Margriete.

kerkhof van Roeselare waren, als tichels, verwerkt in de nieuwe kerk van St. Margriete (42).

Wie Jan de Plaet was en wanneer hij de kerk van St. Margriete juist gebouwd heeft, moet nog onderzocht worden. De getuigen in het proces wegens tienden tussen St. Pieters en St. Baafs, in 1545, zeggen dat dit reeds meer dan honderd jaar geleden gebeurde (43). Dat zal wel overdreven zijn want De Flou geeft onder St. Margriete in 1455 « cura et parochia St. Margr. juxta Moer submersa est etiam ». In 1481 geeft hij echter : « binder prochie van Sinte Margrieten, west van de kerke ». Pieter Schilde, getuige in genoemd proces, was zes en zestig jaar oud en hij had het ambt van baljuw vervuld in verschillende plaatsen van de omgeving. Hij had vroeger met een oude vrouw gesproken die Jan de Plaet gekend had en die de tijd gekend had toen er nog geen kerk van St. Margriete bestond. Die oude vrouw was, in 1545, zes jaar overleden. Eigenaardig is het feit dat de getuigen in dat proces niets weten te vertellen over een oude kerk van St. Margriete die, zoals boven gezegd, door de overstroming van 1404 moet vernietigd zijn. Wij zullen verder zien dat die mensen echter ook niet veel weten te vertellen over de oude kerk van St. Nikolaas-in-Vaarne. Maar toch steunt St. Pieters zich op de noordkant van de Woutersweg, dus daar waar de oude kerk van St. Margriete zou langs gestaan hebben, en op een punt ten zuiden van het kerkhof van Roeselare. Het klooster zegt dat dit de oude scheidingslijn is tussen de tienden van St. Baafs en van St. Pieters. Dat komt inderdaad overeen met de regeling van 1244 waarin das over een kerk van St. Margriete langs de Woutersweg wordt gesproken, kerk die wij, zoals boven gezegd, op het Eiland in de St. Margrietepolder zijn gaan zoeken. En natuurlijk zegt St. Baafs dat daar een kerk gestaan heeft (44).

De grenzen van de parochie St. Margriete blijken

(42) Gent R.A. St. Pieters nr 1503 (proces St. Pieters St. Baafs) Tieleman.

(43) Ibidem.

(44) Alle stukken uit het proces ten voordele van St. Baafs heb ik nog niet gevonden.

echter nooit zeer duidelijk te zijn geweest. Sedert er op St. Nikolaas-in-Vaarne geen kerk meer stond, kwamen de mensen van daar ook naar St. Margriete. In verband hiermee had de pastoor van deze parochie, Pieter Zoetins genaamd, geholpen door de abt van St. Baafs, reeds vóór 1510 een proces gevoerd tegen Hiëronymus Laurin, heer van Watervliet, en Adriaan Witooghe, eerste pastoor van die nieuwe stad. Die pastoor van Watervliet had even grootse ideëen als zijn heer en hij wou een stuk van de parochie van St. Margriete bij Watervliet voegen. Hij bedreigde zelfs de mensen dat hij ze uit hun bed zou halen om hen te verplichten te Watervliet de mis te horen. St. Baafs beriep zich echter op Jan de Plaet die, enkele jaren na de overstroming van 1404 « in een van de zelve polders, genaemd Kruispolder, hadde doen maken een cappelle geheten Ste Margrietencappelle en binnen tien of twaalf jaren er na had de voorn. Jan zulke diligentie gedaen dat er een prochiepape kwam en een kerkhof » (45).

In een ander proces, nu tussen Marc Laurin en het Brugse Vrije (46) steekt een afschrift van een extrakt uit de bekende transportrol van 1408. Daarin wordt gezegd dat het ambacht IJzendijke negen parochiën omvatte die allemaal door de overstroming waren weggeveegd ; de namen van die parochiën worden in die transportrol niet opgegeven. De verdedigers van Laurin schreven ze er echter bij en ze vermelden St. Margriete en Roeselare afzonderlijk, dus als twee verschillende parochies. Wat nog een bewijs kan zijn voor het eigen bestaan van die twee dorpen, althans vóór de overstroming van 1404. Ook in latere kronijken over overstromingen worden die twee plaatsnamen altijd afzonderlijk vermeld.

Maar laat ons nu eens dat nog niet opgeloste vraagstuk van identiek of niet-identiek zijn verlaten en eens kijken wat er verder met St. Margriete gebeurde.

(45) Gent R.A. Raad van Vlaanderen, Sentenciën en appointementen interlocutoire 1506-1508 f. 489 (ook vermeld bij De Potter). Wij hebben alleen het vonnis van dit proces kunnen raadplegen. Het proces zelf bevat wellicht interessante gegevens over de oude parochie St. Margriete.

(46) Brugge R.A. Vrije - Bruine pakken 4279.

Het was immers nog niet gedaan met de lijdensweg van deze steeds maar verhuizende nederzetting. Jan de Plaet kon geen slechtere plaats voor zijn nieuw dorp gekozen hebben. De nacht vóór 1 november 1570 (anderen zeggen 1 en 2 nov.), kende een zware storm. Verschillende dijken braken door o.a. ook de Ware en het water vloeide door St. Margriete. De Brandkreek, op de Nederlands-Belgische grens, vond hier haar oorsprong (47). De kerk werd niet volledig weggespoeld, maar toch erg beschadigd en wanneer de Kruispolder in 1613 uitgedijkt werd, was hij veel kleiner en stond de kerk nu buiten de dijk. Na het Twaalfjarig bestand, in 1621, in mei, kwam alles nog eens onder water en de streek bleef vloeien tot de Generalen Vrijen Polder werd aangelegd in 1651. Hoe de mensen in die tussentijd hun plan getrokken hebben, is mij nog niet bekend. Maar na 1651 zitten ze terug in hun oude kerk, hoe slecht en bouwvallig ze ook was. Tot aan de limietscheiding van 1664 waren de Hollanders meester in al die dorpen rond de grens en ook nadien lag nog de helft van de parochie op Nederlands grondgebied. De mensen die op het Eiland woonden, werden met een boot over de Brandkreek gebracht als zij hun zondagsplicht in de parochiekerk kwamen vervullen. De avond vóór Sinksen 1656 kwamen sommige soldaten van Sluis het stro van het dak van de kerk afwerpen en zij sloegen de biechtstoel in stukken. Men las dan de mis in een schuur.

De gouverneur van Sluis verzette zich tegen het bouwen van een nieuwe kerk (48). In 1673 werd het Eiland (dus de St. Margriete- en St. Jorispolder) door de Hollanders onder water gezet als verdediging tegen de plunderende Fransen. Het jaar tevoren was men eindelijk, na akkoord met de bisschop, begonnen met het bouwen van een nieuwe kerk in de St. Lievenspolder, kerk waarvan nu

(47) Brugge R.A. Aanwinsten 4083 Ommeloper Kruispolder. Over deze overstroming schreef de heer E. De Baets een mooi verhaal in *Vrije Maldegem* kerstnummer 1956. De naam Brandkreek, zegt landmeter D'herbe in de *Ommeloper* van de Kruispolder, werd gegeven omdat de Zeeuwen hier de Spaanse Vloot in brand staken. Dat is echter niet waarschijnlijk want de naam bestond al vroeger.

(48) Brugge R.A. *Vrije* 5165 rekeningen van St. Margriete.

nog het koor bestaat op het hedendaagse kerkhof. Ze was in 1673 voltooid en werd in 1678 door de bisschop van Brugge gewijd. Maar reeds in 1682 stond ze, na dijkbreuk wegens storm, terug tot vier voet in het water, zoals trouwens al de kerken in de omgeving (49). In 1679 waren er nog kleine stukken fundamenteën van de oude kerk te zien (50), maar de overstroming van 1682 veegde al wat van die oude kerk overbleef weg en maakte de Brandkreek veel breder. Zij sloeg trouwens ook de dijk van de Generalen Vrijen Polder op sommige plaatsen door en die dijk werd, nog in hetzelfde jaar, door inlagen hersteld (51). De pastoor van St. Margriete was toen Jan de Maeckere, dezelfde die naar de bisschop de brief schreef waarin hij de parochies uit de omgeving zo 'n typische namen gaf. Het moet ons niet verwonderen dat hij St. Margriete « in orco » noemde, na al die miserie. Hij woonde er trouwens niet maar verbleef op de Oudeman waar hij ook pastoor was. De muren van zijn kerk, die op sommige plaatsen met steen van de oude kerk waren opgetrokken, stonden aangevreten door het zoutwater en de relikwieën waren ook aangetast. Het dak was weldra zó slecht dat regen en wind er binnen kwamen. Er viel zelfs eens een tegel naar beneden en kwam op het hoofd terecht van een gelovige die zó erg gekwetst werd dat hij er van stierf. De deuren sloten niet goed en de kaarsen waaiden bestendig uit. De kerk, die maar uit één beuk bestond, had nog geen toren of kruis en de klok stond op het kerkhof in een klokhuis dat in 1682 was gemaakt. Dat was nog de klok uit de oude kerk die, volgens De Potter, door de tiendeheffers in 1478 was gegoten. Het Heilig Sacrament werd niet in de kerk bewaard uit schrik voor de ketters van over de grens. Het tabernakel was immers al eens opengebroken en de ciborie was gestolen. Er bestond een beeld van O. L. Vrouw en van de H. Margaretha (dat wij nu nog kunnen bewonderen), maar de kleren van die beelden waren gescheurd. In de doopvont

(49) Brugge R.A. Kerkelijk archief 387 Dekenale visitaties.

(50) *Annales de la Société d'Emulation de Bruges Serie 3 deel II* (1867) blz. 121.

(51) Brugge R.A. Kaarten 479.

lag er vuil en er kropen « bestiolas » rond. En ten slotte was er geen grafmaker en iedereen moest zelf zijn doden begraven.

Ziedaar de treurige toestand waarin St. Margriete verkeerde. Dat verbeterde natuurlijk wel wat in de XVIIIe en begin XIXe eeuw. Maar de mensen bleven een heilige schrik hebben voor overstromingen. En toen de Hollanders, in 1745, het inzicht hadden de dijk aan de Nieuwe Haantjesgapolder door te steken, kwamen de boeren, met vorken gewapend toegelopen en zij doodden zelfs een soldaat (52). De streek ten noorden van de Generalen Vrijen Polder die, zoals boven gezegd, in 1672 was doorgestoken, bleef vloeien tot in 1700 (53). En de Brandkreek was een brede waterplas tot in 1775 wanneer de bedijking aan de noordkant verbeterd werd en een herverdeling van de drooggelopen schorren plaats had (54). Dan ook werd een nieuwe sluis gelegd, juist op de Belgisch-Nederlandse grens, ten noorden van de Kruispolder in het St. Margrietepolderken (dat vroeger zo niet heette maar ook deel uitmaakte van de Kruispolder).

St. Margriete kreeg een nieuwe kerk in 1884, deze die er nu nog staat. De oude werd in 1883 afgebroken en het koor wordt nu als kalvarieberg gebruikt. De Potter, die rond 1870 schreef, geeft ons een beeld van de oude kerk en haar meubilering. Sommige zaken zijn nog in de hedendaagse kerk aanwezig. Bij De Potter ook vinden wij de interessante geschiedenis van de H. Sacramentskapel.

2. WATERLAND-OUDEMAN

Hadden wij geen zekerheid wat de ligging van de oudste kerk van St. Margriete betreft, voor de ligging van de oudste kerk van Waterland hebben wij dat evenmin.

(52) Brugge R.A. Vrije- bruine pakken 5266. Ook vermeld bij De Potter.

(53) Brugge R.A. Kaarten 497 kaart van de Brandkreek.

(54) Brugge R.A. Aanwinsten 3626 ; papieren over Brandkreek XVIIIe eeuw.

Van de talrijke getuigen in het proces van St. Pieters-St. Baafs (1545) (55) is er maar één die er iets meer over weet : Pieter Schilde, die wij al vermeld hebben voor Roeselare. Deze man, die dus zowat overal in de streek baljuw geweest was, wist te vertellen dat de kerk van St. Niklaas-in-Vaarne in de Oudemanspolder gestaan had, niet ver van de dijk van de St. Hiëronymuspolder. Wij weten dus alleen dat zij aan de tegenovergestelde kant lag van de weg waarlangs de hedendaagse kerk nu ligt. Maar waarschijnlijk lag zij hoger, op de hoogte van Elmare. Op een kopij van de kaart van Van de Velde (56) staat, rechtover Elmare een plaatsnaam : de Venusberg. Misschien is dit in verband te brengen met de ligging van de toen reeds lang verdwenen kerk. Die kaart werd immers in verband met het proces opgemaakt. Pieter Schilde had over die ligging horen spreken van oude mensen, zegde hij, en hij wist ook te vertellen dat het maar een hulpkerk geweest was van IJzendijke, met een pastoor en koster als in een parochie. De inwoners moesten nochtans drie keren per jaar op hoogdagen naar de St. Kristoffelkerk te IJzendijke gaan (dat toen ongeveer één kilometer ten oosten van de tegenwoordige nederzetting lag). Pieter Schilde had daar echter nooit graven, zerken of overblijfsels van gebouwen gezien. Ook in het proces tussen Marc Laurin en het Brugse Vrije (57) wordt, rond dezelfde tijd, gezegd dat Sint Niklaas een hulpkerk was van de St. Kristoffelkerk te IJzendijke waar men, wegens de grote afstand, sacramenten mocht uitdelen. Op het ogenblik van die getuigenissen was de streek nog niet lang droog gelegd : de Hiëronymuspolder was in 1502 bedijkt, de Oudemanspolder in 1526 (58). Sommige getuigen hadden er nog per boot doorgevaren (waarschijnlijk in de bedding van de Elmare), anderen hadden hun schapen gewacht op de schorren. Ze hadden bijna allen de oude eik gezien die, op een droog gebleven plaats, zijn knoestige armen uitstak. Als het avond was hadden sommigen

(55) Gent R.A. St. Pieters nr 1503 (Tieleman).

(56) Gent R.A. Kaarten 702 en 718. kopiën van Van de Velde.

(57) Brugge R.A. Vrije - bruine pakken 4279.

(58) Brugge R.A. Aanwinsten 6388 Ommeloper Hiëronymuspolder en 3625 Ommeloper Oudemanspolder.

er schrik voor, hij had immers de vorm van een oude man. De getuigen, die dus allemaal mensen uit de streek waren, zegden dat men die plaats dan ook « de Oudemans » noemde. Naast die boom lag nog wat puin van oude gebouwen en zelfs nog een soort poort. Er waren mensen die daar stenen, schone tichels en schaliën uitgedolven of opgeraapt hadden. Zij wisten, meest allen, dat hier de sedert de overstroming van 1376 verdwenen proosdij van Elmare gestaan had (59).

Het komt er voor ons op aan te weten waar dat juist was. De kaart van Van de Velde is hiervoor zeer nuttig, samen met de getuigen van het proces. Op die kaart laat men, zoals boven reeds gezegd, de scheidingslijn van de tienden van St. Pieters rechtlijnig lopen van een paalsteen ten zuiden van het kerkhof van Roeselare (op de grens St. Margriete-St. Jan aan de Elmareweg) voorbij een paalsteen op de St. Lievenspolderdijk (60) tot op het huis van Joos Houck dat naast het riviertje de Elmare stond, binnen de St. Hiëronymuspolder. Dat is nu in het dorp van Waterland, links van de Oulanddijk, sectie B nrs 414 tot 417. Er staat daar nog een grote hoeve. Links van het huis van Pieter Houck, dus naar het noorden toe, tekent Van de Velde de fundaties van Elmare. Ook alle getuigen verklaren de ligging van de proosdij op die

(59) Zie over Elmare Dr. Gottschalk op verschillende bladzijden.

(60) De heer Van Hyfte, burgemeester te St. Margriete, wees er mij op dat die paalsteen, waarover wij hoger reeds gesproken hebben, daar nog staat. Het is een meter hoge ronde zandsteen met vierkante kop. Op de noordzijde van die kop staat SB (Sint Baafs). De westkant is met een lijn doorsneden, links van die lijn staat SB, rechts Doornik. Ook de zuidkant is doorgesneden met links de vermelding Doornik en rechts iets onleesbaars (misschien St. Pieters). Ook de oostkant heeft een onleesbare tekst. Dit is dus een van de vijf palen die, rond 1482 na de bedijking van de St. Lievenspolder, werden gezet (Archief St. Baafskerk, fonds kerk 37/27 Tieleman). Er werd een paal op de Ware gezet, een andere bezuiden Roeselare, één op de dijk tussen St. Lievens- en Roeselarepolder, één midden in de St. Lievenspolder en de laatste op de dijk tussen de St. Lievens- en Hiëronymuspolder. Dat is op de grens van St. Margriete en Waterland-Oudemans. Het is deze laatste die nu nog bestaat en die misschien overeen komt met het Zuid-oostkruis van de XIIIe eeuw. Een andere grenspaal zou, volgens zeggen van mensen uit St. Margriete, in een put gedolven zijn. De scheidingslijn van tienden tussen Doornik en St. Baafs, was gericht op de toren van Biervliet.

plaats. Met de overstromingen van 1570 en er na, heeft de Brandkreek gans dit gewest overstroomd. Maar toen die Brandkreek van 1775 drooggelegd werd, zocht men de oude eigendommen terug op en St. Pieters kreeg daar een stuk grond toebedeeld dat ongeveer 15 gemet groot was. Dat stuk grond lag ten noorden van de gewezen hofstede van Joos Houck, juist over de Nederlandse grens en het reikte van de scheidingsgracht over de Brandkreekboven-dijk tot aan het Bertelomeus Wulfs wegelken waarin wij de voortzetting van de Elmareweg moeten zien. Op de zuidkant van die plaats vond ik inderdaad wat brokstukken van oude stenen en de eigenaar toonde mij een afgezaagde tronk van een Kanadaboom die, zo zegde hij, daar altijd gestaan had. Hij stond juist op de scheiding van het gewezen bezit van St. Pieters en juist op de Belgisch-Nederlandse grens, dus middenin de Brandkreek. Die boom diende wel als eigendomsteken en het is niet onmogelijk dat hij een oudere boom vervangen heeft. In alle geval heeft deze plaats het meest kans om de gebouwen van de vroegere proosdij te hebben gedragen.

Het gaat dus nogal goed met Elmare maar de oude kerk van St. Niklaas moet nog opgespoord worden. We zouden ze dus moeten zoeken ten oosten van het tegenwoordig dorp, over de weg die naar Nederland loopt, ergens in de Molenhoek. De Potter plaatst ze in de omgeving van het gehucht Stroopuit maar hij zegt niet waarom. Als hij zich op een volksoverlevering steunt, zou dat wel interessant zijn. De mensen in de streek zeggen inderdaad dat daar een kerk gestaan heeft maar het kan best zijn dat zij hun inlichtingen bij De Potter hebben gehaald. De XVIe-eeuwse ommelopers van de Passegeule, Vrije of Oudemanspolders, geven ons geen aanwijzingen. Alleen de ommeloper van de Passegeulepolder (61) vermeldt in de zuid-oosthoek van die polder, waar hij grenst aan de Hiëronymus- en Vrijepolder, « daer d'oude... de scaperie up ghehouden heeft ». Er woonden mensen op die vluchtheuvel die voor de schapen moesten zorgen.

(61) Brugge R.A. Aanwinsten 4087.

wijlent stond » met tussenin een woord dat onleesbaar is maar waarvan men, met veel goede wil, een afkorting van « kapelle » zou kunnen maken. Dat zou dus rechtover de mooie herberg « De Stroopuit » zijn. Daar dichtbij echter stond « de vlienderboom » (ook op de kaart van Van de Velde getekend) en St. Pieters bewees, in verband met de afbakening van parochiën, dat hier de grenzen van St. Katelijne en van Oostmanskerke samenkwamen (62). In de omgeving daarvan, in de noord-oosthoek van de Hiëronymuspolder, lag een schaapsstalle : « een zeker hoochde bij vorme van enen wal, daer men van oude tijden ende langhe voor 't bedijcken van de Passegeule polder, Het is echter niet goed mogelijk dat die schaapsstalle iets te maken had met St. Niklaas. Iets meer naar het noorden (voorbij Stroopuit en links van de weg naar Waterland-Kerkje, vroeger de dijk tussen Passegeule en Vrije Polder) stond de hoeve van Jan Gaergoet en nog meer naar het noorden, voorbij de tegenwoordige Passegeule, een groot hof dat aan het St. Janshospitaal te Brugge behoorde. Zoals boven gezegd had de Passegeule oorspronkelijk een andere loop. Na de overstromingen werd de polder die er rond lag, in 1523, bedijkt maar tijdens de godsdienststrijd werd hij, in 1583 terug doorgestoken. Dan eerst vormde zich de hedendaagse Passegeule die ook als verdedigingslijn gebruikt werd en de Linie genoemd werd (63). Vóór de nieuwe Passegeule er kwam, lag daar een weg, de Nieuwe weg genaamd (64). Zoals gezegd, lag dit gebied echter op grondgebied van St. Katelijne en St. Niklaas moet veel meer zuidwaarts gelegen hebben.

Dat St. Niklaas-in-Vaarne (of Ter Varent), te ver-eenzelvigen is met Langaardenburg, zal wel juist zijn (65). Alhoewel een kleine hulpkerk van IJzendijke moei-

(62) Gent R.A. St. Pieters, cartularium 8 f. 62 tot 82 (Tieleman).

(63) Brugge R.A. Aanwinsten 4087 Ommeloper Passegeule.

(64) Dr. Gottschalk, blz. 94-95 spreekt ook over die weg, echter zonder hem te localiseren. Ook over grondgebied van het St. Janshospitaal op die plaats wordt gesproken maar niet over een hof. Het bestond misschien nog niet in de XIIIe eeuw.

(65) Dr. Gottschalk blz. 70.

lijk als kerk van een stadje kan doorgaan. Zoals reeds gezegd bezaten de inwoners van Waterland vrije doorvaart door de Passegeule en door de Jonkvrouwgeule. Dat kan wel op een zeker stadsrecht wijzen. Maar die geulen lagen ver van elkaar verwijderd. Misschien moeten wij in Langaardenburg een groter gebied terugvinden, waarbij ook St. Margriete en misschien nog andere parochies betrokken waren.

De haven van St. Niklaas (of van de Oudeman) lag in het tegenwoordig Krakeelpoldertje, op de Belgisch-Nederlandse grens (zo aangeduid op een kopij van de kaart Van de Velde en, bij een omschrijving van de Elmaretiende « daer Jaspert Isebaert te wonen placht op de zeesluys daer de schepen aan de paele plochten te meeren ») (66).

Zoals men weet behoorde, naast Watervliet, ook Waterland aan de familie Laurin. De Laurins hadden de schorren daar ingedijkt en de naam Waterland aan die plaats gegeven. Zij hadden er een heerlijkheid van gemaakt, er een molen gebouwd (in de Hiëronymuspolder, dichtbij Stroopuit) en ze schikten er ook een kerk op te richten. Die is echter niet door de Laurins maar door St. Pieters gebouwd. Ze trokken ze op in de Oudemanspolder, langs de dijk van de Hiëronymuspolder, over de Jonkvrouwgeule (voorbij de hedendaagse Belgisch-Nederlandse grens). Zoals dit voor de XVe-eeuwse kerk van St. Margriete het geval is, zullen ook alle inwoners van Waterland u de plaats aanwijzen waar die kerk gestaan heeft. Er ligt daar een soort dorpspleintje en er worden nog veel stenen in de grond gevonden.

St. Pieters begon met de bouw in 1552. Waarschijnlijk deed die abdij dit om te bewijzen dat zij de tiendeheffer was in de streek. Marc Laurin was daar echter niet mee tevreden. Hij verzette zich tegen het bouwen van die kerk en deed zelfs de werklieden door een deurwaarder weggagen (67). Hij had immers het inzicht daar zelf het

(66) Gent R.A. St. Pieters 2e reeks nr 1508 (Tieleman).

(67) Kerkarchief Watervliet (Tieleman).

godsgedebouw op te richten om op die manier volledig meester te zijn in de heerlijkheid. Maar St. Pieters werd in het gelijk gesteld door de Raad van Vlaanderen (68). De abdij werkte dan ook verder aan de kerk die slechts bestond uit een koor en twee zijkapellen. De eerste pastoor was Pieter de Nayele die, in 1563, een deel van de tiende van St. Pieters, als vergoeding toegewezen kreeg (69). Hij woonde ook in een huis van St. Pieters maar hij moest ieder jaar een mis opdragen voor de zielerust van de stichter, de abt van St. Pieters.

Het was geen grote kerk, die kerk van Waterland. Daarbij kwam dan nog dat, door de overstromingen einde XVIe eeuw, alles onder water kwam, zodat in 1612 grote restauratiewerken moesten gebeuren. St. Pieters was niet gehaast om die werken te betalen, vandaar terug een proces (70). De abdij zou dan toch de twee derden van de onkosten dragen maar niet verder tussenkomen in onkosten voor een klok, voor onderhoud van een koster of voor meubilering van de kerk. Na het Twaalfjarig Bestand, in 1621, kwam de streek nog eens onder water en moesten er opnieuw herstellingswerken aan de kerk uitgevoerd worden. De Verenigde Provinciën waren hier nu echter meester en de gouverneur van Sluis verbood verdere restauratie, zoals hij dat ook voor St. Margriete verboden had (71). In april 1657 gaf die gouverneur bevel te Waterland een algemene vastendag en biddag te houden voor het welvaren van de Staat. En in juli en augustus kwam een grote menigte in de kerk luisteren naar de predikant van het Sas, Vincentius genaamd. De baljuw van Watervliet ging aan die predikant en aan de burgemeester van IJzendijke, die daar ook bij was, vragen met welk recht zij daar in de kerk van Waterland hun godsdienstoefeningen hielden. De burgemeester verwees naar de gouverneur van Sluis en de gelovigen stoorden zich niet aan de tussenkomst van de wet van Watervliet.

(68) Van Lokeren : Chartres de Saint Pierre II nr 2238.

(69) Gent R.A. St. Pieters 2e Reeks nr 2238 (Tieleman).

(70) Kerkarchief Watervliet (Tieleman).

(71 en 72) Ibidem.

De klok van de kerk was reeds vroeger naar Watervliet gevoerd en de pastoor had zijn parochie verlaten. Hij kwam nu en dan nog eens de mis lezen in het wagenhuis van Lieven Neyt. Bij De Potter (Waterland, blz. 19) kunnen wij dan het treurig verhaal lezen van de moord op dominee Steurbout in 1668. De inwoners van Waterland bleken geen katten om zonder handschoenen aan te pakken te zijn. Zij sloegen de predikant bont en blauw, scheurden zijn kleren en zijn boeken en sneden hem een oor af. De hervormde gemeente ging echter voort met haar godsdienstoefeningen in de kerk van Waterland. Die kerk was nochtans in erbarmelijke toestand, reeds vroeger had men haar moeten restaureren maar het was er niet van gekomen. Voorlopig gingen de katholieken van Waterland nu naar St. Margriete. In 1670 begon men een nieuwe kerk te bouwen, deze die er nu nog staat. En korte tijd nadien bouwde ook de hervormde gemeente een nieuwe kerk, in 1673, op Waterland-Kerkje. Het Godshuis op Waterland-Oudeman werd in 1671, de 5 sept. door de bisschop van Brugge gewijd (72). Het was Jacques de Vylder, gezwoorene van de Generalen Vrijen Polder en schepen van Waterland, die de grote begunstiger was van die kerk, gebouwd op grond van de Kartuizers te Brugge. Bij De Potter vinden wij alle inlichtingen over de bouw en de meubilering. Bij het bezoek van deken Kerremans (73), in 1693, stonden de muren van de oude kerk nog recht. In de nieuwe kerk, die soms die van de Kleine Oudeman genoemd werd, woonden echter ook reeds duiven en mussen en die vlogen er zo maar rond. Wind en regen drongen er reeds door en een vloer was er nog niet. Watervliet had nog altijd de oude klok niet teruggegeven. Dit dorp was immers mistevreden over het feit dat een nieuwe kerk te Waterland gebouwd werd. Maar toch stond er een klein torentje op de kerk met een nieuw klokje. Het altaar was ook reeds door dieven bezocht. Het schilderij boven het hoofdaltaar, volgens De Potter van Theodoor van Thulden, stelt de Gekruisigde voor en was eigendom van de Dominikanen te Brugge

(73) Brugge R.A., Kerkelijk archief 387.

(het hangt nog op zijn plaats). Het altaar aan de Epistelkant was toegewijd aan St. Elooi, St. Nikolaas en St. Sebastiaan. Het altaar aan de Evangeliekant was toegewijd aan O. L. Vrouw en men was gewoon daar kiekens, eieren en boter te offeren (misschien was dat nog een oud gebruik dat ook in de O. L. Vrouwekapel van de proosdij Elmare werd beoefend). Boven dat altaar hing, en hangt nog, een Nood Gods geschilderd door J. Van Windeken en in 1711 aangekocht. In 1706 was een oud altaar gekocht bij de pastoor van Adegem (74). Arnout Pullinks, de vader van Hendrik, herstelde dit altaar. Hij was het ook die de predikstoel maakte (waarschijnlijk niet meer in de kerk aanwezig). Het tabernakel en het O. L. Vrouwealtaar zijn van Hendrik Hagheman en Michiel Agijs maakte vier engels en vier kandelaars voor de O. L. Vrouwekapel. In 1713 werd een nieuw schaliedak en een nieuwe toren gemaakt en ondertussen deed men terug de mis in een wagenhuis. Verdere inlichtingen over de kerk en over de parochie vindt men bij De Potter.

3. ST. JAN-IN-EREMO

Volgens het kaartje dat Dr. Gottschalk in haar boek publiceerde, ontstond deze parochie pas in het begin der XIVe eeuw. De kerk werd waarschijnlijk gebouwd op dezelfde plaats van de hedendaagse kerk. Er bestaat echter een overlevering bij de inwoners van St. Jan die zegt dat de oudste kerk in de Meikeshoek gebouwd werd. Dat zou tussen de kreek van de Oostpolder (vroeger Liesbeth Beelckenskreek genoemd) en het Leopoldskanaal geweest zijn. Aan beide kanten van die kreek vinden de mensen stenen in hun land. Maar voorlopig is er niets dat deze traditie kracht bijzet. Landmeter Jan d'Herbe maakte in de XVIIIe eeuw een legger van de goederen van de kerk. Hij steunde zich op ommelopers van de St. Janspolder daterend van 1578 en van 1415 (75). Nergens geeft hij

(74) Brugge R.A. Vrije 13797 rekeningen van Waterland-Oudemans.

(75) Brugge R.A. Vrije 15895 landen van de kerk van St. Jan-in-Eremo. De Ommeloper van de St. Janspolder van 1578 bestaat nog (Brugge R.A. Aanwinsten 3095 en 3564 en Jonckheere 1154). Deze van 1415 is verdwenen.

een aanwijzing over een kerk op Meikeshoek. De oude ommelopers leren ons dat de oude dorpsstraat van St. Jan juist ten zuiden van de kerk lag en dat die kerk steeds op die plaats gestaan heeft. De kerkstraat, die wij van St. Jans-boven (waar vroeger de molen stond), kunnen volgen tot aan de dijk van de Generalen Vrijen Polder, droeg altijd die naam. Vroeger liep ze echter nog meer zuidwaarts, door de Oostpolderkreek, tot op de Bentillepolderdijk. Langs deze dijk kwamen de mensen van Bentille naar hun parochiekerk. Ze volgden hiervoor het Sleestraatje en het Kerkpad. Deze weg was een lijkweg.

Na de overstroming van 1376 gingen de inwoners van St. Jan zich te Bentille vestigen, achter de Graaf Jansdijk. Misschien bouwden ze daar toen reeds een kapel. De dorpskerk werd in de 1^e helft der XVe eeuw heropgericht (76). In 1447 werd door de schepenen van het Vrije toelating gegeven een toren op die kerk te bouwen (77). De overstromingen van het einde der XVIe eeuw deden haar echter veel kwaad en de kapel op Bentille werd terug in gebruik genomen. Die kapel stond niet op de plaats waar nu de kerk van Bentille staat. We moeten ze zoeken op « de plaatse » van Bentille, aan de rechterkant van de Moerstraat, een weinig vóór de weg naar Kaprijke (78). Deze kapel heette in het begin der XVIIe eeuw « St. Anthoniuskapel ». Het was een kapel met twee beuken in gotische bouwtrant opgetrokken.

Na de bedijking van de Generalen Vrijen Polder in 1651-52, kwam de kerk van St. Jan ook terug in gebruik. Ze was echter erg vervallen en alleen het koor kon nog gebruikt worden. Ze was bedekt met stro. Er werd lange jaren proces gevoerd tegen de tiendeheffer, het kapittel van Doornik, om die kerk te herstellen. Pas in 1682 begon men daarmee maar de overstroming van dat jaar bracht het water nog eens tot aan de vensterramen. Alleen het

(76) Brugge R.A. Vrije Bruine pakken 4279. Volgens De Potter in 1490 maar hij zegt niet waarop hij zich steunt.

(77) Gilliots-Van Severen : *Coutumes du Franc III* 476 (Ferieboek v. Brugse Vrije, 1431-1451 f. 174 verso).

(78) Gent R.A. Kaarten 933 en 1442 Bentillepolder.

koor werd nu als een bedehuis ingericht, het schip, dat tot dichtbij de Kerkstraat reikte (79) werd afgebroken. De 15 juni 1683, op het feest van de H. Drievuldigheid, werd de eerste dienst in die herstelde kerk gecelebreerd (80). Het kerkhof was herwijd in 1676 toen Melchior Van der Slijpe daar, als eerste pastoor na de indijking van de Generalen Vrijen Polder, dienst deed. Vóór hem waren de pastoors van Kaprijke terzelvertijd pastoor van St. Jan. Alles wat vroeger in de kapel van Bentille was, werd, na 1652, terug naar St. Jan gebracht. Ook de klok kwam van Bentille, maar die was zó klein dat men haar niet over gans de parochie kon horen. Zoals dit heden nog het geval is, bleef Bentille het eigenlijke centrum van St. Jan en men deed zich de moeite niet de klok te luiden omdat de huizen te ver verwijderd stonden en de mensen in de winter of in het regenseizoen bijna niet tot aan de kerk konden geraken. De pastoors verbleven niet graag op het dorp van St. Jan (eigenlijk op St. Jans-Boven bij de molen), waar zo weinig mensen woonden en waar het ongezond was wegens de grote vochtigheid. Bij De Potter vinden wij de geschiedenis van Frans-Ignaas van den Foreeste die te Bentille op eigen kosten een kapel bouwde langs de Rijselvereweg, liever dan op St. Jan te verblijven. Die kapel stond juist ten noorden van de tegenwoordige kerk van Bentille. Midden de XVIIIe eeuw werd het hedendaagse kerkje gebouwd op grond van Jan D'Herbe. De kapel van Foreeste was toen reeds vervallen.

De grenzen van St. Jan kan men reeds opmaken uit wat over de andere parochies werd geschreven en uit de inleiding. In het noorden lag dus de scheidingslijn van de tienden van St. Baafs, in het oosten de dijk tussen St. Lievens en St. Hiëronymuspolder en de dijk tussen Hiëronymus- en St. Janspolder. Verder de dijk tussen de Hiëronymus- en Oostpolder en dan nog een stuk van de

(79) Oude mensen (o.a. ; de waard uit « De vier wegen » een herberg op St. Jan-Boven, vroeger « De reste muis » genaamd), weten nog te vertellen dat men grondvesten vindt van de oude kerk wanneer graven gedolven worden tussen de tegenwoordige kerk en het hek van het kerkhof. Ook E.H. Pastoor van St. Jan bevestigde dat.

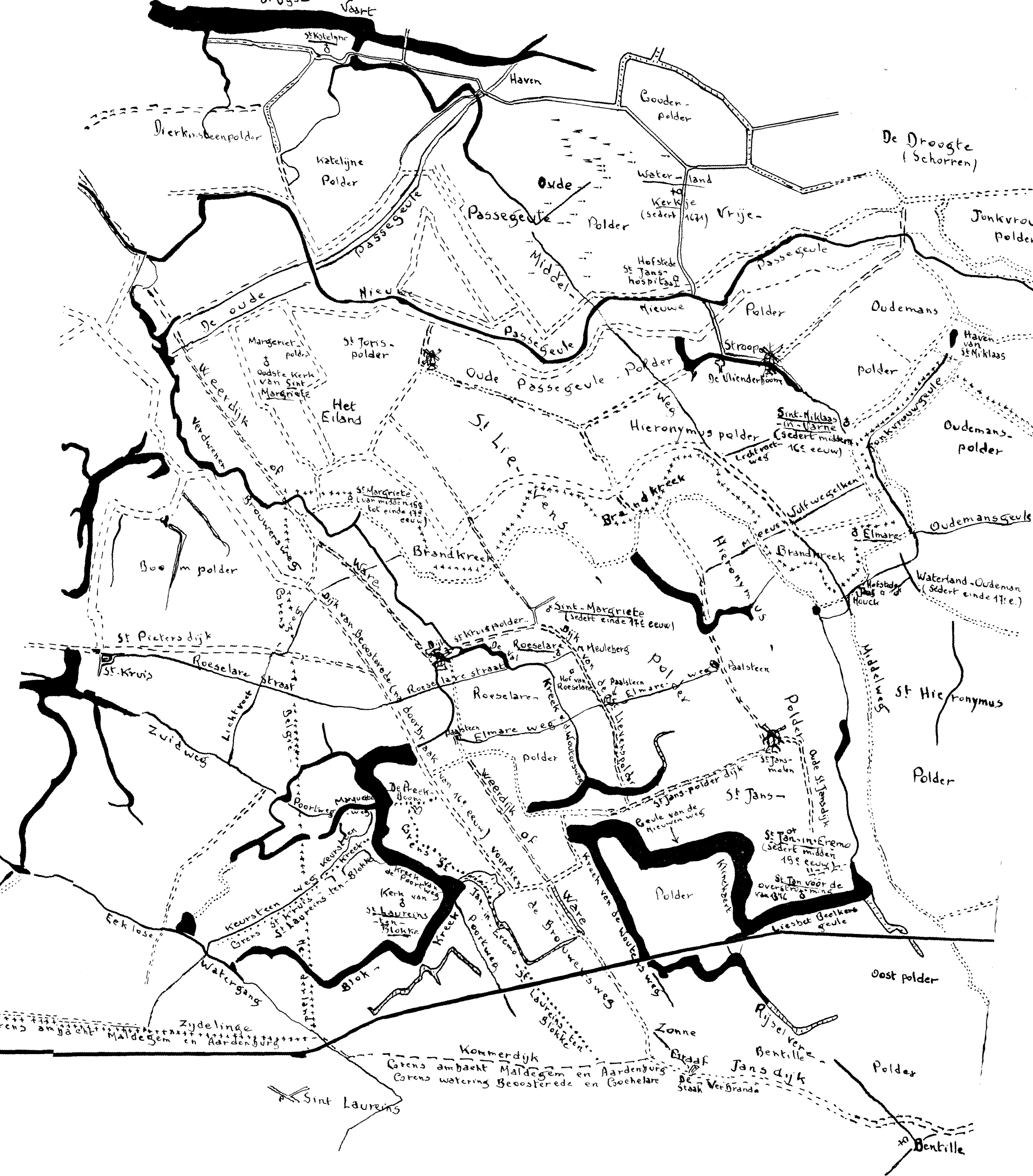
(80) Brugge R.A. Kerkelijk archief 387.

vroegere Vrouwenweg die dwars door de Mariapolder liep. De zuidgrens werd gevormd door de Graaf-Jansdijk, van de Linde tot op de Kommer. De westgrens viel samen met de verdwenen Vereweg tot aan de St. Janspreekboom.

De grote krekten op dit dorp bestonden al sedert de overstroming van 1375 maar werden door die van 1570 nog uitgebreid. Dan ook werd het Haantjesgat geslagen dat zich in de noord-westhoek van St. Jan bevindt. Van het Haantjesgat uit vertakte zich een krekensysteem in westelijke en in oostelijke richting. De grote Boerekreek dateert van toen, alhoewel er ook voordien een kleinere kreek lag, Kreek van de Nieuwenweg genaamd. De westkant van de Boerekreek heette vroeger de Klinkaertsgeule en de zuidkant, nu Bentillekreek genaamd, droeg de naam van : Kreek van de Waelestraat. Dwars door het eiland gevormd door die krekten, liep de Relsweg die van St. Laureins kwam en de Rijselvereweg die van Bentille komt en die tot op de oude St. Janspolderdijk kan gevolgd worden. Op die dijk liep de oude weg van Watervliet naar Aardenburg.

Tot vóór de overstroming van 1570, stonden hier verschillende hoeven. Ten noorden van de Boerekreek lag de Hoofdwatergang, waarschijnlijk een vertakking van de vroegere Elmare die, naar het noorden toe, de St. Jansgeule heette en die ook een vertakking had ten oosten van St. Jan tot aan de Oost-Polderkreek.

Ten slotte kunnen wij nog een woord zeggen over de eredienst van St. Jan de Doper. Reeds deken Kerremans spreekt, bij zijn bezoek van 1691, over het zilveren hoofd van die heilige dat nu nog in de kerk bewaard wordt. Er binnen in zat een Agnus Dei. Op de feestdagen en op de geboortedag van St. Jan werd daarmee gezegend. Op programmabriefjes stond de volgende tekst : « Daer zal gezegend worden met het hoofd van de H. Jan Baptiste den welken alhier particuliereijck gediend wordt tegen de vallende ziekte, draaiingen ofte zwijnten des hoofds, excessen van kleine kinderen en meer andere ziekten ». Er kon een volle aflaat verdiend worden op de

feestdag van St. Jan volgens brief van de bisschop van 10 april 1685. Er bestond ook een beeld van St. Jan dat in de processie werd rondgedragen.

Bij De Potter vinden wij een beschrijving van het meubilier der kerk. Vermelden wij alleen dat hier ook houten kandelaars gemaakt werden door Arnout Pullinks (1716) en dat de zilveren remonstrans, gift van kerkmeesters, in 1725 gemaakt werd door Adriaan Fierens, meester-zilversmid te Brugge.

D. VERSTRAETE

EEN BEELDENSTORM IN DE KERK VAN OOSTWINKEL OP 23 AUGUSTUS 1566

In augustus 1566 ging de beeldenstorm over Vlaanderen als een van de meest woeste uitpattingen van een allesvernielende godsdienststrijd. In minder dan twee weken tijds werden meer dan vierhonderd kerken, kloosters, kapellen en heiligdommen allerhande, beschadigd, leeggeplunderd of onherstelbaar verwoest. Vooral de heiligenbeelden, de relikwieën en de benodigdheden voor de goddelijke dienst moesten het vreselijk ontgelden.

Deze bijdrage maakt het onderwerp uit van de beschrijving van de beeldenstorm in de kerk van Oostwinkel, die plaats greep op de 23 augustus, zijnde Sint Bartholomeusdag, in het jaar 1566, en die vooral hierom merkwaardig is, dat hij zich voordeed onder het toezicht en op aandringen van de dorpspastoor.

Het is dan ook uitsluitend aan de hand van documenten met betrekking tot een onderzoek ter zake ingesteld door het College van de Kasselrij van de Oudburg van Gent, dat dit artikel werd geschreven, en waarin enkel het zakelijk relaas wordt gegeven van de feiten, gelijk ze zich volgens de verklaringen van enkele ooggetuigen hebben voorgedaan (1).

Op de 1 oktober 1566 kwam Livien van Secleers, baljuw van de Oudburg, vergezeld van Francies van Meulene, leenman, en Jan Baptist De Mei, secretaris, te Oostwinkel, om zich over het voorgevallene te vergewissen. Bevel werd gegeven aan de wethouders van Oostwinkel, zich 's anderendaags in de voormiddag met enige voorname ingezetenen van de parochie in het klooster van Waarschoot te bevinden, om over het gebeuren uitleg te verstrekken.

De eerste die gehoord werd was Arend Volckaert, schepene van het Ambacht Zomergem.

(1) Rijksarchief Gent, fonds Oudburg nr 2197.

Hij verklaarde het volgende.

Op de 22 augustus, een vrijdag, was Jan Teerlinck, pastoor van Oostwinkel, hem tot tweemaal toe komen opzoeken om over een zeer gewichtige zaak te spreken. Daar hij echter niemand had thuis gevonden, had hij de boodschap achtergelaten dat de schepene zich 's anderen-daags morgens vroeg op het kerkplein moest bevinden. Daar gekomen vertelde de pastoor hem, dat hij daags tevoren naar Gent was geweest en gezien had hoe aldaar al de kerken en kloosters werden leeggeplunderd en de beelden op straat aan stukken geworpen. In het naar huis komen had hij hetzelfde spektakel gezien te Mariakerke. Derhalve verzocht de pastoor de schepene, dat hij 's anderendaags vroeg in de morgen tien mannen in de kerk zou zetten, aan wie hij, pastoor, wel zou zeggen wat hen te doen stond. Wanneer de schepene de volgende morgen aan de kerk kwam, vond hij er omtrent vijftig personen, waaronder ook vrouwen en kinderen, die bezig waren met al de beelden uit de kerk te dragen en tegen de grond aan stukken te slaan. De schepene had hen verzocht met het geweld op te houden maar vond geen gehoor. Verder verklaart de schepene goed gezien te hebben dat de pastoor onder hen was en bevelen riep, waaronder hij de woorden had verstaan : « het moet al vuyte, het moet al wech ». Hij had er nog met « een blijde aensicht ende al lachgende » aan toegevoegd, « 'k meende dat men gheen volck en zoude hebben connen ghecryghen om te brecken, maer hier esser ghecommen ».

Claes Mathys, eveneens schepen van het ambacht Zomergem, bevestigt de getuigenis van zijn collega en voegt er aan toe gezien te hebben dat de pastoor verscheidene misboeken aan stukken scheurde. Hij had gemeend van goed te doen de pastoor te vermanen maar had voor antwoord gekregen : « trec het u niet aen, tmoet al af, laet de brekers heurlieder moet haelen ».

Aan Jan Steyaert had de pastoor verteld over het voorgevallene te Gent en te Mariakerke, waaraan hij had toegevoegd : « wij zullen ooc onse Santen moeten afwerpen ; compt morghen een huere naerden zonne opganck.

wij sullen de Santen al af buisschen ». Volgens de schepene was de pastoor de aandrijver van de bestorming.

Jan De Keysere had ook de beeldenstorm zien gebeuren. Hij had aan de pastoor gevraagd of dit nu alles gebeuren moest, waarop hij voor antwoord had gekregen : « Ja, vuyte moet alles ghelyck te Ghendt ende elders ».

Op 27 juni 1567 werd te Gent door de leenmannen van de Oudburg andermaal van enkele wethouders van Oostwinkel een verhoor afgenomen.

Claes Steyaert vertelt dat de pastoor bij hem was gekomen en hem had gevraagd eens met hem naar de kerk te gaan, waar reeds vijf of zes andere wethouders waren samengekomen. De pastoor gaf de opdracht dat ieder van hen, elk in zijn wijk, de inwoners zou aanzetten om 's anderendaags morgens naar de kerk te komen om er al de beelden aan stukken te slaan gelijk het te Gent en te Mariakerke gebeurd was. Het is beter, had de pastoor gezegd, dat wij onze beelden zelf aan stukken slaan, zo niet zullen die van uit de steden het toch komen doen.

Jan Caluwaert had gezien dat de pastoor uit de « case van Onser Lieve Vrouwe » relikwieën had genomen en aan stukken had gescheurd, zeggende « dat 't al niet en dochte ».

De klokkenluider, Francies Teirlinck vertelt dat hij vroeg in de morgen van bewuste dag vijftig personen voor de kerk zag staan wanneer hij kwam voor de bedeklok te trekken. Niet wetende wat dat betekenen mocht, opende hij de kerk, waarop allen met geweld en al tierende de kerk binnen sprongen, de beelden van hun voetstukken namen en tegen de grond aan stukken wierpen. Hij had ook gezien dat de pastoor de relikwieën uit het tabernakel nam en vernietigde roepende : « ten deucht al niet ». Daarna is de klokkenluider op bevel van de pastoor gaan luiden.

Nadat al de beelden gebroken en buiten de kerk geworpen waren besteede de pastoor de predikstoel en bedankte hen « omdat 't al wel ghedaen was, ghemeret dat toeg al afgoderye was ».

Op de vraag van de hoogbaljuw of er sommige wethouders aan de bestorming hadden deelgenomen antwoordde Jan Caluwaert ontkennend. Wanneer hij aan de amman had gevraagd wat hij er van dacht, had deze meewarig het hoofd geschud ten blijke dat « 't selve hem niet aenghenaem en was ».

Daarentegen verklaarde hij dat de schepenen, gedurende de brekerij enkele sieraden in veiligheid hadden weten te brengen.

De beeldenstorm te Oostwinkel is waarschijnlijk niet het werk geweest van de inwoners der parochie zelf, maar eerder van een georganiseerde bende die van dorp tot dorp trok om haar vandalenwerk te verrichten. Het feit dat hij voorviel twee dagen na het bezoek van de pastoor te Gent en te Mariakerke, laat fel vermoeden dat de geestelijke met hen aldaar een afspraak had gemaakt.

Nochtans hebben enkele Oostwinkelnaren zich met de belhamels laten meeslepen en aan de beeldenstorm deelgenomen, o.a. Pieter Veebens en Livien Schauteete. De eerste bekende openhartig dat hij enkele beelden aan stukken had geworpen, waarmee hij had gemeend van wel te doen, aangezien de pastoor zelf de lieden tot het breken aanzette en de misboek aan stukken scheurde waarin hij voordien elke dag de mis had gelezen. De tweede had de doksaal helpen omver trekken. Een aanklacht tegen Maarten de Keysere bleek vals te zijn. Verdachte kon een goed alibi opgeven en verscheidene personen kwamen te zijnen ontlaste getuigen zodat hij niet vervolgd werd.

Wat er van de pastoor geworden is weet ik niet. Vermoedelijk was hij kort na de storm uitgeweken, want vanwege hogerhand werd aan de wethouders van Oostwinkel de opdracht gegeven, al de inkomsten van de pastoor en van de kerk in te zamelen en in kas te houden voor de nieuwe pastoor die later door de bisschop zou worden benoemd.

Maurice RYCKAERT

DE STICHTING VAN DE SINT SEBASTIAANSCHILDEN VAN MALDEGEM EN ADEGEM

In hun « Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen » zijn Frans de Potter en Jan Broeckaert nogal kordaat om de St. Sebastiaansgilden van Maldegem en Adegem een veel jonger verleden toe te kennen, dan dat waar zij mogen op prat gaan. Voor Maldegem is dat bijzonder het geval. Zo lezen wij in hun geschiedenis van Maldegem : « De eerste vereeniging van handboogschutters, te Maldegem ingericht, dagteekent van de vorige eeuw. » (1). Ondertussen heeft het schuttersgild van Sint Sebastiaan er zijn vierhonderdste verjaardag gevierd, en terecht. De stichtingsdatum evenwel bleef ongekend, al wist men dat het oktrooi tot oprichting van keizer Karel uitging. Nu hebben wij een paar teksten voorhanden, die nadere gegevens brengen omtrent het stichtingsjaar. Vooreerst hechtte Karel V in 1548 zijn goedkeuring aan de keure van het Maldegemse schuttersgild. Ten tweede, in 1750 bestond dat keizerlijk oktrooi nog, of beschikte men nog over een kopij van de tekst, vermits een paar artikelen eruit omschreven worden, om de vrijheden eigen aan het gild, aan te duiden. Die gegevens hebben wij nochtans niet aangetroffen in archiefstukken, die handelen over het Sint-Sebastiaansgild van Maldegem, maar in een bundel die betrekking heeft op de stichting van het schuttersgild te Adegem.

Hoewel Frans de Potter en Jan Broeckaert niet zo erg de bal mislaan omtrent het schuttersgild aldaar, zij spreken trouwens niet over de stichtingsdatum — vermits

(1) Frans DE POTTER en Jan BROECKAERT : *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen*. Tweede reeks. Arrondissement Eecloo. Maldegem, blz. 169.

zij er al een eerste schieting aantreffen in 1788 (2) — toch blijkt het dat het gild toen al een heel poosje geleden was opgericht.

In 1750 immers hadden de pastoor Jacobus Blomme, tevens deken voor het distrikt Aardenburg, samen met enkele voorname ingezetenen van Adegem, een verzoekschrift gericht tot de keizerin Maria-Theresia, of liever, tot de Geheime Raad, om de oprichting te verkrijgen van een Sint Sebastiaansgild (3). Zoals de meeste rekestten uit die tijd is het niet gedateerd, al kunnen wij gissen dat het in de nazomer van dat jaar aangeboden werd. De argumentatie van het rekest is wel interessant om volgen, het wordt geheel overgenomen in het verleende oktrooi (4). Als hoofdargument wordt aangehaald dat het handboogspel « ledigheyt, dronckenschap ende andere schaedelycke werken » tegengaat. Een gevaarlijk argument is dat wel, vermits daartegen kon ingebracht worden, en ook soms ingebracht werd, dat het schuttershof niet gelegen was bij een ijzerwinkel. Wie trouwens eens een hedendaagse schieting volgt ten plattelande zal dat nu nog volkomen beamen, menen we (5). Nochtans zal er in die dronkenschap, enz. « aen dewelcke gemeynlyck de jonge lieden hemlieden begheven » enige overdrijving geschild hebben.

Een tweede voordeel van dergelijk schuttersgild zou dit zijn : het zou « veroorsaecken de bewaeringhe ende defensie van haere Majesteyts landt int' selve quartier ». De schutters zouden zoiets als een burgerwacht vormen. Daarmee keren wij terug tot de oudste vergunningen die meestal dateren van het Boergondisch tijdperk. Toen im-

(2) *Op. cit. Adegem*, blz. 25.

(3) Bijlage 2.

(4) Kopij van het oktrooi in bijlage 4.

(5) Zie bvb. de weigering van de magistraat van Maldegem voor de oprichting van een rederijderskamer op grond dat « den landbouw zal worden vernegligeert » en omdat er « dikwils debauches uyt volghen ». Cfr. Luc DANHIEUX : *Pogingen tot oprichting van een rederijderskamer te Maldegem in 1791*, in *Appeltjes van het Meetjesland* VI (1954), blz. 237 e.v. Het volledig advies van de magistraat van Maldegem, waaruit wij hier een fragment citeren, wordt in voornoemd artikel op zeer gebrekkige wijze gedrukt als bewijsstuk I.

mers werden de schuttersgilden opgericht met het verdedigen van het grondgebied als doel. Trouwens, in de XVIIIe eeuw hebben de leden van Sint Joris-, Sint Sebastiaans- en andere schuttersgilden ook hun rol gespeeld in de patriottenbeweging.

Het eigenlijk reglement, dat uitgevaardigd werd door de Geheime Raad bestaat uit volgende punten :

1) De gildebroeders zullen een kapel stichten of er een kiezen in de kerk te Adegem, waar zij de mis ter ere van de Heilige Sebastiaan zullen laten celebreren. Hier staan wij nog voor een oude traditie, die op een religieuze oorsprong van de gilden wijst.

2) Zij zullen een schuttershof kiezen, dat vrij en geprivilegieerd zal zijn. Dat betekent :

- a) dat de leden van het gild er zich in « erelicke spelen » zullen mogen oefenen ; de voornaamste van die spelen zijn, het boogschieten natuurlijk, het kaartspelen en waarschijnlijk het jaarlijks knuppelen van de gans ;
- b) maar dat zij niet mogen vloeken, noch zweren, noch hun medebroeders uitschelden of kwetsen met woorden ;

dat zij niet kunnen verantwoordelijk gesteld worden in geval iemand gekwetst werd, of zelfs gedood tijdens een schietoefening, eenmaal dat de nodige voorzorgsmaatregelen getroffen waren.

3) Het gild zal hoogstens 60 leden tellen.

4) Elk lid zal een bepaalde som betalen bij het intreden in het gild. Dat lidgeld zal aangewend worden voor het houden van zielenmissen voor de overleden broeders, en verder voor de gewone uitgaven.

5) De gildebroeders zullen het reglement op de inwendige tucht volgen, dat, in 1548, toegestaan werd aan het Sint Sebastiaansgild van Maldegem. Daar werden een reeks « misdaden » opgesomd, die hier niet herhaald werden en die telkens strafbaar waren met « sekere penen

ende amenden ». Wel vernemen wij, overgenomen uit de stichtingskeure van Maldegem uit 1548, dat :

- a) al die straffen en boeten opgelegd werden door degenen « gecommittert ... tot het gouvernement » van het gild ;
- b) de administratie van het gild lag bij « eenen hoofdman, deken ende geswooren » ;
- c) de gildebroeders, gewapend met boog en pijlen, zich naar de schuttersfeesten in het graafschap Vlaanderen mochten begeven. Door de voorzichtige Geheime Raad, en op suggestie van de magistraat van het Brugse Vrije, werd hieraan, in de XVIIIe eeuw toegevoegd dat de vergunning niet geldig was om te gaan « van kermisse te kermisse, ende van herberghe tot herberghe » ;
- d) hoofdman, deken en gezworenen de eed van trouw zouden afleggen in handen van de heer van Maldegem. Voor Adegem werd dat dan, in handen van de baljuw ;
- e) de gildebroeders de heer zouden bijstaan in oorlogstijd of om de tucht in eigen streek te handhaven, onder leiding van de baljuw.

In het tweede artikel wordt gezinspeeld op de vrijheid, die genoten wordt door « de andere diergelycke omlieggende hoven ». Inderdaad gingen heel wat privileges, toegestaan aan schuttersgilden, enkele eeuwen terug. De stichtingen van Sint Sebastiaansgilden onder Maria-Theresia, hoewel vrij talrijk nog, vooral in de kleinere parochies (6), mogen tot de jongste gerekend worden. Wij staan hier, evenals voor de rederijderskamers, die toen werden opgericht of opnieuw gesticht, voor een late nabloei van het Ancien Régime. Bij de rederijders is dat nog meer het geval, vermits de meeste kamers zich niet meer onledig hielden met toneelspel. Wij kunnen

(6) Zo bvb. een aantal parochies in het Meetjesland, als Kluizen, Lembeke, Wondelgem, die alle rond 1751 hun oktrooi verkregen. DE POTTER en BROECKAERT, op. cit.

ze dan ook beschouwen, bij hun kleurig opstappen in de processies, als een soort voorlopers van onze huidige liefdadigheidsgroepen, die nu karnavals- en kermisstoeten stofferen. Bij de schuttersgilden echter bleef het boogschieten dan toch het voornaamste.

Het dossier, zoals het bewaard bleef op het Rijksarchief te Brugge, hebben wij, op één stuk na, integraal uitgegeven. Dat ene stuk, het rekest, hebben wij enkel opgenomen voor het kleine deel dat afweek met de verleende vergunning (7). Waar wij de afgifte van het rekest in de nazomer van 1750 situeren, zien wij dat binnen het jaar het gevraagde oktrooi werd verkregen. Zowel de magistraat van het Brugse Vrije als de Geheime Raad schijnen heel wat tijd nodig te hebben om een zaak af te handelen.

Op 18 september 1750 werd het rekest voor oprichting van een Sint Sebastiaansgilde, vanwege pastoor en ingezetenen van Adegem bij de Geheime Raad ingediend, door deze naar het Brugse Vrije voor advies, doorgestuurd (8). Pas 3 1/2 maand later worden die stukken voorgebracht te Brugge (9). Waar de dokumenten bleven gedurende al die tijd, is ons een raadsel.

Een week na lektuur in kamer van het Vrije, op 9 januari 1751, vertrekt het gunstig advies reeds naar Brussel (10). De magistraat van het Brugse Vrije stelt vast dat de meeste dorpen van het platteland al een schuttersgild bezitten en dat zij tot weinig wanordelijkheden aanleiding gaven : een gelegenheid om eigen goed beheer even aan te halen. Koningschietingen en andere bijzondere feesten moeten vooraf aangevraagd worden en tijdens godsdienstige plechtigheden mag niet geschoten

(7) R.A. Brugge, *Triage des Liasses*, n° 5319.

Er is nergens spraak van dit dossier in de registers van het Brugse Vrije. Noch in het Register Vrije n° 50 Resolutieboek 1749-52, noch vooral in n° 60 Representatieboek 1750-54, waar nochtans al de rekesten moesten in opgenomen worden.

(8) Bijlage 1.

(9) Zie bijlage 3 : « Nous avons reçu le 2 de ce mois (= janvier 1751) le décret de Votre Majesté ».

(10) Bijlage 3.

worden. Verder zijn er geen bezwaren tegen de oprichting, waarbij het verlenen van het oktrooi overgelaten wordt aan de goede zorgen van de Geheime Raad.

Pas een half jaar later, op 12 juni 1751, wordt, door de Geheime Raad aan het Brugse Vrije medegedeeld dat het oktrooi toegekend werd (11).

Op 7 juli daaropvolgend werd dat bericht voorgelezen aan de Magistraat. Daarmede was de zaak afgehandeld : het uitbrengen van het advies van het Brugse Vrije was reeds betaald (12), en het schuttersgild van Sint-Sebastiaan te Adegem kon officieel van wal steken. Wij weten het reeds, 37 jaar waren er nodig eer een schieting door het gild ingericht, enige naklank zou laten voor het nageslacht.

Luc DANHIEUX

(11) Bijlage 5.

(12) Zie bovengeschreven tekst in bijlage 3 : « Is betaelt memorie ».

BIJLAGE 1

A Ceux du Magistrat du Franc de Bruges.

L'Impératrice et Reine,

Chers et bien amés,

Nous vous envoyons cy joint la requête présentée de la part de Jacobus Blomme, curé d'Adeghem et autres notables de la dite paroisse, afin qu'après avoir examiné son contenu, vous nous y rendiez ou à ceux de notre conseil privé votre avis.

A tant, chers et bien amés, Dieu vous ait en sa sainte Garde.

Par ordonnance de Sa Majesté. (Get.) Misson.

De Bruxelles, le 18 septembre 1750.

(Bovengescreven staat :) Lecta in camere desen 2 january 1751 en favorabel rescreben met inkenne ende wet

BIJLAGE 2

Aen de Keyserinne ende Coninginne, etc.

Supplierende verthoonen seer oodtmoedelyck heer ende meestre Jacobus Blomme, deken der christenheyt van het district van Aerdenburgh, ende pastor der prochie van Adegem, plattelandt van het Brugsche Vrije, Joannes Willems, heer van Malcotte ende Praet, Pieter de Bruyckere, Jan Verlé, Geerardus Pots, Joannes Goossens ende meer andere notabele gelande ende groote gebruyckers der voors^e prochie van Adegem, hoe dat tot schauwen van ledigheyt, dronckenschap ende andere schaedelicke werken, aen de welcke gemeenelick de jonghe lieden hemlieden begeven, ende om de selve te exerceren in eereclike occupation, de supplianten geerne soudon opreghen ende instellen binnen deselve prochie van Adegem, ambaght van Maldegem, een broederschap vanden handthoghe ter

eeren vanden H. Sebastiaen ende om deselve confrerye te vermeerderen, hebben de supplianten beraemt sekere ordonnantien, naer dewelcke die van deselve confrerye hun sullen moeten reguleren ende voeghen, verhopende door deselve instellinghe voor den toecommenden tyt het gemeene volck af te trecken ende diverteren der selve plaetse van veele fauten ende insolentien naementlick van de frequentatie van de herberghen, en de andere schandelicke plaetsen, ende bovendien veroorsaecken de bewaeringhe ende defentie van UE Maj^{ts} landt op dit quartier, van welcke ordonnantien den inhoudt ende artikelen hier volghen :

Eerst, dat sy, ter eeren Godts sullen stichten eene capelle ofte eene verkiesen binnen het selve Adegem...

Welcke voorschreven ordonnantien de supplianten niet en souden derven stellen noghte opreghen de voorseyde confrerye ter selver plaetse, sonder alvooren hier op te hebben UE Maj^{ts} brieven ende octroy, daer toe dienende ; oorsaecke de supplianten hun syn keerende tot UE maj^t,

seer oodtmoedelick biddende believe gediend te wesen, geconsidereert de redenen voorschreven, de supplianten te verleen en octroy, consent ende accoordt om op te stellen ende op te reghten de voorseyde confrerye vanden handthoghe, ter eeren van den heyligen martelaer Sebastiaen, ter voorschreven prochie ende plaetse van Adegem, ende ten surpluysen, te genieten ende gebruycken van diere eensaemelyck van de punten ende artikelen hier vooren gedeclareert, gelyck die van Maldegem hunne gebeuren gebruycken ende genieten, alsmede te bevryden ende privilegieren hemlieden hof, 't welcke doende etc.

(Onderteeckent), Heurion, agent.

(Geappostillerd :) Advis de Ceux du Francq de Bruges.

Fait à Bruxelles, ce 18 septembre
1750.

BIJLAGE 3

A l'Impératrice, Reine.

Nous avons reçu le 2 de ce mois le décret de Votre Majesté du 18 septembre 1750 avec la requête présentée de la part de Jaques Blomme, curé d'Adeghem et autres notables de la dite paroisse, tendante à ce qu'elle soit servie de leur accorder la permission et l'octroi pour y ériger une confrérie de l'arc, à l'honneur du martyr Saint Sébastien, afin de l'examiner et de rendre à Votre Majesté sur son contenu, notre avis.

Pour Y satisfaire dans toute la soumission, nous avons l'honneur de l'informer que la plus part des paroisses du Plat Pais du Francq et de son appendance, sont pourvus de ces confréries dûement octroïés, qui de tems en tems font leurs exercices, sans aucun désordre, du moins c'est très rare qu'on nous en adresse qu'elque plainte, mais nous avons pris la précaution par nos ordonnances politiques de les charger de ne pas tenir de fêtes comme de tirer l'oiseau ou autres, sans nous en demander la permission, et lorsqu'ils l'obtiennent, nous faisons veiller par le bailli et les sergens sur leur conduite, sur tout, il est défendu de faire ces exercices pendant le service divin.

Nous n'avons donc aucun sujet de nous opposer à la demande des suppliants et nous laissons au bon plaisir de Votre Majesté de la leur accorder, en les bornant, si elle le juge convenir, de reconnoître la loix de Maldeghem, dont ils sont dépendans, quant il s'agira de fêtes extraordinaires, ainsi que cela se pratique par rapport à ceux du Plat Pais, qui ne manquent jamais de s'adresser à nous.

Nous renvoyons la dite requête et nous avons l'honneur d'être, dans le plus profond respect, de Votre Majesté, etc.

(Ondergeschreven, het adres :) A l'Impératrice Reine en son Conseil Privé.

(Daar onder, in een andere hand, de datum :)

9 janvier 1751.

(Bovengescreven, in tweede hand :) Is betaelt memorie.

BIJLAGE 4

Op t'versoogh gedaen

aen haere Majesteit door M^{re} jacobus Blomme, deken der christenheit van het district van aerdenburg, ende pastor der prochie van Adeghem, plattelande van het brugsche vrije, Joannes Willems heere van Malcote ende praet, peeter De Bruyckere, Jean Verle, gerardus pots, Joannes Goossens ende meer andere Notabele gelande, ende groote gebruyckers der voorseyde prochie van Adeghem, hoe dat tot schauwen van ledigheit, dronckenschap, ende andere schaedelycke werken, aen dewelcke gemeynelyck de jonghe lieden hemlieden begheven, ende om deselve te exercieren ende recreëren in eere-lycke occupatien de supplianten geerne saude oprechten ende instellen binnen deselve prochie van Adeghem, ambacht van Maldeghem eene broederschap vanden handt-boghe ter eeren van heyligen Sebastiaen om welcke Confrerie te vermeederen sy beraemt hadden sekere ordonnantien naer dewelcke die van deselve confrerie hun saude moeten reguleren ende voeghen, verhopende door deselve instellinghe voor den toecommende tydt het gemeene volck derselve plaetse af te trecken ende diverteren van veele fauten ende insollentien, naementlyck van de frequentatien vande herberghen ende andere schandelycke plaetsen ende voorders veroorsaeken de bewaeringhe ende defensie van haere Majesteits Landt int' selve quartier ; van welcke ordonnantie den inhoudt ende Articulen hiernaer volghen ;

Eerst dat sy ter eeren Godts sullen doen stichten eene capelle ofte eene verkiesen binnen t'selve aedeghem om te doen cellebreren den goddelycken Dienst, oock verkiesen eene plaetse gevoegelyck tot het maecken van hemlieden hof, dienstigh tot hetselve spel van den handt-boghe, vrije ende geprivilegeert als de andere diergelycke omlieggende hoven te weten dat sy int'selve sullen mogen doen alle eere-lycke spelen sonder dat men sal moghen doen eenighe saecken degene saude syn jeghens betaem-lyckheit ende de eere godts ofte streckende tot blaeme

van synen evennaesten, als sweeren, blasphemeren, ofte naemen den vyandts godts, injureren met wercken ofte woorden syne medebroeders ofte andere Eerelycke lieden. Item waert'by aldien dat het gevele, dat in deselve confrerie iemant van hemlieden in het schieten van boghe ter behoorlycke ure in hetselven hoff, naer dat men soo luyde hadde geroepen dat men het behoorlyck hadde connen verstaen, by abuyse, ende niet door haet ofte opgesetten wille iemant queste daer de doodt, verlimminghe cfte andere Incommoditeyt naervolghde dat in sulcken geval denghenen die de scheute sal hebben gegeven niet en sal misgaen eenighsints ter dien causen jeghens haere Maj^t ofte justitie, nochte vervallen in eenighe amende corporele, Criminele, ofte Civile, nochte oock vervolgenlyck wesen in Lyff noch in goet in eeniger manieren, dat de supplianten sullen moghen ontvangen in hemlieden confrerie van se inwoonders van het voors^e Adeghem den nombre van t'sestighe personen eerelycke van goede faeme ende renommée dewelcke t'hemlieden incomste ende aanveerdinghe van deselve confrerie sullen gehauden syn te betaelen sekere somme van penninghen, daer van men sal hauden rekeninghe, om gediverteert te worden in denselven godelycken dienst, tot bidden voor de ziele van de overledene medebroeders, ende andere profytighe ende noodtsaekelyke reparatien van hetselve broederschap.

Dat sy sullen moghen, met wete ende consent van den heere ende die vande weth van den ambachte van Maldegem maecken gelycke statuten ende ordonnantien op het fait van den handtboghe, gelyck die van Maldeghem hemlieden gebueren van gelycke Confrerie hebben, aen hun verleent by wylen hooghloffelycker ende glorieuser gedachten keyser Carel den vyfden ten jaere 1548. dewelcke de meergemelde confreers sullen gehauden wesen strictelyck te observeren, op sekere penen ende amenden applicabel aen de confrerie, ten seggen ende dispositie van deghene die gecommitteert sullen syn tot het gouvernement van diere, Dat tot administratie van deselve Confrerie de confreers sullen moghen verkiesen eenen hooftman, Deken ende geswooren aen wien sal Compe-

teren de kennisse ende judicature van de voors^e amende, penen, ende misdaeden, ende van gelycke van alle andere questien ende debatten tusschen deselve confrereers, raekende hetselve spel metten boghe ende die der saude moghen voorvallen binnen het besluit van hetselve hoff, dat deselve confrereers sullen moghen gaen ende frequenteren paisibelyck door alle haere Majesteyts Landen ende heerelyckheden draegende hemlieden boghen toerustinghen ende stocken ende dat in de schiet spelen die men sal opstellen binnen het graefschap van Vlaenderen ofte elders om prys te winnen, sonder ter dier causen eenighsints te misdoen jeghens haere Majesteyt, dat denselven hooftman deken, ende gesworen, ende hemlieden successeurs t'hemlieden admissie ende incommen sullen gehouden syn te doen pertinenten Eedt in handen van den heere van Maldegem, syne successeurs ofte van hemlieden Bailly ter voorseyde plaetse van Adeghem, van haere Majesteyt wil ende loffelyck te dienen in alle haere oorloghen ende Legers, ten redelycken haeren coste ende oock te assisteren denselven heere, synen Bailliu ende die van de weth, al ende soo dickwils nootsaeckelyck ende versocht sal syn ;

Dewelcke voorschrevene ordonnantien de supplianten haere Majesteyt ootmoedelyck gebeden hebben te willen aggreeren ende approberen, ende hun consent ende permissie te verlenen om op te stellen ende op te richten de voors^e Confrerie van den handtboghe ter eere van den heyligen martelaer Sebastiaen ten voors^e prochie ende plaetse van Adeghem ende ten surpluse te genieten ende gebruycken van diere, gelyck die van Maldeghem hunne gebueren gebruycken ende genieten alsmede te bevryden ende privilegieren hemlieden hoff ;

Haere Majesteyt hetgene voorschreven is overgemerckt ende daerop gehadt het advies van die Borghe-meesters ende schepenen van den landen van den vryen, begierende dat haere onderdaenen hemlieden oeffenen in alle eerelycke tydt cortinghe, ende inclinerende favorablyck tot hemlieden supplicatie heeft by advies van haeren privéen Raede geconsenteert ende gepermitteert

consenteert ende permitteert by desen, dat sy moghen ende sullen vermoghen opstellen ende oprechten de voors^e confrerie van den handtboghe ter eeren van den heyli-ghen Sebastiaen, ter voors^e plaetse van Adeghem, ende ten surpluse te genieten ende gebruycken van diere, een-saementlyck van de pointen ende articklen hierboven verclaert gelyck die van Maldeghem gebruycken ende genieten, bevrydende soo sy bevrydt by dese het voors^e hoff ; ende hemlieden ende hunne successeurs accorde-rende dat soo by aldien nu voortaan arriveerde dat iemant van hun schietende met den handtboghe ter behoorelycke ure binnen t'selve hoff naer soo hooge geroepen te heb-ben dat men het gevougelyck gehoort can hebben by abuysse, ende niet door haet ofte opgesetten wille, queste iemant, daer de doot verlemminghe ofte ander iconven-nient naervolghde, in sulcken gevalle den ghenen die de scheute sal hebben gegeven niet en sal hebben eenigh-sints misgaan ter dier causen jegens haere Majesteyt ende de Justitie, noch vervallen in eenighe penen ofte amen-den Corporele, criminele, ofte Civile, nochte oock vervol-gelyck wesen ofte molesteerlyck, in Lyff ofte in goet in eenigher manieren, behaudens nochtans dat de supplian-ten niet en sullen vermogen te ontfangen in hemliede voor^e Confrerie als onderdaenen ende inwoonders van de voor^e prochie van Adeghem tot den nombre van t'sestighe personen ende niet meer, oock dat sy niet en sullen mo-ghen volgen nochte ordonneren eenige statuten ofte or-donnantien in hunne Confrerie op het fait van den handtboghe, ten zy by wete ende consente van den heere van Maldegem ende die van de weth van de selve heer-lyckheyt van gelycken dat deselve confrereers alleenelyck sullen vermogen te dragen hemlieden handtboghe, toe-rustinghen ende stocken eerlyck ende paisibelyck in de schietspelen die der saude moghen opgesteld worden in het graefschap van Vlaenderen ofte elders om prys te winnen ende gaende ende commende hemlieden wegh in hunne affairen van stadt ofte te lande sonder iemant te misdoen, ende niet van kermisse tot kermisse, ende van herberghe tot herberghe, behaudens oock dat sy sullen moeten erkennen die van de voor^e weth van Maldegem

alswanneer het questie sal syn van eenighe extraordinaire feesten te hauden ende voorts dat dir hooftman, deken, geswoornen ende confrereers van de voorseyde confrerie ofte hemlieden successeurs sullen gehauden syn te doen den eedt pertinent in handen van den voor^s heere van Maldegem ofte van syne successeurs ofte van synen Bailliu ter voor^s plaetse van Adeghem van wel ende loffelyck haere Majesteyt, ende haere naercommers, in alle haere oorloghen ende leghers, ende alomme elders daer het haer believen sal t'haeren redelycke coste te dienen ende te assisteren den selven heere van Maldegem synen Bailliu ende schepenen al ende soo dickwils als het nootsaeckelyck ende versocht sal syn ; ordonnerende haere Majesteyt aen alle degene die het raeken sal sigh hiernaer te reguleren ; gedaen tot Brussel den 12 Juny 1751. Etoit paraphé Steenhout v^t.

BIJLAGE 5

Aux Bourgmestres et Echevins du Franc de Bruges.

L'Impératrice Reine

Chers et bien amez

Aiant vu l'avis que vous nous avez rendu le 9 janvier dernier sur la requête du pasteur d'Adeghem et consors, pour l'érection d'une confrérie à tirer à l'arc, nous vous envoions ci-joint pour votre information copie de l'acte que nous avons fait dépêcher à cet effet en leur faveur.

A tant, chers et bien amez, Dieu vous ait en sa sainte garde.

De Bruxelles, le 12 juin 1751. (Paraaf), Steenhout vidit.

Par Ordonnance de Sa Majesté. (Get.) Misson.

(Eronder werd geschreven :) Lecta in camer desen 7 july 1751.

KRIJSVERRICHTINGEN IN EN OM ZUID-MEETJESLAND TIJDENS DE LAATSTE FASE VAN DE 80-JARIGE OORLOG (1621-1648)

In een voorgaand artikel schetsten wij de uitwendige gebeurtenissen en voornamelijk de strijd tegen de vrijbuiters binnen de kasselrij van de Oudburg vanaf 1584 tot 1609 (1).

In deze periode, begrepen tussen de opschorting van het Bestand (1621) en de Vrede van Munster (1648), beschouwen wij geheel in het bijzonder de invloed der uitwendige militaire gebeurtenissen en hun weerslag op het dorpsleven in het Meetjeslands deel van de Oudburg. Het gaat hier voornamelijk om de gemeenten Bellem, Hansbeke, Oostwinkel, Ronsele, Aalter, Ussel, Knesselare, Zomergem, Lovendegem, Waarschoot, Merendree, Vinderhout, Mariakerke, Evergem, Sleidinge en Wondelgem in de Oudburg deel uitmakende van de groep gelegen tussen Gent en Brugge (zie kaart Oudburg).

Tegenover de groep Meetjeslandse dorpen onder het Brugse Vrije en de Ambachten Assenede en Boekhoute vormen zij aldus het zuidelijk gedeelte van het Meetjesland.

Door het graven van de Brugse Vaart (1613-1617), tijdens het Twaalfjarig Bestand lag dit gebied evenwel in twee gesneden (zie eveneens kaart Oudburg).

Was tijdens de periode 1584-1609 de Sasse Vaart het voornaamste verdedigingsmiddel tegen de invallen der vijanden, dan zal tijdens deze periode de rol overgeno-

(1) A. DE VOS : *De Strijd tegen de Vrijbuiters binnen de kasselrij van de Oudburg (1584-1609)*, Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent. Nieuwe reeks - Deel XI - 1957.

men worden door de Brugse Vaart, van bij zijn aanleg trouwens als dusdanig bedoeld.

Na de periode der moorddadige invallen der Vrijbuiters kon het platteland tijdens het Bestand enigszins herademen en werd er in sommige parochies met een zeer bescheiden wederopbouw begonnen.

Geen wonder dat zij het verstrijken van de 12-jarige bestandstermijn op 9 april 1621 met benauwd hart zagen naderen.

Reeds op 16 maart 1621 doen de parochies tussen Gent en Brugge (Land van Nevele + Z.-Meetjesland) navraag naar de plannen en vooruitzichten van het college van de Oudburg, bij een eventueel hervatten der vijandelijkheden (2).

Zij stellen vóór een afvaardiging naar het Hof te Brussel te zenden en er toelating te vragen om te mogen onderhandelen met de Staten der Verenigde Nederlanden, betreffende het vrijkopen van hun gebied, door het betalen van een maandelijks « contributie » of brandschat aan de vijand. Hoe eigenaardig het ook in onze oren moge klinken, deze vraag werd door Brussel toegestaan. Drie afgevaardigden reizen met opdracht tot onderhandelen af naar Den Haag (3).

Naderhand werd de afvaardiging op het Hof te Brussel ontvangen en werden volgende drie punten officieel bekend gemaakt :

- 1) *de dorpen begrepen tussen de Brugse en de Sasse Vaart mogen zich onder contributie stellen (Contributieland) ;*
- 2) *het aantal kasselrijsoldaten wordt verhoogd tot 150 man ;*
- 3) *de landslieden van de kasselrij buiten het Contributieland zullen bewapend worden (4).*

(2) RAG - Oudburg nr 191, f° 49 v°.

(3) RAG - Oudburg nr 191, f° 55 v°.

(4) RAG - Oudburg nr 191, f° 62 r°.

Het Contributieland — van nu af zal het niet anders genoemd worden — omvatte binnen de Oudburg de volgende parochies : *Wondelgem, Evergem, Sleidinge, Lovendegem, Waarschoot, Zomergem, Oostwinkel, Ronsele, Ursel* ('t Gentse) en *Knesselare*.

Sommige dorpen lagen « gespleten » d.i. gedeeltelijk over de Brugse Vaart : zo Lovendegem en Knesselare. Andere parochies zoals Mariakerke, Vinderhoute, Aalter en Bellem waarvan de dorpskernen buiten het Contributieland lagen, hadden nog gedeelten binnen dit gebied.

Het spreekt vanzelf dat de gebieden ten N. Van de Oudburg, onder het Brugse Vrije en de Vier Ambachten, nog zoveel nader bij het operatiegebied der Staatse legers, eveneens onder contributie lagen. Zoals hoger gezegd beperken wij ons hier tot het contributieland van de Oudburg.

Het heeft er de schijn van dat deze 10 parochies ten opzichte van het overige deel van de Oudburg heel wat bevoordeligd waren. Zij werden immers vrijgesteld van plaatselijke wacht- en pionniersdiensten. Hoewel staande onder het gezag van hun wettige heren waren zij door hun ligging voortdurend blootgesteld aan de invallen van de vijand. Om hiervan vrijgesteld te worden betaalden zij dus wettelijk een brandschatbelasting aan de vijand. Theoretisch werd hun gebied beschouwd als een soort ontmanteld « niemandsland ». Geen van beide partijen mocht er versterkingen in aanbrengen of er soldaten legeren. Het contributieland leek dus van een bevoordeelde positie te genieten.

Dit was evenwel slechts schijn. In feite ging het contributieland onder een zware last gebogen. Naast een hoog contributiegeld moesten zij eveneens bijdragen in de gewone ommestellingen van de Oudburg. De beveiliging tegen invallen was slechts theoretisch, want het gebeurde maar al te vaak dat groepjes militairen van beide zijden, in dit onbeschermd gebied op roof- en plundertocht togen.

Nauwelijks was de eindterm van het Bestand verstreken of de dorpen op de zuidzijde van de Brugse Vaart vragen reeds om steun om zich van het contributiejuk te kunnen vrijhouden (5).

Op de oostelijke grens van het Contributieland (Sasse Vaart) worden wachten uitgezet om het gebied der 8 parochies buiten de Dampoort te beschermen en dit op de volgende plaatsen : Meulestede, Mesvoorde, bij Jonghe-lyncx, Roskam, Desteldonkse gracht, Rodenhuize, Mendonk-veer en Ingelandgat (6).

Doorheen het Contributieland sturen de Hollanders expedities over de Vaart. Te Landegem haalden zij al de paarden af nadat zij de Brugse Vaart waren overgestoken te Bellem. Zij keerden terug over Durmen (Merendree) (7).

Na dit voorval besluit men eveneens de westzijde van het Contributieland (Brugse Vaart) te versterken. Er zullen wachten geplaatst worden aan de brug binnen Gent, aan Mariakerke-brug, Lovendegem-brug, Durmen-veer, Hansbeke-veer, Bellem, Aalter (Woestijne) en Nieuwendamme (8).

In geen geval mag de zuidzijde van de Brugse Vaart onder het contributiesysteem vallen. De wachten worden er waargenomen door soldaten en landslieden van de parochies buiten het Contributieland.

Toch komt er begin mei 1621 nog een groepje van 15 Hollandse vrijbuiters te Aalter over (9).

Een maand later heeft er een nieuwe overval plaats, ditmaal te Hansbeke. De vijand stak er de vaart over. Nadat de twee schildwachten, in de rug aangevallen, onschadelijk gemaakt werden, overvielen zij de « Corps de Garde » der landslieden, doodden een persoon en namen

(5) RAG - Oudburg nr 191, f° 84 v° (15 april 1621).

(6) RAG - Oudburg nr 191, f° 86 v° (16 april 1621).

(7) RAG - Oudburg nr 191, f° 99 v°.

(8) RAG - Oudburg nr 191, f° 109 v°.

(9) RAG - Oudburg nr 191, f° 132 r°.

verschillende gevangenen als gijzelaars mee over de vaart o.a. de waard, die onderdak aan de kasselrijsoldaten verleende (10).

Al deze schermutselingen werkten hard op de moraal der kanaalbewoners. De dorpen aan de zuidzijde van de vaart werden daarbij nog overlast aangedaan door de troepen die hen moesten beschermen onder kapitein Nonnancourt (11).

Er doen eveneens geruchten de ronde dat de vijand zou binnenvallen langs de Sasse Vaart (12).

Door het vertrek der vreemde soldaten op 10 september 1621 wordt de Brugse Vaart zonder verdediging achtergelaten. De landslieden zullen zo goed en zo kwaad als het gaat de leemte trachten aan te vullen met behulp van de kasselrijsoldaten (13).

Ondertussen trachten de Hollanders hun contributieland uit te breiden door brandbrieven te schrijven naar de aangrenzende parochies, o.a. Vinderhoute en Drongen (14).

Daarom worden de redouten tussen Lovendegem en Bellem te Hansbeke, Lembeekgat en Durmen door een versterkte wacht bezet (15).

Aalter doet er ondertussen zijn beklag over dat zij gans alleen alle nachten voor de bezetting van 3 redouten moeten instaan. Zij vragen hulp aan Ruiselede (16).

Op 31 januari 1622 passeert een nieuwe groep Hollanders van 45 man de vaart boven Bellem en haalt te Lotenhulle een landsman op, die naderhand te Sluis wordt gehangen (17). Er schijnt aan deze overval even-

(10) RAG - Oudburg nr 191, f° 150 r°.

(11) RAG - Oudburg nr 191, f° 168 r°.

(12) RAG - Oudburg nr 191, f° 204 r°.

(13) RAG - Oudburg nr 191, f° 214 r°.

(14) RAG - Oudburg nr 191, f° 252 r°.

(15) RAG - Oudburg nr 192, f° 24 r°.

(16) RAG - Oudburg nr 192, f° 25 r°.

(17) RAG - Oudburg nr 192, f° 26 v°.

wel een reukje te kleven. De landslieden, die er met de keurlingen en kasselrijsoldaten de wacht betrokken, hadden van deze laatsten uitdrukkelijk bevel gekregen, niet op de vijand te schieten, integendeel hem onverstoord over de vaart te laten terugtrekken met hun gevangene (18). In het algemeen klagen zij over de verregaande ruwheid der soldaten en keurlingen.

Te Aalter vraagt men afdoende bescherming tegen de voortdurende strooptochten van de vijand. Het College besluit 30 soldaten te leggen op een mote tussen Aalterkerk en de molen, « die zeer hooghe Is ende verre ende wijt is decouvrerende lancxst de riviere wesende de zelve mote oock zeer bequame omme te fortifieren met zeer luttel cost » (19).

De beroemde Antoon Sanders (Sanderus), toen pastoor te Sleidinge, trad in geheime onderhandeling op Statenbodem, met het oog op het doen overkomen van Zuid-Nederlanders uit het Staatse leger. Slechts een soldaat kon hij meekrijgen en de zaak lekte uit. Hij moest zich tenslotte vrijkopen voor 20 gulden (20).

Ondertussen deden hardnekkige geruchten de ronde dat de parochies aan de zuidzijde van de vaart, dus buiten het Contributieland, toch geheime contributie betaalden aan de vijand (21). Het feit valt echter moeilijk te bewijzen.

Van de « gespleten » parochies, bv. Lovendegem, mag het zuidelijk deel geen contributie betalen.

De dingdagen moeten gehouden worden buiten het eigenlijke contributieland (22).

Er wordt verder gewaakt op de vaart te Mariakerke, Merendree en Hansbeke (23).

(18) RAG - Oudburg nr 192, f° 33 r°.

(19) RAG - Oudburg nr 192, f° 33 r°.

(20) RAG - Oudburg nr 192, f° 35 v°.

(21) RAG - Oudburg nr 192, f° 74 r°.

(22) RAG - Oudburg nr 192, f° 75 r°.

(23) RAG - Oudburg nr 192, f° 86 r°.

Als alarmplaatsen in tijd van gevaar worden aangeduid Woestijne (Aalter), Bellem en Lovendegem (24).

Op 30 april 1622 heeft een nieuwe vijandelijke overtocht plaats over de Brugse Vaart, ditmaal te Vaarnewijk (Mariakerke). Door het tijdig ingrijpen van de wacht mislukte de aanval (25).

Wanneer op 18 september 1622 de hoofdmacht van de vijand met 3.000 man landt te IJzendijke, worden alle landslieden te wapen geroepen om zowel de Brugse als de Sasse Vaart te verdedigen (26). Het blijkt een der vele loze alarms te zijn, bedoeld als afleidingsmaneuver.

Toch blijft men tot diep in oktober een stevige wacht organiseren aan de Brugse Vaart (27).

Op 30 juni 1623 haalt de vijand opnieuw een bravourstukje uit. 's Nachts passeert hij met een vlot de Sasse Vaart, haalt te Hulst (toen nog in Spaanse handen) een gijzelaar op en slaagt er in tussen de Roskam en de Desteldonkse gracht opnieuw de vaart over te steken (28). Dit pleitte zeker niet voor de waakzaamheid der plaatselijke kapiteins.

Hoe onpopulair alle militairen, zowel vriend als vijand bij de bevolking waren, moge blijken uit volgend voorvalletje : Aalter had voor eigen veiligheid soldaten gevraagd. Wanneer het contingent aankomt krijgen zij echter bij niemand onderdak en beklagen er zich over dat zij « niet en consten blijven ligghen onder den blauen hemel » (29).

Ook het Anabaptisme stak weder het hoofd op. Na het bestand was zich op het Eeksen te Sleidinge een herdoopse minister komen vestigen, met name Absolon van Speybrouck fs Nicodemus. Op last van de bisschop

(24) RAG - Oudburg nr 192, f° 98 r°.

(25) RAG - Oudburg nr 192, f° 132 r°.

(26) RAG - Oudburg nr 192, f° 149 v°.

(27) RAG - Oudburg nr 192, f° 177 r°.

(28) RAG - Oudburg nr 193, f° 72 r°.

(29) RAG - Oudburg nr 193, f° 99 r°.

werd deze bedienaar gevangen en zijn « Coffers ende boeken » in beslag genomen (30). Nog in 1627 vraagt de pastoor van Evergem hulp aan de Oudburg om een rondzwervende herdoper in zijn parochie te kunnen vatten (31). Tot 1630 woekert het Anabaptisme in deze streek nog voort (32).

Op 19 juni 1624 kwamen er opnieuw geruchten binnen dat de vijand in groten getale te Assenede en Lembeke was aangekomen. Graaf Fonteyne, die het bevel voerde over de strijdkrachten in Vlaanderen, stelt een project op, waardoor de Sasse Vaart zal verdedigd worden door 130 soldaten en de Brugse Vaart door 370 (33), aangevuld door de wachten der landslieden.

Op 1 februari 1625 wordt er langs de Brugse Vaart op de volgende plaatsen gewaakt : Meulewal, ter Goten, bij Pieter van Pamele, Hansbeke, Schipdonk, Durmen, Lembeekgat, Bierstal en Galgenhoek (zie kaart). In de streek van Aalter boven de Woestijn staan er evenwel nog 3 schansen ledig (34).

Opnieuw komt er een alarmerend bericht, ditmaal van de bisschop van Gent, die uit geheime bron vernomen had, dat er in de Staten van Zeeland beslist was, 500 huizen in het contributieland te doen afbranden. Aan elke soldaat zou een beloning van 50 gulden toegezegd zijn (35).

Met het oog op een eventuele inname van het Sasvan-Gent door de Hollandse troepen, komt de Sasse Vaart opnieuw in het brandpunt der verdedigingsplannen te staan. De heer van Schoonberghe stelt alternatief een drievoudig verdedigingsplan op :

(30) RAG - Oudburg nr 194, f° 54 v°.

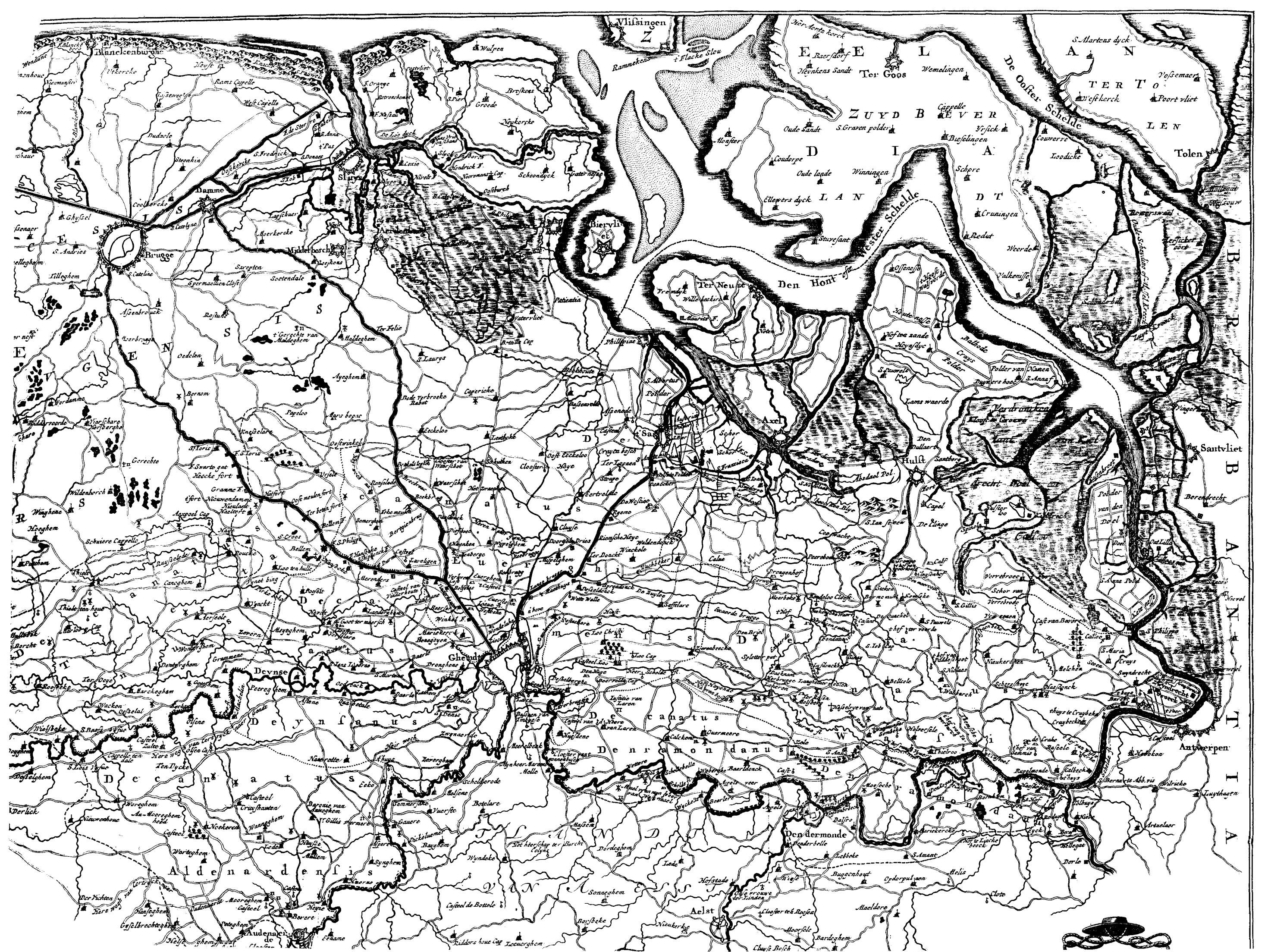
(31) RAG - Oudburg nr 197, f° 96 v°.

(32) Zie hierover : N. KERCKHAERT : *De heresie in het Meetjesland tijdens de eerste helft der XVIIe eeuw*. Appeltjes van het Meetjesland nr 6, 1954, p. 5-27.

(33) RAG - Oudburg nr 194, f° 96 r°.

(34) RAG - Oudburg nr 195, f° 19 v°.

(35) RAG - Oudburg nr 195, f° 126 r°.

- 1) vanaf Langerbrugge tot Rodenhuize zou men een borstweer opwerpen ;
- 2) te Meulestede zou men ruiters trachten te krijgen, die nachtelijke patrouille zouden doen langs de vaart ;
- 3) men zou binnen de 8 parochies nog meer soldaten doen opnemen (36).

De plaag der secrete contributie grijpt ondertussen meer om zich heen o.a. te Hansbeke.

Ook het Contributieland dat theoretisch een gede-militariseerd gebied diende te zijn had overlast van beide partijen. Op 30 januari 1626 beklagen de inwoners van Evergem er zich over dat de soldaten van Kapitein Non-nancourt, belast met de verdediging van de Brugse Vaart, zich aan allerlei baldadigheden te buiten gaan (37), ter-wijl zich te Wippelgem een vijandelijke Hollandse groep genesteld heeft (38).

Welke financiële last op de parochies van het Contri-butieland drukte, moge blijken uit de bedragen die Waar-schoot en Evergem geregeld aan vijandelijke « contribu-tie » dienden te betalen.

Waarschoot betaalde maandelijks 16 pond gr., daar-bij 16 sch. servitiegeld en halfjaarlijks 2 pond 10 sch. sauvegardegeld. Evergem betaalde voor dezelfde perioden 60 pond contributiegeld, 21 sch. servitiegeld en 2 pond 10 sch. sauvegarde, daarbij nog een speciale belasting van 2 pond 6 sch. 8 d. gr. tot herstel van de wegen tussen Sluis en Aardenburg (39). Vergeten wij ondertussen niet dat deze bedragen in geen geval een kwijtschelding be-tekenden voor de normale belastingen van de Oudburg. Er moest dus tenslotte een dubbele belasting voor beide partijen opgebracht worden.

Op 23 juli 1626 beklagen de baljuws van Evergem

(36) RAG - Oudburg nr 196, f° 2 v°.

(37) RAG - Oudburg nr 196, f° 14 v°.

(38) RAG - Oudburg nr 196, f° 15 r°.

(39) RAG - Oudburg nr 196, f° 43 r°.

en Sleidinge er zich over dat de gouverneur van 't Sas enkele van hun wethouders heeft gevangen gezet (40), vermoedelijk omdat de inwoners de levering van zinkrijs tot versterking der vesting niet waren nagekomen.

Na het vertrek der vreemde militairen worden de posten aan de Brugse Vaart opnieuw bezet door de landslieden (41).

Op het hoofd van de vrijbuiters Pieter Cabooter en Geert Regaert, die brandbrieven schreven naar dorpen buiten het contributieland o.a. Merendree en Hansbeke, om ook deze dorpen onder contributie te brengen, wordt een premie van 100 gulden gesteld (42).

Steeds komen er incidenten voor tussen de soldaten en de plaatselijke bevolking. Zo o.a. op het fort Meulewal te Aalter, waar een soldaat bij poging tot nachtelijke inbraak werd neergeschoten (43).

Een jaar lang heerst deze soldatenterreur in de streek van Aalter en Hansbeke, een eigenaardige methode alleszins om de plaatselijke bevolking te beschermen.

Aan de andere zijde tracht de prins van Oranje het Contributieland te isoleren door er alle correspondentie met het omliggende te verhinderen (44).

Te Aalter wordt er versterking aangevraagd en bekomen. In een herberg nabij Oostmeulen zullen 12 man gelegd worden (45).

Ondertussen klaagt ook Merendree steen en been dat de « soldaten liggende upde fortien niet de minste debvoiren doen ». De vijand kan er ongestoord binnendringen, brandschatting eisen en de paarden komen afhalen (46). Zij krijgen ter versterking 25 man uit de parochies

(40) RAG - Oudburg nr 196, f° 79 v°.

(41) RAG - Oudburg nr 196, f° 96 r°.

(42) RAG - Oudburg nr 197, f° 33 v°.

(43) RAG - Oudburg nr 197, f° 77 v°.

(44) RAG - Oudburg nr 198, f° 34 r°.

(45) RAG - Oudburg nr 198, f° 45 v°.

(46) RAG - Oudburg nr 198, f° 49 v°.

tussen Schelde en Leie, die zij aanvankelijk « laeten ligghen als beesten onder den blauwen hemele » (47). Hiervoor worden zij door het college van de Oudburg bekeurd.

Op 7 mei 1629 heeft er een nieuwe schermutseling plaats bij de Sasse Vaart. De vijand keerde met 5 man terug van een uitval en wilde de vaart oversteken tussen Rodenhuiuze en de Desteldonkse gracht. Hier werden zij verrast door de dienstronde, die slechts twee man omvatte. De vijand kon ontsnappen en een der wachters werd zwaar gekwetst (48).

De parochies van het Contributieland kunnen de eed op het « Placaet van den ghelde » niet afleggen, « overmits sij daghelicx met den vijant moeten handelen ». Zij vragen ontslag van hun eed aan te Brussel (49).

De gouverneur van Sluis vraagt dat men de uitvoer van graan uit het contributieland naar de andere zijde zou stop zetten, teneinde dwangmaatregelen te voorkomen (50).

En opnieuw regent het soldatenklachten. De Italianen gelegerd op de 8 parochies steken de Sasse Vaart over om te « fourrageren » (51).

Het Contributieland wordt overlast aangedaan door de soldaten van Kapitein Lembeerghe (52). Te Vinderhoutte hebben de soldaten de 3 redouten verlaten en onbemand achtergelaten (53). Te Lovendegem zijn er 's nachts slechts 3 soldaten en de landslieden waken er zonder roer (54).

Daar men in het voorjaar van 1631 een vijandelijke aanval verwacht in het N. van Vlaanderen tracht men

(47) RAG - Oudburg nr 198, f° 54 r°.

(48) RAG - Oudburg nr 199, f° 63 v°.

(49) RAG - Oudburg nr 199, f° 143 v°.

(50) RAG - Oudburg nr 200, f° 53 r°.

(51) RAG - Oudburg nr 200, f° 97 v°.

(52) RAG - Oudburg nr 200, f° 99 v°.

(53) RAG - Oudburg nr 200, f° 106 v°.

(54) RAG - Oudburg nr 200, f° 107 v°.

inderhaast zoveel mogelijk soldaten te monstereen om er de Brugse en Sasse Vaart mee in verdediging te brengen.

Einde mei 1631 rukt graaf Fonteyne, opperbevelhebber van het Spaans Leger in de Nederlanden, de vijand tegemoet en vraagt aan de Staten van Vlaanderen onmiddellijk materiaal en approviandering (55). Inderdaad vanaf 30 mei 1631 ontvangt het College van de Oudburg van zijn verspieters geregeld inlichtingen betreffende de vijandelijke inval. Op laatstgenoemde datum wordt er medegedeeld dat de vijand ontscheept is te IJzendijke en reeds 4 stukken geschut overgebracht heeft (56) (zie kaart N.-Vlaanderen).

Op 1 juni 1631 wordt er gerapporteerd dat de vijandelijke troepenmacht door Kaprijke en Eeklo marcheert (57). De landslieden worden voortdurend in alarmtoestand gehouden.

Op 2 juni hangt korporaal Schuerman, verspieder van de Oudburg, een indrukwekkend beeld op van de vijandelijke troepenmacht. Te Eeklo zag hij « den Prince van Oraignen In avant gaerde, hebbende te Peerde voor Guyde Bauwen Cortenbosch, ende te voete Stoffel Verelst ende grooten Cooren, ende dat den Prince met de avant gaerde gonek logieren te maldegheem In de Croone aldaer, ende d'Arrièregarde van drij Regimenten ende twee Companien peerden hebbende ghetelt tot LVII stucken geschut, de vijfve met elck met X peerden, ende dander met vijfve ende twee » (58). Vooral deze 57 stukken geschut waarvan er vijf door tien paarden dienden voortgetrokken, was een geweldige machtsontplooiing voor die tijd en moet een sterke indruk op de landslieden nagelaten hebben (58).

Ondertussen is Graaf Salazar op komst. Hij zal de vijand te Bellem opwachten. Gewapende landslieden

(55) J. DHONDT : *Tafels van de Resolutieboeken der Staten van Vlaanderen*, II, 1631-1656 - Brussel 1941, p. 18, nr 39.

(56) RAG - Oudburg nr 201, f° 67 r°.

(57) RAG - Oudburg nr 201, f° 68 r°.

(58) RAG - Oudburg nr 201, f° 69 r°.

voorzien van spaden moeten aanwezig zijn, om ingeval van nood bij te springen. Voor al deze troepen moeten er 13.800 pond brood, 235 pond kaas en 114 tonnen bier geleverd worden (59).

Op 3 juni 1631 wordt korporaal Schuerman opnieuw naar IJzendijke gestuurd om te kijken als er daar nog ontschepingen plaats vinden. Ook te Hansbeke wordt er navraag gedaan naar de vijand (60). Op 2 juni immers werd het kanaal er zonder ernstige tegenstand overstoken (61). Aalter zal verdedigd worden door de 800 manschappen van Markies de Ste Croce (62), aangevuld door landslieden uit het gebied ten Z. van de Brugse Vaart.

Toch zou deze groots-opgezette onderneming, die als uiteindelijk doel had, het beleg voor Duinkerken, mislukken. Toen de Spaanse versterkingen aankwamen, trok Frederik-Hendrik zich terug. Op 5 juni distancieerde hij zich reeds van de Brugse Vaart (63) en op 7 juni was hij reeds op terugtocht gesignaleerd te Kaprijke en Lembeke, waar zijn troepen de kerk plunderden (64). Inderdaad op 9 juni scheepste hij zich opnieuw in te IJzendijke.

Door de inval van Prins Frederik en het oversteken van de Brugse Vaart zonder enige moeite, had men aan den lijve ondervonden dat het verdedigingssysteem ten Z. van de Brugse Vaart uiterst zwak te noemen was. Daarom worden op last van de Staten van Vlaanderen gedurende het ganse jaar herstellingswerken uitgevoerd aan de forten en barakken (65).

Te Hansbeke breekt op het einde van de maand oktober 1631 de zo gevreesde « contagieuse » ziekte uit onder de soldaten van de Oudburg. Zij zullen er ver-

(59) RAG - Oudburg nr 201, f° 70 r°.

(60) RAG - Oudburg nr 201, f° 70 v°.

(61) J. W. WIJN : *Krijgsbedrijven onder Frederik-Hendrik* - *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, Deel VI - 1953 ; p. 267.

(62) RAG - Oudburg nr 201, f° 71 r°.

(63) RAG - Oudburg nr 201, f° 73 v°.

(64) RAG - Oudburg nr 201, f° 75 v°.

(65) J. DHONDT : *Staten van Vlaanderen*, nrs 57, 67, 86, 105, 124.

pleegd en bijgestaan worden door de Zwarte Zusters en de Paters Cellebroeders te Gent (66).

Zou er in 1632 betrekkelijk weinig gebeuren, toch zat de schrik er reeds in bij de bevolking. Einde mei waren er reeds heel wat mensen op de vlucht, hoewel nergens enig spoor van de vijand te bekennen viel (67).

Op 9 september 1632 vraagt Graaf Fonteyne vanuit Westkapelle versterking aan de Oudburg. De vijand ligt immers met 120 schepen en twaalf ponten met geschut vóór Rammekens en heeft het ongetwijfeld op Vlaanderen gemunt. In allerijl worden hem de bestbewapende mannen gestuurd (68).

Ondertussen had de pest, die het jaar tevoren te Hansbeke woedde, zich thans uitgebreid tot Meulestede, waar zij voortdurend toenam (69).

In het jaar 1633 doen er hardnekkige geruchten de ronde dat de prins van Oranje zich zou willen meester maken van de vestingen Hulst en Sas-van-Gent, toen nog in Spaanse handen. Deze vestingen worden van mondvoorraad voorzien (70). De forten aan de Sasse en Brugse Vaart worden eveneens hersteld en grondig nagezien (71).

Op 31 augustus 1633 landt graaf Willem van Nassau. Op 6 september 1633 ligt hij met zijn troepen rond Brugge (72). Op 8 september wordt Filippine aangevalen en valt reeds op 11 september in de handen der Hollanders (73). Hierdoor lag het noordelijk deel van de Oudburg rechtstreeks onder vijandelijke druk.

Op 27 september wordt er vanuit Evergem gerapporteerd dat de vijand met een grote troepenmacht over

(66) RAG - Oudburg nr 201, f° 127 v°, 129 r°.

(67) RAG - Oudburg nr 202, f° 61 v°.

(68) RAG - Oudburg nr 202, f° 108 v°.

(69) RAG - Oudburg nr 202, f° 131 r°.

(70) J. DHONDT : *Staten van Vlaanderen*, nr 309.

(71) *Idem* nr 415.

(72) *Idem* nr 437.

(73) *Idem* voetnota p. 74.

Wippelgem-brug is gepasseerd, richting Brugse Vaart. Al het beschikbare krijgsvolk wordt samengetrokken op de Brugse Vaart tussen Vinderhoute en Mariakerke (74).

In 1634 wordt de verdediging van de Brugse Vaart opgenomen door Ierse troepen in Spaanse dienst. Zij zijn vooral gelegerd in het groot fort St. Filiep te Bellem. Van hieruit doen zij de bewoners aan weerszijden van de Vaart, zowel in het Contributieland als daarbuiten, zoveel overlast aan dat het klachten regent over hun wangedrag. Het begint in het Land van Nevele. Ondanks een uitdrukkelijk verbod trekken zij daarna het Contributieland binnen en er komen klachten uit Evergem (75), uit Zomergem (76), waar zij met bedreiging van executie matrassen, hout, haver en stro opeisen.

Ondertussen treft het Contributieland een nieuwe ramp. Door de ontvanger der contributie zullen represaillemaatregelen getroffen worden onder de vorm van dubbele contributie (77) en ophalen van gijzelaars, omdat hetzelfde gebeurt door de Spaanse regering in de meierij van Den Bosch, Spaans contributieland. Eens te meer moest de eenvoudige bevolking het gelag betalen van de drijfverijen der machthebbers.

Op 22 mei 1634 worden de pastoor van Wondelgem, heer Jan van der Beken, de pastoor van Kluizen, heer Lambertus van Roeyen, en de schout van Evergem, heer Filiep van der Meulen, gevangen genomen als gijzelaars en aanvankelijk naar Filippine en naderhand naar Middelburg overgebracht (78). Beide eerstgenoemden bleven in gevangenschap tot 15 september 1635 (79). Ook de pastoor te Bassevelde werd gevangen genomen en meegevoerd naar IJzendijke, waar hij tot 7 augustus 1635 gedetineerd bleef (80).

(74) RAG - Oudburg nr 203, f° 90 v°.

(75) RAG - Oudburg nr 201, f° 10 r°.

(76) RAG - Oudburg nr 201, f° 11 r°.

(77) RAG - Oudburg nr 205, f° 15 r° ; nr 206, f° 22 r°.

(78) RAG - Oudburg nr 201, f° 13 r°.

(79) RAG - Dek. Vis. 1635 ; Huwelijksregister Evergem 1626-1613.

(80) RAG - Huwelijksregister Evergem 1626-1613.

Deze retorsiemaatregelen hielden aan tot 1639. Op 19 februari 1636 werden de pastoors van Assenede, Boekhoute, Ertvelde en de onderpastoor van Assenede gevangelijk weggevoerd (81). In november 1638 volgde de pastoor van Zelzate (82).

De deken van Evergem rapporteert dat hij in 1634, omwille van de vijandelijke troepenmacht, de parochies Assenede, Boekhoute, Ertvelde, Evergem, Sleidinge en Wondelgem niet bezoeken kan (83). Hijzelf kon van 1634 tot 1639 te Evergem niet resideren. Hij leidde een zwervend bestaan. Zijn Evergemse parochianen werden afwisselend bediend vanuit H. Kerst (Gent), de bidplaats te Langerbrugge (private kapel), de kapel te Meulestede, Oostakker en geruime tijd (1638-39) vanuit de St. Jakobskerk te Gent. Het eerste huwelijk dat te Evergem gesloten wordt dateert van 4 juni 1639 (84). Bijna 6 jaar was pastoor-deken Jan Ondermaercq afwezig geweest !

De andere parochies uit de contributieparochies van de Oudburg verging het niet veel beter.

De pastoor te Waarschoot, heer Lieven Neerynck, vluchtte einde 1634 buiten het Contributieland over de Brugse Vaart te Lovendegem (85).

Zijn opvolger Jan Genijn verbleef in 1636 te Merendree. De pastoor van Lovendegem verbleef te Lovendegem-brug, eveneens buiten contributiegebied.

De pastoor van Sleidinge verbleef over de vaart in het kasteel te Vinderhoute, die van Knesselare te Aalter (ter Woestijne), die van Ronsele-Oostwinkel te Hansbeke, die van Zomergem te Merendree, die van Ursel te Bellem en de pastoor van Wondelgem na zijn terugkeer uit gevangenschap te Meulestede (86).

(81) RAG - Huwelijksregister Evergem 1626-1643.

(82) RAG - Oudburg nr 208, f° 115 r°.

(83) RAG - Dek Vis. 1634, K 6235.

(84) RAG - Huwelijksregister Evergem 1626-1643.

(85) Gemeentehuis Waarschoot, Geboorteregister 1631-1635.

(86) RAG - Dek. Vis. 1636-1637, K 6236, K 6237.

Al de pastoors van het Contributieland, zonder uitzondering, hadden zich dus tot 1639, om veiligheidsredenen buiten dit repressaillegebied moeten houden. De meesten vestigden zich aan de zuidzijde van de Brugse Vaart om van daaruit nog enig contact met hun parochianen te kunnen houden.

In het voorjaar 1634 zijn er geruchten dat de vijand het Sas-van-Gent wil innemen (87). Graaf Fonteyne stelt zelfs voor, dat de reeds zo zwaar geteisterde boeren van het Contributieland, hun oogst aan de vijand zouden onttrekken (88).

Wanneer de vijand inderdaad landt te Filippine op 7 september 1634 beschikt de kasselrij slechts over 30 soldaten (89). Gelukkig gold het hier eens te meer een afleidingsmaneuver.

Op 2 maart 1635 dringt de gouverneur-generaal vanuit Brussel er op aan dat de vesting Sas-van-Gent en de forten tussen het Sas en Rodenhuize zouden in orde gebracht worden. Al deze forten zullen bezet worden door troepen van het garnizoen van 't Sas (90).

Op 9, 10 en 11 mei tracht Graaf Fonteyne met zijn troepen het fort Filippine te heroveren, maar de tocht loopt op een grandioze mislukking uit (91). Enkele weken later tracht graaf Fonteyne zijn nederlaag goed te praten door er op te wijzen dat de vijand met 36 compagnies nabij Filippine ligt en dat hij zelf nooit over zo weinig voetvolk beschikt heeft (92).

Omdat men zich aan een belegering van het Sas-van-Gent verwacht besluiten de Staten er onmiddellijk voorraad naar toe te sturen (93).

(87) J. DHONDT : *Staten van Vlaanderen* nr 597.

(88) J. DHONDT : *Staten van Vlaanderen* nr 672.

(89) RAG - Oudburg nr 204, f° 74 v°.

(90) J. DHONDT : *Staten van Vlaanderen* nr 745.

(91) J. DHONDT : *Staten van Vlaanderen* nr 787 ; RAG - Oudburg nr 205, f° 37 v°.

(92) J. DHONDT : *Staten van Vlaanderen* nr 801.

(93) J. DHONDT : *Staten van Vlaanderen* nr 802.

Ondertussen beslist men alvast de forten langsheen de Brugse Vaart met 22 compagnies te versterken. De Staten menen dat dit aantal eigenlijk toch wat te veel onderhoud vergt voor de landslieden en vragen aan Graaf Fonteyne indien het niet beter ware, er wat soldaten weg te trekken (94).

De parochies van het Contributieland bewegen hemel en aarde om de retorsiewet, die hun dubbele contributie doet betalen, te verminderen. Zij worden slechts matig gesteund door de Centrale regering te Brussel (95). Ook de gevangen pastoors uit het Contributieland, die om een toelage tot hun invrijheidsstelling verzoeken, worden afgewezen (96).

Zoals wij hoger reeds schreven nam de vijand in het Contributieland voortdurend repressaillemaatregelen. Zo werd in juli 1637 de bargie van Jan de Voghele op de Brugse Vaart door de vijand aangerand en werden enige passagiers aangehouden. De Staten van Vlaanderen besluiten hierdoor het militair geleide van de bargie te versterken (97).

Steeds om de vijand op te wachten lag Fonteyne tijdens de maanden mei en juni 1638 gedurende 36 dagen te Hansbeke en Bellem (98). Later lagen er eveneens de troepen van kolonel Crequi (99). Hoewel de retorsie-maatregelen van de vijand in 1639 ophielden, bleef de vijandelijke militaire druk toch aanhouden. Op 17 juni 1639 landde hij opnieuw te Filippine (100).

De Sasse Vaart en meteen de N.O.-toegangsweg tot de kasselrij werd afgesloten door het leggen van een vlotbrug over de vaart nabij Rodenhuize (101). Door de

(94) J. DHONDT : *Staten van Vlaanderen* nr 930.

(95) RAG - Oudburg nr 206, f° 89 v°.

(96) J. DHONDT : *Staten van Vlaanderen* nr 1375.

(97) J. DHONDT : *Staten van Vlaanderen* nr 1536.

(98) RAG - Oudburg nr 208, f° 58 r°.

(99) RAG - Oudburg nr 208, f° 63 r°.

(100) J. W. WIJN : *Krijgsbedrijven onder Frederik-Hendrik* - Algemene Geschiedenis der Nederlanden. Deel VI - 1953, p. 277.

(101) RAG - Oudburg nr 209, f° 63 r°.

waakzaamheid der Spaanse troepen kon het Sas-van-Gent niet genomen worden en op 31 juli scheepten de troepen zich opnieuw in.

Ook de verdedigingslinie van de Brugse Vaart wordt wederom ter hand genomen (102).

Terwijl de vijand nieuwe dwangmaatregelen treft in het Contributieland worden de parochies Nevele, Aalter, Ruiselede, Bellem, Hansbeke, Mariakerke, Merendree, Vinderhouten en Drongen ervan beschuldigd de vijand geheime contributie te betalen (103).

Opnieuw wordt er in het voorjaar van 1640 een brug gebouwd voor Rodenhuijze om het kanaal af te sluiten (104).

Op 17 mei 1640 landt Frederik Hendrik met een zeer sterk leger te Filippine. De zuidelijke vleugel onder Hendrik Casimir heeft tot opdracht de Brugse Vaart over te steken. Hij slaagt er niet in en daardoor is de voorgenomen aanval op Brugge mislukt. Het Hollands leger verbleef dan nog een maand lang te Maldegem (105). Tijdens deze kritische maanden lagen de dorpen buiten het Contributieland volgepropt met soldaten en werkten dagelijks 300 man uit de Oudburg aan de Brugse Vaart (106).

De fortificatie aan de zuidzijde en het applaneren der dijken aan de noordzijde werd krachtig ter hand genomen (107).

Tegen half-maart 1641 moet het werk voltooid zijn. De borstwering aan de zuidzijde zal 7 voet hoog zijn en binnen en buiten van behoorlijk plakwerk voorzien zijn. Het werk werd in stroken van 300 tot 500 roeden aanbe-

(102) J. DHONDT : *Staten van Vlaanderen* nr 2401.

(103) RAG - Oudburg nr 209, f° 128 v°.

(104) RAG - Oudburg nr 210, f° 59 r°.

(105) J. W. WIJN : *Krijgsbedrijven onder Frederik-Hendrik* - *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, Deel VI - 1953, p. 278.

(106) RAG - Oudburg nr 210, f° 64 r°.

(107) RAG - Oudburg nr 210, f° 81 v°.

steed (108), met het groot fort St. Filiep als centraal verdedigingspunt.

Soldaten van de Sasse gouverneur maakten zich op 29 november 1640 schuldig aan afpersingen te Waarschoot en Sleidinge (109). Engelse troepen die het kanaal bezetten, gaan zich eveneens aan « foulen » te buiten (110).

Evenwel in de nacht van 12 augustus 1641 slaagt een vijandelijke groep erin het kanaal over te steken nabij Vinderhoute, de pastoor en 2 landslieden gevangen te nemen zonder dat de Engelse bezetting der forten iets noemenswaardigs ondernomen had (111). Dit voorval deed opnieuw de waakzaamheid aan de vaart verstevigen. De Oudburgse forten langs de Vaart werden als volgt bemand :

Mariakerke : Korporaal Moetschilder + 7 soldaten + 6 landslieden ;

Galgenhoek : 3 soldaten + 5 landslieden ;

Bierstal : 4 soldaten + 5 landslieden ;

Lembeekgat : 8 soldaten + 3 landslieden ;

Durmen : Korporaal Jeroen van Aken + 9 soldaten + 3 landslieden ;

Schipdonk : 8 soldaten + 4 landslieden.

Hansbeke : Korporaal Meerschaert + 9 soldaten + 3 landslieden (112).

De inval van de vijand in Vlaanderen gebeurde dit jaar vrij laat. Op 13 september 1641 landde hij te Filipine, eens te meer met de bedoeling het Sas-van-Gent in te nemen.

Ook deze poging mislukte en de rest van de maand september lag het Hollands leger verschanst te Assenede (113).

(108) RAG - Oudburg nr 211, los blad.

(109) RAG - Oudburg nr 210, f° 136 r°.

(110) RAG - Oudburg nr 211, f° 69 v°.

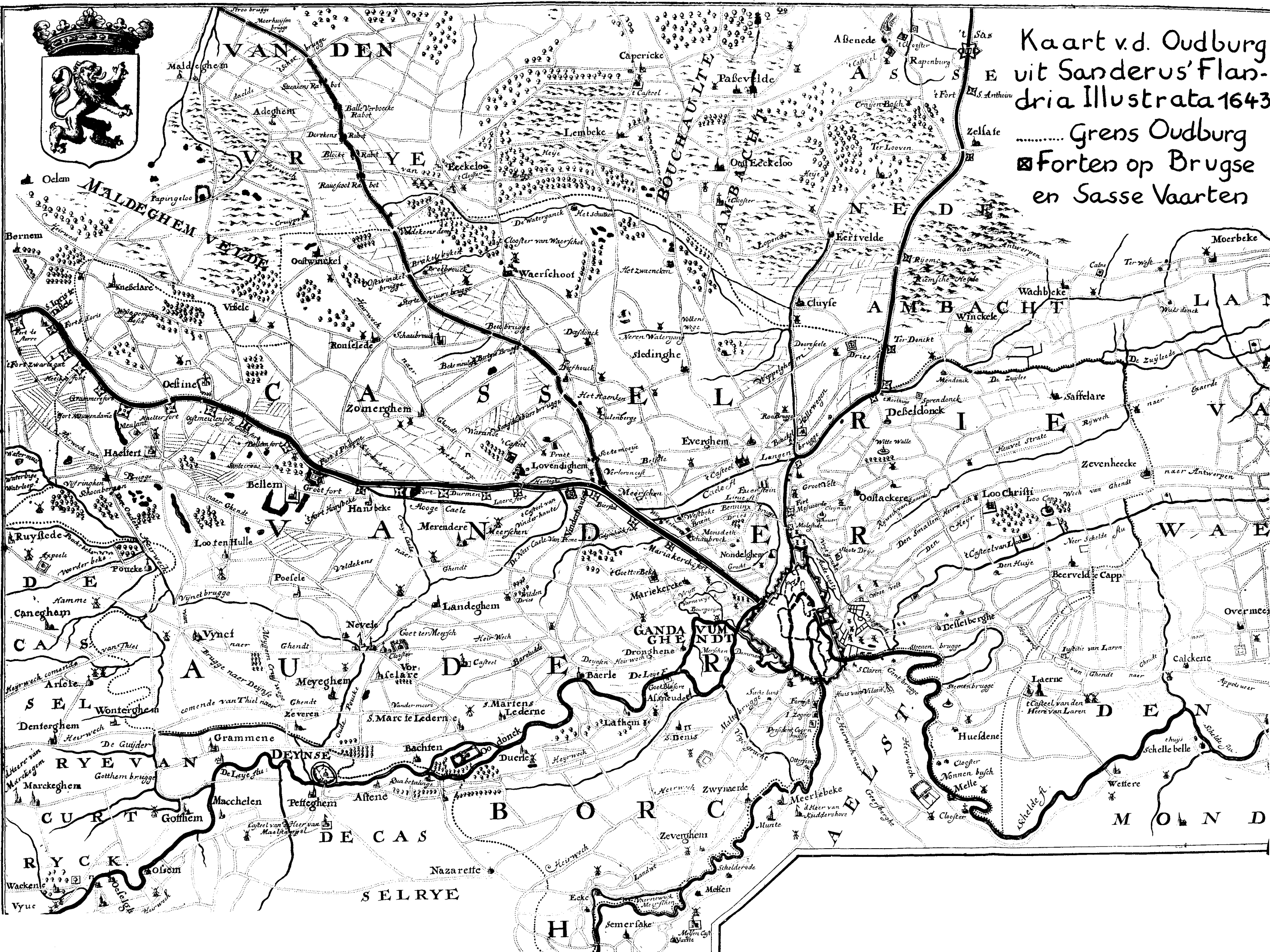
(111) RAG - Oudburg nr 211, f° 76 r°.

(112) RAG - Oudburg nr 211, f° 84 r°.

(113) J. W. WIJN : *Krijgsbedrijven onder Frederik-Hendrik* - Algemene Geschiedenis der Nederlanden ; Deel VI - 1953, p. 280.

Kaart v.d. Oudburg
uit Sanderus' Flan-
dria Illustrata 1643
..... Grens Oudburg
☒ Forten op Brugse
en Sasse Vaarten

Bij het horen van dit nieuws was de kasselrij opnieuw in alarmtoestand. Gewapende landslieden en Spanjaarden betrokken in allerijl hun verdedigingsposities aan de vaart van Mariakerke tot Aalter (114).

Rond deze periode lagen er op de zuidzijde van de Brugse Vaart vanaf Gent tot aan de kasselrijgrens (Aalter) volgende schansen : *Vaarnewijkfort*, *Galgenhoek*, *Bierstal*, *Lare-fort*, *Lembeekgat*, *Durmen*, *Schipdonk*, *Hansbeke*, *Groot Fort St-Filiep*, *Bellem-fort*, *ter Goten*, *Oostmeulen*, *Aalterfort*, *Nieuwendamme*, *Grammere* en *Hoekstraatfort* (zie kaart Oudburg).

Ook tijdens het jaar 1642 wordt Vinderhoute, dat men onder contributie wil brengen, door vijandelijke raids geteisterd. De wethouders vragen hulp om de vijand te weerstaan (115). Het Contributieland wordt lastig gevallen door avonturiers van alle slag. Klachten komen binnen uit Evergem, Wondelgem, Lovendegem, Bellem en Sleidinge (116).

Ook de Sasse Vaart wordt opnieuw versterkt. De Staten van Vlaanderen doen vijf stenen redouten bouwen tussen de forten Meulestede en Langerbrugge (117).

Op 11 april 1643 onderneemt de vijand een mislukte raid op de bargie te Bellem. Hij laat er zijn buit en twee gevangenen achter (118).

Op 2 juni verwittigt Don Carolo Guasco, opperbevelhebber der Spaanse strijdkrachten in de Nederlanden, de bezetting van het Fort St. Filiep, bestaande uit keurlingen en soldaten, dat een inval van de vijand nakend is (119).

Daar het duidelijk was, dat de vijand het oog had op Hulst en het Sas-van-Gent, werden de troepen in aller-

(114) RAG - Oudburg nr 211, f° 90 v°

(115) RAG - Oudburg nr 212, f° 34 r°, 45 v°.

(116) RAG - Oudburg nr 212, f° 46 v°, 77 r°, 87 r°, 113 r°.

(117) J. DHONDT : *Staten van Vlaanderen* nr 3155.

(118) RAG - Oudburg nr 213, f° 40 v°.

(119) RAG - Oudburg nr 213, f° 67 v°.

ijl naar Zelzate, Stekene en Hulst gestuurd (120). Het College zorgt er voor dat de vaart van Rodenhuize naar Hulst uitgezuiverd wordt, opdat de schepen met soldaten spoedig zouden kunnen vertrekken (121). Men laat eveneens loopgrachten aanleggen tussen Meulestede en Terdonk (122). Aldus is de Sasse Vaart stevig in handen der Spanjaarden. De vrijgekomen posten op de Brugse Vaart worden door landslieden bezet (123).

Wanneer de vijand op 25 juni 1643 landt in Hulsterambacht is het element der verrassing alleszins uitgesloten. Steeds stromen er versterkingen toe naar het bedreigde gebied. Rodenhuize, de sleutelpositie in het verdedigingssysteem van de Sasse- en de Moervaart, is bezet door 300 landslieden van de kasselrij en door 1.000 ruiters, onder bevel van Don Andrea Cantelmo (124).

Een tweede landing op 3 juli 1643 nabij Filippine levert evenmin al enig succes op. Tot 23 augustus lag het leger verschanst bij Assenede (125).

Het volgende jaar worden, op een bericht van de nakende aanval der Hollanders, de vestingen Hulst en Sas-van-Gent van voorraad voorzien (126), en wordt het groot fort St. Filiep door 214 man bezet (127). Inderdaad, op 8 juni 1644 landt Frederik-Hendrik te Filippine om over Assenede naar Zelzate te marcheren. Aanvankelijk scheen ook deze expeditie te mislukken. Door een schijnmaneuver evenwel weet de Prins de aandacht van de Spanjaarden af te leiden, en trekt op 27 juli 1644 met zijn leger omtrent Terdonk over de Sasse Vaart (128). Van toen af was het lot van Sas-van-Gent bezegeld. De vesting

(120) RAG - Oudburg nr 213, f° 68 r°.

(121) RAG - Oudburg nr 213, f° 70 r°.

(122) J. DHONDT : *Staten van Vlaanderen* nr 3369.

(123) RAG - Oudburg nr 213, f° 72 v°, 74 v°.

(124) RAG - Oudburg nr 213, f° 82 r°.

(125) J. W. WIJN : *Krijgsbedrijven onder Frederik-Hendrik* - Algemene Geschiedenis der Nederlanden. Deel VI - 1953, p. 281.

(126) J. DHONDT : *Staten van Vlaanderen* nr 3683.

(127) RAG - Oudburg nr 214, f° 59 r°.

(128) J. DHONDT : *Staten van Vlaanderen* nr 3722.

viel ongeveer een maand later. Het Contributieland van de Oudburg lag nu nog directer onder de greep van de vijand. De uiterste oostpunt van Evergem bv. lag slechts 10 km verwijderd van het Sas.

Steeds hadden kleine penetraties plaats in het Contributieland. Op 2 juni 1644 had er op het kerkhof te Waarschoot een bloedig treffen plaats tussen de koninklijke (Spaanse) en Staatse (Hollandse) soldaten. Aan weerszijden vielen er doden. Aldus moest het kerkhof op 4 oktober van hetzelfde jaar omwille van de ontheiliging door de landdeken van Evergem herwijd worden (129).

In het jaar 1645 zou Zuid-Meetjesland helemaal onder de voet gelopen worden door eigen en vreemde legers. Op 11 juni 1645 landden de Staatse troepen nabij het Sas-van-Gent (130).

Naar Rodenhuize worden er 300 man gestuurd, die zich zullen verenigen met de troepen van de hertog van Lorreinen, die in het land van Waas aangekomen is (131) « omme te resisteren den Vijant ». De Staten van Vlaanderen geven aan de magistraat van Gent opdracht om aan het fort van Rodenhuize een magazijn voor buskruit te laten oprichten (132).

Op 26 juni zijn bijna alle ingezetenen van Z.-Meetjesland ter oorzaak van « de logementen ende ruine van de respective Leghers ghecampeert binnen deser Casselrije » gevlucht (133).

Wanneer op 24 september 1645 het Frans leger eveneens op de Brugse Vaart verschijnt (134), lijkt een ramp onafwendbaar. Twee dagen nadien zijn alle schansen en forten van de Vaart in hun macht. Op 28 september had

(129) Gemeentehuis Waarschoot, geboorteregister.

(130) J. W. WIJN : *Krijgsbedrijven onder Frederik-Hendrik* - *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, Deel VI - 1953, p. 283.

(131) RAG - Oudburg nr 215, f° 43 r°.

(132) J. DHONDT : *Staten van Vlaanderen* nr 4069.

(133) RAG - Oudburg nr 215, f° 55 r°.

(134) Sinds 24 juni 1635 waren Spanje en Frankrijk met elkaar in oorlog.

te Lovendegem de ontmoeting plaats tussen de Prins en de Franse legerhoofden. Daarna gingen zij elk hun weegs.

De Staatse troepen trokken door het land van Waas en veroverden op 4 november de langbegeerde vesting Hulst (135).

Begin oktober 1645 wanneer de beide vijandelijke legers uit Z.-Meetjesland waren weggetrokken, worden de soldaten van de kasselrij verzocht, de gevluchte inwoners die met hun vee wensen huiswaarts te keren, alle mogelijke hulp te verlenen (136).

Begin juli 1646 landt Frederik-Hendrik een laatste maal te Filippine en Sas-van-Gent ; het Hollands leger marcheert langs de Sasse Vaart, maar trekt dan af in de richting Antwerpen (137).

Einde 1646 zijn de « Landslieden In deel In haerlieder huysen ghekeert » (138). Overigens is de kasselrij totaal uitgeput « door de logementen van de leghers ghebeurt hebbende vijf ofte ses Jaeren lanc gheduerende ende alsnu noch Jeghenwoordigh liggende » (139).

Weerom werd de plaatselijke bevolking veel overlast aangedaan door muitende en deserterende soldaten. Op 4 mei 1647 werd de burgemeester van Bellem zijn schapen en lammeren afgenomen door soldaten op konvooidienst (140).

De contributieparochies Zomergem en Lovendegem klagen dat zij bijzonder lastig gevallen worden door de garnizoenen van Nieuwpoort en Brugge (141).

Wanneer eindelijk op 5 juni 1648 te Gent de Vrede van Munster wordt afgekondigd, kan de griffier van de

(135) J. W. WIJN : *Krijgsbedrijven onder Frederik-Hendrik* - Algemene Geschiedenis der Nederlanden. Deel VI - 1953, p. 283.

(136) RAG - Oudburg nr 215, f° 110 v°.

(137) J. DHONDT : *Staten van Vlaanderen* nr 4284.

(138) RAG - Oudburg nr 216, f° 125 r°.

(139) RAG - Oudburg nr 216, f° 67 r°.

(140) RAG - Oudburg nr 217, f° 27 v°.

(141) RAG - Oudburg nr 217, f° 92 v°.

kasselrij terecht gewagen van « den Blijden Dag, hedent verschijnende » (142).

Door deze Vrede, die weliswaar de Schelde en de Sasse Vaart sloot, werd het Contributieland, tussen de Brugse en de Sasse Vaart, van zijn drukkende last, die het 27 jaar lang getorst had, ontheven. De uitputting, zo financieel als economisch, was totaal.

ALGEMEEN BESLUIT

De periode 1621-1648 — na de korte opflakking tijdens het Twaalfjarig Bestand — betekent voor onze Z.-Meetjeslandse dorpen een nieuw tijdperk van economische en sociale achteruitgang.

Het gebied vervat tussen de Brugse en de Sasse Vaart, is gans deze periode onder contributie van de Staten der Verenigde Nederlanden. De bloeiendste parochies van de kasselrij lagen aldus vrijwel geïsoleerd van de rest, onderworpen aan de zware last der brandschatting. Bijzonder hatelijk waren de retorsiemaatregelen tijdens de periode 1633-39.

De Brugse Vaart, behoorlijk versterkt door een reeks forten, is voor de Hollandse en later eveneens voor de Franse troepen een strategische trekpleister van belang geworden.

De Z.-Meetjeslandse dorpen buiten het Contributieland ondergaan er de last van voortdurende bezettingen en vijandelijke raids, zonder op een afdoende bescherming van eigen troepen te mogen rekenen.

Tenslotte als gevolg der voortdurende landingen van Frederik-Hendrik in het N. van Vlaanderen met de erbij horende troepenbewegingen heerste er een bestendige en slopende onrust in het Meetjesland.

Achiel DE VOS

(142) RAG - Oudburg nr 218, f° 59 v°.

BIJLAGE

5 juni 1648 - Publicatie van de Vrede van Munster door
het College van de Oudburg te Gent.

« Actum v Junij 1648, present de heeren Mher Jan Baptista della faille, Ruddere, heere van Nieuhove, Bailliu, Mhers Jan de gruutheere, heere van Annayng, voorman, Jacques Borluyt, heere van Schoonberghe, Mher Emanuel Ballet, Ruddere, heere van Leeuwenburch, Mher Jooris van Seclyn, heere van Caperycke, Jr Antheunis Nieulant, Jr Jan van Scheyngen, de advocaeten van hamme, Piers, dheeren Laureins van der haeghen, Pieter van Aelsteyn, Loys Blanquaert.

In ghevolghe van de resolutie die ghenomen was, bijden Collegie up de anghename brieven ende advertentie den derden deser tot de publicatie van den ghewenschte Vrede, *den Blijden dagh* hedent verschijnende om de selve publicatie te vulcommen ende vercondighen, Soo is de selve alhier Inder Vormen ende manieren gheeffectueert bij lecture van Mr heyndric dhamere advocaet en greffier deser Casselrije ten overstaen van den heer Bailliu, voorman ende leemannen hier vooren ghedenommeert, Sijnde de plaetse ordinaire voor de Pilaeren van desen Castele verciert ende ghesolemniseert met de Waepen van Syn Majesteyt onsen ghenaedighen heere als grave van Vlaenderen up deen, ende dandere sijde gheblasonneert de Waepen deser Casselrije bespreyt up een groen Cleedt met twee Cronografica, wesende alsdan ontrent den elf huren voor den Middagh voor welcker tijt te weten seer ontrent ofte voor den thien huren oic ghedaen de selve publicatie In het Consistorie van Mijn heere van den Raede In Vlaenderen ten bijwesen van Michiel Maurissens, herault, ghekleedt metten Waepenrock en tijtele van Vlaenderen.

Formulair vande publicatie.

Men laet ul .weten dat ter heeren godts almachtich ende tot welvaeren ende Ruste van tgheheel kerstenrijk

eenen goeden vasten ghetrauwen eeuwigen ende onverbrekelicken Peys ende Vrientschap ghemaect veraccordeert en ghesloten Is tusschen den Conync onsen heere ter eender sijde ende de heeren Staeten generael van de Vereenichde Nederlanden ende Provincies der selver respectivelic ter andere, voor hem alle heure konync Rijcken Landen ende heerlicheden Vassaelen ende ondersaeten ende dat bij middele van voors. Pays eendrachticheyt ende accord, heure Vassaelen ende ondersaeten sullen van Nu vortan mogen gaen commen handelen verkeerren ende conventeeren In de konyncRijken landen ende heerlicheden van beyde sijden soo wel ter see als te land, coopmans ghewijse ende anderssins vrijelic ende onbeledt ghelijc sij voor de oirloghe ghedaen hebben ende vermoghen te doene. Ende Bevelt men van wegghen Sijn Majesteyt alle de onder haer Subjectie ende onderdaenicheyt gheseten dat sij van nu voortan de voors. Pays onverbrecelic ende sonder eenighe contraventie onderhouden ende observeren op pijn van ghestraft te worden als Innebrekers van de voors. Peys ende tractaet sonder eenighe gratie ofte verdragh. Onder stont,

Ghepubliceert ter presentie van tvolle hoff ende assistentie van den herault des graefschap van Vlaenderen Michiel Maurissens ghekleedt met sijnen Wapenrock ter bijwesen van de advocaeten, Procureurs, deurwaerders, messagiers van den hove ende meer andere Bijstaenders dezen vijfdn Junij 1648 bij mij greffier van den voors. Raede.

Ond. J. Massenau. »

Rijksarchief Gent, fonds Oudburg nr 218, f° 59 v° (Copij).

OVER LEMBEKE EN ZIJN HEREN

Een kritisch onderzoek van de lijst van de heren van Lembeke door Neelemans gegeven in zijn « Geschiedenis van Lembeke » (1872) brengt enkele tegenstrijdigheden aan het licht, die doen vermoeden dat deze schrijver — door een romantisch beeld op te hangen van deze heren — de eigenliefde van de toenmalige dorpsbewoners wenste te strelen.

Dat er een familie « van Lembeke » heeft geleefd, staat wel buiten kijf ; nochtans of zij ooit *heren* van Lembeke geweest zijn valt sterk te betwijfelen en is alleszins onmogelijk van 1240 af.

In de maand april van dit jaar immers vergunden Joanna van Constantinopel en haar gemaal Thomas van Savoie als gravin en graaf van Vlaanderen een keure aan Eeklo en aan het Ambacht ervan (waarin de parochie Lembeke en een gedeelte van de parochies Adegem en St. Laureins begrepen waren). Neelemans drukt deze keure, die in het stadsarchief te Eeklo bewaard wordt, af in zijn Geschiedenis van Eeklo (1e deel, blz. 135). Luidens deze keure was het bestuur van deze stad en van haar ambacht, samengesteld uit een Baljuw, een Schout en zeven schepenen, waarvan 4 uit Eeklo en 3 uit Lembeke. Deze twee parochies hadden dus één gemeenzame wet.

Welnu, als de gravin van Vlaanderen een keure verleende aan Eeklo (waarin ook Lembeke begrepen was) meen ik wel dat zij deze plaatsen bezat en blijkt de mening van Neelemans verkeerd als zou de heerlijkheid in die tijd toebehoord hebben aan het « beroemd geslacht van Lembeke ».

De opsomming van deze heren door die schrijver gegeven is m.i. slechts in die mate voor de geschiedenis

van onze gemeente belangrijk : dat zij als naamdragers van Lembeke een vermoeden doen oprijzen dat zij eertijds (alleszins vóór 1240) misschien heren ervan zijn geweest (zie Bijlage I).

Slechts één dezer heren wordt in verband met onze gemeente genoemd : namelijk *Eustachius* als 1e getuige in een charter van febr. 1262 (nr 752 Chartes et documents de l'abbaye de St. Pierre au Mont Blandin à Gand - A. Van Lokeren 1868). Tekst volgens deze uitgave :

« Gérard dit le diable et Elisabeth son épouse donnent quittance à l'Abbaye de la somme de deux mille cent cinquante livres, dix sols, import du prix de la vente qu'ils ont faits à celle-ci, au Chapitre de Tournai et à l'Abbaye de Felines, des dîmes qu'ils possèdent à Caprijke, Lembeke, Eeclo St. Croix (Oosteklo), Bassevelde, Piete et lieux voisins et reconnaissent qu'Egide de Machline, bailli de Gand à la requête de la comtesse Marguerite et en présence de ses hommes de fief à savoir les Chevaliers : Eustache de Lembeke, Daniel de Brackeke, Symon de Vaernewic, Gautier de Wesseghem dit Moer, les seigneurs Philippe de Valle, Syger de Hamme, Daniel de Courtrai, Gautier Bussere de Bassevelde et Hugues de Afsne, après avoir publié cet acte de vente dans les villages précités, a mis les acquereurs en possession des dites dîmes et a déclaré que la comtesse pré-nommé a renoncé à toute service féodal à leur égard. »

Dit zou laten veronderstellen dat deze ridder heer van Lembeke was. Er dient nochtans aangestipt dat zijn titel niet aangeduid is. Had hij heer geweest dan had er waarschijnlijk wel gestaan : « Eustache dominus de Lembeke... ». En alhoewel Eustache de Lembeke « homme de fief » (leenman) van Margaretha wordt genoemd wil dat nog niet zeggen dat hij Lembeke in leen had, vermits het de Gravin zelf was die reeds in 1240 de keure aan Eeklo en Lembeke verleende. Daarbij mogen wij niet uit het oog verliezen dat er meer dan één Lembeke bestond (Lembeke onder Monikkenrede in het land van Kadzand - Lembeke onder Tielt).

Mijn vermoeden is dat de geciteerde heren waarschijnlijk eigendommen hadden in de genoemde gemeenten, maar of zij er leenheerlijke rechten uitoefenden werd nog niet achterhaald. Misschien brengt een onzer medewerkers ons op het goede spoor bij het onderzoek van een der bovengenoemde gemeenten.

Sanderus in zijn « Verheerlijkt Vlaanderen, 1^e deel, IIe boek » citeert : « In 't geslacht van Lembeke 't welke voormaals eigenaar van de plaats is geweest hebben verscheidene namen uitgeblonken... » hetgeen eveneens niet heel klaar is en mede helpt verwarring stichten ; tenzij hij refeert op de heren van vóór 1240, waarvan hij echter geen enkele heeft vermeld (van vóór 1240).

In 1271 bevestigde Graaf Gwijde van Dampierre de Keure van 1240 en verhoogde het aantal schepenen van 6 op 9 (zes voor Eeklo en drie voor Lembeke (Charter van 16 december 1271 - Neelemans Gesch. Eeklo, blz. 142). Op verzoek van het magistraat van Eeklo werd dit privilege nog bevestigd door Jan zonder Vrees de 27 november 1414.

De eerste schepen droeg de titel van voorschepen of burgemeester en was voorzitter van de raad. Alle hogere, middele en lagere rechtspraak werd door hen uitgeoefend en zij waren gemachtigd, met tussenkomst van de baljuw (afgevaardigde van de graaf), politieke ordonnantiën te maken en alle schikkingen te nemen tot nut van hun ingezetenen.

Het rechtsgebied der schepenen van de Keure van Eeklo strekte zich enkel uit over de heerlijkheid Lembeke en niet over de heerlijkheid Aveschoot (waarin Bardelare geëncloveerd was) dat een afzonderlijk bestuur had en gedurende eeuwen in bezit bleef van de familie Hauweel zoals wij verder zullen zien.

Ook het oostelijk gedeelte van Lembeke (de Weststraat), alhoewel behorend tot het kerkelijk gebied der parochie Oosteeklo, was eveneens afhankelijk van de Keure van Eeklo.

Sedert het begin der XIVe eeuw wanneer een minder getal schepenen voor de akten der « vrijwillige rechtsmacht » (gracieuse rechtsmacht) vereist werd, zien wij dat de Schepenen van Lembeke met de uitoefening dezer rechtsmacht over hun ingezetenen waren gelast.

De baljuw, schouten, burgemeester en schepenen werden door de Graaf benoemd en volgens het vorenge-
noemd charter van 1271 werden de burgemeesters en schepenen door de graaf zelf of door zijn commissarissen jaarlijks vernieuwd bij de inzage van de jaarlijkse rekeningen. Deze vernieuwing of vermaking der wet geschiedde aanvankelijk op Lichtmis, maar een ordonnantie van Filips de Goede (18^e louwmaand 1445) bepaalde het tijdstip ervan in maart of november. De schepenen van Lembeke waren gehouden Keurbroeders te zijn van Lembeke en te Eeklo te wet te staan.

Men werd keurbroeder en keurzuster van Lembeke bij geboorte, huwelijk of met wonen aldaar jaar en dag, mits alvorens ter griffie verklaard te hebben dat zij aldaar gekomen waren met het inzicht keurbroeder of keurzuster te worden. « Costumen en Usantiën van Eeklo en Lembeke », Rubr. IV, art. 1.

Uittreksel uit de stadrekening van Eeklo over het jaar 1435 :

« Item omme dies dat Ghosin de Maech van Lembeke, Scepenen van Lembeke vute gheroupen was ende es, zo waren ghezonden te Gend den XXsten dagh in April Joos Bruninc, borchmeester ende Pieter de Wulf Scepenen die daer deden maken eene supplicacie an miine heeren vanden rade ghaende, verzoukende voorzienichede der up, die der af termineerden dat men den vors. Ghosin voor heml. ombieden zouden met huerl. letters, dewelke coste VIII s.p. ende de borchmeester ende Pieter de Wulf waren vute elc ij dagen tepeerde ende hadden elc viij s. sdaechs comt al... iiij lb. p.

« Item den brief den voors. Ghosin ghegeven nam doch omme te Gent te ziine den xxvijsten dach van

April, daer dat ghezonden waren de Borchmeester, Jan van Zegbrouck her Pieters zone, die den vors. Ghosin verandwoorden dat nooit ghezien en was dat een poorter van ghend teclo of te Lembeke Scepenen gheziin hadden, maer alle Scepenen die ziin sculdich tziine justiciable te wette ende vonnesse behoorende van allen zaken teclo nieuwers el bevryet tziine, met vele andere reden die zii der toe zeyden, daer up miine vors. heeren den voors. Ghosin zeyden binnen zekeren termine hem te ontpoorterne ende te veryssuwe te Ghend ende vry justiciable ende cuerbroeder te wordene te Lembeke, ende daer hijt niet en dede, quamen weder voor hem. zii zouden derup voorzienichede hebbene, dewelke persoonen elc vute waren ij daghen tepeerde ende hadden elc xvij s. sdaechs comt. iij lb. xij. s.p. »

Bij octrooi van Filips de Schone, graaf van Vlaanderen de dato 2 oktober 1483, werd de schout en de schepenen van Lembeke, alsmede de baljuw, schout, burgemeester en schepenen van Eeklo, jaarlijks zeven ponden parisis toegestaan te heffen op de inkomsten derzelfde stad, tot het bekostigen van « eene keerle of habijt van eenen couleure ende sorte, met zijden biezeken up deen zijden », en die te dragen op alle feestelijke dagen processien en vergaderingen (Neelemans : Geschiedenis van Eeklo - 2^e deel blz. 30).

Een ordonnantie van Maximiliaan en Maria van Bourgondië gedagtekend 4 december 1478, deed verbod aan de wethouders van Gent, rechtsmacht uit te oefenen op de inwoners der stede en vrijhede van Eeklo en Lembeke (Ibid. 2^e deel, blz. 92).

Volgens een vonnis van de Raad van Vlaanderen van de 10 september 1499, hadden de schepenen van Gent geen rechtsmacht op de keurbroeders van Lembeke, en mochten dezelve te Gent niet aangehouden, noch opgeroepen worden (Ibid. 2e deel, blz. 108).

« Item ontfacen van die van Lembeke van dat haer costen van den vij deele meer droughen dan de profite

die zij met ons effen ende ghelden jaerlyx. Draech dit jaer xxxj lb. xvj. s. p. »

Ibid. over het jaar 1410 :

« Ordonnance des commissaires ordonnés a cyr ce présent comte de par Monsieur.

Een ander vonnis van dezelfde Raad, 29 mei 1528, beslist dat de keurbroeders van Eeklo enkel onder de rechtsmacht der wet van Eeklo staan, en niet elders dan binnen deze Keure mogen aangehouden worden (Ibid. 2e deel, blz. 114).

De inwoners van Lembeke genoten dezelfde voorrechten als die van Eeklo, daarenboven het zevende deel der profijten dezer stede, gelijk zij ook schuldig waren het zevende deel der lasten te betalen (Charter van Graaf Lodewijk van Male, 12 oogst 1352).

Stadsrekening van Eeklo over het jaar 1402 :

« Item verghaderden de Borchmeester ende Scepenen met de scepenen van Lembeke omme te overrekenen vanden vij deele dat zij van Lembeke met ons effen ende ghelden jaerlyx. »

« Item que dorénavant toutes et quantefois que la dite loy (van Eeklo) aura a faire aucune poursuite, attendu que ceulx de Lembeke contribuent es despens d'celle poursuite est du septième denier ils le donnent à connoitre a yceulx de Lembeke avant qu'ils mettent sur ycelle poursuite laquelle ils facent de commun accort, attendu que cest ung corps de loy d'Eecloo et de Lembeke. »

Zie geschiedenis der stad Eeklo, 2e deel, blz. 92 :

Ordonnantie van Maximiliaan en Maria van Bourgondië, de dato 4 december 1478, waarin gezegd wordt :

« Wij hebben ontfaen de ootmoedeghe supplicatie van onsen wel gheminden Burchmeester ende Scepenen van onser stede van Eecloo over hemlieden ende allen den andren poorters ende poorteressen, cuerbroeders,

cuerzusters ende insetene vander voorseide stede ende vrijhede van Eeklo, daer de gheheele prochie ende insetene van Lembeke in begrepen zijn. »

Lembeke was, evenals Aveschoot, Eeklo en Kaprijke, Contribuante van het Vrije (zie nota over het Vrije - bijlage II).

Deze Contribuanten, ten getalle van tien (later zes) dagtekenen waarschijnlijk van 1308, wanneer de eerste Transport van Vlaanderen werd daargesteld. Hun verplichting jegens het Vrije bestond enkel in hun aandeel te storten in de kas van de algemene ontvanger voor de onderstandsgelden, welke de Prins werden toegestaan (Warnkönig en Gheldolf, Histoire de Flandre, t. IV, p. 200 en 202).

In het aandeel van het Transport van 1408, betaalde Lembeke een zevende ; dit aandeel werd echter verhoogd tot een vijfde in 1517. De ontvangst van deze gemeenten werd in pand gegeven door koning Filips V volgens de ordonnantie van 16 oktober 1702. Lembeke en Aveschoot kochten de hunne aan voor 1340 florijnen, 5 s. volgens de patenten van de koning van 14 december 1703 (cfr. het reglement van 30 juli 1672 op het Beheer van de gemeenten, Plac. van Vlaanderen, T. III, p. 353).

In de Transport van 1308 betaalden Eeklo en Lembeke 79 p. 10 s. (Transport du Franc de 1308 - Item payet par ledit compte pour ceulx de Eeklo et de Lembeke par le même mons. Rogier Brisereste ... LXXIX lb. X s.).

De zetting voor het jaar 1413 der belastingschuldiger in Lembeke, geldende jaarlijks met die van Eeklo de zevende penning in de kosten dezer stede, beliep tot 58 ponden 3 sch. parisis (Neelemans - Gesch. van Eeklo, 2^e deel, blz. 179).

Meer dan eens ontstond er geschil tussen Eeklo en Lembeke aangaande de jaarlijkse zetting, namelijk in 1410 en 1458 (Stadsrekeningen van Eeklo over de jaren 1410 en 1458).

Volgens J. Meyerus (Jacobi Meyeri Baliolani - Flan-

dricarum Rerum, Tomi X, Brugis MDXXXI, fol. XXXVI) en na hem Sanderus (Flandria Illustrata, tom. II, p. 198) zouden Lembeke, Eeklo en Kaprijke tot het kwartier van Gent behoord hebben en in de oorlog haar banier gevolgd hebben. Doch dit is strijdig met de akten zelf gegeven door de Graven van Vlaanderen.

Immers Graaf Lodewijk van Male, in een charter, dd. 15 februari 1365 beval dat die van Lembeke, Eeklo en Kaprijke, hun aandeel sergeanten leverden met die van het Vrije, en deze volgen zouden op de grenzen tegen de Hollanders (deze charter is opgenomen in Neelemans Gesch. v. Eeklo, 2^e deel, blz. 6) hoewel bovengemelde drie gemeenten die van Brugge gevolgd hadden ten jare 1356, in de oorlog tussen graaf Lodewijk van Male en Wenceslaus, hertog van Brabant.

Men merke op dat deze ordonnantie betrof niet die van Gent, maar wel die van Brugge, in een geschil daaromtrent ontstaan tussen Brugge en het Vrije.

Later besliste nogmaals Hertog Jan zonder Vrees, bij opene brieven gedagtekend de 17 oogst 1413, dat de mannen van wapenen van Lembeke, Eeklo en Kaprijke in de aanstaande oorlog tegen de Hertog van Orleans zouden volgen die van het Vrije en niet die van Brugge (prov. Archief Brugge - Roden Bouck, nr ij).

Enkel tijdens de achtjarige afschaffing (1477-85) van het Vrije, als vierde lid van Vlaanderen, maakten deze gemeenten deel uit van het Gentse Kwartier, maar sedert 1486 bleven zij als voorheen tot het Vrije van Brugge behoren.

Het wetboek van de beide heerlijkheden werd reeds vroeg te boek gesteld en in de loop der tijden verscheidene malen herdrukt. Een dezer herdrukken bevindt zich in mijn bezit. Het werd samengebundeld met de « Costumen en Usantien van de Stede en Ambachte van Assenede, deze van Bouchaute en deze van Desseldonck, Sleydegem, Lovendeghem, Waerschoot, Doorezele ende Hyfte » (uitgegeven tot Ghendt - bij Petrus de Goesin, Dru-

cker van Haere Majesteyt voor geheel het Graefschap van Vlaenderen - 1775).

Hebben wij tot nu toe vastgesteld dat Lembeke samen met Eeklo, toebehoorde aan de Graaf van Vlaanderen, nochtans staat het vast dat onze parochie in bezit was van Elisabeth van Vlaanderen, natuurlijke dochter van Graaf Lodewijk van Nevers. Deze laatste was de zoon van Robrecht van Bethune, Graaf van Vlaanderen († 1322). Hij stierf echter vóór zijn vader, die, als graaf van Vlaanderen, opgevolgd werd door zijn kleinzoon : insgelijks Lodewijk van Nevers (doch meestal van Crécy geheten naar de plaats waar hij sneuvelde in 1346) (1).

Hoe kwam Elisabeth in het bezit van onze parochie ?

Betreffende Zomergem zegt M. Rijckaert (Appeltjes, nr 6) dat « Isabella (= Elisabeth) van Vlaanderen, natuurlijke zuster van Lodewijk van Nevers, Graaf van Vlaanderen, die het haar bij brieven van 9 april 1326 ten geschenke gaf ter gelegenheid van haar huwelijk met Simon de Mirabello ». (Spijtig genoeg vermeldt deze schrijver daarvan geen bron.)

Misschien waren daar ook in begrepen Eeklo en Lembeke...?

Het « Cartulaire de Louis de Male » uitgegeven door Thierry de Limbourg-Stirum (1921), t. I, p. 212 - 28 mei 1349 :

(1) Oliv. Vredius : *Sigilla Comitum Flandriae* - Brugge 1639.

Inhoudstafel :

« Ludovicus Nivernensis, Roberti Bethuniensis, major natus filius, moritur ante patrem. » (54, a. b.)

Tekst : p. 54, alinea a :

« Ludovicus Cressianensis, filius Ludovici comes Nivernensis et Registensis, nepos Roberti, comes Flandriae, anno 1322. » p. 54, alinea b :

« Et hoc etiam contractu Ludovico Nivernensis XI Kal. Augusti anno 1322 defuncto, Cressiacus Robert avo suo (qui duobus circiter mensibus filio Nivernensi superstes fuerat) in Flandriae comitatum successit. »

(Lodewijk van Nevers overleed 11 Kalendas Augustus 1322 ; « de Crécy » volgde zijn grootvader Robert -- die ongeveer twee maanden zijn zoon « de Nevers » overleefde -- in het Graafschap Vlaanderen op.)

« Lodewijc... etc... Uten dien dat er gescil hevet ghesiën tusschen ons, an d'eene zide, ende *onser gheminden moeyen, der vrouwen van Hale en d'andere, als omme de goedinge die hare onze gheminden heer ende vader maecte ende gaf int huwelijc dat soe dede met Symoene van Hale*, so eist dat wij met goeder riper deliberation ende rade darup gehad... hebben geaccordeerd dat ons voors. moeye sal bliven houdene... Zomerghem. »

Daaruit blijkt duidelijk dat zij die gifte kreeg van haar natuurlijke broeder de graaf Lodewijk van Crécy, zoon van Lodewijk van Nevers.

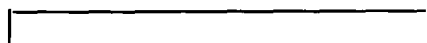
Gilliodts « Coutume du Bourg de Bruges » schrijft dat zij Lembeke kreeg als bruidschat van haar natuurlijke vader Lodewijk van Nevers. Wanneer nochtans haar huwelijk plaats vond op 9 april 1326 zoals hoger aangehaald, dan kan dit niet waar zijn aangezien haar natuurlijke vader reeds overleed in 1322.

Vredius « Genealogie Comitum Flandriae » (1642), to-mus I, tafel 16 :

Robrecht van Bethune, Graaf van Vlaanderen, † 1322

|

Lodewijk, Graaf van Nevers (was geen graaf van Vlaanderen)

Lodewijk van Crécy :
Graaf van Nevers, Rethel,
Vlaanderen, opvolger van
Rob. van Bethune, gesne-
veld Crécy 1346

|

Lodewijk van Male :
Graaf van Vlaanderen.

Bastaard van Lodewijk, Graaf
van Nevers : Isabella (domi-
na de Somerghem, Eeclo, etc.
zij trouwde :

1) Simon de Mirabello, do-
minus de Perwez ;

2) Arnoldus de Huerle, do-
minus de Rumen ;
ex. le :

Simon de Mirabello (junior)
N. de Mirabello x
Iwanus de Vaernewijck.

*

* *

Simon de Mirabello die een aanhanger was van Artevelde, door wie hij als Ruwaard van Vlaanderen werd aangesteld, onderging hetzelfde lot en werd vermoord te Gent op 9 mei 1346.

Als gevolg van zijn politiek optreden tegen de graaf en zijn gruwelijk einde dat daaruit voortvloeide, kreeg zijn weduwe de afrekening. Niet alleen bracht de vereffening der nalatenschap zeer grote moeilijkheden en twist teweeg tussen haar en de erfgenamen, ook de graaf trachtte zich schadeloos te stellen voor de verliezen welke hij geleden had onder het beheer van Artevelde en zijn volgelingen. Hij liet aldus beslag leggen op de inkomsten van de bezittingen van Elisabeth van Vlaanderen, zoals blijkt uit het hogeraangehaald cartularium van Lodewijk van Male. Zo is het ook uit te leggen dat Simon de Mirabello tamelijk ongunstig wordt afgeschilderd door de geschiedschrijvers die in dienst waren van de graaf en men vraagt zich terecht af of hij wel de fouten verdient die hem door de hr. Rijckaert worden toegeschreven in zijn artikel « Zomergem, zijn Heerlijkheden en hun Heren » (Appeltjes 6) gezien in het licht van ons hedendaags standpunt inzake de strijd van Artevelde tegen de graaf van Vlaanderen.

De graaf vergeeft de opstandelingen : t. I, p. 13 (hoger genoemd Cartularium van Lodewijk van Male) :

« Privilegie van verghevenesse omme de Stede van Brugge ende van haer vrijhede te behouden - 18 Dec. 1348 (na de opstand)

Soe was geoctroyeerd en ghegheven den goeden lieden vander stede van Berghem...

Item, die van Eeclo ende dien van Lembeke... »

Nochtans eigent hij zich terug de inkomsten toe van Eeklo, Kaprijke en Lembeke t. I, p. 428 *ibid.*) :

Lettre entre nous (Lod. v. Male) et Madame de Hale 6 mai 1353.

Wij Lysbette vrouwe van Zomerghem ende van Rum-

mene ende Arnoud van Huerle, heer van Rummene, wet-
telic man ende vooght der vrouwen voorseid, doen te
weten...

... dat wij hebben ontfanen de lettren van onsen ge-
dachten heere, minen heere den grave van Vlaendren,
van Nevers en van Rethel (waarvan de inhoud is)

Als wij calaenge ende saisine ghedaen hebben 't goet
van onse gheminde moeye, vrouwe Lysbette, vrouwe van
Somerghem, van Rummene ende heer Arnoud van
Heurle... om ghebrec van rekeninghen van den grooten
goede dat Heer Symon de Hale, eerste man van onse
voorseide Moeyen, hief ende ontfinc als ruwaert van
Vlaendren was, ghelic sleyscat van onse munten ende
vele van onse renten ende exploiten... weten alle lieden
dat wij... syn gheaccordeert ende vernoucht van den ca-
laenge voorseid in dermanieren hiernaer volghende, dats
te weten, dat ons ende onse narcommers bliven zal ende
toebehoren al drechte van onsen voors. moeye hadde an
de woninghen van den Walle te Ghent... ende dat de
voors. Moeye *bliven sal in goedinghe van Zomerghem,
zonder eenigh recht te hebben an Eeklo, Capricke ende
Lembeke ende datter toebehoort in Seignorien of herli-
cheit, bi den wisselinghen die derof ghemaect was in tiden
van Symoen voorseid... »*

Dus de graaf, nadat hij beslag gelegd had op het goed
van Elisabeth van Vlaanderen (wegens schulden) komt
met deze laatste overeen : zij behoudt Zomergem, maar
de graaf neemt Eeklo, Kaprijke en Lembeke terug (in
1353). Uit de laatste zin meen ik te moeten verstaan dat
zij daaraan gekomen was ten tijde van Simon van Hale,
haar eerste man.

Als bewijs dat Lembeke en Eeklo terug aan de graaf
kwamen zijn daar de rekeningen die de baljuw jaarlijks
moest doen ten overstaan van de graaf. Die rekeningen
bestaan van 1367 tot 1615 en bevinden zich in het archief
van de Rekenkamer van de graaf. Het eigenaardige is,
dat, spijt de afstand in 1353 zoals hoger gezien, de reke-

ningen slechts beginnen in 1367, jaar nadat Isabella stierf (27 maart 1365 oude stijl, dat is vóór Pasen, dus 27 maart 1366 - Vredius, Genel. comit. Fland., t. II, p. 265). Bleef zij het vruchtgebruik houden te haren gunste tot aan haar overlijden of... gingen de voorgaande rekeningen verloren ? (2)

Na Elisabeth van Vlaanderen kwam Lembeke dus terug aan de graven van Vlaanderen, t.t.z. achtereenvolgens aan :

Lodewijk van Male † 1384

1384 Filips de Stoute x Margaretha van Male (erfdochter)

1405 Jan zonder Vrees

1419 Filips de Goede

1467 Filips de Stoute

1477 Maria van Bourgondië x Maximiliaan I

1482 Filips de Schone

1506 Karel V

1556 Filips II, koning van Spanje

1598 Filips III, koning van Spanje

1621 Filips IV, koning van Spanje

onder wiens regering de heerlijkheid werd uitgegeven in leenpand of engagère aan Jan Stalins mits 4400 ponden wisselgeld (ten jare 1626).

Het bestaan van de voormelde baljuwsrekeningen laat toe de beweringen van Neelemans (Geschiedenis van

(2) Van 1367 tot 1615 : ononderbroken reeks baljuwrekeningen Eeklo en Lembeke. Inventaire des archives de la Chambre des comptes de Flandre et de Brabant - inventaire des comptes en rouleaux - par Hubert Nelis 1914 (rolrekeningen Algemeen Rijksarchief).

Nrs 1190bis, 1191 tot 1298 rekeningen van 1367 tot 1429.

Nrs 13920 - 13921 : van 1429 tot 1501 (inventaire des archives de la Chambre des Comptes tome II)

	1516	.	1522
	1522	.	1551
Nrs 13922-13924 :	1501	.	1516
	1551	.	1554
	1554	.	1615

Lembeke) te weerleggen, als zou de graaf de heerlijkheid van Lembeke teruggegeven hebben aan de familie van Lembeke om vervolgens, na de dood van de laatste van dit geslacht (Jan van Lembeke - gesneuveld te Nicopolis 1396) aan het geslacht van Cadzandt of de Baenst te komen.

Deze familie was in het bezit van een leen « Lembeke te Monikkerede » onder Oostkerke (Duflou citeert een Jan van Lembeke in 1393 in verband met dit leen in Charters Vrije, nr 3223 blauw).

Nochtans kan aangestipt worden dat de familie de Baenst wel enige lenen bezat gelegen in onze gemeente (3).

-
- (3) Waarschijnlijk is het een van deze goederen (de Broeckmeersch) die in 1493 het eigendom werd van Lodewijk Hauweel, bij gift van ridder Lodewijk de Baenst en zijn echtgenote Margaretha Bouanger, zoals blijkt uit de hiernavolgende charter :

« Wij Zegher vanden Hende, Fs. Jans, Willem Blondeel, Fs. Jans enue mechiel vanden Turre, Schepen binnen der stede ende vrijhede van Eecloo ende binnen der prochie van Lembeke ten tyden als deze dinghen waeren ghedaen, Doen te wetene allen den guonen die oese pnte iren zullen zien of horren lezen dat up den dach van heuent oezer iren voor ons als voor Scepen voorn. Comen enue ghecompareert zyn Mer Lodewijk de baenst, huudere ende me vrouwe zijne ghezelmede. Ende gheaven anne ende wettenycke ghyte meester Lodewijk hauweel is. jans van eener stede metten huusen ende boomen daerup staende groot zijnde zes ende negentich ghemeten landus lichtelyc min of meer, staende ende liggnende binnen der procnie van Lembeke, te Capryckwaert streckende oostwaert an 't goed te Bucstaete, ande zuusijde es naest gheslant Jacob hauweel ende ande noortzijde de zelve ende jan van 'Theymsekin. Ende de voors. Mer Lodewijc ende me vrouwe zijne ghezelmede hebben beloofd over heml. heurl. hoys ende naercommers, de voors. stede metten huusen ende boomen daerup staende groot alst voors. es, 'te wette te garanderene vry ende quyte jeghens elken mensche over huerl. propre vry eyghen goed, met sgraven rente daer uute gaende. Ende ome datalle deze dinghen zijn ghedaen naer Recht Wet Costumen ende Uzaigen vander voors. stede van Eecloo ende dat de voors. huusen ende landt met ons zullen bliven taillable, gheldende cost en de last ; so hebben wij Scepen boven ghenomt deze jeghenwoordeghe Iren ghedaen zeghelen elconzer met zijnen propren zeghele uuthanghende in kennessen der waerheden, den neghenen twintichsten dach in meye int jaer duust vierhondert drientnegentich (op de plooi get. Ketelbautre).

Leenboek van den Burg van Brugge 1435 fol. CCXIX
(Stadsarchief Brugge) :

.....

- Victor de Baenst, priester
- Boudin Lampaert fs. Jans by coope jeghes v. Thanne
fa. Mer Jan de Baenst LXXXVI
houdt een leen... 6 bund. in Lembeke in de cuere van
Eeklo, hoofdende ande straete die loopt te Lembeke
ten Bantstrate waert.
(Burg 2 « Bandstrate » - Burg 5 « Baenstrate »)
- Jan de Baenst fs. Jans
- Boudin Lampaert... als hierboven
10 bunre velt lands ligghende tussen Caprike ende
Lembeke neffens den leene toebehoorende Meester
Victor de Baenst.

Het gaat hier dus om twee doodgewone lenen (geen heerlijkheden) zodat duidelijk blijkt dat de familie de Baenst geen heerlijke rechten kan gehad hebben over Lembeke. Ten andere zoals pas gezegd, er bestaan baljuwsrekeningen in een ononderbroken reeks van 1367 tot 1615. Al die tijd behoorde Lembeke dus tot het domein van de graaf van Vlaanderen.

Met het in leenpand geven van de heerlijkheid Lembeke aan Jan Stalins, breekt een nieuwe periode aan voor onze gemeente, waarover wij beter en zekerder zijn ingelicht (4).

De familie Stalins bleef niet lang de heerlijkheid houden want op 21 mei 1642 reeds werd zij in openbare veiling verkocht te Brussel en toegewezen aan Lodewijk van der Haeghen voor de som van 8.000 ponden wisselgeld, onder beding dat de 4.400 ponden aan de vorige heer Jan Stalins moesten uitgekeerd worden.

(4) Het wapen van de familie Stalins staat afgebeeld in Neelemans, *Geschiedenis van Lembeke* (plaat VI, nr 2) : d'Or à trois pierres de fusils de sable.

Uit de verkoopakte blijkt duidelijk de reden van verkoop :

« ... comme pour fournir aux très grands et excessiefs fraiz et despenz qu'il nous convient inexcusablement supporter au moyen de ceste présente guerre pour nous defendre contre les emprinses et invasions de noz ennemis et rebelles, auxquels on ne pourroit pourcevoir avecq la célérité requise par le moyen de noz aydes, licentes, contributions et aultres revenuz de noz domaines de par deça qui sont affectz au fournissement des grandes charges ordonaires tant au payement des gens de guerre que plusieurs autres nécessitz semblables nous avons trouvé convenable de faire procéder à la vente absolutte des terres, seigneureries et revenuz des nosdis domaines cy-devant engagées pour les mesmes raisons et ce jusques à certaine grosse somme de deniers en capital... »

Deze oorlog moest gevoerd worden tegen Frankrijk en de Noordelijke Nederlanden. De Spaanse landvoogd Infant don Fernando (1633-1641) wist zich, ondanks het verdrag van Richelieu met de Verenigde Provinciën tot onderlinge verdeling onzer gewesten (1635), in Noord en Zuid, te handhaven, maar hij verloor echter in 1637 Breda en in 1640 Atrecht. Zijn opvolgers Mello (1641-1644) en Castel-Rodrigo (1644-1647) moesten aan Frederik-Hendrik Zeeuws-Vlaanderen prijs geven en de Fransen drongen in 1646, na de val van Duinkerken en Grevelingen, door tot Kortrijk. Deze oorlog, op twee fronten, werd gevoerd ten koste van gevoelige aderlatingen van de Spaanse schatkist, die werd aangevuld door de verkoop van vele heerlijkheden in onze streek. Misschien voorzag Spanje dat zij uiteindelijk onze gewesten toch zou moeten prijsgeven aan de Hollanders.

De vrede van Munster (1648) stelde toen een einde aan de vijandelijkheden en legde onze huidige noordergrens vast : Zeeuws-Vlaanderen werd definitief van Vlaanderen gescheiden.

De erfopvolging van de familie van der Haeghen ziet er uit als volgt :

- 1642 *Lodewijk van der Haeghen*, heer van Merkegem en Lembeke, raad van de koning, burgemeester van het Brugse Vrije (1625, 32, 34, 35, 38, 41, 43, 46, 47, 49, 50, 51, 54, 55, en schepen in 1622-24, 26-31, 33-37, 39-40, 42, 44-45, 48, 52-53), door Filips IV, koning van Spanje en der Nederlanden tot ridder verheven bij brieven van 12 juli 1633 ;
gehuwd met : 1) Anna van Peenen ($\pm$ 1626) en
2) in 1633 Isabeau van Steenland ($^{\circ}$ Brugge 1608). Hij overleed in 1658 en werd begraven in de kerk van Lembeke. Zijn begraafplaats is echter verdwenen.
- 1658 *Pieter van der Haeghen* (zoon van Lodewijk en Anna van Peenen) volgde zijn vader op als heer van Merkegem en Lembeke. Ridder geslagen door koning Filips IV, 12 januari 1649, overleden 1688.
- 1688 *Lodewijk van der Haeghen*, zoon van Lodewijk en Isabeau van Steenlant, werd heer van Lembeke na de dood van zijn broeder Pieter. Raad des konings, burgemeester van het Vrije : 1665, 79 en 80, schepen : 1655-64, 66-78, 81-83. Verwierf titel van ridder, schilddragers en een kroon, bij brieven van koning Filips IV, van 15 maart 1658. Hij overleed 1717.

Het wapen der familie Van der Haeghen was : « d'argent à trois hures de sanglier de sable, défendues du premier » (Afbeelding in Neelemans G. v. Lembeke, plaat VI, nr. 1).

Met het overlijden van de laatstgenoemde eindigt de rechtstreekse erfopvolging en ging het bezit van de heerlijkheid over aan zijn erfdochter : *Anna-Louise van der Haeghen*, die in 1714 gehuwd was met *Jonker Joseph-Augustijn Keingiaert*. Zij overleed op 24 januari 1724 en haar man hertrouwde met *Eleonora Triest*. Jonker J.A. Keingiaert was raadsheer van Brugge in 1725 en overleed in 1740 (wapen : « d'azur, au lion d'or, armé et lampassé de gueules », afgebeeld in Neelemans G. v. Lembeke, plaat VI, nr 3). Hij werd als heer van Lembeke opgevolgd door

zijn zoon uit de eerste echt : *Jonker Clemens Keingiaert*, die overleed in 1749.

Zijn zuster, *Jonkvrouw Maria Keingiaert*, begijn in het *Prinselijk Begijnhof* te Brugge, werd vervolgens Vrouwe van Lembeke, en bleef in het bezit van de heerlijkheid tot ze in openbare veiling verkocht werd aan *Lodewijk Mattheus van den Hecke* op 12 augustus 1750, voor 4.211 ponden wisselgeld, 18 schellingen.

Met deze nieuwe heer begint het laatste geslacht dat de leenheerlijke rechten over Lembeke zou bezitten.

Behoudens de genoemde Lodewijk Mattheus van den Hecke, die geboren werd te Gent op 17 augustus 1711, en algemeen ontvanger was van den Oudburg, gehuwd met Francisca-Philippina Le Fevere en in 1751 met Maria Agnes Odemaer, en die overleed in 1772, hebben wij als laatste heer *Lodewijk-Bernard van den Hecke*, geboren uit het eerste huwelijk te Gent, 16 augustus 1747. Hij huwde met Barbara-Joanna Papejans, en alhoewel hij gedurende de Franse bezetting de 14^e Messidor, 3de jaar der Republiek (2^e juli 1795) tot Meier der stad Gent werd uitgeroepen, verloor hij al zijn rechten over de heerlijkheid Lembeke door het afschaffen van het leenheerlijk stelsel en het in voege treden van een algemene wetgeving. Hij overleed te Gent op 7 maart 1811 en werd nevens het stoffelijk overschot van zijn ouders begraven in de familiegrafkelder in de kerk van Lembeke.

Wapen van de familie van den Hecke : Tiercé en fasce, d'azur, à trois grillettes d'or ; ou 2e d'argent ; au 3e d'or, à trois croissants d'azur. L'écu timbré d'un casque d'argent, grillé et liseré d'or, fourré de gueules, accompagné de son bourlet et de ses lambrequins d'argent et d'azur. Cimier : un maure de face, au tortil de plumes d'azur et d'argent, paré de bracelets et de boucles d'oreilles d'argent (plaat VII - Neelemans Gesch. v. Lembeke).

*

* *

Het overlezen van de hierboven aangehaalde ver-

koopakte van 21 mei 1642 doet duidelijk uitschijnen dat de koning van Spanje, als graaf van Vlaanderen, de heerlijkheid in bezit had. Bij deze verkoop werden aan de nieuwe eigenaar de leenheerlijke rechten overgedragen en wel de hoge, middele en lagere rechtsmacht en al wat ermede verband hield.

« ... esté exposé en vente absolutte la terre et seigneurie de lenbeke avecq toute justice haulte, moyenne et basse et ce qu'en dépend, tiltres, prééminences ès églises, création de bailly, eschevins et aultres officiers requis et nécessaires à l'administration de la justice comme aussy des marguilliers et maistres de pauvres avecq l'audition de leurs comptes, droicts de chasse, pescherie, vollerie, de plantiz, afforraiges escavages, ou visitations de chemins, rues et courans d'eau, d'amendes, confiscations, meilleur cathel et sur les serviles personnes, successions de bastars, bien, espaves, estraier ou lagau, ensemble le droit de vent, saut-d'eau et tous aultres droicts dépendans de ladicte haulte justice telz que nous y avons pour en jouyr avecq pareille auctorité que font les aultres haults justiciers dudict pays de Flandres et comme nous en avons jouy on deu jouyr jusques à présent sans rien réserver, excepté les droicts seigneuriaux, et reliefs des fiefz y situetz, ensemble le son de la cloche, aydes, ressort, légitimation, aubains, rémissions de crimes, ou délicts surannez, tous octroyz confiscations eschéans à cause de rébellion, félonie, ou pour tenir partie contraire à nous, aussy pour crimes de lèse-majesté divine et humaine, la chasse au rouge et au noir, touctes mines souteraines, et généralement tous aultres droicts dépendans du droit de régalle et souveraineté que réservons par exprès à nous et noz successeurs »

Daar het leengoed onmiddellijk van de graaf werd gehouden moest het verhef ervan voor de baljuw en de leenmannen van de graaf geschieden voor de Souvereine Wetachtige Kamer te Gent, hetgeen ook blijkt uit de verkoopakte van 21 mei 1642.

Neelemans citeert de formule van die leenverheffing welke gebruikt werd op het einde van de XVIIe eeuw :

« Compareerde inde Souveraine Wettachtighe Camer van Vlaenderen in persoon meester Lambert Defaulx, advocaet vanden Raede in Vlaenderen, machtig bij procuratie over Jo^r Louis vander Haeghen heere van Lembeke, etc. wanof den teneur hiernaer volcht van woorde te woorde. Ick onderschreven jo^r Louis van der Haeghen, Heere van Lembeke ende Oudt Burchmeestre ende Scepenen Slandts vanden Vrijen gheven bij dese procuratie speciale ende irrevocable aen Mr. Lambert Defaulx, advocaet vanden Raede in Vlaenderen, omme vuyt mijnen naeme te compareeren voor mijn Ed^e heeren den Bailliu, President, Raeden ende mannen van Sijne Ma^{ts} Souveraine Wettachtighe Camer, ende aldaer vuytmijnen naeme te verheffen het leen der voornomde heerlichede van Lembeke ende te presteren den eedt van feauteytschap, verclaerende voorts den selven Defaulx te stellen voor bedienelijck man over ende in mijnen naeme alles met belofte, aggregatie ende ratificatie in forma.

Toorconden den neghensten meye 1698, gheteekent, L. vander Haeghen, Lembeke, Welcken comparant over ende inden naeme vanden voornomden Jo^r Louijs van der Haeghen heeft verheven het leen ende heerlichede van Lembeke voornompt midtsgaders ghedaen den eedt feauteytschap, ende ghenomen de possessie als bedienelijck man vanden selven leene. Ghedaen inde voorseyde Souveraine Wettachtighe Camer tot Ghendt, den thienden Meije XVIe acht entneghentich.

get. B. Van Overwaele. »

Uit deze akte blijkt dat noch de graaf, noch de leenman moesten tegenwoordig zijn bij dit verhef en dat de plechtige gebruiken der middeleeuwen reeds vervallen waren tot een eenvoudige formaliteit.

*

* *

Bovenstaande uiteenzetting, en vooral de rechtzetting van Neelemans' romantische opvatting van de heren van Lembeke — die hij naar mijn mening ook niet 100 procent geloofde, zoals hier en daar in zijn werk « De ge-

schiedenis van Lembeke » tussen de regels opvalt — zal misschien een zekere illusie bij mijn medeparochianen hebben verstoord. Het was zo bemoedigend bij verscheidene stoeten en feestgelegenheden de « heren van Lembeke » in volle ornaat te zien paraderen. Onze eigenliefde werd gestreeld door hun klinkende namen. Nochtans moet de geschiedenis naar waarheid worden geschreven. Er kan met zekerheid worden gezegd dat geen enkele der door Neelemans geciteerde heren van Lembeke — behoudens misschien Michiel van Lembeke, en waaromtrent ook nog geen bewijsstukken bestaan — leenheerlijke rechten over onze parochie uitoefenden.

Het is nochtans wel mogelijk dat vóór 1240, leden van de familie van Lembeke de heerlijkheid in bezit hadden. De zekerheid daaromtrent hebben wij tot nu toe niet en tenzij daarvan bewijzen gevonden worden, zouden wij best doen niet te pronken met deze adellijke lieden.

Tot troost kunnen wij nochtans aanstippen dat de familie Hauweel wel in bezit was van de heerlijkheid Aveschoot, die tot onze gemeente behoort, en in rechtstreekse erfopvolging van omstreeks 1300 tot 1712, deze heerlijkheid bestuurde. Een overzicht van die heren, die eveneens de lenen Alsgoed en Bardelare bezaten zal het voorwerp uitmaken van een ander artikel dat in voorbereiding is.

Lembeke, 17 april 1957

O. LIPPENS

P.S. Mijn oprechte dank weze hier uitgedrukt aan de heer A. Verougstraete, die mij voorzag van talrijke aantekeningen en bronnenmateriaal.

BIJLAGE I

Gegevens over de heren van Lembeke, overgenomen uit Neelemans : «Geschiedenis van Lembeke », blz. 80 tot 85.

Michiel van Lembeke : die in het jaar 1202 met Boudewijn van Constantinopel en een groot aantal Vlaamse ridders en edellieden ter kruisvaart trok, is de oudst gekende bezitter dezer heerlijkheid.

In een charter van 1260 ontmoeten wij *Michiel en Eustatius van Lembeke* als scheidsmannen tussen Gravin Margaretha van Constantinopel en de heer Dirk van Beveren tot het vereffenen van een geschil aangaande woestijnen te Kallo, Verrebroek en Kieldrecht gelegen. In 1261 treft men ridder Michiel van Lembeke aan onder de schepenen van Brugge. In hetzelfde jaar verkoopt hij aan de abt van St. Andries bij Brugge, 65 gemeten lands met huizen en bomen er op staande, gelegen te Zuinkerke en St. Pieters op den Dijk (zijn zegel staat afgebeeld in het boek).

Ongetwijfeld was voormelde ridder Eustatius op dat tijdstip heer van Lembeke, dewijl hij als eerste getuige voorkomt in een charter van 1264, waarbij Geeraard van Gent en zijn echtgenote Elisabeth verklaren dat de kerk van O. L. Vrouw te Doornik en de abdijen van St. Pieters nevens Gent en van O. L. Vrouw bij Flines de grote en kleine tienden in de parochiën van Lembeke, Kaprijke, Oosteklo, Bassevelde en Piete, mits 1250 ponden 10 schellingen Vlaams, aangekocht hebben. (Miraeus, Opera Diplomatica, t. III, p. 601.)

In 1269 werden ridders Michiel van Lembeke en Philips Van de Poele, als gevolmachtigden der gravin Margaretha, gelast met de afpaling van het grondgebied en der uitgestrektheid van het schependom Ieper, welke afpaling werd goedgekeurd door Gwijde van Dampierre, zoon dezer gravin, en door Philips IV, koning van Frankrijk, in 1301.

Ten jare 1285 ontslaan Michiel van Lembeke en zijn vrouw Maria van Averdeing, de gravin Beatrix, weduwe van Willem, graaf van Vlaanderen, en vrouwe van Kortrijk, van al de beloften, welke zij hen ter gelegenheid van hun huwelijk gedaan had, mits 100 ponden Vlaams geld, welke som zij erkennen den 18 oktober 1285 van haar ontvangen te hebben (zegel van beiden in het boek).

In 1289 hecht deze Michiel van Lembeke als getuige zijn zegel aan een charter, waarbij hij verklaart dat de verkoop van het kasteel en der heerlijkheid van Meulebeke door Thomas, zoon van de kastelein van Rijsel, aan Thomas van Mortaigne wettig is geschied.

Jan van Lembeke, ridder, was schepen van het Vrije van Brugge in 1266, 90, 91, 92, 96, 99 en 1305 (zegel in boek).

Michiel en Jan van Lembeke, benevens andere Vlaamse ridders vergezelden ten jare 1300 de graaf van Vlaanderen, Gwijde van Dampierre, op zijn reis naar Parijs, derwaarts de ongelukkige graaf zich begaf ten einde de vrede te sluiten met Philips de Schone, koning van Frankrijk. Doch nauwelijks aangekomen, werden de graaf en zijn twee zonen en de Vlaamse edellieden op bevel van de koning trouwloos gevangen genomen. Michiel van Lembeke werd te Loudun en Jan van Lembeke te Monthl ry in de gevangenis opgesloten (Kervijn de Lettenhove, *Histoire de Flandre*, t. II).

In 1295 treffen wij nog een lid dezer familie aan, namelijk *Olivier van Lembeke*, kanunnik van het kapittel van Doornik, die als getuige voorkomt in een oorkonde der schepenen van Kortrijk.

Jacques (Jakemijn) van Lembeke onderscheidde zich in de beruchte slag van Groeninge of der Gulden Sporen, waarbij de Vlaamse gemeenten op de legers van de koning van Frankrijk ten jare 1302, een zo heerlijke zegepraal behaalden (*ibid*, *ibid*).

Aleidis van Lembeke was abdis der Cistercienser van Ter Haeghen te Gent van 1338 tot 1352, jaar van haar overlijden (Sanderus, *Flandra Illustrata*, t. I, p. 324).

In de loop der XIVe eeuw treffen wij meermaals leden dezer familie aan in het stadsbestuur van Gent. Namelijk :

Hugo van Lembeke, de oude, die schepen der Keure was in 1334, 37, 44, 50, 53, en schepen van den Gedele in 1348. (De L'Espinoy : Recherches des Antiquités et Noblesse de Flandres.)

In 1338 maakte Hugo van Lembeke deel van het gezantschap samengesteld uit Jacob van Artevelde, Willem van Vaernewijck, Hendrik Goethals, Jan Breydel, Jacob de Schotelaere en andere burgers door de steden Gent, Brugge en Ieper daartoe aangewezen, ten einde de gemeenten met de graaf van Vlaanderen te verzoenen (Kervijn de Lettenhove, Histoire de Flandre, t. III) (zijn wapen staat afgebeeld in het boek).

Hugo van Lembeke, de jonge, was schepen der Keure in 1352, 57, 64, 67 en burgemeester der stad in 1358 (de L'Espinoy, Recherches des Antiquités et Noblesse de Flandre). Wapen eveneens afgebeeld.

Rogier van Lembeke, ridder, huwde vrouwe Isabella van der Moere, dochter van ridder Johan van die naam. Hij was een voornaam edelman, die de graaf Lodewijk van Male getrouw gebleven, ten jare 1379, bij het beleg van Oudenaarde, veel dapperheid aan de dag legde.

Jan van Lembeke, ridder, was in 1389, 90 en 91 burgemeester en in 1395 schepen van het Vrije van Brugge. Hij nam deel aan het vermaard steekspel, ten jare 1392 de 11 maart, op de grote Markt te Brugge gehouden door de heer Jan van Gistel, die daartoe uitgedaagd was door de heer Jan van den Gruuthuuse, ridder. Dit steekspel geschiedde van honderd ridders, ieder heer, zowel de uitdager als verweerder, een bende van vijftig ridders uitleverende. Deze waren de bloed- en aanverwanten of vrienden der mededingers, en niet derzelve leenheren, zoals het Sanderus bij misslag aanhaalt. (Sanderus, Flandra Illustrata, t. II, p. 251.)

In de Nationale Bibliotheek te Parijs berust er een

kostbaar handschrift, de beschrijving, wetten en toerusting van dit steekspel behelzende. Het is opgeluisterd met prachtige miniaturen, de uitgedoste ridders met hun stamwapens en helmetten ter zijde, op een antiekse wijze getimberd, voorstellende. Onze ridder Jan van Lembeke, komt daarop voor onder nr 6 der kampers van de heer van Gistel (wapenschild afgebeeld in het boek).

Ten jare 1396 vergezelde deze heldhaftige ridder met andere voorname Vlaamse en Franse edellieden, Jan zonder Vrees, die met een talrijk leger de koning van Hongarijë ter hulp trok tegen de inval der Turken. Een vreeselijk gevecht had plaats voor Nicopolis, alwaar de heer van Lembeke en zijn dappere medeburger Roeland Hauweel, heer van Aveschoot, met vele andere edellieden sneuvelden.

Eindelijk *Jan van Lembeke*, zoon van voormelde Rogier en Isabella van der Moere, bekleedde ook de plaats van schepen van de Keure van Gent in 1437. Na het overlijden zijner moeder, erfde Jan van Lembeke, toen nog minderjarig, hare goederen, blijkens de akte verleden voor de schepenen van den Gedele van Gent in 1372, en in het bijzijn zijner naastbestaanden, namelijk Jan en zijn broeder Goswijn Vander Moere.

BIJLAGE II

—

NOTA OVER HET VRIJE

(geput uit Gilliodts - Coutumes du Bourg de Bruges,
T. I, p. 71)

De zes heerlijkheden contribuierend aan het Vrije waren :

1. Kaprijke (waarvan afhingen Aveschoot - Bardelare (vroeger Alsoet ?) (5)
2. Eeklo
3. Lembeke
4. Male
5. Proostschap - proost van St. Donaas van Brugge
6. het Domheerschap bij het kapittel van deze kerk

waarbij vroeger (vóór concordaat 16 oktober 1702) nog waren Guisen, Rooden, Tillegghem en Vijve, die na het concordaat appendante heerlijkheden werden.

Het Vrije was uit feodaal hiërarchisch standpunt een burggraafschap in zekere akten geheten :

« libre échevinage, scabinagum liberum officii, virscarnia Franca, franc métier - liberum officium, terra Franca ou Quartier de Bruges, officium Brugense - brugger ou Bruxambacht (ibid. p. 69).

(5) Dixit Gilliodts ! Dit is echter foutief : beide lenen hingen niet af van Kaprijke, maar wel rechtstreeks van de Burg van Brugge. Aveschoot was een heerlijkheid, Bardelare was slechts een gewoon leen (zie de uittreksels uit de leenboeken van de Burg onder de rubriek over de heren van Aveschoot). Dit is een van de vergissingen gelijk Gilliodts er veel begaan heeft in zijn lijst van heerlijkheden in Cout. du Bourg.

Vanden Bussche : Inventaire des Archives du Franc de Bruges, t. II, vermeldt Aveschoot onder de contribuanten heerlijkheden, doch met deze nota : « Au point de vue des impôts répartis par l'Administration du Franc, Aveschoot contribuait avec Lembeke. » Anders gezegd, Aveschoot « contribueerde » samen met Lembeke met het Vrije.

Het was dus geen rechtstreekse contribuanten heerlijkheid, maar wel een onrechtstreekse. Trouwens V. d. Bussche (op. cit. t. I, voorwoord) vermeldt Aveschoot niet bij de contribuanten.

De administratieve zetel of vierschaar was gevestigd te Brugge en verdeeld in 3 delen :

het Platte - land van de keure (verdeling Cout. Du Franc, t. II, p. 680) ;

de afhangende heerlijkheden (seigneureries appendantes) ;

de contribuerende heerlijkheden (seigneureries contribuanten).

De afhangende heerlijkheden (appendantes) :

12 heerlijkheden in de XIIe eeuw ;

24 in 1558 ;

28 in concordaat 16 oktober 1702.

Zij waren uitgesloten van het gemeen recht en bleven onderworpen aan de jurisdictie van hun eigen heren, maar hingen af van de schepenbank van het Vrije, wat betreft de hogere rechtsmacht en het beroep bij twijfelachtige gevallen.

De hoge justicie, met haar hoge kosten werd te zwaar voor de ingezetenen en de heren ontdeden zich er van op voorwaarde dat de belastbare gronden van hun gebied de taxe van de gronden van het Platte betaalden, die i schelling per gemet bedroegen.

De contribuerende heerlijkheden :

Hun betrekkingen tot het Vrije bepaalden zich tot hun gedeeltelijke tussenkomst, naargelang van de grootte van het transport in de hulp en subsidies (ibid. p. 68-70).

UIT HET VROEGERE VOLKSLEVEN

BELEMMERING VAN LOKALE SCHEEPVAART

Pieter Taets moest zich op 3 februari 1751 voor de vierschaar ten schepenhuize van Evergem verantwoorden, omdat hij het aangedurfd had voor zijn hofstede, de draaiboom of brugstok over de waterloop, te vervangen door een stenen brug en er aldus alle scheepvaart onmogelijk te maken.

Om dit vergrijp te onderzoeken, werden verschillende getuigen gedagvaard en verhoord.

« Guillaume Boeys fs Cornelis audt ontrent de seventigh jaeren woonende binnen de prochie van Sleydinge Ste Baefs wijck van hoyweghe, strootdecker van Stile,... seght tuycht ende verclaert... dat hij wel weet ende geïnformeert is van de gelegentheyt van Seker vaerdeken gelegen binnen de prochie van Sleydinghe Ste Baefs wijck van volpensweghe loopende ende streckende van volpensweghe Brugge noortwaert lanckhenen de straete naer het armeyndeken, ende van daer voorts naer het gescheet van de prochie van oostecloo... dat het voorseyde vaerdeken loopt ende sigh vermaeckt in den burghgravenstroom, ende dat den selven burghgraeven Stroom loopt ende sigh vermaeckt in de Sassche vaert. »

Verder verklaart getuige voor de hofstede van Pieter Taets « gesien en bevonden thebben, datter van over der tigh, veertigh ende meer jaeren, emmers van al sijn gedennen langs het voornoemde vaerdeken ter plaetse alwaar den verweider over achthien a twintigh Jaeren heeft bestaen te maecken eene steene brugghe, hebben gevaeren ende gepassert differente schepen genaemt bau-luycken ofte platte Schepen gelaeden met mes, haut,

Steenen materiaelen ende andersints ». Sinds 18 à 20 jaar was de « haute plancke met eene leene soodanigh verheven dat de voors. schepen met haut ende mes gelaeden daer onder deur conden vaeren » vervangen door de bedoelde stenen brug. Hierdoor « is beleth geworden de vaert passagie ende repassagie van de gemelde bauluycken ofte platte schepen tot groote schaede soo van de schippers aangelande als andere personen. »

Pieter Doré's Lucas, oud 67 jaar, meester-kleermaker verklaart dat hij vroeger langs bovengemelde waterloop zijn provisie hout ontvangen heeft tot bij zijn woonplaats in Gent.

Pieter de Wilde, oud 71 jaar, schipper, wonende te Kerkbrugge verklaart dat hij vóór minstens 50 jaar, langs bedoelde waterloop heeft gevaren en er het hout der aangelande bossen naar Gent bracht.

Andries Monnaerts fs. Gabriel, oud 84 jaar, « gebortigh van Sleydinghe ende woonende binnen de selve prochie op den wijk het Swaentien, hem alsnu geneiren de sonder eenige fonctie », bevestigt slechts de voorgaande getuigenissen.

Pieter Ysebaert fs. Gillis, oud 69 jaar, wonende te Ertvelde, Jan Fredrick fs. Jan, oud 76 jaar, baas-kuiper, wonende te Sleidinge en Jakobus de Pré fs. Jan, oud 74 jaar, wonende te Kluizen, spreken in dezelfde bewoordingen over de hoger aangehaalde feiten.

Uit dit voorvalletje blijkt eens te meer hoe belangrijk de waterlopen als verkeersmiddel nog waren tot in de XVIIIe eeuw toe.

Rijksarchief Gent, fonds Evergem, nr 652.

RUZIE ONDER ERFGENAMEN

Na het overlijden van Janneken Velleman en van haar echtgenoot Jan Gargan, die beiden kinderloos stier-

ven, ontstond er een betwisting tussen de respectieve erfgenamen. De familie van Janneken Velleman beweerde namelijk dat er bij de veiling, gehouden na haar overlijden, verscheidene bezittingen verdonkerd waren, waarop zij thans aanspraak wensten te maken.

Hierover werden twee getuigen gehoord, beiden vrouwen, die in een bijgebouwtje van Jan Gargan's huis woonden.

De eerste Jozijntje Dobbelaere fa Joos, We van Jan de Wilde, oud 60 jaar, « woonende binnen de prochie van Everghem, Spinnersse ende warsschesse van Stijle... Seght tuyght ende verclaert... dat sij wel weet dat ten daeghe van de venditie den twintighsten July seventhien hondert twee envijftigh, ten sterfhuyse van het voor-noemde Janneken Velleman gewesene huysvrauwe van Jan Gargan, den voorseyden Gargan aen haer deposante ten dien tijd gewoont hebbende in het achterhuys ofte backerije van den geseiden gargan, geseyt heeft Steeckt dat weg op uwen solder te weten hemden, Slaeplaeckens, Serveeten, fluwijnen, halsdoecken, vier dagpacken geswyngelt vlas, een pack gaeren, t'gonne de deposante op de orders van den geseiden Gargan verclaert gedaen te hebben ».

Toen een der vrienden van Janneken Velleman haar naar het gezwingeld vlas gevraagd had, had zij verklaard het niet te weten. Jan Gargan beweerde dat hij het vlas verkocht had om er zijn schulden mee te betalen.

Joanna Criel fa Frans, oud 30 jaar, bevestigt voorgaande getuigenis, maar voegt er aan toe dat zij hierbij nog op Jan Gargan's zolder gedragen heeft : « een packxken gheeckelt vlas, een packxken weirck, eenen neusdoeck ende een mandeken met eenighe lappen ».

Het onderzoek leert ons niet of de verdwenen bezittingen teruggevonden werden.

EIGENAARS, HOUDT UW HONDEN THUIS !

Lieven Verdegem uit Sleidinge, wijk Volpenswege, werd door de baljuw van het Graafschap Evergem, Meester Guillielmus Joannes Hamelinck van ambtswege vervolgd, nadat hij door de officier (= veldwachter) was « gecallengeert » (= in overtreding genomen) omdat hij zijn hond vrij en los in het veld laten lopen had.

Hierover ondervraagd verklaart de veldwachter Jan Strijdt fs Jan, oud 59 jaar, hoe hij op 26 juli 1758 « binnen de prochie van Sleydinghe Sinte baefs, wijk van volpenswege... aldaer in het velt heeft bevonden den hondt van lieven verdegem... dat denselven hondt geenens block nocte Stock aenden hals hebbende, den deposant heeft gesien dat hij een jonck haes hadde gevanghen en tselve was opetende ».

Nadat hij het beest verjaagd had, werd de eigenaar ervan door onze ijverige veldwachter van « sheerenweghe gecallengieert ».

Rijksarchief Gent, fonds Evergem, nr 652.

VAN SIMPELE LUIDEN

Daar het gebleken was dat de eigendom van Lievijne Goethals en haar overleden moeder, gelegen op de Kerkakker te Evergem, beneden de waarde van de hand gedaan was, volgde hierop een onderzoek naar de geldigheid van bedoelde verkoop.

Jan Rubbens fs Jan, oud 55 jaar, koopman, winkelier en bakker op het Dorp te Evergem, die beide vrouwen goed gekend had, getuigt dat Lievijne Goethals « seer simpel ende Eenvoudigh is, jae van soo cleyn verstant dat sij van de simpelste soorte is die men vint, niet absolut sot ofte imbeciel wesende ». Getuige verklaart verder dat hij « bij Experientie heeft ondervonden dat dheesscherigge niet rekenen en can eenige somme van penningen, door haere groote eenvoudigheijt, jae niet en kendt de

Coursable (gangbare) Gheldtspecien tensij als oortjens, Stucken van vijf groote, placquetten ende Schellinghen ».

Zij weet niet « hoe veel ponden grooten dat uitmaecken hondert guldens, ende oock... dat sy geene de minste Kennisse en is hebbende van huysen Catheylen ende gronden van erfven, ende daer aen, oock geen prijs en saude connen toeschrijven op haer eygen ».

Van haar moeder zegt hij dat zij « oock van de Eenvaudighste vrouwen van deze prochie is gheweest ende dat sij ter oorsaecke van dien haer gheheel facielijk liet persuaderen iets wijs maecken ofte leeden door de gunne waerinne sij maer de minste confiantie en hadde ofte haer inbeelde dat het haere vrienden waeren ».

Rijksarchief Gent, fonds Evergem, nr 653.

EEN BEDRIEGLIJK KOPPEL

Passchier de Somviele en zijn huisvrouw Joanne Remery waren een tijdlang in dienst geweest bij Pauwel Meirman, wonende te Sleidinge, wijk Volpenswege, dit tot bij het overlijden van laatstgenoemde.

Daar zijn erfgenamen het achterstallig salaris van het dienstpaar weigerden te voldoen, volgde hierop een onderzoek naar de gedragingen van bedoeld echtpaar. Hieruit blijkt dat Passchier de Somviele en zijn echtgenote alles behalve goed aangeschreven stonden. Verschillende getuigen verklaarden dat bedoelde echtelingen « deurgaens bekend zijn van alle hunne gedencken voor personen daer geen recouvre op en is, quaede ende slechte betaelders soo van huyspachten, coop van groen vlas te velde ende diergelijcx ».

Dit was nog niet alles. Ten huize van Pauwel Meirman hadden zij « maer weijnigen dienst aldaer toegebracht, selfs hunnen cost niet en verdienden gelijk sij oock van den voornoemden Meirman differentemael hebben hooren seggen ende daervan claegen tot soo verre dat hij wenste dat den selven de Somviele ende sijne

huysvrauwe daernoyt geweest en hadden, ende dat sij meer hadden mede ghenomen als sij verdient hadden ende selfs noch eenen halven souverain uyt de kasse gelanght die hij niet weder gegeven heeft ».

Eens had de overledene zelfs verklaard « dat sij hem sulcken intrest ghedaen hadden, dat hij wel wenste, dat sij noyt over sijn sulle ghecommen hadden, hadde het moeten blijven dueren, dat sij hem Meirsman souden gheruineert hebben segghende ick hebbe hun meer als dobbel betaelt ende sij hebben hunnen cost niet verdient ende hadde ick in het leste de sleutels vande kasse niet wegh ghenomen ick hadde noch meer quyt gerocht ».

Bovendien was het echtpaar er gekomen « sonder weynigh anders te doen als eten ende drincken ». De vrouw had er zelfs nog « voor haer eygen proffijt ghevrocht naementlijck met het snijden van hemden, naeijen ende maecken van diere ende diergelijckx voor andere persoonen t'gelt gheproffitteert heeft gheduerende sij aldaer inden aet ende dranck was ».

Rijksarchief Gent, fonds Evergem nr 653.

EEN KLOPPEND ALIBI ?

Voor een ons onbekende reden werd nauwkeurig navraag gedaan naar de gedragingen van Geert Vastershaege, herbergier in de « Traweele » op de heerlijkheid Baarlevelde te Drongen, dit vanwege de schout van Drongen aan de schepenen van Evergem. Bedoelde Geert was namelijk op 19 oktober 1780 vertrokken naar Evergem om er medecijnen te halen voor zijn bedlegerig kind. 's Morgens tussen 7 en 8 uur was hij binnen geweest in de herberg van Pieter de Manghelaere op de Vierweegse te Wondelgem, waar hij een « pinte bruyen bier... heeft uytghedroncken ».

Hij was « geleeedt met eene Lijne Kasacke, roode veste ende Broeck, slapkausens aen de Beenen, op sijn hooft hebbende eenen swarten hoedt, ende met eenen stock in de handt ».

Daarna vroeg hij de weg naar Evergem, waar hij tussen 8 en 9 uur in de morgen gezien was aan het huis van chirurgijn Major.

Slechts 's avonds rond 7 uur was hij terug te Wondelgem. Waar had de brave man zolang rondgehangen ? Bij zijn terugkeer wist hij alleen te verklaren « dat hij soo lange hadde moeten wachten naer den voorseyden chirurgien major, die uyt was aleer hij medicijnen conde becomen ».

Te Wondelgem wachtte hij tot rond 9 u. « naer het maenschijn » om naar Drongen op te stappen.

Rijksarchief Gent, fonds Evergem nr 653.

EXPERTISE VAN HET GOED « DEN BOSCH » TE EVERGEM

Op verzoek van de huurder Jozef Frans Loncke werd een onderzoek ingesteld naar de staat van bewoonbaarheid van « Den Bosch ».

Verschillende experts, metselaars, timmerlui en schaliedekkers, legden hun bevindingen als volgt neer : op 25 september 1780 werd het pan- en ticheldak van het kasteel onderzocht en men stelde vast « het dack van het-selve Speelhoveken was... ten noorden met een groot gat ende bijnaer de tichelen van het noorderdeel teenemael afgevlogen ende de andere deelen van het dack soodanigh vervallen dat den Regen daer doorloopt tot op de solders ende dat hij gezien heeft dat de selve solders daerdoor alreede ten grooten deele gerot zijn ende welcken regen van de selve solders loopt tot in de benedenplaetse ende ten Gootgaten uytstroomt ». Aldus was « hetselve goetjen niet bewoonbaer... van eenige heerelijske menschen ».

Bij een volgend onderzoek enkele maanden later werd vastgesteld dat « het voorseyde opengevlogen gat ten deele was gestopt met seven roten pannen langs doore, ende dat er alnoch was tusschen het ticheldack ende de

selve nieuwe geleyde pannen een groot gat ende openinge bijnaer van het een Eynde tot het ander, daer door ten differente plaetsen gemackelijck eenen man can Cruypen, ende dat het ticheldack boven den Trap teenemael noch is openliggende ter reserve dat daer op geleyt is eenige Bonningen Stroot seer dunne, die den regen geensints en can beletten van door te loopen ». Een gedeeltelijke herstelling van het dak had weinig baat gebracht, daar de pannen niet « gevorst en gesloten sijn ».

Daarenboven had Pieter Helskens fs Hieronimus, oud 40 jaar, timmermansbaas te Oostakker, op 21 november 1780 vastgesteld « dat de cappe van hetselve speelgoetjen sijn bevint in seer sleghten staet, de ticheldacken met differente groote gaeten besonderlijck den nortcant waerdoor den regen is doordringende door welcke de solders op differente plaetsen gerot ende bedorven sijn, soodaenig dat denselven regen is vallende tot beneden de onderstacie ende gootgaeten uytstroomt dat de cassijnen van het selve goet ten meerderen deele in seer sleghten staet sijn ». Nog werd vastgesteld dat « de brugge liggende over den wal, de pilotten verrot sijnde, alsoock de lenen ende het hecken bij dien perijkeloos om daer over te nemen de passagie ende repassagie ». Op de kamer van de tweede verdieping naast de dreef lag « een hoop tichelen an Calck die moeten worden geweirt... dat den Bogen boven de Deure vande selve Kaemer soodaenigh is gescheurdt dat een stuck van diere is uythangende, ende den selven Bogen menaceert in te vallen ». In de kamer daarnaast waren « differente gaeten inden vloer ofte planché gerot sijnde door het water hetwelke vanden Reghen door het Dack is loopende soodanig dat de gonne daer over passerende in Perijckel sijn door den selven vloer te vallen ».

Ook de boog boven de ingang van de trapzaal dreigde neer te storten, de regenput lag open en de pomp was onbruikbaar. Het hek kon onmogelijk hersteld worden en het ingangspoortje was eenvoudigweg verdwenen.

Wij geloven heel goed dat de onderzoekers met gerust gemoed konden verklaren « dat alle de voorseyde

ghebreken sonder delay moeten erstelt worden, om het voorseyde goetjen gebruyckbaer te syn en dat den bewoonder van diere, door de onverdraegelijke negligentie der Proprietarissen van gemelde reparatien te doen, considerabele Schaede ende Intrest leydt ».

Rijksarchief Gent, fonds Evergem, nr 653.

EEN AANRANDING TE WAARSCHOOT

Op vrijdag 1 mei 1789 werd Bernardina van Vooren fa Jacques, oud 19 jaar, wonende « met haere anders in dherberghe het cruysken binnen het ambacht van waerschoot op den wijk genaemt het Beertjen » lastig gevallen door Pieter de Vos, wonende te Sleidinge-St. Baafs op de wijk Hooiwege.

Hierover ondervraagd verklaart het slachtoffer dat Pieter de Vos in haar ouderlijk huis is binnengekomen « den welcken heeft gecommandeert een maetjen genever ».

Het was toen tussen 7 en 8 uur in de morgen. Hij is daar « heel lanck blijven sitten Klappen en discoureren tot soo verre dat s'attestantens vaeder ende moeder hem differentemael hebben aengeseyt dat het tijdt was om naer huys te gaen ofte zijnen weg te vervoorderen ». Ten langen leste is hij toch vertrokken, niet zonder er nog verschillende malen te zijn teruggekeerd tijdens de bedoelde voormiddag. Toen Bernardina van Vooren rond half-twaalf door haar moeder om een brood gestuurd werd naar de bakkerij van Frans de Casserie op de Leest, « ende met hetselve brood wedergekeert zijnde tot aen het gastel, wegh alwaer sij moeste passeren om naer haer anders huys weder te keeren, aldaer heeft vinden staen ofte uyt den helscant Komende, den meergheseyden Pieter de Vos, die aen haer attestante zeyde, *allons gij moet er nu aengelooven, gij moet er aen ; gij en sult hier uyt mijn handen niet gaen*, haer ten dien eynde was nemende, waer jegens de attestante haer met alle force heeft verdedight tot soo verre dat sy den selven Pieter de Vos

heeft om verre geslaeghen ende getragt heeft uyt zijne handen te geraeken... dat sij alsoo meynende uyt sijne handen te geraeken eenen stap of twee voorts loopende en haer brood opnemende den selven Pieter de Vos haer wederom heeft geaggressert... haer met alle geweld heeft om verre geslaeghen willende haer attestante met alle geweld vercrachten bij middel van haer attestante oneere-lijk te willen voelen ende alreeds op haer liggende om tot zijn vermeten oogwit te geraeken ».

Hierop heeft het meisje « inde uytterste halteratie zijnde, haer defendeert met beede haere handen onder een grauwelijck geschreeuw ende getier roepende continuelijck *ah vaeder ; ah vaeder*, tot soo verre dat haeren vaeder op het groot geschreeuw is komen zien ».

Ondertussen waren daar ook bijgekomen, drie personen die van Gent kwamen nl. Jan de Craene en Jan Baptist van Bouchaute met zijn dochter. Toen zij tot deze personen om hulp geroepen had, had Pieter de Vos in « groote violentie » tegen hen gedreigd « *soo gauw als gijlieden te bij komt, ik zal ulieden doodsteken, of om-verre schieten* ».

Wanneer echter de vader van het meisje ten tonele verschijnt, vlucht haar aanvaller, maar toch wordt hij door de woedende man afgeranseld, « bij middel van aen hem de vos, toe te bringhen menigvuldighe schuppen ende stampen, mitsgaeders dat eenighe voordere omstaenders vande gonne die van gendt quaemen als voorseyt, riepen *Slaet hem dood, slaet hem dood, en laet hem niet loopen* ».

Toen de aanrander zich kon losmaken, verdween hij langs de akker in de richting van Arisdonk.

Wanneer men het meisje ondervroeg « of sij somtijds van te vooren met hem eenighe particuliere kennisse hadde gehad, mitsgaeders of hij haer nog niet en hadde gefrequenteert bij middel van vrijagie ofte andersints » antwoordde zij hierop bedoelde persoon wel te kennen, maar er nooit enig uitstaans mede gehad te heb-

ben. Haar vader Jacobus van Vooren, fs Matthys, oud 50 jaar, verhaalt de feiten op dezelfde manier. Toen hij werkzaam was nabij de Lieve-tragel, werd hij plots door een angstig geschreeuw opgeschrikt. Hij snelde naar de plaats vanwaar hij het geroep meende te horen en vond er zijn dochterke, die op zijn vraag « *hewel, wat is dat hier Bernardine* », antwoordde « *vaeder, Pier de Vos, die mij daer also heeft aengepakt* ».

Hierop is de verontwaardigde vader de aanvaller te lijf gegaan, roepende « *Kom aen gij sakerschen baeneligger* ».

Een volgende getuige was Jan de Craene fs Jan, 55 jaar, wever, wonende te Waarschoot in de Kerkstraat. Toen hij op de bewuste dag van Gent kwam, hoorde hij een hem onbekende vrouw « bitterlijk lamenterende ». Jan had hierop gezegd « *dat gaet hier noch al !* ». Maar de manspersoon was met de hand in de zak gegaan en had gezegd « *Sacre... en naerdert u niet, of ick doorschiete u* ». Door deze dreigingen afgeschrikt was de weinig moedige man er maar liever niet tussengekomen.

Joanna Livina van de Voorde fa Benedictus, oud 21 jaar, wonende op de Keer, die haar blinde schoonvader Jan Baptist van Bouchaute naar Gent vergezeld had, geeft eveneens hetzelfde relaas van de feiten.

Uit een aanvullend onderzoek bleek evenwel dat bedoelde Pieter de Vos aan zwakzinnigheid onderhevig was.

Rijksarchief Gent, fonds Evergem, nr 654.

EEN ROOFOVERVAL TE KERKBRUGGE

In de nacht van zondag 17 op maandag 18 december 1780 was Pieter de Paepe fs Lieven, garenkoopman, 40 jaar oud, op een verraderlijke manier aangevallen en voor een goed deel van zijn geld beroofd door Jan en Pieter van Renterghem.

Hijzelf vertelt de toedracht van de zaak als volgt :

op 17 december 1780 had hij rond 4 u. in de namiddag de herberg « de Swaene », bewoond door Jacobus Steyaert op het Eindeken, verlaten. Zijn medegezel Jacobus van Risseghem, evenals hij uit St. Kruis-Winkel, zou hem huiswaarts begeleiden. Gekomen aan de pastorijs van Evergem kregen zij het gezelschap van Jan van Renterghem, met wie zij mee opstapten tot aan de herberg bewoond door Angelus de Cooman te Kerkbrugge.

Daar vroeg Pieter de Paepe zijn beide medegezellen binnen. Na het drinken van een drietal potten bier, vroeg onze garenkoopman aan de waard als hij daar een avondmaal gebruiken kon. Hierop zegde Jan van Renterghem : « gij en moet hier geen eten vraegen, gaet met mij mede, ick sal ul. teten ende te drincken geven ».

Daar dichtbij immers waren de van Renterghems hovenier op het kasteel van M. Borluut, heer van Noortdonck (kasteel Heylweghen).

Toen de garenkoopman en zijn gezelschap het hoveniershuis binnentraden werden zij bij het zien van Jakobus van Renterghem, onaangenaam getroffen. Pieter de Paepe immers herkende in bedoelde persoon, de man die hem 3 à 4 maand tevoor, onder de valse naam van Jan Baptist Geus uit Waarschoot, 31 pond garen had afgekocht en het nog steeds niet betaald had. Naast de vader Jan van Renterghem, die met hen vanuit Evergem mee opgestapt was, waren in het huis aanwezig zijn beide zonen Pieter en Jakobus, benevens Macharius Coene, Jan van Hecke, Ignatius Claeys, de huisvrouw van Macharius Coene en Pieter de Clercq.

Terwijl de garenkoopman en zijn gezelschap op bier onthaald werden, zagen zij dat de rest van het gezelschap « thooft tsaemen waeren stekende ende waerop hij deposant quaet vermoeden krijsende benevens sijnen compagnon van Risseghem hebben getracht uyt den huyse te geraecken vreesende van geattaqueert te worden mitsgaeders dat... joannes van rentergem om den deposant... t'engagaeren om aldaer langer ofte laeter in den avont

te verblijven, Seggende *gij en moet soo haestigh niet sijn, gij syt getweeen »*.

Hierop replikeerde Pieter de Paepe door te verklaren « dat hij niet benauwt en was seggende ick hebbe noch iet in mijnen sack toonende eene sijne sack pistolle, inde meyninghe dat denselven Jan van Rentergem ende voordere in het huys synde personen hem benevens synen Compagnon daer mede gerustelijck soudén hebben laeten vertrecken ».

Hierop vroeg van Renterghem hem bedoeld zakpistool te willen overhandigen, met belofte het hem naderhand terug te geven. Waarschijnlijk uit schrik gaf Pieter de Paepe het wapen af. Men perste hem eveneens negen flessen wijn af, die door het aanwezige gezelschap werden opgedronken. Beide mannen kregen er nu volop lucht van dat het zaakje niet te vertrouwen was. Hun enige bekommernis bestond er in op de minst opvallende manier het huis zo snel mogelijk te verlaten. Toen de garenkoopman naar zijn zakpistool vroeg, stelde Pieter van Renterghem voor, beide reizigers naar huis te begeleiden. Hij nam zijn tweeloop mede, na in de beide pannen poeder gegoten te hebben. Hierop vertrokken zij, onmiddellijk gevolgd door het ganse gezelschap. Jakobus van Risseghem speelde het nog klaar om in de gauwte zijn medegezel in het oor te fluisteren : *« wij moeten loopen of wij sullen slaegen krijgen »*. Hierop zetten beiden het op een lopen tot op de grote steenweg van Langerbrugge naar Kerkbrugge.

Jakobus van Risseghem kon aan zijn vervolgers ontsnappen. Pieter de Paepe integendeel viel in hun handen. Zij zouden hem van kant maken. Pieter van Renterghem stampte « op alle sijne deelen des lichaams met groot geweld... met de hiele van sijne fusicque ».

Pieter de Clercq, die in de vooravond ook bij dat berucht gezelschap vertoefd had, maar naderhand naar huis vertrok, vertelt hoe hij, toen hij midden in de nacht had moeten opstaan om woelige paarden te binden, « heeft gehoord een groot geruchte op den calsijsen wegh

ontrent het speelgoed vanden heer van noortdonck alsmede aldaer heeft hooren vloecken ende sweiren, ende datter tusschen personen die hij ter causen van den donckeren nacht niet en conde sien, groote ruse ende geschil was mitsgaeders dat hij deposant dochte gehoord te hebben de taele van pieter van rentergem fs jan, die seyde, *Sacre Dieu, ick sal u leeren pistollen draegen en leeren schieten*, wanneer den deposant sijne deure heeft toegedaan ende is gaen slaepen ».

De neergeslagen de Paepe werd dan beroofd van zijn geldbeurs, waaruit zij enkele kroonstukken namen. De booswichten smeten hem vervolgens in de wal, maar « door het geweld met het welcke hij daer in gesmeten wiert geavanceert sijnde tot dicht aen den anderen cant vanden selven wal, hij deposant hem stillekens heeft vast gehauden aenden anderen cant vanden gemelden wal, syn hooft haudende boven het waeter om niet te versmoooren. Een kwartier later is hij dan uit het water gecropen en heeft zich gans bebloed en besmeurd naar « de Engel » gesleept, waar hij door een medelijdende ziel binnengelaten werd.

Jan Vereecke fs Pieter, oud 57 jaar, wever en arbeider te Kerkbrugge, verklaart dat hij op 18 december 1780 ('s anderendaags) in de herberg « de Engel » binnenkwam en « aldaer heeft gevonden den voorseyden Pieter de Paepe, woonende tot winckele, den welcken hadde become differente contusien in syn hooft ende aengesicht, sijne oogen swart ende Blauw alsmede geheel dick gheswollen ». Verder had de Paepe hem verklaard « dat hij ten tijdde hij deselve slaegen hadde gecregen, hij quyt geworden was sijne capotte,ijnen hoedt,ijnen stock ende sijne Borse met geldt alswanneer hij de paepe aen den Deposant heeft gevraegt om deselve te gaen soecken op den Calseyewegh voor het goet van Mijlheer Noortdonck leedende naer langerbrugge ».

In de morgen van 18 december 1780 is getuige dan naar de verdwenen beurs gaan zoeken, die hij natuurlijk niet vond, want zegt hij « op den selven calsijewegh is eene groote Passagie van menschen ende bijnaer onmo-

gelijk dat aldaer eene Borse met geldt saude blijven liggen van den nacht tot naer den middagh ».

Een volgende getuige is *Pieter van de Castele* fs Frans, knecht ten huize van Pieter de Wever te Kerkbrugge, die deze (half geledigde) geldbeurs gevonden heeft. De eerlijke dienstknecht overhandigde het geld aan zijn meester, die het Pieter de Paepe ter hand stelde. Dezelfde avond begeleidde hij de berooide koopman tot aan de brug van Terdonk, vanwaar hij door de « militaire post » tot aan zijn huis begeleid werd.

Onze garenkoopman mocht van geluk spreken het er levend van afgebracht te hebben.

Rijksarchief Gent, fonds Evergem, nr 654.

RUZIE TUSSEN BUREN

Op 1 augustus 1782 waren er hoge woorden gevallen tussen Joris Lippens en Martinus Normandy, beiden wonende te Sleidinge, dit naar aanleiding van het doodschietsen van de haan en de hennen van Joris Lippens door zijn gebuur.

Hierop was Martinus Normandy in woede ontstoken. Geburen verhaalden dat zij hem hoorden « met luyder stemme naerseppen ende verwijten in eene violente Colaire, dat sverweerdens (Joris Lippens) dochters waeren hoeren dat hij was eenen dief, eenen Casacken Dief, dobbelen dief met meer andere saemkrinkende verwijtsels tselve continuelijk erhaelende ende soodanig tierende, vloekende ende tempeestende dat men met een quartier uren verre soude hebben connen hooren ».

Joris Lippens, die in zijn kerselaar stond, kwam op deze verwijtingen en scheldwoorden naar beneden en schold nu op zijn beurt zijn gebuur de huid vol zeggende « dat hij eenen Bastaert hadde gehad, eenen hoere Jaeger was oft iets diergelijkx ».

Rijksarchief Gent, fonds Evergem, nr 654.

DE MENINGEN WAREN VERDEELD

Na het afsterven van Joris Goethals, een doofstomme imbeciel, ontstond er tussen zijn zuster Lievijne Goethals, bij wie hij inwoonde en tussen andere familieleden, een betwisting of bovengenoemde Joris Goethals haar tot last of tot voordeel gestrekt had.

Een eerste reeks getuigen zijn positief in hun verklaringen.

Zo *Zeger van Acker* fs Cornelis, schepen van het Graafschap Evergem, oud 72 jaar, geboor van Lievijne Goethals, die verklaart dat hij sinds 1742 woont te Evergem op het Hulleken en dat hij van toen af bedoelde Joris Goethals heeft gekend, « dat hij bij sijne suster livine goethals heeft gewoont, voor haer heeft gedaen alderhande soorten van wercken als spoelen, weven bobijnen ende voordere relatief tot den landsbouw ende boere neeringe dit soo voor den jaere 1782, als in den beginne van den jaere 1781 met een woord tot ende met korten tijd voor syn overlijden ». Aldus « heeft hij altijt veel meer gewonnen ende verdient als hij noodig hadde tot sijn onderhaud soo van aete en dranck als Kleederen ende Lijnwaet ende bijdien dat indien sij hem daer over hadde betaelt, hij rijckelijck tot alles saude toegekomen hebben ».

Schepen van Acker gaat zelfs zo ver te verklaren « dat livine goethals suster van den stommen jooris goethals merckelijck in haere fortune verbeterd is door het werck van den gemelden haeren stommen broeder ». Persoonlijk zou hij voor het werk van Joris goethals, indien hij voor hem zou gewerkt hebben, « geirne jaerlijckx gegeven hebben eene belooninge ofte eene huere te minsten van 7 ponden grooten sjaers ».

De volgende getuigen *Jan Baptist Veirdeghe* fs Pauli, 48 jaar, *Bernardus de Muynck* fs Andries, 29 jaar, *Joris Blanckaert* fs Jan, oud 35 jaar, onderschrijven ten volle de getuigenis van de schepen. Laatstgenoemde voegt er zelfs aan toe dat « alswanneer hij Goethals jonger was

ende staende sijne stommigheyd, sig niet en conde amuseren met Klappen ende gevolgentlijk seer neerstig vrochte jn alle soorten van wercken ».

Pieter Goethals fs Andries, oud 51 jaar, verklaart « dat den gemelden stommen geheele daegen vrochte jae selfs des sonbags en heyligdays ende niet liet verloren gaen ».

Pieter Goethals fs Joris, oud 57 jaar, verklaart zelfs dat Joris Goethals tot bij zijn overlijden « alle boere wercken ten uyttersten kende ende dusdaenigen liefhebber was jn de gaerens datter weynigh diergelijke ten platten lande gevonden worden ».

Nu volgt de keerzijde van de medalie.

Jakobus Slock fs Adriaan, oud 52 jaar, meester-chirurgijn te Sleidinge, verklaart dat hij sedert 21 september 1779 Joris Goethals gekend heeft, die « boven sijne stommigheyd daerenboven noch was crancksinnig ende onnoosel ». Hij verklaart verder dat hij in zijn hoedanigheid van chirurgijn Joris Goethals « ter differente stonden heeft gecureert, den eenen keer in eene kortborstigheyd, den anderen keer jn eenen knien, den anderen keer jn eene waeterachtige ende slijmachtige dispositie, ende eyndelinge dat hij selfs is gestorven van een formeel borstwaeter ». Tengevolge van al deze kwalen was hij onbekwaam enige arbeid te verrichten. Zijn zuster paste hem altijd voorbeeldig op.

Op 9 januari 1790 verklaart *Lieven Brugghe*man fs Pieter, oud 44 jaar, barbier te Evergem, gemelde Joris Goethals vanaf het jaar 1777 te kennen. Hij zou met zekerheid niet durven zeggen « dat hij oock imbeciel was, malgré dat hij seer kleyn van geest was ». Hij heeft hem « sien spoelen bobijnen en aerdappelen schellen », maar hij gelooft nochtans niet dat hij tot enig zwaar boerenwerk in staat was.

Soms bleef hij zelfs te bed liggen. Ondanks dat zorgde zijn zuster goed voor hem want 5 jaar geleden had

zij hem « noch gekocht eene Capotte ende nieuwe spaensche saerge om hem te decken ».

Zeger van Loo fs Jan, oud 60 jaar, wonende op het Veldeken te Evergem, verklaart « dat den stommen jooris goethals somwijlen geheele daegen in zijn bedde lag ende voor niemant wilde opstaen, ten zij als wanneer dat eenen vremden daer hij quam ende hem ordonneerde op te staen ». Hij was totaal onbekwaam om zijn kost te verdienen.

De volgende getuigen *Jacobus van Damme* fs Lieven, 50 jaar, *Judokus la Reu*, oud 25 jaar, wever in het Veldeken, en *Andries Lippens*, 53 jaar, eveneens wever in het Veldeken, zijn het er allen over eens dat Joris Goethals door zijn voortdurende ziekte zijn zuster tot last strekte en dat deze laatste haar broer altijd met de meeste zorg onderhouden heeft « in suckdaenig ordre dat eenen vader zijn kind niet beter oppassen en can ».

Deze twee groepen getuigen staan lijnrecht tegenover mekaar. Wie van beiden sprak de waarheid ?

Rijksarchief Gent, fonds Evergem, nr 654.

Achiel DE VOS

DE MALE-POST DIENST TE NEVELE TUSSEN 1865 EN 1914

Bij het oprichten van een distributiekantoor te Nevele op 30 juli 1865 moest alle briefwisseling die in het station Deinze en Landegem aankwam, naar Nevele overgebracht worden. Daarvoor werd er een postkoetsdienst Nevele-Deinze en Nevele-Landegem ingericht.

In feite was de Staat eigenaar van deze dienst, doch deze verpachtte de uitbating aan de huurhouderij Victor Goethals, Tielstraat 41, Nevele. De pacht liep over een termijn van 3-6-9 jaar en het bedrag was 280 F welke vermeerderd werd met de inkomsten van de reizigers.

Deze huurhouder heeft 15 jaar de postkoets in huur gehad.

Bijna nooit werd het woord postkoets gebruikt, maar men had het altijd over de maalpost, dilligentie of char-ban (char-à-bancs).

De huurhouder bezat twee koetsen welke buiten poststukken ook vracht en personen vervoerden. Deze beide wagens gaven plaats aan 12 of 32 reizigers.

De kleine koets of maalpost en dilligentie genaamd, was een gesloten koets met langs beide zijden een glas-raam, men ging in de wagen langs de achterzijde en had langs binnen zitbanken. De grote wagen, de char-à-bancs en kortweg in de volksmond char-ban genaamd, was terecht de voorloper van de dubbele autobus. Deze zware koets bevatte de nodige banken voor 32 reizigers, maar over het dak was er een soort latwerk geplaatst dat kon afgedekt worden met een zeildoek en waar ook alle vracht, koffers en zelfs reizigers toegang kregen. Dit gebeurde met een ladder welke altijd bezijden de wagen aanwezig was.

Deze maalposten waren tweekleurig. Het onderdeel was rood terwijl het bovendeel en de wielen geel geschilderd waren. Te midden stond het woord « Postage ». Ze werden getrokken door 2 of 4 paarden naar gelang de gebruikte koetsen.

De postiljon nam plaats op de bok, zijn uniform bestond uit een blauwe kepi, met gele biezen, boven de klep stond een posthoorn, rond de hals droeg hij aan een riem een grote koperen hoorn, waarmee hij zijn aankomst kenbaar maakte aan de wachtende reizigers, op de vaste standplaatsen.

Sinds 1880 werden deze diensten uitgebaat door de grote huurhouderij Kamiel Bettens-Van Landuijt, Lange-munt 47, Nevele. Later betrok deze familie de afspanning « In het oud gemeentehuis » op de Markt. Deze huurder bezat 12 tot 14 paarden.

Het traject Nevele-Deinze werd eenmaal per dag gedaan te 14.30 u. De terugrit ving te Deinze aan te 16.55 u. Deze rit duurde 45 minuten en kostte aan de reizigers 50 cent. Men had een vaste halte te Vosselare in « De Vos », te St. Martens-Leerne bij O. Boeckeaert « In de oude Barreirre », te Bachte bij de kinderen Braet en te Deinze bij M. Voet in de Gentstraat en dan aan het spoorwegstation te Petegem. Gedurende de terugrit werd er aan de zelfde standplaatsen halt gehouden.

Een speciale dienst met de char-à-bancs werd woensdags in lijn gebracht om de Nevelaars toe te laten de wekelijkse markt van Deinze te bezoeken. De vertrekuren waren 5.45 u. in de zomer en 6.15 u. in de winter. Zelfs werden er reizigers en vracht afgehaald te Vinkt en Lotenhulle. En voor 90 cent werden de boter- en eiermanden medegenomen. De vrachten van de reizigers wonende buiten het dorp werden zelfs de avond voor de afreis opgehaald.

Het traject Nevele-Landegem werd 4 maal per dag afgelegd. Namelijk te 5.30 u., te 9.30 u., te 12.30 u. en te 18 u. vertrok een dilligentie van Nevele Markt. De reis ging over Vosselare, herberg « De Vos » naar Landegem, herberg « In de Linde » en verder naar het station bij Wed. Onderbeke. Deze rit duurde 30 min. en koste 40 cent. De terugreis ving aan om 6.15 u., 10.07 u., 13.45 u. en 18.50 u.

Bij hevig winterweder, wanneer de wegen bevroren en besneeuwd waren werd de dienst verzekerd met een slede. Ook in sommige gure winters werden de brieven gehaald te paard. Na de dood van Kamiel Bettens werd deze dienst verder onderhouden door de Wed. Bettens. De postiljon was bijna altijd een zoon des huizes.

Alle vrijdagen waren bijzondere diensten in voege op Landegem, voor de talrijke inwoners die voor hun handelszaken zich naar Gent moesten begeven. De vetrekuren waren vastgesteld te 6.20 u. en te 16 u. De terugreis om 7.05 u. en 16.45 u.

In 1888 vatte de huurhoudster de gedachte op een dilligentie in lijn te brengen op Gent, deze des maandags te 7 u. en vrijdags te 6.30 u. gedurende de winter en te 6 u. in de zomer en dit van elke week. De reis ging over de herberg « De Vos » te Vosselare naar « de oude Barreire » te St. Martens-Lerne, naar « Het land van Nevele » te Baarle, te Drongen bij de Kinderen Leus en zo naar de herberg « In de vier winden », Drongensteenweg, te Gent en van daar naar de Koornmarkt, standplaats « De rode hoed ». De paarden werden er gestald in de keldering

van de herberg. De rit kostte 1 frank met medeneming van alle vracht. De terugreis geschiedde te 15 u.

De geregelde dienst van maalpost, diligentie en char-à-banc op Gent, Landegem en Deinze liep ten einde in 1910, wanneer de buurttram Gent-Nevele in gebruik werd gesteld.

De pachtsom beliep toen 2.800 F per jaar vergroot met de opbrengst der reizigers.

NEVELE.
Malle-post Dienst.

Vertrekuren van Nevele naar Landegem :
Van Nevele naar Landegem 5.30 9.30 12.40 6.40
Van Landegem naar Nevele 6.15 10.07 1.45 7.50

Malle-post dienst naar en van Deinze :
Vertrek te Nevele 2.50 | Van Deinze 4.55

Bijzondere dienst 's Vrijdags van Nevele naar Landegem 6.20 4.00 | Van Landegem 7.05 4.45.

Van Nevele op Gent :
Alle Maandagen winter en zomer vertrek 7.00.
Alle Vrijdagen, winter 6.30 | zomer 6.00.

Van Gent :
Alle Maandagen en Vrijdagen, winter en zomer, vrachtwagen en diligentie om 3.00 nam.

Alle Woensdagen diligentie en vrachtdienst op Deinze | Vertrekuren langs Leerne naar Deinze :
Zomer 5.45 | Winter 6.15.

Van Deinze : zomer 9.00 10.00 | winter 9.15 10.15

Van Nevele langs Wynkt naar Deinze :
Zomer 5.30 | winter 6.00

Van Nevele naar Deinze langs Lootenhulle .
Zomer 4.30 | winter 5.00

Van Deinze naar Nevele :
Zomer 9.45 | winter 10.00.

Wel werd later af en toe beroep gedaan op de « char-à-banc » voor een reis naar Landegem-station of Deinze voor rekening van de schuttersmaatschappij St. Se-

bastiaan, de muziekmaatschappij St. Cecilia of de toneelbond, en dit om festivals of wedstrijden te bezoeken.

Welk mooi schouwspel zal het geweest zijn deze groep door een dorp te zien rijden al spelende, de muzikanten plaats genomen in en op de wagen.

In een rekening van de schuttersbond lezen we :
« 4 Juni 1910 1 ree dilligentie op Landegem, wedstrijd Aalter 10 frank ».

Ook voor bedevaarten werd de « char-ban » dankbaar gebruikt en dit om « Machelen gulde » te bezoeken.

Dat deze koetsen, welke 's nachts op de markt stonden geparkeerd, buiten het vervoer voor reizigers, als openbare slaappleats gebruikt werden, kan men nu nog vernemen van onze oude Nevelaars. De herbergstrategen uit die tijd, en die waren er zeker te Nevele, vonden het niet beter, als ze boven hun theewater kwamen, hun roes uit te slapen in de maalpost. Het was eveneens een openbaar geheim, dat wanneer des nachts de vrouwen hun dierbare wederhelft opzochten, ze enkel de deur van een der koetsen dienden te openen om er hun slapende echtgenoot aan te treffen.

In 1913 werd alle vorm van reizigersvervoer totaal afgeschaft, er bleef enkel een dienst over op Gent voor het vrachtvervoer.

Na het stopzetten van deze diensten werden er door de uitbaatster sommige herinneringen bewaard.

Onder andere de kepi, de hoorn, dienstvoorschriften en postiljonplaat. Bij de beschieting in oktober 1918 werd dit alles vernield. Bij de thuiskomst na de vlucht werd vastgesteld dat alle « souvenirs » aangaande de postkoets ontvreemd werden.

Zo verloor Nevele een der oude transportmiddelen, die misschien niet het comfort en de snelheid brachten van ons huidig verkeer, doch die voor hun tijd aan de behoefte voldeden en voorzeker met de « Charme de voyage » niet afbraken.

A. JANSSENS

INLICHTINGEN :

Postmuseum inlichtingen nr 247, welwillend door
Con. Van Horenbeeck.

Gemeente-archief Reg. Bev. 1866, 1880 blz. 48 en 112.

Kiezerslijsten 31 augustus 1912 blz. 19.

Inlichtingen door dhr. A. Van de Castele, gemeente-
secretaris en mevr. J. Van Lergberge-Bettens te Nevele.

Documentatie : uit de folklorische fotodocumentatie
van de steller.

ST. MARIA - AALTER

Deze westelijke hoek van de gemeente Aalter, vóór dat hij parochie werd in 1851, werd gewoonlijk het *Aaltershoeckje* geheten. In de omstellingen van de belastingen tijdens het oud regiem vindt men echter meestal de benaming *Hogeveld*, terwijl andere oude dokumenten somtijds van het *Veldhoeckje* spreken.

Het landboek van de gemeente (1635) vermeldt de landerijen van deze wijk als zijnde gelegen op het *Bulskampveld*.

Uit het leenroerig oogpunt behoorde het Aaltershoeckje geheel en gans tot de heerlijkheid van de *Woeste*. Geen andere heerlijkheid had hier enclaves liggen en er was evenmin allodiale grond, Schuurlo uitgezonderd.

Behalve op het grondgebied van de tegenwoordige parochie St. Maria-Aalter, strekte de heerlijkheid van de Woeste zich ver oostelijk daarvan uit, tot aan de Nieuwendam en tot aan Straten. Buiten dit zeer uitgestrekte gebied, dat één blok was, had Woeste nog grote enclaves liggen elders op Aalter, voornamelijk in Oostmolen.

Woeste was een leen van de Oudburg van Gent. De justitie in alle graden behoorde er toe ; zij had een baljuw en zeven schepenen, evenals een dienaar. Verder bezat de heerlijkheid al de rechten en voorrechten die gebruikelijk waren voor een leen van haar rang, als daar zijn : tol, vondst, bastaardengoed, stragiersgoed, confiscatie van goed, recht van boeten tot drie pond parisis, recht van verbanning uit de heerlijkheid en uit Vlaanderen tot vijftig jaar, enz.

Verscheidene achterlenen hingen af van de heerlijkheid van Woeste ; het aantal ervan, dat oorspronkelijk 24 was, groeide aan in de loop der tijden, door het splitsen van bestaande lenen, tot 40. Bijna al deze lenen lagen binnen de voorschreven hoofdblok van Woeste. Daar

buiten, doch nog op Aalter, lagen de lenen van *Biesem*, van *Wijbroek* en van *ter Lake* ; alle drie hadden de rang van heerlijkheid. Ook aan het leen van *Kliplo*, op het Aaltershoeckje, waren sommige heerlijke rechten verbonden.

Het *bestuur* op het Aaltershoeckje, zoals ten andere overal op de gemeente Aalter, kwam toe aan de wet van de heerlijkheid van het *Land van de Woestijne*. (Woeste had het recht van justitie binnen de grenzen van zijn gebied, maar dat recht had geen uitstaans met het recht van bestuur !) In de praktijk beperkte het recht van bestuur zich tot de verdeling en tot het innen van de belastingen.

In 1376 schonk de graaf van Vlaanderen, Lodewijk van Male, als huwelijksgift aan zijn bastaardzoon Lodewijk de Fries, de heerlijkheid van het Land van de Woestijne, alsmede de parochies Aalter en Knesselare. Waarschijnlijk schonk hij hem toen eveneens de woeste gronden van het Bulskampveld, voor zoveel die gelegen waren op het grondgebied van Aalter. Dat zou de oorsprong zijn van de heerlijkheid van de *Woeste*. (Deze zaak is nog niet kunnen achterhaald worden, doch het feit dat de heren van de Woeste en niet de vorst zoals het in principie behoorde te zijn, eigenaars waren van de woeste gronden te Aalter, staakt deze mening.)

De oudste uitdrukkelijk als heer van de Woeste gekend zijnde persoon is Lodewijk van Vlaanderen, heer van Praat, van Woestijne, van Woeste, enz. Deze was een kleinzoon van de bovengenoemde Lodewijk van Vlaanderen, bijgenaamd de Fries. Hij was onder degenen die de ondertekening bijwoonden van de vrede tussen Vlaanderen en keizer Maximiliaan, te Brugge, op 16 mei 1488. Hij overleed op St. Bartholomeusdag van 1488 en werd in de kerk van Aalter begraven, vóór het hoogaltaar. Zijn zoon, eveneens Lodewijk geheten, volgde hem op. Deze stierf echter reeds in 1490 en werd begraven te Aalter in de kerk.

De zoon van deze laatste, ook Lodewijk geheten, volgde hem op, nog geen twee jaar oud. Deze Lodewijk

van Vlaanderen werd ridder van het Gulden Vlies, heer van Praat (op Oedelem), van het Land van de Woestijne, van Woeste, van Elverdinge, van Vlamertinge, van Spiere, van Meersch, enz. Hij was raad en opperkamerheer van keizer Karel V, hoofd van dezès finances, enz. enz. (De lijst van zijn titels en van de door hem beklede functies is te lang om hier vermeld te worden. Zie in Biographie Nationale, artikel « Louis de Flandre ».)

Nog tijdens zijn leven, in 1541, schonk Lodewijk de heerlijkheden van het Land van de Woestijne, van Woeste en nog andere, aan zijn zoon Jan van Vlaanderen, die echter reeds in 1545 overleed, vóór zijn vader. Ingevolge de clause van retour die in de gifte vervat was, kwamen de gezegde heerlijkheden terug aan de schenker, die ze in 1552 overdroeg aan zijn kleinneef, Jacob van Vlaanderen.

Lodewijk van Vlaanderen, ridder van het Gulden Vlies, droeg de volle wapens van Vlaanderen : de zwarte leeuw op het gulden veld, met dit verschil nochtans, dat de leeuw een zilveren ring had rond de rechter voorpoot.

Hij had een « huus » gebouwd te Aalter, op het hof van Praat. Dit kasteel werd tijdens de Geuzenberoerten, in 1590, door Hollandse vrijbuiters afgebrand en werd nadien niet meer herbouwd. Het stond ongeveer daar waar thans het gemeentehuis staat.

Lodewijk van Vlaanderen overleed te Brussel in 1555. Hij werd begraven in de kerk van Aalter, in het midden van het hoge koor. Zijn echtgenote en zijn voortijdig overleden zoon Jan liggen bij hem.

Bovengemelde Jacob van Vlaanderen, die ook heer was van Onlede en van Beveren bij Roeselare overleed in 1566. Hij was gehuwd met Katelijne van Botzelaar, die voogdes werd over hun minderjarige zoon Lodewijk.

Katelijne van Botzelaar is bekend om haar Calvinistische gezindheid, om welke redenen zij trouwens uit het land verbanen en haar goederen geconfisqueerd werden. In 1566 had zij de eerste geuzenprek te Aalter begünstigd, terwijl in 1567 de kerk, met haar medeweten, « op-

nieuw » werd opengebroken door de Calvinisten. In 1569 liet zij door de baljuw van Knesselare aankondigen dat men gerust de sermoenen op haar kasteel kon bijwonen, welk feit 's mans hoofd kostte.

Haar zoon Lodewijk, die heer werd van de Woeste, enz., huwde met Maria van Marnix, dochter van Filips van Marnix, een van de opstellers van het Eedverbond der Edelen. Maria overleed in 1580 en Lodewijk op Allerheiligenavond 1591. Zijn financiële toestand was niet schitterend en, gepraamd door schuldeisers, had hij Woeste kort vóór zijn dood moeten verkopen. Aldus werden het Land van de Woestijne en Woeste, die meer dan 200 jaar lang dezelfde heren en één en dezelfde wet gehad hadden, gescheiden.

Kopers van Woeste waren Pieter van Botselaere en Jan van Crayenbrouck, die de heerlijkheid in 1612 voortverkochten aan Mher Filips de Wal, ridder, heer van Sauer, Sclessin en Weibroek.

Door deze koop kwamen de heerlijkheid van de Woeste en die van Weibroek (waarvan de zetel op het goed van die naam in Houtem te Aalter was) in dezelfde hand. Beide heerlijkheden werden versmolten onder de naam van « heerlijkheid van Woeste en Weibroek » en bleven het tot op het einde van het oud regiem.

In 1654 werd Filips de Wal opgevolgd door zijn zoon, Matthias-Ignaas de Wal, burggraaf van Anthisnes, heer van Woeste en Weibroek, van Poulseur en van Sclessin. Alhoewel op het kasteel van Anthisnes verblijvend, droeg hij de titel van baron van Woeste.

Hij werd in 1687 opgevolgd door zijn zoon Koenraad-Adolf de Wal, heer van de gezegde heerlijkheden.

Deze verkocht in 1720 de heerlijkheid van Woeste en Weibroek, evenals al zijn bezittingen in Vlaanderen (1) aan Mher Filips-Frans en aan Vrouw Louise-Brigitta, prins en prinses van Rubempré en van Everberg.

(1) Daaronder waren hofsteden in Kluizen, Ertvelde en Oosteeklo. (R.A. Gent, fonds Land van de Woestijne, nr 152 ; nr 393 sub. Wal.)

Filips-Frans, prins van Rubempré, was eigenlijk een graaf van Merode. Hij had de titel van prins van Rubempré verkregen door zijn huwelijk met Louisa-Brigatta, de laatste naamdraagster van de Rubemprés. Zij was weduwe van de Rijngraaf Frederik-Karel, die heer van het Land van de Woestijne geweest was. Zij had een schuldverdring op de erfgenamen van haar eerste man en alzo kwam het Land van de Woestijne (en ook Praat te Oedelem) onder de hamer. Het werd in 1715 toegewezen aan haar echtgenoot. Door hun koop van Woeste in 1720 kwamen het Land van de Woestijne, Woeste en Praat opnieuw in één en dezelfde hand, gelijk zij het vóór 1591 geweest hadden. Zij zijn het gebleven tot op het einde van het oud regiem.

Onder de vele titels van Filips-Frans van Rubempré vinden wij die van ridder van het Gulden Vlies, Groot Stalmeester van de Keizerlijke Majesteit, lid van deszelfs Raad van State, enz. Hij overleed in 1745 en werd opgevolgd door zijn zoon Maximiliaan-Leopold-Jozef, prins van Rubempré en van Everberg, graaf van Vertain, Vertigneul, Aubigny, baron van Praat met Oedelem, heer van Aalter, Knesselare, Land van de Woestijne, Woeste en Weibroek, enz., opperjager van het hertogdom van Brabant, enz.

Zijn dochter, Marie-Catherine-Josephine, prinses van Rubempré, volgde hem op in 1770. Zij huwde eerst haar kozijn Maximiliaan-Matthias-Werner, graaf van Merode en, na diens overlijden, Christiaan, graaf van Lannoy de la Motterie.

In 1785 schenkt zij de heerlijkheden aan haar zoon Willem-Karel-Gisleen, graaf van Merode, markies van Westerlo, prins van Rubempré.

Dit was de laatste heer van Woeste. Hij was gevolmachtigd minister geweest van Jozef II bij de Generale Staten der Nederlanden en onder Napoleon werd hij lid van de Senaat en meier van Brussel. Hij was groot-maarschalk van het hof onder koning Willem I.

*

* *

Oude mensen weten nog te spreken over het *Merodegoed*. De familie van Merode, door het feit dat leden ervan heren van bijna gans Aalter geweest waren, bezaten aldaar uitgestrekte goederen, ook op het Aaltershoekje. Al dit goed werd uiteindelijk eigendom van graaf Karel de Grunne, die langs een zijlinie een afstammeling was van de laatste heer van Aalter, Willem-Karel-Gisleen van Merode. Een twintig jaar geleden echter werd al dat goed verkaveld en er blijft thans niet de minste band meer tussen Aalter en de nakomelingen van haar laatste heren.

*
* *

Gans het Aaltershoekje, zo groot het is, is een deel van het vroegere *Bulskampveld*. Dit was, nog in de XVIIe eeuw, de grootste heide van Vlaanderen (zie o.m. Sanderus, in *Flandria illustrata*). Zij strekte zich uit van Lichtervelde en Torhout tot Aalter; een uitloper ervan, het Aalterveld, liep zelfs verder, langs het zuiden van Aalter, tot tegen Hansbeke.

In het begin van de XVIIe eeuw was bijna gans het Aaltershoekje nog veld. In het landboek van 1634 vindt men, voor de gemeten percelen, de volgende oppervlakten :

Hofsteden, zaailand en

meers : 134 gemet 106 roeden = 59 ha 69 a

Bos : 10 gemet = 4 ha 45 a

Veld en vijver : 1110 gemet 187 roeden = 494 ha

Samen : 558 ha

De totale oppervlakte van de parochie St. Maria-Aalter is echter 1086 ha; bijgevolg was er een oppervlakte, groot 528 ha, die niet gemeten was. Het ongemetene was woeste veld, zodat de totale oppervlakte aan *veld* toen 1022 ha was !

Het landboek zelf vermeldt van verscheidene per-

celen dat er slechts opgenomen werd « 't gonne dat nu ten daege van de metijnghe gelabeurt wort », ofwel « dese partije heeft noch veel velt maer dat dat en es niet ghemeten ».

Een vergelijking tussen de gegevens van het landboek en die van het kadaster van 1811 toont aan dat al de in het landboek vermelde percelen groter, meestal veel groter waren dan er aldaar aangeduid wordt. B.v., de Kanegemse vijvers staan in het landboek als zijnde 36 gemet groot. Werkelijk waren zij er meer dan 60 groot en in een renteboek van Woeste van rond 1700 staat er dat « de reste om de magerheyt niet gemeten es ».

Onder het niet gemetene zijn de 's *Herenvelden*, aldus geheten omdat zij aan de heer van Woeste toebehoorden. De twee grootste van deze velden waren het *Egypteveld* en het *Hoogveld*, respectievelijk groot 191 gemet (85 ha) en 80 gemet (36 ha). (Hoe het vermoedelijk komt dat de heer van de heerlijkheid en niet de vorst, de graaf van Vlaanderen, eigenaar van deze velden was, werd hiervoren gezegd.) Naar alle waarschijnlijkheid was gans het Aaltershoekje oorspronkelijk één 's herenveld, waaruit de heren stukken uitgegeven (2) hebben, hetzij in *leen*, hetzij in *cijns*.

De lenen (in totaal 726 gemet of 323 ha) zijn de oudste uitnemingen. Van de XVIe eeuw af vindt men nog enkel uitnemingen in cijns en geen meer in leen. Enkele voorbeelden van uitneming zullen hierna aangehaald worden.

Dat de uitgifte gebeurde in leen of in cijns, steeds gaf de heer slechts het « dominium utile » uit en behield het « dominium directum » voor hem. De uitnemer van het leen of van de cijnsgrond betaalde jaarlijks aan de heer een *rente*, als erkenning van dezes opperheerschap (dominium directum).

Sommige van de lenen (o.a. de Vaanders en Kliplo) betaalden geen jaarlijkse rente aan de heer, doch de hou-

(2) De heer « gaf uit », de verkrijger « nam uit ».

ders van alle lenen waren hem bij elke verandering van eigenaar (door sterfgeval of door verkoop) een vrij hoog recht verschuldigd.

*

* *

De 134 gemet zaailand, die het landboek in 1634 opgeeft, verdeelden zich over de volgende *hofsteden* :

1. het goed *ten Bokhoute* (15 g. zaailand). Niet te verwarren met de Bokhouten. Lag ongeveer in de bek tussen de Knesselarestraat en de Vaartlaan ;
2. het goed *ter Lucht* (28 g. zaailand) ;
3. het *Dobbelaersgoed*, waarop twee hofsteden stonden, met 28 gemet zaailand ;
4. het *Bakensgoed* (12 g. zaailand) ;
5. het goed *ter Blomme* (15 g. zaailand), later met het Bakensgoed verenigd ;
6. het hofsteedje van de hoors de Pestel (3 g.) gelegen langs de heerweg, dicht bij Kliplo ;
7. het *Hooggoed* van de Jezuïeten van Brugge (20 g. zaailand), dat lag in de hoek tussen de weg van Aalter naar het Hoekje en die van de Aalterse berg naar Grand'mère ;
8. het *Hooggoed* van de Jezuïeten van Antwerpen, dat nog onder die naam bekend is (12 g. zaailand).

*

* *

Het goed *ten Bokhoute* was een uitgifte, 20 bunder of 60 gemet groot, gedaan in de eerste helft van de XVIe eeuw « op conditie daer een huys op te edificieren binnen de eerste drie jaeren weerdich drie pondt ende t velt in partije te lande te bringhen ende te culture behoudens een grootken voor elck bunder ».

In 1571 was er reeds 20 gemet « gelant », doch in 1632 (na de Geuzenberoerten) was dit gedaald tot 15 gemet.

Dit goed strekte zich ook uit op Knesselare (10 gemet). Het schijnt al vroegtijdig verbrokkeld geweest te zijn. Het oude huis van deze hofstede staat nog heden-daags op Knesselare, terwijl de schuur op Aalter staat.

De *Bokhouten* waren veld en vier vijverkens gelegen west aan het goed met die naam. Zij staan in het landboek niet vermeld.

Het nog goed bekende *goed ter Lucht* is een uitneming van 1550. Deze was 94 g. 230 r. groot en de rente bedroeg een groot per bunder en per jaar. Het huis van de hofstede werd tussen 1742 en 1764 afgebroken en de hofstede werd tot bos gebracht.

In het kadaster van 1811 zien wij dat er terug een huis op dit goed staat en dat er maar 11 ha bos meer was. Dit huis, met ongeveer 13 ha land, werd in 1929 van de rest van het goed afgescheiden en is thans eigendom van Cam. Borree.

Het *Dobbelaersgoed*, waarmede de welbekende *Negen-gemetten* gingen, werd in 1526 door de heer uitgegeven tegen een rente van een groot per jaar. De uitneming was 76 gemet groot. Het goed dankte zijn naam aan Gillis de Dobbelaere, die er in 1572 pachter van was.

Het goed was reeds in 1634 in twee hofsteden gesplitst en lag langsheen de Wingense straat. Er stond een huis ten noorden van de Schuurlodreef en een ten zuiden ervan. De juiste ligging van het eerste is thans onbepaalbaar, terwijl het tweede het eerste hofsteedje moet zijn zuid aan de gezegde dreef, komende van de kerk. Later is de verbrokkeling van dit goed steeds verder doorgedreven geweest.

Het *Bakensgoed* is een uitneming van 32 bunder 84 roeden in 1525 gedaan door Willem van den Berghe, mits een jaarrente van 33 schellingen parisis. In 1572 was er hier een « stede kin » van 2 gemet plus 21 gemet veld = land en 4 gemet etting. In 1634, na de Geuzenberoerten, was er nog amper 12 gemet zaailand !

Joanna Bake erfde dit goed in 1665 van haar oom, doctor Guillaume Thys, en liet het na aan haar broeder Laureins, advokaat in de Raad van Vlaanderen en verscheidene malen schepen van Gent. Bij zijn overlijden in 1674 was er reeds 30 gemet bebouwd land op dit goed.

Jan-Baptiste Bake, zoon van Laureins, vergrootte zijn bezittingen op het Bulskampveld op aanzienlijke wijze. In 1723 kocht hij van de heer Jac. van Doorne een hofstede, meer dan 100 gemet groot onder land, bos, veld en vijver, gelegen op Beernem en palende aan het Bakensgoed. In 1731 kocht hij het goed ter Blomme, dat zuid aan het Bakensgoed lag. Hij brak het huis van deze hofstede af en verenigde de beide goederen.

Het goed *ter Blomme*, 33 bunder groot, was in de eerste helft van de XVIe eeuw door de heer uitgegeven geweest mits een rente van 33 schellingen parisis per jaar.

Jan-Baptist Bake overleed in 1743 en zijn vrouw, Margareta Schartz, drie jaar later. Zij liggen begraven in de kerk van St. Joris-ten-Distel.

Hun ongehuwde dochter Maria-Josepha overleed te Aalter in 1758 en ligt ook te St. Joris. Haar goederen werden verdeeld onder de drie kinderen van haar broeder, Jan-Engelbert Bake.

Anna-Monica Bake, gehuwd met Philip-Eugeen de Langhe, notaris en baljuw te Bellem kreeg ongeveer het oorspronkelijke Bakensgoed. Hun zoon Joannes de Langhe, pastoor te Aalter († 1840) erfde het goed, samen met zijn zuster. Deze laatste, weduwe van Jan-Frans de Seille, van Bellem, werd eigenares van gans deze kavel na de pastoors dood. Ten slotte geraakte dit goed verdeeld onder verscheidene leden van de familie de Seille. De tegenwoordige eigenaar van het deel van de hofstede waar het oude huis op staat, is dhr Raoul de Groote-de Seille, van Gent.

Isabella-Bernardina Bake, gehuwd met Jan Perneel, meester-chirurgijn te Ruiselede, erfde wat ongeveer met

het oude goed ter Blomme overeenstemde. Charles Perneel, zoon van Jan, liet hier, rond 1830, de hofstede bouwen waar thans Laurent Van de Caveye op woont. De gronden van deze hofstede (33 ha) zijn thans eigendom van baron Karel-Gillis de Pélichy.

Eindelijk, Joseph-Jan-Hyacinth Bake erfde de hofstede op Beernem, die hij echter reeds in 1761 aan de voornoemde Jan Perneel voortverkocht.

Het Bakensgoed en het goed ter Blomme samen zijn 104 ha groot. Daarvan waren er in 1811 :

40 ha bouwland.

39 ha bos,

25 ha heide.

In 1835 was er maar 3 ha heide meer, het bouwland was gestegen tot 64 ha, terwijl de oppervlakte aan bos met 2 ha gedaald was. Tegenwoordig is er geen heide meer en nog slechts ongeveer 25 ha bos.

*
* *

De *Jezuïeten* van Brugge, samen met die van Mechelen, bezaten op Aalter een uitgestrekte eigendom, 488 ha groot, gaande van de Blekkervijver tot Grand'mère, van daar over de vaart, langs het Patersveld naar de Nieuwendam, terug over de vaart tot Straten en van daar langs de straat tot aan de Blekkervijver.

Het deel van het Jezuïetengoed op de tegenwoordige parochie St. Maria-Aalter besloeg gans de huidige zoggenaamde Mast's hof, uitgenomen 12 ha op de westkant van het kasteel Blekkervijver. Daarbij komen nog 12 ha op de overzijde van de spoorweg.

Dit was het kleinste gedeelte van het gezegd goed. Daarom zal er hier maar kort over gehandeld worden. (Het Jezuïetengoed zal wellicht het onderwerp zijn van een latere bijdrage.)

In 1637 kochten de paters Jezuïeten van Brugge van

Willem de Zuttere, door tussenkomst van de heer Geert van den Bogaerde, het 8^e leen van Woeste, groot 25 bunders. Deze koop bestond uit een hofstede (nog bestaande) aan de Nieuwendam te Aalter, op de zuidkant van de vaart, en een grote partij bos (later het Patersveld geheten) op de overkant van de vaart. Deze kern van het Jezuïtengoed werd in de loop van de volgende jaren aanzienlijk uitgebreid, doch slechts de uitbreidingen op St. Maria-Aalter gelegen zullen behandeld worden.

In 1638 laat de voormelde van den Bogaerde over aan de Jezuïeten « het dan tsestich ghemeten landts, alsnu een bedolven ende betimmerde hofstede ghenaeamt het *Nieuw goet* met de huysinghe ende schuere daerop staende tot aen den Zeyschoot viver dam ». Deze hofstede, ook geheten het *Hooggoed*, lag ten zuiden van de Zeilschoot, in de hoek van de straten zoals hiervoren reeds gezegd werd.

In 1642 kopen de Jezuïeten, steeds door tussenkomst van dhr van den Bogaerde, van Niklaas de Bruyne, de *Blekkervijver*, groot 8 bunder, en het daaraan palende 31^e leen van van Woeste, groot 35 bunder, de *Bruyntjesvijvers*.

Geert van den Bogaerde was leenhouder van twee lenen, samen 268 gemet groot. Deel daarvan, de *Zeilschootvijver*, lag op St. Maria-Aalter, op dit leengoed, doch buiten St. Maria-Aalter had hij rond 1630 een hofstede gebouwd, het nog bestaande Jezuïetenhof te Aalter. Dit goed was zwaar met hypotheek belast en van den Bogaerde zag zich genoodzaakt het in 1660 gerechtelijk te laten verkopen. Kopers waren de Jezuïeten van Mechelen.

Aldus, met nog enkele kleine vergrotingen in de latere jaren, waren de Jezuïeten van Brugge, samen met die van Mechelen, eigenaars van de vorengenoemde blok van 488 ha. Die uitgestrekte eigendom was grotendeels nog ruw veld als zij hem verworven. Zij vingen echter krachtig de ontginning ervan aan : de pachters van de

hofsteden moesten ieder jaar een bepaald aantal gemeten veld tot zaailand of tot bos brengen.

Het *Hooggoed* (of Nieuwgoed) is de enige van hun drie hofsteden die op het Aaltershoekje lag. Zij was 60 gemet groot, waarvan er in 1648 maar 20 gemet zaailand waren. In de pachtvoorwaarden vindt men dat de pachten jaarlijks ten minste 2 gemet ongebroken veld « ten culture ende ten drachte » moet brengen. Hij mag turf slaan zoveel hij er nodig heeft voor eigen brand, maar hij mag er geen verkopen. De Jezuïeten behouden te hunnen gerieve het kelderkamerke en hebben het recht de grote voorkamer en de kelder te gebruiken zo lang en zo dikwijls als zij daar komen zullen. De laatste pachtbrief is van 1651. Blijkbaar hebben de Jezuïeten het Hooggoed verlaten (en tot bos gebracht) als zij in bezit kwamen van de grote hofstede van Geert van den Bogaerde.

In het veld op het Jezuïetengood lagen verscheidene vijvers, o.m. de Blekkervijver, de Poekevijvers, de Zeilschoot, de Bruintjesvijvers. De paters verpachtten meest al deze vijvers om er vis in te kweken. Onder de voorwaarden vindt men steeds dat de pachter de vijvers met zijn dammen moet onderhouden en herstellen en dat hij aan de eigenaars een zekere hoeveelheid vis moet leveren.

In 1720 klaagt de wet van Aalter dat de visvangst in de vijvers op de gemeente geruïneerd is, doordat de zeevis veel goedkoper kan aangevoerd worden langs de vaart. Daardoor werden de vijvers niet meer onderhouden en vervielen zij.

In 1773 werd de Jezuïetenorde door paus Clemens XIV, bij breve « Dominus de Redemptor noster » opgeheven.

Onder voorwendsel van de schulden van de afgeschafte orde te vereffenen werden, ook hier te lande, de goederen van de Jezuïeten door de Staat verkocht.

De verkoping van de goederen op Aalter had plaats in 1780.

Onderstaande tabel toont ons de kopers van de goederen gelegen op St. Maria-Aalter, met de koopsom.

Koop nr	Oppervlakte	Koopsom in pond courant	Aard	Koper
18	27 g. 119 r.	7840	bos	J. van Crombrugghe
19	22 g. 288 r.	2940	bos	Louis v. d. Hecke
20	6 g. 218 r.	1750	bos	J. van Crombrugghe
21	23 g. 059 r.	2828	bos	Ch. Al. Maelcamp
22	17 g. 152 r.	2450	bos	J.B.J. Roelandts
23	30 g. 135 r.	7210	bos	A. Maelcamp
24	4 g. 201 r.	2730	Poekevijver (bos)	J.B.J. Roelandts
25	60 g. 273 r.	756	Blekkervijver (rauw veld)	idem
26	32 g. 037 r.	5250	Zeilschoot (vijver en veld)	J. van Crombrugghe
27	65 g. 215 r.	5012	Hooggoed (bos)	Louis v. d. Hecke

Uit die tabel leren wij dat het deel van het Jezuïeten-goed op St. Maria-Aalter 291 gemet (130 ha) groot was. Meer dan 2/3 daarvan (88 ha) was bos, de rest (42 ha) was nog veld. Zoals men ziet, de Jezuïeten hadden niet gewacht naar de wettelijke maatregelen, die 1770 ook in Vlaanderen in het vooruitzicht gesteld werden, om het veld te ontginnen.

Het kadaster van 1811 geeft aan voor gezegd deel van dit voormalig goed :

114 ha bos,

11 ha heide,

17 ha zaailand.

Er was ook één huis, dat gebouwd geweest was door J.B.J. Roelandts junior in de Blekkervijver.

Het is onmogelijk hier de geschiedenis van de groei van het domein van de Blekkervijver te verhalen. Het volstaat met te zeggen dat J.B.J. Roelandts junior er in gelukte bij de oorspronkelijke twee kopen van zijn vader al de andere kopen te voegen, behalve die nrs 18 en 26. Zijn neef, dhr Alexander Jullien echter verwierf deze laatste koop (de Zeilschoot) en nog enkele andere aan het domein palende percelen. Dit domein was 140 ha groot in 1895.

J.B.J. Roelandts, de koper van de Blekkervijver uit het Jezuïetengoed, was griffier van het Land van de Woestijne en van Woeste van 1768 tot 1789. Bij de eerste bezetting van ons land door de Fransen (1792) werd hij secretaris van Aalter. Bij de Oostenrijkse restauratie (1793) nam hij de wijk naar Wakken, doch hij kwam terug naar Aalter met de Fransen. Hij fungeerde van toen af als notaris. Hij overleed te Aalter in 1813.

Zijn zoon, J.B.J. Roelandts junior, was negociant te Antwerpen, doch had zijn buitenverblijf op de Blekkervijver, welk domein hij aanzienlijk vergrootte en alwaar hij een hofstede-buitenverblijf bouwde. Hij deed hier aan paardenfokkerij en was leverancier van het Franse leger. Hij was een grote grondeigenaar en alleen op Aalter bezat hij 372 ha grond. Hij overleed kinderloos te Aalter in 1839. Zijn echtgenote, Lucie van Cutsem was reeds in 1825 aldaar overleden.

J.B.J. Roelandts junior liet al zijn goederen na aan zijn nicht, Camilla van Cutsem, de dochter van zijn zuster Beatrix, die met Nicolas van Cutsem, rechter te Antwerpen, gehuwd was. Camilla van Cutsem was gehuwd met Alexander Jullien. Deze laatste was zoon van Christophorus Jullien, geboortig van Caudebec (Frankrijk), advocaat te Brugge, die ook volksvertegenwoordiger geweest was. Alexander Jullien overleed te Brugge in 1881 ; zijn weduwe overleefde hem tot in 1893.

Na haar overlijden werden de goederen van de Julliens verkocht. Het domein van de Blekkervijver (140 ha) werd gekocht door Karel Mast-de Maeght voor de 2/3 en

door de weduwe Frans van Besien voor 1/3. De verdeling had plaats in 1904. Mevr. van Besien nam voor haar deel het noordelijk gedeelte van het goed, dat voortaan *Blekkerbos* geheten werd en alwaar zij een buitenverblijf bouwde, dat in 1921 afgebroken en door een kasteel vervangen werd.

Het buitengoed van de *Blekkervijver*, nadat het verscheidene malen veranderd geweest was, werd ten slotte afgebroken en in 1930 eveneens vervangen door een kasteel.

De heer Karel Mast overleed in 1919 (?) en zijn zoon Jacques Mast werd eigenaar van de *Blekkervijver*.

In 1948 werd het kasteel met 14 hectaren grond verkocht aan de Broeders van Liefde, die er vele nieuwe gebouwen bij bouwden en er hun noviciaat vestigden. Een streep grond langsheen de weg van de kerk van St. Maria-Aalter naar het station werd als bouwgrond verkaveld. De rest van het domein de *Blekkervijver* behoort thans toe aan verschillende personen, waarvan de voornaamste zijn de heren Jac. Mast de Maeght, Karel Bockaert en mevrouw de weduwe Karel Maenaut. Dit wellicht in afwachting van verdere verkaveling.

*

* *

De *Vaanders* waren een 103 gemet groot leen van Woeste, dat nog gans veld en vijver was in 1768. In 1811 stond er echter reeds een huis met 23 ha bouwland ; er was toen ook 23 ha bos.

Een tweede hofstede werd op dit goed gebouwd, nadat de autostrade in 1938 dwars erdoor aangelegd geweest was.

*

* *

Schuurlo vindt men reeds vermeld in de rekeningen van Woestijne van 1375. (A.R.A. Brussel, rolrekeningen.) Er is aldaar spraak van de « pasture van Scuerloo », van de « vivers gheheeten Scuerloo ».

Volgens het landboek is Schuurlo, dat uit veld en vijvers bestond, 108 gemet, d.i. 48 ha groot. Werkelijk 70 ha groot.

Lodewijk van Vlaanderen, heer van Woestijne en van Woeste, verpachtte in 1539 de Grote en de Kleine Schuurlovijvers, met voorwaarde voor de pachter van de vijvers en de dammen te onderhouden. Regelmatige verpachtingen van de vijvers voor de visteelt hadden plaats en in de pachtbrieven zien wij dat de Schuurlovijvers eigendom gebleven zijn van de heren van het Land van de Woestijne, zelfs nadat die heerlijkheid en Woeste in 1591 in verschillende handen geraakt waren. In 1687 werd de Schuurlovijver herdolven, wat 136 pond kostte. Het loon van de vissers en het vervoer van de vis naar de vaart hadden 6 pond gekost dat jaar.

In 1769 geeft de heer van Woeste en Weibroek uit in « eeuwighen eygendomme en altijd duerende cheyns » een partij vijvers genaamd de Grote en Kleine Schuurlo en Nieuwe vijver, aan de heer Petrus-Joannes Volckerick, wonende te Sombeke, parochie Waasmunster, mits een rente van 12 stuivers of 1 schelling per jaar. Deze laatste letaalt in 1809 aan Willem-Karel-Gisleen van Merode de som van 4095 F 22 c als aflossing van die eeuwigdurende rente, welke 15 pond 1 schelling of 191 F 10 c per jaar bedroeg.

De heer P.J. Volckerick bouwde een hofstede op Schuurlo, die zeker reeds in 1780 bestond.

Het kadaster van 1811 vermeldt, behalve het huis bewoond door de eigenaar (Volckerick, rentenier te St. Niklaas), nog vier andere huizen. Er was toen 58 ha bos en 14 ha zaailand ; geen veld of vijver meer.

Schuurlo werd in 1829 verkocht aan dhr. Jos. de Clercq, van Brugge.

In 1835 was er 16 ha land en 54 ha bos. Als achter-eenvolgende eigenaars van Schuurlo vinden wij :

de kinderen van dhr. de Clercq ;

- 1890 : wed. Fred. van der Heyden ;
- ? : Madeleine de Beughen de Houthem, die een kasteel op Schuurlo bouwde ;
- 1896 : Vergote, notaris, Schaarbeek ;
- 1897 : Karel Mast-de Maeght, de eigenaar van de Blekervijver ;
- ? : baron Karel Gilles de Pélichy, die het kasteel geheel liet afbreken en op een andere plaats liet herbouwen, omdat de grond waarop het oude kasteel stond te vochtig was (vijver !) ;
- 1946 : Leon-Raymond Gilles de Pélichy, die hier niet verblijft en het kasteel verhuurt.

*

* *

Modaert van Roo had in 1571 (tiendenpenningkohier) een « huusekin » staan op Bulskampveld met 12 bunders heide. Dit huisje moet tijdens de Geuzenberoerten verwoest geweest zijn, want de *Modaerts* staan in het geheel niet meer in het landboek van 1634. De daar ten oosten aan palende *Kanegemse vijvers* danken hun naam aan de heer Jan Dhane, heer van Kanegem, die er in de XVIIe eeuw eigenaar van was. Dit volgens het landboek 35 gemet grote veld, was er in werkelijkheid 60 groot. De rest was « om de magerheyt » niet gemeten. Nochtans vindt men hier een deel van de *Polder*, het vruchtbaarste gewest van gans de parochie.

Dit goed werd op het einde van de XVIIIe eeuw in veel delen gesplitst, waarop verscheidene huizen gebouwd werden. Dit feit is de oorsprong van het dorp van St. Maria-Aalter, voor het deel op de westkant van de Wingense straat. In 1812 stonden er hier 12 huizen, aantal dat tot 18 gestegen was in 1835.

Zuid hieraan, over de Zouterdreef, heeft men de *Grote Zouter* en rechtover deze, langs de andere kant van de Wingense straat, de *Kleine Zouter*. Deze straat werd vroeger meestal de *Zoutweg* geheten.

Alhoewel het geweten is dat men oudtijds zout won uit de moeren, geloof ik niet dat dit hier het geval geweest is, want nergens in de archieven vindt men daar enig spoor van.

De beide Zouters waren veld en vijvers nog in 1775. In 1811 was er 49 ha bos en 4 ha zaailand. Tegenwoordig is er geen bos meer in de beide Zouters, maar in de Grote Zouter is er nog wat zompeling.

Zuid aan de Zouters heeft men op de oostkant van de Zoutweg of Wingense straat het *Hoge Hersgat* en op de westkant van die straat de *Appelboomkens*. Deze twee percelen palen met hun zuidkant aan de oude heerweg van Gent naar Brugge. Alle twee zijn uitnemingen van de eerste helft van de XVIe eeuw. Op de Appelboomkens moest een huis staan dat 12 pond parisis waard was. Het is mogelijk dat dit huis verwoest werd tijdens de Geuzenberoerten, want ten tijde van de meting voor het landboek stond er geen. Rond 1800 werden er drie huizen in de Appelboomkens gebouwd ; in 1835 waren er reeds elf. Dit is de oorsprong van de wijk *Savooien*.

*

* *

Ten westen van de Appelboomkens en in de uiterste westhoek van het Aaltershoeckje ligt het *Klippelhof*, of beter *Kliplo*, gelijk de oudste schrijfwijze was. Dit leen van Woeste was 151 gemet (67 ha) groot volgens het landboek, wat ongeveer overeenkomt met de grootte in het kadaster van 1811 (66 ha 37 a). De leenboeken zeggen dat Kliplo lag « int midden van den velde daer Onse Vrouwe placht te staene in een troppelken boomen ghe-naempt den Droghen Boom » en dat er op dit leen 7 of 8 vijvers lagen. Tot dit leen behoorden zekere heerlijke rechten, als tol, vondst, de boete tot 3 pond parisis en het mocht recht doen met de baljuw en schepenen Woeste. Leenhouder in 1572 (tiendepeningkohier) was Loys de Rudder, die hier een « huusekin » staan had met 6 gemet veldland, 143 gemet veld en 8 gemet vijvers. Na de Geuzenberoerten is er geen spraak meer van dit huisje en gans Kliplo was vijver en veld ten tijde van de meting

voor het landboek (1634). Dat was nog de toestand rond 1770, toen Kliplo gekocht werd door jonker Versmesse van St. Niklaas, die een aanvang nam met de ontginning ervan. In 1784 stond er hier een hofstede, doch bijna gans de eigendom was tot bos gebracht geweest. In 1811 waren er 57 ha bos, 5 ha land en 4 ha heide. In 1835 was er 19 ha land en geen heide meer. Heden ten dage is er zo goed als geen bos meer op het Kliplo.

Augustinus Claeys woonde in 1815 op deze hofstede, die toen eigendom was van Antoine Versmessen van St. Niklaas.

Petrus-Livinus Claeys (zoon van Augustinus), die burgemeester van Aalter was van 1867 tot 1872, kocht Kliplo van dhr. J.B. Versmessen. Hij vernieuwde de gebouwen van de hofstede. Achtereenvolgende eigenaars ervan, na hem, waren Hendrik Claeys, Arthur Claeys, Emiel-Maurice Claeys.

Het tegenwoordige Kliplo is geen 33 ha groot meer, want drie andere hofsteden zijn er van afgescheiden geweest, namelijk twee langsheen de oude heerweg en een dicht Kootjeshoogte.

De geschiedenis bewaart ons de herinnering aan Pieter de Vos, leenhouder van Kliplo die, na vonnis door de schepenen van Kortrijk, met het zwaard ter dood gebracht werd omdat hij zijn vrouw vermoord had. Kliplo werd daarbij aangeslagen en kwam terug aan de heer, die het echter hetzelfde jaar opnieuw in leen gaf aan Thomas de Hardewijn, zijn rentmeester en baljuw van Woeste (3).

*

* *

Een deel van de gronden van het Kliplo en van de Appelboomkens, samen 40 ha groot, werd in 1955 onteigend door de Staat om er een annexe van het Radio-electrisch centrum van Ruiselede te stichten. Een gebouw werd er in 1957 opgericht. Hier zal ook de geplande *televisiezender* zagezegd van Ruiselede komen.

(3) Over Thomas de Hardewijn (Harduyn) zie « Appeltjes » V, 191.

Het *Egypteveld* was een 's herenveld, groot 85 ha 50 a, dat ongemeten was en in het landboek niet stond. Het strekte zich uit van de weg van het Hoekje naar Aalter tot aan de oude heerweg en paalde met een deel van de Westzijde aan de Wingense straat. (Er valt te noteren dat de weg naar Aalter vroeger op de Wingense straat begon ten zuiden van de kerk en niet ten noorden ervan, zoals nu. De driehoek waarop de kerk, de pastorie en de school staan, behoorde tot een ander 's herenveld van 10 bunder, dat west aan de Blekkervijver lag en dat thans bijna gans in dit laatste domein geïncorporeerd werd.)

Het noordwestelijk deel van het Egypteveld, palende aan de Wingense straat en aan die naar Aalter, groot 39 ha, was op het einde van de XVIIe eeuw in cijns uitgegeven geweest aan Guillaume Botterman. Deze Guillaume was eigenaar van en woonde op de hofstede van het Dobbelaersgoed zuid aan de Schuurlodreef. Het pas vermelde 's herenveld van 10 bunder werd hem in 1672 ook in cijns uitgegeven. Ongetwijfeld gebruikte hij deze velderijen als grasland voor zijn vee. Hij overleed op zijn hofstede in 1725. In een landboek van de bezittingen van de gravin de Lannoy (4) van 1777 zien wij dat de cijns op het Egypteveld toen aan de hoors van Guill. Botterman toebehoorde.

Deze uitnemning van Botterman mag aangezien worden als de *oorsprong* van de kern van het *dorp van St. Maria-Aalter*.

Het landboek van de bezittingen van de graaf van Merode te Aalter, in 1800 (4), vermeldt de Egypten als een grote partij veld, palende west aan het Hoge Hersgat, aan de Kleine Zouter en aan « een velt bestaen met veel woonhuysen, voortijts deel gemaakt hebbende van dese partij, alsnu daerof gesepareert met eenen gracht, com-peterende aen differente persoonen ».

Het kadaster van 1811 toont dat de cijns van Botter-

(4) Privaat archief mevr. wed. gravin Karel de Grunne.

man toen verdeeld was in 104 percelen, aan 24 verschillende eigenaars toebehorende en waarop er 23 huizen stonden. In 1835 waren er reeds 177 percelen, 30 eigenaars en 43 huizen. In 1955 was het aantal huizen gestegen tot 146 (389 op heel de parochie).

Het ander deel van het Egypteveld, dat Merodegoed gebleven was, is 47 ha groot. In 1811 bestond het uit 43 ha dennenbos, 3 ha bouwland en nog slechts 1 ha heide. In 1835 was de oppervlakte bos gestegen tot 46 ha, terwijl er hedendaags nog amper 5 ha bos overblijft.

*

* *

De oude heerweg van Gent naar Brugge vormt de grens tussen Aalter en Ruiselede aan het Egypteveld. Rechtover dit veld, op de zuidkant van de heerweg, ligt een ander veld dat aan de heer van de Woeste toebehoorde en dat slechts 10 ha groot is. In uitvoering van het keizerlijk dekreet van 5 messidor XII (1804), dat de grenzen tussen Aalter en Ruiselede wijzigde, kwam dit veld op de laatstgenoemde gemeente te liggen.

Het is eveneens dit dekreet dat de rechtlijnige grenslijn tussen de gezegde gemeenten schiep en die loopt van aan de heerweg tot aan de Aalterse berg, op het Ruiseleedse veld. Dientengevolge, verloor Aalter (het Aaltershoekje !) 28 ha grondgebied aan Ruiselede, terwijl Ruiselede er amper 2 verloor aan Aalter (Bulletin des lois, 4e série, 1 à 16, p. 107).

*

* *

Ten oosten van het Egypteveld, tussen de weg naar Aalter en de oude heerweg, lag een reeks velden en vijvers, w.o. de *Egijpten*, de *Moerkens*, de *Eekvijver*, de *Rietvijver* en de *Pelse*. Gans deze streep veld, die leen was van Woeste, stond in het landboek als 73 gemet (32 1/2 ha) groot zijnde ; in werkelijkheid was zij 63 ha groot. Zij lag nog ongebruikt in 1777, zodat er maar laat met de ontginning ervan begonnen werd. Doch in 1812

was er een hofstede met 19 ha land. Er was toen 38 ha bos en 6 ha heide, die in 1835 ook bebost waren. Tegenwoordig is nagenoeg de helft van dit gewest nog bebost.

Deze eigendom behoorde aan de familie Camberlyn d'Amougies van 1833 tot 1919, wanneer hij verkaveld werd. Camiel de Vreese kocht de hofstede met 16 ha land, terwijl Ad. van Acker een nieuwe hofstede bouwde op zijn koop van 8 1/2 ha. De rest van het goed behoort thans aan graaf Antoon de Looz-Corswarem.

*
* *

Oost van de Egypten en van de Moerkens ligt het *Hoogveld*, een 's herenveld dat in het landboek niet vermeld was. Het paalde ten noorden aan de weg naar Aalter en ten oosten aan die van de Aalterse berg naar Grand'mère. In 1780 was het verpacht voor twee pond en half « om turf te cappen ». In 1800 was het Hoogveld, dat 41 ha groot is, gans bebost en is het tot heden ten dage gebleven. Rond 1925 liet baron Karel Gilles de Pélichy hier een kasteel bouwen, dat lange jaren onbewoond bleef en daarom in de volksmond de naam kreeg van Rottekasteel. Sedert 1946 is het Hoogveld de eigendom van zijn schoonzoon, graaf Antoon de Looz-Corswarem, die het kasteel bewoont.

Zuid aan het Hoogveld ligt het *Blekkerveld*, een 24 ha grote leen van Woeste. Dit op een of twee hectaren na beboste veld behoorde sinds 1722 aan de Jezuïeten van Antwerpen en ging met hun hofstede het Hooggoed, waarvan het door de oude heerweg van Gent naar Brugge gescheiden was.

*
* *

Evenals die van Brugge en van Mechelen hadden de Jezuïeten van Antwerpen bezitting op Aalter. Doch in tegenstelling met de eersten lag het bezit van de laatsten niet in één blok, maar over gans Aalter verspreid, terwijl de totale oppervlakte ervan niet groter was dan 200 gemet

of 89 hectaren. Onder hun bezittingen was de Jakemijnstede op Aalter, in Houtem. Op St. Maria-Aalter hadden zij, behalve het bovengenoemde Blekkerveld, het nog wel bekende Hooggoed. Dit goed mag niet verward worden met dat met dezelfde naam van de Jezuïeten van Brugge, dat reeds besproken werd en een goede kilometer noordwaarts lag.

Het Hooggoed van de Jezuïeten van Antwerpen was 14 1/2 ha groot. Het lag in de zuidoosthoek van de parochie St. Maria-Aalter, heel dicht de Aalterse berg, en paalde ten noorden aan de oude heerweg van Gent naar Brugge en ten oosten aan de straat van de gezegde berg naar Grand'mère op de Brugse vaart. (Deze laatste straat werd ook wel de Processieweg geheten ; vermoedelijk passeerde hier de grote ommegang die, tot in de XVIIe eeuw, op derde Pinksterdag uit de kerk van Aalter vertrok om zich naar de kapel van O. L. Vrouw op de Dries te begeben.)

Op enkele uitzonderingen na hadden de Jezuïeten van Mechelen al hun bezittingen op Aalter in 1722 verworven door gerechtelijke koop van het goed van jonkvrouw Anna Theresia Piens, geestelijke dochter te Gent. Dezes toen reeds overleden vader had zijn bezittingen zwaar met hypotheek belast en onder de schuldeisers bij diens overlijden waren ook de Jezuïeten van Antwerpen.

Als deze het Hooggoed kochten was dit reeds een « oude hofstede, consisterende in jonghe bosschen ».

Bij dit goed behoorden behalve het reeds genoemde Blekkerveld, waarop twee vijvers lagen « seer bequam om te spijsen » (d.i., om met vis te beleggen), de *Neringen*, die van dit veld door de Processieweg gescheiden waren en die toen « slechte vervallen vijvers » waren.

Na de opheffing van de Jezuïetenorde in 1773 werd het Hooggoed gekocht door Joannes Rohaert van Gent, die wij ook vinden als koper van delen van het ander Jezuïetengoed.

Rohaert bouwde hier opnieuw een hofstede en in

1811 bestond het Hooggoed uit 3 1/2 ha bouwland en 11 ha bos. Thans is er nog ongeveer 5 ha bos op dit goed.

Het Blekkerveld, evenals de Neringen (die buiten de parochie St. Maria-Aalter liggen) werden na de opheffing van de Jezuïetenorde door Paul d'Arconati-Visconti gekocht. In 1877 werden zij door de gravin de Thiennes de Lombise, gravin van Merode, verworven en volgden sedertdien de lotgevallen van het andere Merodegoed op Aalter. Tot dit Merodegoed behoorden de twee 's Herenvelden op het Aaltershoekje, namelijk het Egypteveld en het Hoogveld.

Graaf Karel de Hemricourt de Grunne, een verre verwant van de Meroden, werd eigenaar van dit goed. Door ongelukkige omstandigheden gedwongen moest hij het echter rond 1930 verkopen. Baron Karel Gilles de Pélichy was koper van de twee gezegde velden (enkele hectaren, de noordoosthoek van het Egypteveld uitgezonderd) en van het Blekkerveld. Hij stond ze in 1946 af aan zijn schoonzoon, graaf Antoon de Looz-Corswarem.

*

* *

West en zuid aan het Hooggoed, met hun noordkant langs de oude heerweg, ligt de *Geraardsvijver* met zijn veld, waardoor sedert 1804 de voormelde rechte grenslijn tussen Aalter en Ruiselede loopt.

De leenboeken van Woeste geven er geen grootte van, doch zeggen dat hij is « alsoo groot als hij vloeyen mach ofte can ». Het landboek geeft op als gemeten enkel 23 gemet (10 1/4 ha), doch in werkelijkheid zijn de « Geerkens » 76 ha groot, waarvan er 31 ha op Ruiselede liggen. (Hiertoe behoort de *Visserij*, een welbekende kunstmatige vijver van 5 aren grootte op Ruiselede.) Deze eigendom is tot op het einde van het oud regiem ruw veld gebleven. In 1811 was hij echter gans tot dennenbos gebracht en behoorde hij toe aan graaf J.B. d'Hane Steenhuyse.

Het deel op Aalter was in 1860 in drie delen gesplitst,

doch uiteindelijk werden de heren Billiet, van Ruiselede, samen met hun zuster, eigenaars van gans de « Geerkens ».

Toen Karel de Muynck, van Ruiselede, eigenaar van een deel ervan was, bouwde hij er in 1861 twee hofsteden op : een aan de heerweg en een op de Keihoopte. Twee kleinere doeningen werden er rond dezelfde tijd op gebouwd door twee andere eigenaars : een aan de paalsteen, langs de heerweg, en een niet ver van de Visserij.

Op de kadastrale plans werden de Geerkens aangeduid als *Melskensgoed*. Dit is een vergissing. Laatstgenoemde goed (Melchior-Cuypersgoetjen) ligt oost van de Geerkens en van het Hooggoed, op de andere zijde van de Processieweg. De verwarring is waarschijnlijk ontstaan doordat van 1768 tot rond 1860 beide goederen dezelfde eigenaars gehad hebben, namelijk eerst de heren Maelcamp en daarna de graven d'Hane. Het Melskensgoed ligt op het Hageland, buiten de parochie St. Maria-Aalter.

*
* *

In het bovenstaande overzicht van de voornaamste eigendommen van St. Maria-Aalter ziet men dat de ontginning van het veld op het Aaltershoekje slechts op het einde van de XVIIIe eeuw met rasse schreden vooruitgegaan is.

Wel vindt men reeds sporen van ontginning in de XVIe eeuw, doch die werden bijna volledig te niet gedaan door de beroerten van de Geuzentijd. Dat is geen wonder als men weet dat na 1585, vooral tengevolge van de aanhoudende uitvallen van de Hollandse vrijbuiters, de streek rond Aalter gedurende ten minste vijftien jaar gans door de bevolking verlaten geweest is.

Die beroerten waren nauwelijks geëindigd als in 1635 de tachtigjarige oorlog begon. Dat tijdperk was geenszins bevorderlijk voor ontginningen. Niet dat er in gedurende gans dat tijdperk gediend als demarcatielijn

onze streek veldslagen geleverd geweest zijn, maar de van 1613 tot 1623 gegraven vaart van Brugge naar Gent heeft tussen de legers. Vandaar gedurige kampementen van troepen, opeisingen, plunderingen, brandschattingen en brandstichtingen. (In 1640 deden « bevriende » Spaanse soldaten, gelegerd op het fort te Grand'mère, een overval op het hof van Antoon Sandry, wonende op het Dobbe-laarsgoed, en namen met geweld een koe mede. De zoon Jan, die zich daartegen verzette, werd door de soldaten neergeschoten.)

Wij zien dan ook dat de begonnen ontginningen niet vorderen. Uit het archief weten wij met welke moeilijkheden de Jezuïeten te kampen gehad hebben. Het gebeurde dat hun pachters hun hofstede in de brand lieten. In 1700 zelfs lieten zij aan de gemeente hun hofsteden over, omdat deze, door middel van de verpachting ervan, er de belasting zou kunnen op verhalen. Doch de gemeente vond niemand die de hofsteden wilde pachten. Daarom zijn de uitslagen die de Jezuïeten bekomen hebben gedurende de 135 jaar dat zij hun goed op het Bultkampveld bezeten hebben, te bewonderen. (Zie hiervoor, de toestand van het goed bij de verkoping in 1780.)

Rustige tijden braken eindelijk aan na de Oostenrijkse troonopvolgingsoorlog (1748). De bevolking groeide snel aan ; landbouw, handel en nijverheid bloeiden. Er was nood aan nieuwe landbouwgronden.

Maatregelen tot bevordering van de ontginning van de woeste gronden werden in overweging genomen. Deze maatregelen, die hoofdzakelijk bestonden in ruime fiscale ontlastingen voor de eigenaars van nieuw gewonnen landerijen, werden ook werkelijk in sommige gewesten ingevoerd. Aldus in Henegouwen en in Brabant, in dit laatste gewest door de ordonnantie van 1772.

Een dergelijke wettelijke maatregel werd tijdens het oud regiem nooit in Vlaanderen getroffen. De centrale regering te Brussel had wel in 1773 een projekt van algemeen plakkaat voor gans de Nederlanden aan het advies van de hoofdcolleges in Vlaanderen onderworpen. Het ad-

vies van het college van de Oudburg was gunstig geweest. Dat van het Brugse Vrije verwierp aanvankelijk het ontwerp, als « strijdigh wesende aen de natuerlicke liberteyt en quetsende het ghesacreerde recht van proprieteyt ». Later echter herzag dit college haar advies in gunstige zin. Dit algemeen plakkaat was nog niet verschenen als de Fransen zich van ons land meester maakten.

Wat er van zij, wettelijke bemoeiingen met de ontginning van woeste gronden hingen in de lucht, ook in Vlaanderen.

Het is dan ook rond 1775 dat wij op het Aaltershoekje, tot de eerste grote ontginningen zien overgaan. Dat gebeurde voornamelijk door de Meroden en de Visconti, die Brabantse heren waren.

De ontginning bestond meestal in het bebossen van de heide. Het is rond deze tijd dat de den, die reeds sedert ongeveer een eeuw in de Kempen bekend was, hier ingevoerd werd. (Privaat archief van gravin de Grunne.)

De Fransen voerden hier hun wetgeving op de ontginning van heiden in. (Wet van 3 frimaire VII of 23 nov. 1798.) Deze voorzag dat heiden die tot landbouwgrond gebracht werden, gedurende 10 jaar niet hoger belast mochten worden ; dat tijdperk werd op 30 jaar gebracht indien de heiden bebost werden. (Bulletin des lois, n° 2197.) De Belgische wet van 24 maart 1847 verhoogde bovengemelde termijn van 10 jaar tot 20 jaar en stelde alle gebouwen opgericht op ontgonnen heiden gedurende 15 jaar vrij van de grondbelasting.

De door de verschillende regeringen (Franse, Hollandse, Belgische) gevolgde politiek leverde goede uitkomsten op.

Terwijl er in 1745 nog maar 108 g. 250 r. (48 ha) bos op het Aaltershoekje was (R.A. Gent, Oudburg 1942), was de oppervlakte ervan gestegen tot 657 ha in 1811, d.i. 60,5 t.h. van de totale oppervlakte van de parochie (1086 ha). Daarvan waren 196 ha dennenbos.

In hetzelfde jaar 1811 waren er nog 90 ha heide. Er was bovendien nog een moeras van 4 ha grootte. Dit lag tussen de Bokhouten en de Vaanders en was nog een overblijfsel van de vroegere vijver de Hendelbrake.

In 1835 waren er op het Aaltershoekje 650 ha bos (waarvan nog slechts 66 ha dennen) en 18 ha heide.

Er was dus een stilstand in de bebossing gekomen. Op de snelle bebossing volgde thans een even snelle ontbossing. Het beplanten met bomen was inderdaad maar een eerste stadium in de ontginning van het veld. Er zijn geen gegevens voorhanden voor het Aaltershoekje afzonderlijk, doch in 1846 waren er op gans Aalter nog slechts 961 ha bos, tegen 2106 ha in 1811. In dit laatste jaar waren er op gans Aalter 154 ha heide tegen 42 in 1846.

In 1932 telde men op St. Maria-Aalter nog 383 ha bos (46 ha dennen) ; er was geen heide meer. De tegenwoordige toestand zal ongeveer dezelfde gebleven zijn. (Gans de gemeente Aalter had toen nog 754 ha bos ; de telling van 1950 vond er 731 ha.)

De grote meerderheid van die bossen zijn eigendom van een zeer klein aantal grote eigenaars. Zie, op het Aaltershoekje, Blekkervijver, Blekkerbos, Hoogveld en Schuurlo ! Het is een feit dat dit groot grondbezit een hinderpaal is tot de onthossing. Er zijn voorbeelden genoeg dat, van zodra een kleine eigenaar in het bezit geraakt van een stuk bos, hij dit rooit en tot vruchtbare landbouwgrond brengt. De grote eigenaars integendeel wensen hun jachtdomeinen ongeschonden te bewaren.

*

* *

De oude *heerweg* van Gent naar Brugge komt op St. Maria-Aalter aan het Hooggoed en vormt 1200 meter verder de grens tussen Aalter en Ruiselede. Hij zal dit over 3300 meter blijven, tot aan het Lindeveld, waar de grenzen van Aalter, Ruiselede en Beernem samenkomen. Deze heerweg werd ook wel de Hoge Bruggeweg geheten, want er was ook een Nere Bruggeweg. Deze laatste is de

weg van Aalter naar St. Maria-Aalter. Vóór 1770 lag deze weg meer noordwaarts, nl. ten noorden van de Blekker-vijver.

De straat die, van Ruiselede en Wingene komende, dwars door het dorp van St. Maria-Aalter loopt, de Wingense straat, heette vroeger, zoals reeds gezegd, de Zoutweg. Hij werd ook de Haringweg geheten, benaming die wij terugvinden te Knesselare op de wijken Hoekestraat en Eentveld.

Tenslotte is nog de oude weg van Ruiselede naar de vaart, of van de Aalterse berg naar Grand'mère. Over deze weg, ook vroeger Processieweg geheten, en die de oostgrens van de parochie St. Maria-Aalter vormt, werd reeds gesproken. (Grand'mère was de naam van een herberg op de vaart, die tijdens het graven ervan gebouwd zou geweest zijn. Zij staat buiten het grondgebied van de parochie St. Maria-Aalter en biedt de eigenaardigheid dat de grens tussen Aalter en Knesselare dwars door het huis loopt. Vroeger was dat ook het geval met de grens tussen de heerlijkheden Woeste en gravelijkheid van Knesselare.)

De weg van Aalter naar St. Maria-Aalter werd gekasseid van 1870 tot 1873. Het werk was begonnen geweest tijdens het burgemeesterschap van Pieter-Lievin Claey's, die op Kliplo woonde.

De weg door het dorp, van het Veldkapelleke op Ruiselede tot aan Grand'mère was echter reeds in 1863 gekasseid geworden.

De kosten van aanleg van deze twee steenwegen werden gedekt, gelijk het toen de gewoonte was, met een ruime financiële tussenkomst van de grote eigenaars van de parochie.

De steenweg van St. Maria-Aalter station naar de brug van Knesselare (Hoekestraat) — een eindje Rijksweg van nauwelijks een kilometer lengte ! — werd in 1901 aangelegd, nadat de brug te Knesselare in 1900 ge-

bouwd was. Deze brug werd in het begin van de laatste oorlog vernield en is nog niet herbouwd, tot groot ongerief van gans de streek.

*

* *

De eerw. heer Frans van der Veken, onderpastoor te Aalter, kreeg in 1844 opdracht van de bisschop de werking tot het *stichten van een parochie* op het Aaltershoekje te beginnen.

De bevolking van de wijk beliep toen tot over de 800 inwoners. Die bevolking was arm : 5 tot 600 van de inwoners behoefden steun van het Bureel van Weldadigheid. In 1841 moesten meer dan 50 gezinnen geheel of gedeeltelijk voorzien in hun bestaan bij middel van het maken van bezems. Daarbij gevoegd de lange afstand tot het centrum der gemeente (een uur en meer) en het ontbreken van alle onderwijs waren oorzaak dat het gedrag en de zeden van die bevolking veel te wensen lieten.

Het bouwen van een kerk en het oprichten van een school waren een dringende noodzakelijkheid om aan die toestand te verhelpen.

E.H. van der Veken, die onmiddellijk de volledige steun van de grondeigenaars van de wijk kreeg, wendde zich tot de koning, om een toelage van de Staat te verkrijgen.

De gemeenteraad van Aalter, die over de opportuniteit van het toestaan van een toelage moest beraadslagen, was van oordeel dat het oprichten van de parochie zeer nuttig zou zijn voor de bewoners van de wijk. Het stichten van die parochie echter zou schadelijk zijn voor de materiële belangen van de bewoners van de kom van de gemeente. De raad zei dat de kerk van Aalter groot genoeg was voor al de inwoners van de gemeente : hij vond het geen bezwaar dat de bevolking van het Hoekje op een uur en meer van die kerk woonde. Bovendien was er te Aalter een pastoor en drie onderpastoors, terwijl er te St. Joristen-distel een pastoor en een onderpastoor was.

Er was bijgevolg voldoende personeel voor de zielezorg en de wegen waren goed en zonder hindernissen. De raad vond het goed dat de Staat een toelage zou verlenen, maar de gemeente kon voor geen cent tussenkomen. E.H. van der Veken had reeds 15.000 frank ingezameld bij de voornaamste ingezetenen van de gemeente en wellicht kon hij nog meer doen.

Men staat waarlijk versteld over de enggeestigheid van die raadsleden als men het bovenstaande leest.

De regering, die toen een politiek gunstig tot het stichten van nieuwe bevolkingscentra voerde, drong herhaaldelijk aan, doch te vergeefs. De gemeenteraad bleef hardnekkig op zijn ingenomen standpunt. Een kerk, of liever een kapel mocht er wel komen, maar het mocht de gemeente niets anders kosten dan hetgeen de bewoners door vrijwillige giften zouden bijdragen. Daarenboven weigerde zij een aanvraag te doen om een subsidie van de Staat te verkrijgen.

De regering stapte over de bezwaren van de gemeenteraad heen en verleende, bij koninklijk besluit dd. 30 april 1849, een toelage van 18.400 frank, om gedeeltelijk de kosten te dekken van de bouw van een kerk, van een pastorie en van een school op het Aaltershoekje. Doch, opdat het voortbestaan van de kerk in de toekomst verzekerd zou zijn, ware het echter nodig dat de kerkfabriek van Aalter er de eigendom zou van aanvaarden. Nadat de regering deze laatste de verzekering gegeven had, dat er hieruit geen kosten voor haar zouden voortspruiten, aanvaardde zij.

In oktober 1849 hadden de heer Alexander Jullien en zijn echtgenote vrouw Camille van Cutsem gifte gedaan, ten voordele van de kerkfabriek van Aalter, volgens akte verleden voor notaris van Waesberghe te Aalter, van 1 ha 7 a 80 ca grond, om er een kerk, een pastorie en een school op te bouwen.

Eindelijk kon er aan het werk gegaan worden en in het begin van 1850 kon men overgaan tot de aanbesteding.

ding van de bouwwerken. Niet zonder nieuwe moeilijkheden echter ! De aanbesteding voor de kerk en de pastorie gebeurde door de kerkfabriek van Aalter, terwijl dit gebeurde door een lid van de bestendige deputatie van de provincieraad voor de school, ter vervanging van de gemeente, die weigerde tusschen te komen.

Nog in maart 1850, als met de bouw van de school reeds begonnen was, moest de gouverneur van de provincie de gemeente uitnodigen regelmatig de eigendom van het schoolgebouw en van de grond waarop de school stond te aanvaarden. Hij herinnerde de gemeente aan de wettelijke verplichting die zij had van op een behoorlijke wijze te voorzien in het onderwijs van haar inwoners en bedreigde de gemeente dat de bestendige deputatie desnoods ambtshalve in de begroting van de gemeente de uitgaven zou inschrijven nodig voor het onderwijsmaterieel en voor de wedde van de onderwijzer. De gemeenteraad legde zich hierbij neder, overwegende dat de Staat de kosten van de bouw van de school gedragen had. Hoe was het mogelijk zo krenterig te zijn !

De eerste-steenlegging van de nieuwe kerk gebeurde op 9 mei 1851 door de bisschop van Gent, Mgr. Delebecque. Zij werd gebouwd ter ere van Onze Lieve Vrouw, Bijstand der Kristenen, en de 15 september daaropvolgend gewijd.

Aanvankelijk was deze kerk afhankelijk van die van Aalter, doch, gevolg gevend aan een verzoek van de inwoners van St. Maria-Aalter, werd zij door de bisschop tot parochiale kerk verheven. Een koninklijk besluit dd. 1 oktober 1851 verleende burgerrechtelijke uitwerking aan de bisschoppelijke beslissing.

De inwoners van de nieuwe parochie vroegen weldra om over een eigen kerkhof te mogen beschikken. De gemeenteraad willigde deze vraag in door beraadslaging van 27 januari 1852. Dit was weeral niet gebeurd zonder incidenten. Het was namelijk gebeurd dat de inwoners van St. Maria-Aalter de lijken van hun overledenen tot aan de grens van de parochie brachten en aan de gemeen-

te de zorg overlieten ze verder te vervoeren naar het kerkhof van Aalter !

*

* *

E.H. Frans van der Veken was de 27 november 1847 overleden, als slachtoffer van zijn toewijding tijdens de cholera-epidemie. E.H. Car. Lud. van Haute, eveneens onderpastoor te Aalter, was door de bisschop aangeduid geweest om zijn werk voort te zetten. Hij werd de eerste pastoor van de nieuwe parochie.

Lijst der pastoors van St. Maria-Aalter :

1. 16.09.1851 : C.L. van Haute - † 10.06.1877
2. ×.07.1877 : D. de Rycke
3. 14.01.1883 : L. de Tavernier
4. 05.08.1884 : J. Verrooten
5. 16.06.1894 : P. Peyne
6. 04.12.1901 : A. Bohyn
7. 16.11.1908 : O. de Corte
8. 21.02.1921 : S. van Loo
9. 25.08.1926 : E. Thuysbaert - † 01.06.1939
10. 16.06.1939 : K. Brewee
11. ×.04.1947 : M. de Weert
12. 15.10.1954 : A. Heinkens

De parochie St. Maria-Aalter, had 1310 inwoners in 1900. Daarom vroegen de parochianen een onderpastoor. Het duurde echter tot 1904 vooraleer er een kwam. Het was E.H. H. Goedertier, die bleef tot in 1909. De volgende onderpastoor (M. de Ganck) kwam slechts in 1935 en werd in 1938 vervangen door J. de Meerschman, die bleef tot in 1940 en niet vervangen werd.

Moeilijkheden van allerlei aard, maar vooral het gebrek aan een voldoende inkomen zijn de oorzaak dat de plaats van onderpastoor sedertdien onbezet bleef.

*

* *

Onderwijs - Reeds in 1844 bestond er een vrije school op het Aaltershoekje, enkel voor betalende leerlingen, gehouden door Francies de Vreese.

In gezegd jaar werd de gemeente door de gouverneur op de noodzakelijkheid gewezen op die wijk, ofwel een gemeenteschool op te richten, ofwel een vrije school aan te nemen, opdat ook de kinderen van niet gegoede ouders onderricht zouden kunnen krijgen. De gemeente zocht aanvankelijk allerlei voorwendsels om zich aan die verplichting te onttrekken, doch nam ten slotte toch de school van de Vreese aan. Deze school hield echter reeds in 1846 op te bestaan.

In 1847 opende pastoor Gevaert van Aalter een *kantwerkschool* op het Aaltershoekje, alwaar de meisjes ook onderricht kregen in lezen en schrijven. Die school bleef bestaan tot rond 1890. Een gebouw ervoor was opgericht geweest in 1860.

Het schoolgebouw dat de Staat op St. Maria-Aalter had laten oprichten (zie hiervoren) was in januari 1852 gereed. Dienvolgens werd de gemeente door de gouverneur verzocht een onderwijzer te benoemen en de heer Eugeen-Nazaire de Vreese werd op 27 januari als dusdanig door de gemeenteraad aangesteld. Deze was een gediplomeerde leerling van de normaalschool van St. Niklaas.

De nieuwe school beantwoordde aanvankelijk niet aan de verwachtingen. Het schepencollege schreef de oorzaak daarvan toe aan het gebrek aan onderwijs dat altijd op het Aaltershoekje bestaan had. Dit college was dan ook gelukkig in 1856 te kunnen vaststellen dat « het onderwijs, welk door de gemeenteonderwijzer d'heer de Vreese in den wijk Aaltershoekken gegeven wordt, schijnt door deze nog onbeschaefde volksklasse meer en meer verstaen te zijn en het is met genoegen dat wij bemerkt hebben, zeggen de schepenen, dat het getal ingeschreven kinderen welke recht hebben om kosteloos onderwijs te genieten voor het schooljaar 1856-57 grooter als op andere jaeren is ». (Het aantal leerlingen in de school bedroeg 89 dat jaar, tegen 40 in 1852.)

De heer de Vreese, onderwijzer benoemd te Meigem, nam ontslag in oktober 1858. Zijn opvolger was Isidoor Alyn, zoon van de koster Jan Alyn en niet gediplomeerde leerling van St. Niklaas. Hij behaalde zijn diploma in 1859 en werd in maart 1860 als vaste onderwijzer aangesteld. Benoemd te Hansbeke, nam hij ontslag in mei 1867. Zijn broeder, Aloïs Alyn, tot nogtoe onderwijzer te Aalter-brug, verving hem.

Bij de aanvang van de schoolstrijd, in 1879, nam Aloïs Alyn ontslag als gemeenteonderwijzer en ging over als hoofdonderwijzer naar de nieuw gestichte vrije jongensschool van Aalter (center). Te St. Maria-Aalter werd toen eveneens een vrije school geopend, onder de leiding van August Opstaele.

Het gemeentebestuur weigerde een onderwijzer te benoemen in vervanging van Aloïs Alyn en aldus werd in november 1879 Karel de Walsche ambtshalve als dusdanig door de minister aangesteld.

De wet van 20 september 1884 stelde een einde aan de schoolstrijd.

De vrije school van St. Maria-Aalter wordt door de gemeente aangenomen en onder de leiding gesteld van Modest van Laere, gediplomeerde leerling van St. Niklaas, ter vervanging van dhr. Opstaele, die naar Kluizen ging. De gemeenteschool wordt afgeschaft en Karel de Walsche naar Aalter (center) verplaatst.

De hogere overheid keurde echter het door de gemeente opgevatte plan van herinrichting van het onderwijs te Aalter niet goed, met het gevolg dat de gemeenteschool van St. Maria-Aalter behouden bleef, met Modest van Laere als hoofdonderwijzer, plus een hulponderwijzer. De vrije school echter werd afgeschaft.

Een klooster voor de Zusters van de H. Vincentius à Paulo wordt in 1895 gebouwd op St. Maria-Aalter en de Zusters openen een vrije school voor jongens en meisjes. De gemeente neemt die school aan en er wordt beslist dat de gemeenteschool zal ophouden gemengd te zijn : alleen

jongens worden er nog toegelaten. Dienvolgens werd er de plaats van hulponderwijzer afgeschaft.

In 1907 komt pastoor Payne met het gemeentebestuur overeen, dat de gemeenteschool, zoals vroeger, enkel toegankelijk zal zijn voor jongens, doch dat die van de Zusters voortaan nog enkel meisjes zal aanvaarden. De bewaarschool bij de Zusters zal voort gemengd blijven. Een klas wordt bij de Zusters afgeschaft, maar er komt opnieuw een hulponderwijzer in de gemeenteschool.

Heer van Laere, die reeds ziek was sedert 1919, gaat einde 1921 op rust en wordt door Jules Vereecke vervangen.

Een plaats van tweede hulponderwijzer kwam in 1922 in de gemeenteschool bij.

Jules Vereecke gaat op pensioen in 1950 en wordt vervangen door zijn broeder Henri, die tot heden toe nog schoolhoofd is.

De school van de Zusters bestond aanvankelijk uit twee klassen voor het lager onderwijs en één klas in de bewaarschool. Later kwam er een derde klas bij voor het L.O., die, zoals reeds gezegd, in 1908 afgeschaft werd, maar die in 1922 heropgericht werd. In 1899 kwam er een tweede klas bij in de bewaarschool. Die toestand bleef onveranderd tot heden toe.

Zuster Augustine (Sofia Bracke) was de eerste hoofdonderwijzeres in de zustersschool. Na haar werd deze functie achtereenvolgens bekleed door de volgende Zusters :

1897 - Z^r Andrea (Virginia Dujardin)

1900 - Z^r Michaël (Augusta Meire)

1905 - Z^r Emmanuël (Irma Peeters)

1906 - Z^r Bonaventura (Leontine Lambert)

1912 - Z^r Engelberta (Marg. de Vreese)

1919 - Z^r Clara (Maria v. Landschoot)

1927 - Z^r Eleonora (Maria Simoens)

1930 - Z^r Gilberta (Marg. v. d. Abeele)
 1932 - Z^r Paula (M. L. Lescrauwaet)
 1934 - Z^r Anscaria (Emma v. d. Weghe)
 1935 - Z^r Mechtilde (Sidonie v. d. Abeele)
 1945 - Z^r Anscaria, opnieuw
 1948 - Z^r M. Marguerite (Maria Roelandts)
 1956 - Z^r M. Alfonsine (Elza Mestdagh).

*
 * *

In 1634, zoals reeds gezegd, waren er slechts acht landbouwbedrijven op het Aaltershoekje. Het is mogelijk dat er ook nog enkele hutten van bezembinders op het veld stonden. Men kan bijgevolg aannemen dat de *bevolking* toen niet groter dan 60 à 70 zielen was.

De omstelling van de belasting op het Aaltershoekje bevatte 7 items in 1737, 12 in 1788 en 14 in 1795.

De bevolking van St. Maria-Aalter beliep :

in 1818 :	442 zielen ;
in 1821 :	521 »
in 1835 :	719 »
in 1846 :	905 »
in 1855 :	1.047 »
in 1871 :	1.154 »
in 1947 :	1.354 »
in 1956 :	1.400 »

Er waren 71 *huizen* in 1811, 174 in 1846, 218 in 1869, 396 in 1947.

Van 1846 tot 1947 groeide de bevolking van St. Maria-Aalter met 49,6 t.h. aan ; die van de rest van de gemeente slechts met 15,5 t.h. (Dit laatste had 4.987 inw. in 1846 en 5.760 in 1947.)

Van 1871 tot 1956 was die aangroei nog 21 t.h. voor St. Maria-Aalter en slechts 7,5 voor de rest van de gemeente (alwaar er 6.023 inw. waren in 1956, tegen 5.601 in 1871).

De bevolking van St. Maria-Aalter groeide aan met 215 t.h. van 1815 tot 1956.

Ter vergelijking, gedurende deze laatste periode :

- gans Aalter groeide met 75 t.h. ; de rest van de gemeente groeide met 60 t.h. ;
- Beernem groeide met 135 t.h. ;
- Knesselare groeide met 60 t.h. ;
- Bellem groeide met 14 t.h. ;
- Ruiselede daalde met 20 t.h. ;
- Lotenhulle daalde met 20 t.h. ;
- Zomergem daalde met 7 t.h. ;
- Nevele daalde met 14 t.h.

*

* *

In de « Geschiedenis van Aalter », die in 1866 verscheen, schrijven de Potter en Broeckaert dat de zeden en gewoonten van de inwoners van het Aaltershoeckje nog ruw en onbeschaafd waren. De schepenen van Aalter spraken, in 1856, over de nog onbeschaafde volksklasse die aldaar woonde. Zij schreven dit toe aan het gemis aan onderwijs dat aldaar tot dan toe altijd bestaan had. De Potter en Broeckaert echter gaan verder en schrijven dat deze inwoners, te oordelen naar hun zeden en gewoonten, oorspronkelijk schijnen geweest te zijn van een andere volksstam dan die der omliggende dorpen ! Latere, ja zelfs nog recente schrijvers hebben die bewering klakkeloos overgenomen en er zelfs de Neanderthalmens bij te pas gebracht.

De ruwe en onbeschaafde zeden van die mensen vinden een gemakkelijke verklaring in het feit van hun uiterst afgezonderde woonplaats, aan de ontstentenis van kerk en school en van het pauperisme dat, zoals reeds gezegd werd, een ware plaag was in dit toen ver van de beschaafde wereld gelegen gehucht.

Een oogslag op de hiervorenstaande gegevens betreffende het aantal inwoners laat onmiddellijk toe te zien dat die bevolking in overwegende mate onmogelijk autochtoon kan zijn en dus uit inwijkelingen moet bestaan.

Inderdaad, het overzicht van de bevolkingsregisters toont aan dat, rond 1850, op 1.018 inwoners van St. Maria-Aalter, er 372 elders dan te Aalter geboren waren. Van de 646 die wel te Aalter geboren waren, zullen zeker de helft niet op het Aaltershoekje geboren geweest zijn. Meer nog, onder de inwoners die toen meer dan 50 jaar waren, vindt men er 132 elders en slechts 47 te Aalter geboren.

Bijgevolg zou men, ab absurdo redenerende, kunnen beweren dat gans de streek rond Aalter door een andere volksstam dan die van de rest van Vlaanderen bewoond was !

*
* *

Alhoewel de spoorlijn van Gent naar Oostende reeds van in december 1839 voor het verkeer geopend was, kreeg St. Maria-Aalter slechts een station in juni 1886.

De dienst was er aanvankelijk beperkt tot reizigers alleen, slechts 's vrijdags stopten er enkele treinen. Acht maanden later reeds hielden hier iedere dag drie treinen in elke richting stil. De halte werd in 1896 geopend voor de dienst van de goederen waarvoor geen gehele wagon nodig was. Deze laatste beperking werd in 1902 opgeheven.

Een onderontvangerij van de posterijen werkt alhier sedert 1912, onder de benaming Aalter 2.

BRONNEN

Voor deze studie werden hoofdzakelijk benuttigd : het fonds Land van de Woestijne, van het Rijksarchief te Gent, de kadastrale bescheiden en het gemeentearchief van Aalter. Gebeurlijke andere bronnen werden in de tekst aangegeven.

Arth. VERHOUSTRAETE

WATERVLIET

1. DE ALTAARSCHILDERIEN

De kerk te Watervliet door Jeroen Lauweryn of Lauryn in 1503 gebouwd en door hem prinselijk gedoteerd, heeft in de loop van de tijden twee keer haar oorspronkelijke inwendige uitrusting gedeeltelijk weten vernieuwen. We spreken niet over de « verfraaiingswerken » (?) van 1800 en 1900, devotiebeelden en slechte gekleurde ramen, die een storende noot in het stemmig midden hebben gebracht ; maar over de zestiende eeuwse vroegste uitrusting, die van de geest van de laat-gothiek was doortrokken ; en dan van de barokke aankleding, die omstreeks 1640 inzet en in de jaren 1700 een nieuw hoogtij beleeft. Over deze oorspronkelijke toestand en de latere veranderingen bezitten we nog zeer interessante dokumenten.

En eerst over de jaren 1500. Vóór de beeldstorm was die kerk te Watervliet volledig in orde gekomen. Er zijn vier altaren : het hoogaltaar ; de twee zijaltaren in de kapellen die een soort transept vormen ; en eindelijk een vierde in de kleine kapel op de oostkant van de kooromgang. Deze vier altaren krijgen hun retabels. Op het hoogaltaar staat de Nood Gods, een machtige triptiek, met de Kruisafname op het middenpaneel, de Kruisdraging en de Verrijzenis op de binnenluiken ; Kristus vóór Pilatus op de gesloten buitendeuren. Het bleef op de oorspronkelijke plaats tot in 1652-55, wanneer het huidig barokke hoogaltaar tot stand kwam. Dan werd het, in het koor, boven het gestoelte gehangen. In de verleden eeuw verhuist het naar de linkerzijbeuk, waar de expositie niet zeer gunstig is : tegenlicht, tussen de ramen, en wanneer men de luiken openslaat, komen ze gedeeltelijk voor de vensters. Thans is het stuk in de ateliers van het A.C.L. te Brussel voor restauratie. D. Verstraete, die onlangs over onze triptiek een interessante bijdrage le-

verde in Biekorf (1956, blz. 278-280), maakt zich bezorgd over de lange duur van deze behandeling, die nu al twee jaar aansleept. Deze bezorgdheid is verantwoord. Men kan beginnen vrezen dat Brussel het kostbaar stuk houdt voor de Expo 1958. Of erger nog, dat men het beter op z'n plaats vindt in koninklijke musea dan in een verlaten dorpskerk. De geschiedenis van het Laatste Oordeel van Diest is daar om ons achterdochtig te maken. Men mag wel besluiten : Watervliet, waak op uw zaak.

Een lokale overlevering houdt deze Nood Gods voor een werk van de Antwerpse meester Quinten Metsys. De Potter-Broeckaert, in hun monografie over Watervliet (1871), hebben van deze lokale traditie al een spoor gevonden in de kerkrekeningen over 1665-66. D. Verstraete kan nu, met een tot nogtoe ongekend gebleven dokument, een verslag op een Bisschoppelijke Visitatie in 1648, nog een kleine twintig jaar hoger opklimmen. Deze late getuigenissen — Metsys stierf in 1530 — hebben slechts een betrekkelijke waarde ; hoe hoger ze echter opklimmen, des te meer betrouwbaar ze worden. Maar zoals gezegd, 1648 is in ons geval zeker te laat om als afdoend bewijs te kunnen gelden. Ook is de moderne kunstkritiek het met deze attributie niet eens, en verwijst ze naar de zogenaamde meester van Frankfort. Maar dat mogen we onthouden : het is een eerste-rang werk ; en « Metsys » is als het stamboeknummer waarmee, te Watervliet, het kunstwerk op de inventaris wordt ingeschreven.

De Potter-Broeckaert hebben nog een andere lokale traditie geboekt : de bejaarde man, die de kruisnagels in de hand houdt, op de voorgrond, zou een portret van Metsys zijn (1). We kunnen gemakkelijk verstaan, hoe een lokale legende almaardoor aan uitbreiding wint, en met nieuwe details verrijkt wordt. Eens dat Metsys als

(1) Zonder zich over de attributie aan Metsys uit te spreken — hij spreekt van een werk door een onbekend meester — heeft Weale (Le Beffroi, III, 97) ook de theorie van het portret van de schilder vooruitgeschoven : « A l'extrême gauche du tableau, on voit, regardant hors du cadre, un homme coiffé d'un bonnet noir... Sans aucun doute le portrait du peintre, qui paraît avoir ici de quarante à quarante cinq ans ».

schilder van het altaarstuk officieus is aangenomen, kan men op de ingeslagen weg nog verder doordraven. De Potter-Broeckaert kunnen zich echter met deze interpretatie niet verenigen. De man met de kruisnagels, zo menen zij, zou wel het portret kunnen zijn van Jeroen Lauryn zelf, die ze als vermoedelijke gever van het drieluik beschouwen.

Ten gunste van deze veronderstelling — we geven ze als blote veronderstelling — kan men een en ander aanvoeren. Jeroen, als stichter en begunstiger van de kerk te Watervliet, kan wel het hoogaltaar geschonken hebben. Waar grote heren, in de middeleeuwen, een kapelrie stichtten, doteren ze het altaar met ornamenten en 't nodige gerief : habijten, kelk en missalen. En nog liefst met een « tafele », een schilderij, waarop zijzelf zijn « gekonterfeit ». Denken we slechts aan de Madonna van vander Pale, waarover we straks nog moeten spreken. Of aan Pieter Bladelin, die andere Brugse magnaat en « stadsstichter » van het nabije Middelburg-in-Vlaanderen, waaraan Jeroen Lauryn wel zal gedacht hebben toen hij zijn Watervliet uit de verdronken polders toverde. Of nog, dicht bij onze tijd, en in dezelfde omgeving, waar soortgelijke haast artificiële kompleksen in de mode schijnen te zijn, aan de Verhulst's, die te Vivekapelle « hun » dorp bouwden, met kerk en kloosters, pastorie en scholen, en zich lieten portretteren op de luiken van het Sint Filiepsaltaar aldaar. Maar eerst weten we niet of Jeroen Lauryn onze altaartafel geschonken heeft. En moest dit gebeurd zijn, en moest hij, naar de toen heersende mode, zijn portret erop gewild hebben, dan zou hij daar wel staan als Jeroen Lauryn, als begiftiger, gemakkelijk te herkennen. Niet als akterend personage, in het historisch gebeuren opgenomen.

Van de nevenaltaren kennen we ook de laat-middeleeuwse retabels. In de noordzijkapel, een triptiek waarvan de zijluiken een twintig jaar geleden op de zolder werden teruggevonden, en voorstellen de Nederdaling van de H. Geest en de Dood van O. L. Vrouw. Op de buitenzijden, een bijna totaal vergane grisaille van de Bood-

schap. We hebben hier een werk van de Brugse meester Simon Pieters, besteld door het Lieve Vrouwegild. Het verdwenen middenpaneel was een Maria-Hemelvaart (2). Deze luiken, met een nieuw zeer gewoon middenstuk, hangen thans in de rechter zijbeuk. In de zuidzijkapel, waar het Sebastiaansgild zijn diensten verrichtte, kwam, in 1553, een triptiek van de Brugse schilder Joost de Laval (3). De drie vakken stellen de geschiedenis en de marteling van Sint Sebastiaan voor ; de buitenzijde, in grisaille, de twee heilige « marschalken », die zo wat overal de patronen waren van archiers en schutters, Sebastiaan en Joris. Het stuk hangt thans op de westmuur van de Sebastiaanskapel, en werd in 1957 opgefrist.

De kleine kapel in de kooromgang had ook haar altaarstuk, maar de vroegste vermelding ervan gaat slechts terug tot 1648, en is het relaas over de Bisschoppelijke Visitatie, dat door D. Verstraete werd gepubliceerd. Het is tegelijk het dokument waar, voor 't eerst, de Nood Gods aan Metsys wordt toegeschreven. De bisschop, over ons altaar in de omgang sprekend, zegt, dat hij er als retabel gevonden heeft : « insignis pictura ejusdem pictoris, Quintini Masseys, referens Epiphaniam Domini », d.i. een merkwaardige schilderij van dezelfde Metsys, met als onderwerp de Drie Koningen. We mogen al de termen van deze bisschoppelijke uitspraak niet op een goudschaaltje wegen : de prelaat betreedt hier een terrein dat buiten zijn ambtelijke bevoegdheid ligt. In 1648 heeft de Metsys-theorie te Watervliet reeds zoveel veld gewonnen, dat alle oude, merkwaardige schilderijen Metsyswerken worden. Onze Historia Trium Regum in de kleine kapel van de omgang is — en daarmee wordt ze van de twee triptieken in de zijkapellen onderscheiden — een « insignis pictura » : een merkwaardig schilderij.

Er is eindelijk, in die kerk van voor de Geuzentijd,

(2) R.A. Parmentier, Belgisch Tijdschrift voor Oudheidkunde en Geschiedenis, 1942, bl. 355.

(3) R.A. Parmentier, Belgisch Tijdschrift voor Oudheidkunde en Geschiedenis, 1942, bl. 267. Het stuk draagt overigens de handtekening van de meester.

nog een vijfde stuk van belang : een kopie van de Madonna van vander Pale, het meesterwerk van Jan van Eyck, vroeger in de Sint Donaaskerk, thans in het Stedelijk Muzeum te Brugge. We kunnen het werk moeilijk lokaliseren in de kerk van vóór de Godsdienstberoerten. Er zijn vier altaren, en voor elk van de vier hebben we het altaarstuk reeds gevonden. Voor onze moderne mentaliteit bestaat hier misschien geen bezwaar : sedert de Barok, hangen we schilderijen louter als versiering op de kerkmuren. Tijdens de Middeleeuwen echter hadden de geschilderde panelen over 't algemeen een meer praktische bedoeling : het zijn altaarretabels... of grafmonumenten, en de geportretteerde begiftiger krijgt hiermede zijn betekenis. Er is natuurlijk niet het minste verband te ontdekken tussen kanunnik Joris vander Pale en de kerk te Watervliet die eerst zeventig jaar na zijn overlijden tot stand komt.

En toch is onze kopie te vermelden op de kerkinventaris van vóór de Geuzentijd. Ze bleef te Watervliet tot omstreeks 1840, wanneer ze, volgens De Potter-Broeckaert « verwisseld werd tegen een onbeduidende kruisweg ». Dan kwam ze terecht in de verzameling van Etborn, en vandaar in het Stedelijk Muzeum te Antwerpen, waar ze thans nog is. De katalogus (Oude Meesters, n° 412) zegt : « Zou destijds, met het origineel, de Sint-Donaaskerk (te Brugge) hebben versierd. Volgens Weale, werk van Horrenbout ». De katalogus van de tentoonstelling Scaldis (Gent, 1956), zegt : « Vermoedelijk geschilderd in de zestiende eeuw, in opdracht van Mark Lauweryn, kanunnik van Sint Donaas » (bl. 71). Al deze veronderstellingen stuiten op nieuwe moeilijkheden. Mark Lauryn in de geschiedenis van ons paneel betrekken, lijkt op 't eerste gezicht een verlokkelijke veronderstelling. Hij was de tweede zoon van Jeroen, de stichter van 't nieuwe Watervliet. Hij werd kanunnik van Sint-Donaas in 1512 ; deken van 't kapittel, in 1519 ; stierf in 1540, en werd in de kapittelkerk bijgezet, in de kapel van Sint Ivo en Katarina, op de noordkant van de voorkerk. Twee van zijn broers lagen naast hem begraven ; en de deken had

de kapel als familiekapel laten inrichten en stofferen (4). Zekere stukken spreken zelfs over de « Laurynskapel », wat in latere bescheiden soms, verkeerdelijk, tot Sint-Laureinskapel wordt. Zou onze kopie als altaarstuk van de Laurynskapel door de deken besteld zijn, zoals de Antwerpse katalogus insinueert ? Maar kan men redelijk aannemen dat men voor de Laurynskapel zo 'n kopie zou bestellen, wanneer men, in dezelfde kerk en voorkerk, op enkele stappen vandaar, het beroemde origineel kon bewonderen ? Of zou deken Lauryn de kopie dan hebben laten maken voor de kerk door zijn vader te Watervliet gebouwd ? Dan zou hij wel, naar het toen heersende gebruik, kanunnik vander Pale en zijn beschermheilige, Sint Joris, hebben laten vervangen door zijn eigen portret en patroon. Wat de kerk te Watervliet betreft, daar schijnt de Brugse deken zich weinig over bekommerd te hebben. In zijn testament, dat nog bewaard is, en waarin zo talrijke instellingen worden bedacht, is ze niet eens vermeld.

Tijdens de Geuzenberoerten worden de kostbaarheden van de kerk te Watervliet in zekerheid gebracht. Waar de Nood Gods van 't hoogaltaar naartoe gaat, kan ik niet achterhalen. Ook niet waar de kopie naar van Eyck zou zijn ondergebracht. Maar de drie overige altaarstukken worden verstoken te Brugge, bij de schilder Gillis Claeissens, die ze ietwat herstelde. Op 17 maart 1605 worden ze, op verzoek van de notabelen van Watervliet, naar de Sint-Donaaskerk overgebracht. De Brugse kathedraal had, in de beeldstorm, veel van haar kunstwerken verloren, zodat de drie schilderijen van Watervliet, al kwamen ze er maar in bewaring, konden gebruikt worden. De Sebastiaanstafel stond in de kapel Lem ; de Drie Koningen in de kapel Carondelet ; en de Maria-Hemelveert in de kapel Lauryn. De 27 mei 1609 wordt deze

(4) De kapitellakten van Sint-Donaas, ad 15 aprilis 1613, zeggen dat het venster in de Laurynskapel dringende herstellingen nodig had, en verzoeken Jan van Belle, die met de erven Lauryn in betrekking was, de familie te vragen het venster in staat te stellen en de kapel « eerlick te stofferen », sub poena privationis juris.

laatste drieluik door de notabelen van Watervliet teruggevraagd (5). Waarschijnlijk was het herstel van de kerk zo ver gevorderd, dat men ze gedeeltelijk in gebruik kon nemen. En moest die Hemelvaarttafel dienen als versiering van het voorlopig altaar.

De herstellingswerken vorderden echter langzaam. Wel behoorden, volgens 's lands wetten, de tienden van de ondergelopen polders aan hen die 't land opnieuw bedijkten. Jeroen Lauryn had, uit de hem zo toegekomen tienden, zijn kerk gedoteerd — maar de vroegere tiendeheffers, hier het kapittel te Doornik en de Sint-Pietersabdij te Gent, hadden hiertegen protest aangetekend. Wel was men tot een soort akkoord gekomen : de vroegere tiendeheffers hielden zich, voorlopig, met de helft van de opbrengst tevreden, en lieten, altijd voorlopig, de andere helft aan de kerk. Wanneer echter, omtrent 1610, Watervliet het kapittel en de abdij, volgens de nieuwe plakkaaten, in de onkosten voor het herstel wilde betrekken, kreeg men nul op rekest. Kapittel en abdij verscholen zich achter het argument van het *lis pendens* = de hangende zaak, om niet tussen te komen. Het herstel ging toch door. Op 3 juni 1619 kwam bisschop Triest kerk en kerkhof verzoenen en drie altaren konsakreren : hoog- en noordaltaar onder de aanroeping van O. L. Vrouw ; het zuidaltaar onder deze van Sint Sebastiaan. Over het altaar in de kooromgang wordt niet gesproken ; men kan gemakkelijk raden waarom. De financiële toestand was niet zo schitterend ; men zal waarschijnlijk de herstelling van kooromgang en kapel tot betere tijden uitgesteld hebben. Na afloop van de plechtigheid, werd aan bisschop Triest, vanwege het Sebastiaansgild een verzoekschrift aangeboden : « om den dienst te doen doene inde voors. capelle van Sint Sebastiaan, ende deselve tot hunnen cost te vercier » (6). Waarop de prelaat de volgende apostille liet schrijven : « Zijne Eerw., gesien hebbende het advies van Mevrouw van Watervliet, accordeert de supplianten hun verzoek » (6).

(5) Zie Bijlage I.

(6) Acta van de Brugse bisschoppen, ad 3 junii 1619.

Omstreeks 1640 is de toestand opnieuw normaal geworden en kan men aan de verdere uitrusting van de kerk werken. De periode 1640-1652 tekent een hoogtepunt. Van die tijd dateren de koorgestoelten met de meegaande koorafsluiting, een verdwenen kommuniebank, twee verdwenen biechtstoelen, het portaal en het orgelbuffet, werken van een late Renaissance, waar de inslag van de barok reeds goed merkbaar is. Als bekroning van het nieuwe meubilair komt, in 1652, het marmeren hoogaltaar van Lukas Faydherbe met de Maria-Hemelvaart van Kasper de Craeyer, een volbloed barok meesterwerk. Daarvoor moet de Nood Gods van het altaar verdwijnen. Volgens een verslag op een dekenaal bezoek van $\pm$ 1700, door D. Verstraete aangehaald, hangt de Nood Gods voortaan op de zijkant van het koor, boven het gestoelte. En krijgt het stuk, als tegenhanger, de Drie Koningen, die eertijds als altaartafel in de kapel van de omgang stonden.

De kerk ondergaat een tweede verjongingskuur in de eerste helft van 1700. Uit deze tijd dateren de koorafsluitingen in de travees naast het hoogaltaar, met de beelden van Karel Borromeus en Jan Nepomuk ; de preekstoel van Hendrik Pulinx, en de kommuniebank, die wel van dezelfde meester kan zijn (7). Ook in die periode krijgen de zijkapellen, in plaats van de bescheiden laat-middeleeuwse triptieken, hun kolossale barokke retabels. Voor het Maria-zijaltaar zijn we goed ingelicht. De Potter-Broeckaert hebben in de kerkrekeningen gevonden, dat Jaak de Moriau het nog bestaande altaarschilderij, de Opdracht van Maria in de Tempel, in 1712 leverde. De retabel zal wel met het doek tot stand gekomen zijn. Voor het Sebastiaansaltaar, of ten minste voor de schilderij ervan, de marteling van de heilige, stellen De Potter-Broeckaert een vroegere datering voor : ze spreken van de tweede helft van 1600 (8). Het stuk, dat in 1957 werd

(7) Bij zijn Visitatie, op 20 sept. 1723, zegt bisschop van Susteren : « ... cum suppetant media, debent in ecclesia extrui novum pavimentum, uti et alia sedes concionatoria et nova mensa pro distributione S. Communionis.

(8) De Acta van de Brugse bisschoppen vermelden toch dat Mgr. de Baillencourt, op 14 sept. 1671, het Sebastiaansaltaar opnieuw konsakreerde. Volgens dezelfde Acta ging Mgr. van Susteren, op 10 september 1734 opnieuw de twee zijaltaren van O. L. Vrouw en Sint Sebastiaan konsakreren.

opgefrist, draagt de handtekening van Hendrik Des Gardens (Dugardyn?), en behoort tot de jaren 1700. Op 2 september 1723 is bisschop van Susteren op bezoek te Watervliet. Hij staat in bewondering voor de Hemelvaart van de «famosus pictor de Craeyer». Een kaars had er een gat in gebrand en de bisschop beveelt dat men deze beschadiging dadelijk zal laten herstellen. Van Susteren, die zelf arm en sober leefde, was een echte mecenas; en van hem kan men in der waarheid getuigen: dat hij de luister van het huis Gods heeft bemind. Op het hoogaltaar stond een paar zilveren kandelaars: men moest er nog een paar bijmaken zegt de prelaat, van zohast de toestand het kan dragen. Na de nieuwe retabel van de noordelijke kapel vermeld te hebben, komt de bisschop in de Sebastiaanskapel. Daar stond nog de triptiek van de Laval. Het relaas op de dekenale visitatie $\pm$ 1700 had het stuk beschreven als «non alta», wat we mogen verstaan als: te laag. De mannen van 1700 waren verwend geraakt aan de hoge barokke retabels, die tot aan het gewelf reiken. Nu men, sedert 1712, zo 'n retabel in de tegenoverliggende zijkapel bezat, moest de triptiek van de Laval eerder schamel lijken. Van Susteren noteert dat de kerkmeesters en ontvanger van gedacht zijn dat hier ook een hoge retabel moet komen, als repliek op het Maria-zijaltaar (9). De huidige retabel is dus van na 1723; en de schilderij zal wel gelijktijdig met de retabel gemaakt zijn.

Over de kapel in de kooromgang spreekt van Susteren niet. In een verslag op een later dekenaal bezoek (28 oogst 1746), wordt ze als Sint Annakapel vermeld (10). Misschien stond hier het typisch Sint Annabeeld dat thans in de noordelijke kapel zeer ongunstig gepresenteerd is. Datzelfde verslag van 1746 laat zich zeer lovend uit over de nieuwe preekstoel van Pulinx (1726). En terecht.

Er is nu nog, over de altaarschilderijen te Watervliet

(9) Acta van de Brugse bisschoppen, ad 2 sept. 1721.

(10) Archief van 't Bisdóm Brugge.

sprekend, een puntje dat ik zou willen aanraken. Het gaat over die mysterieuze Drie Koningen, van de laat-middeleeuwse uitrusting. De vroegste vermelding klimt op tot de Geuzentijd. Dan is het stuk met de overige retabels van de nevenaltaren, verdoken bij de Brugse schilder Gillis Claeissens. In 1605 staat het, in depot, in de Sint-Donaaskerk te Brugge, en wel in de kapel van proost Carondelet. Het wordt daar geïnventarieerd als « *historia Trium Regum* ». In 1648 is het reeds te Watervliet terug. Volgens het verslag op het bisschoppelijk bezoek, staat het dan in de kapel van de kooromgang — waarschijnlijk de oorspronkelijke plaats; en heet het geschilderd te zijn door Quinten Metsys: een bisschoppelijke uitspraak waarmee we het niet nauw moeten nemen. Omstreeks 1700 hangt het boven de gestoelten als tegenhanger van de Nood Gods. De Potter-Broeckaert vermelden nog in 1872 een Driekoningentaferel, en D. Verstraete meent dat we hier nog de laat-middeleeuwse schilderij hebben. « Tegenwoordig weet men te Watervliet niet meer waar dit laatste stuk verzeild is », zo besluit hij. De Watervlietse Drie Koningen zouden dus, zoals hun prototypen uit het Evangelie — *per aliam viam* — op mysterieuze wijze verdwenen zijn.

Ik kan dat moeilijk geloven. Nog vóór 1872 is James Weale reeds te Watervliet op speurtocht geweest, en heeft hij in Le Beffroi een beknopte inventaris van de kunstwerken opgetekend. Zelfs het schilderijtje van Mangeler (1697), krijgt er een vermelding. Men kan heel moeilijk aannemen dat Weale, die meest nog op zoek was naar middeleeuwse kunstwerken, onze Drie Koningen zou voorbijgezien hebben, een authentiek stuk uit 1500, dat men steeds onder de grote schilderijen van de kerk rekende, en van zo 'n artistieke waarde, dat men het eens had durven op rekening stellen van de geniale meester van de Nood Gods. 1870 is overigens een periode wanneer soortgelijke meesterstukken niet meer spoorloos kunnen verdwijnen. De Aanbidding van de Koningen door De Potter-Broeckaert in 1872 vermeld, zal wel een ander schilderijtje zijn, minder van waarde en minder van afmetin-

gen ; een van die derde-rangskunstwerken, die, helaas, nog steeds uit onze kerken verdwijnen.

Onze *Historia Trium Regum*, die eens een van de glories van Watervliet was, moet dus vroeger verdwenen zijn. Wanneer en hoe, dat schijnt een mysterie.

Maar moesten onze Drie Koningen nu eens anders niet zijn dan de kopie van de Madonna van vander Paele ! Die omstreeks 1840 « tegen die onbeduidende kruisweg werd verwisseld ».

Onmogelijk zult ge menen. Dat was ook mijn eerste indruk. Men moet zich eerst aan de gedachte wat leren wennen. Zo 'n verwonderlijk mislezen van het onderwerp is wel mogelijk. Ook het origineel, dat, vóór de Revolutie, in de Brugse Sint-Donaaskerk hoog in aanzien was, is op die verkeerde wijze geïnterpreteerd geweest, door een gezaghebbend kunstkritikus, J.B. Descamps, « peintre du Roi, membre de l'Academie de Peinture et Sculpture, etc. ». In zijn *Voyage pittoresque*, waarvan twee uitgaven verschenen, in 1772 en 1792, zegt hij woordelijk : « Dans la sacristie est un tableau peint par Jean van Eyck ; c'est une Antique curieuse en peinture, qui représente l'Adoration des Rois ; les têtes sont avec peu ou point de sécheresse, surtout celle de l'Evêque, Saint Donas, dans la manière de Gérard Douw ».

De vermelding van de Sint Donaasfiguur maakt elke twijfel onmogelijk : het gaat hier wel over het paneel van vander Pale. Daarover gaat iedereen akkoord. Overigens er is geen enkele aanwijzing dat ooit een Aanbidding van de Koningen door van Eyck in Sint-Donaas berustte. Descamps was nu iemand van 't vak, die machtig veel schilderijen bekeken en beschreven had. Hoe is hij tot zulke verbijsterende mislezing van het onderwerp gekomen. Ik vermoed door de opstelling en de houding van de personages. Het wordt iets dat wonderwel gaat gelijken op de traditionele, laat ons zeggen gestereotypeerde Aanbidding van de Wijzen bij onze primitieven. In het midden van de kompositie zit Maria met het Kindje. De eerste Wijze, doorgaans een bejaard man (hier de kanun-

nik vander Pale), zit geknield dicht bij deze midden-groep. De tweede is een man van middelbare leeftijd (hier Sint Donaas), die aan de overzijde rechtstaat of minder gebogen knielt. Achter de bejaarde koning staat de derde Wijze (hier de Sint Joris), die altijd een jonge kerel is, met een martiaal voorkomen en levendig gebaar. Opmerkelijk is het, dat deze jongste Wijze, bij onze primitieven, nogal dikwijls met een hoofs gebaar de kroonmuts afneemt. Zo o.m. bij Memling, op het drieluik van Jan Floreins in het Brugse hospitaal. Juist de geste van onze Sint Joris op het vander Pale-paneel. Als een bereisd kunstkritikus, zoals Descamps er een was, het onderwerp zo verkeerd kon interpreteren, mogen we dan niet aannemen, dat, in het kleine Watervliet, waar vander Pale een « illustre inconnu » was, de eenvoudige man, van meet af, deze mysterieuze schilderij in de reeks van de bekende religieuze taferelen als een Aanbidding van de Koningen heeft ondergebracht? Voor het stuk, waar overigens, zoals we thans nog kunnen zien, de kleuren-gama veel minder schitterend is dan in het origineel, en dat in 1665 te Watervliet als « tenemaal verdonkerd » wordt beschreven, wordt de Aanbidding van de Koningen a.h.w. de officiële aanduiding en het stamboeknummer. Ook wanneer het, met de Geuzenberoerten, naar Brugge gevlucht wordt. Ook wanneer het, na deze beroerten, tijdelijk in Sint-Donaas, naast het oorspronkelijk stuk van vander Pale wordt uitgesteld (11). Ook wanneer de Brugse bisschop, die in zijn eigen katedraal het werk van van Eyck kon zien — kunnen zien en zien is twee — bij zijn bezoek te Watervliet, in 1646, het stuk als Drie Koningen-tafereel vermeldt. Dat de bisschop de lokale aanduiding hier eenvoudigweg overneemt, wordt m.e. nog hierdoor bewezen, dat hij ons paneel aan Metsys toeschrijft.

Met deze, bij het eerste gezicht ietwat gewaagde identificering van de mysterieuze Drie Koningen (door

(11) Met deze betekenis, dat het stuk, na de Geuzentijd, tijdelijk in Sint-Donaas werd ondergebracht, heeft de Antwerpse katalogus gelijk waar hij zegt: « Zou destijds met het origineel de Sint-Donaaskerk hebben versierd ». Maar de schilderij was er slechts in depot.

Metsys ?) met onze kopie naar van Eyck, worden veel duistere punten opgehelderd. De laat-middeleeuwse inventaris van Watervliet omvat slechts vier schilderijen, vier altaartafels voor evenveel altaren. De vander Palekpie, zonder luiken, past best in de bescheiden afmetingen van het kapelletje in de omgang. De bekende teksten uit de kerkrekeningen, waar zo dikwijls onze Drie Koningen en andere schilderijen vermeld worden, zwijgen als vermoord over de kopie naar van Eyck. Een tekst is er toch, waarin van Eyck vernoemd wordt naast (?) de Drie Koningen. Ik zet « naast » met een vraagteken. Het hangt er van af met wat voor mentaliteit men de tekst leest. De scheitekens zijn natuurlijk op primitieve wijze aangeduid, zoals in de meeste oude dokumenten. Voor mij is deze tekst eerst het enige houvast geweest, om een Drie Koningentafel naast de van Eyck-kopie te Watervliet te ontdekken. Maar eens dat men tot de veronderstelling gekomen is dat de Drie Koningen anders niet zijn dan onze kopie naar van Eyck, wordt deze tekst weerom een solied bewijs voor deze stelling. Het gaat over een post van de kerkrekeningen over 1665-1666, door De Potter-Broeckaert aangehaald (bl. 48). Daar hun monografie eerder zeldzaam geworden is, zal het nuttig zijn deze post over te schrijven :

« Item betaelt aen Mr Pieter de Wynter, schilder, ter somme van 15 pond 9 schellynghen groote, over het stoppen vande groote schilderye van Quinten Metsys, Afdoeninghe van het Cruys ofte Noot Christi, 't limmen vande beyde deuren (luiken) binnen en buiten, stoppen vande borsten, wasschen, schilderen vande afgevallen schelferingen, voorts voor het afdoen vande ander grote schilderye, wesende de Geboorte Christi, Visite vande dry Coninghen, met gelycke reparatie aende selve met verlichten van tgroote stuk van Jan van Eyck, dat teenemaal verdonckert was, mitsgaders noch over het maecken en vergulden van diversche andere schilderyen ».

De laatste passus, over de andere, minder belangrijke schilderijen daargelaten, gaat het hier, m.e., over « de twee grote stukken » van de kerk, zoals andere teksten

dat formuleren. De twee schilderijen, die toen op de zij-kanten van 't koor, boven de gestoelten waren opgesteld. Niet over drie. Voor beide wordt het onderwerp opgegeven en de vermoedelijke meester. Dat hier, naast de Visite van de dry Coninghen nog de Geboorte wordt vermeld, levert niet het minste bezwaar op : het is een soort Kerstschilderij. Het Watervlietse stamboeknummer is bewaard voor het onderwerp. Dat men van de lokale attributie aan Metsys is afgeweken, kan best zo verklaard worden : de restaurateur Pieter de Wynter zal wel bekend geweest zijn met het origineel van van Eyck. En zal, zoals onze huidige restaurateurs, er prat op gegaan zijn zijn informatie aan de opdrachtgevers bekend te maken.

Zolang er geen stellige bewijzen voor het tegenovergestelde aangevoerd worden, houd ik mij aan de identificatie : Drie Koningen door Metsys = kopie naar van Eyck.

2. DE « HABYTEN »

De kerk te Watervliet is thans nog in bezit van twee volledige stellen kostbare priester gewaden : koorkap, kazuifel en twee dalmatieken of tunieken. Het eerste, van rood fluweel, draagt gehistorieerde sierbanden en moet tot de vroege XVIe eeuw opklimmen. Het ander, van zilverbrokaat, is opgewerkt met decoratieve banden, en dateert van 1751.

Vroeger was men nog rijker. In 1594, toen de godsdienstoorlogen voorbij waren en men aan de herstelling van het kerkgebouw begon te denken, was er gebrek aan geld, en had men de beste « habytten » verpand aan de Brugse lakensnijder Adriaan Roels. Eerst een stel van « violette goudelaken » — waarschijnlijk Italiaans goudbrokaat — koorkap, kazuifel, tunikeel, stole en de lappen. Deze lappen zijn de paramenten of rechthoekige sierstukken, die men hecht op de voor- en achterkant en op de manchetten van de albe. Verder was er nog een volledig wit stel, geborduurd met blauw en zilver. En eindelijk een « gefigureerde » rode fluwelen koorkap. Op 19 april

1608 vroeg men de gezeide habijten te mogen verkopen, en mede « een geschilderde beelde ofte tafereel », om de onkosten van het herstel van de kerk te bestrijden. Wat door de bisschop wordt toegestaan (12).

Twee dagen later, de 21 april 1608, verkocht men aan de Sint Donaaskerk te Brugge, het wit damasten ornament « gheboord met blau ende ghebordeurt met zilver » voor honderd florijn. En de rode « ghefigureerde » koorkap voor vijftig florijn. Het moest toch dat Watervliet zeer node scheidde van zijn prachtgewaden, want heel de verkoop was voorwaardelijk. Er was gestipuleerd dat men alles binnen de zes jaar terug kon krijgen, mits terugbetaling van de koopsom (13). Het afgeleverde kwijtschrift is in het archief van Sint Donaas nog voorhanden ; wat een bewijs is dat Watervliet zijn beste habijten terug heeft ingekocht.

De rode « gefigureerde » koorkap is ongetwijfeld de nog bewaarde. De oude teksten spreken nergens van een rood « stel », enkel van een rode koorkap. Het kan best dat deze teksten geen volledige inventaris zijn, en dat er een volledig rood stel heeft bestaan. Het lijkt me waarschijnlijker dat men, in latere tijden, van het violetgoudbrokaten stel een rood gewaad gemaakt heeft, door het verleggen van de sierbanden op nieuwe stof. De violetten koorkap zou verloren gegaan zijn. Dat zou het licht verschil verklaren in de stijl van het borduurwerk van koorkap en van het overige gewaad.

Van het wit damasten ornament « geboord met blauw en geborduurd met zilver », is geen spoor meer te vinden. Het zal waarschijnlijk buiten gebruik gesteld zijn in 1751, wanneer het huidig best wit werd vervaardigd. Op 5 oogst 1751 werd het kerkbestuur door de bisschop gemachtigd om een nieuw wit beste ornament aan te kopen. Hiermede vervallen de vroegere dateringen, die men voor dit prachtgewaad gewoonlijk voorslaat (14).

E. H. ENGLISH

(12) Bijlage II.

(13) Bijlage III.

(14) Bijlage IV.

BIJLAGEN

I

1605, 18 maart - Betaling aan de knecht van Gillis Claeissens over het herstel van de drie altaarstukken van Watervliet, en het overbrengen ervan naar de Sint Donaaskerk te Brugge.

Famulo Ægidii Claissius, pro bibali, intuitu reparationis et deportationis ad hanc ecclesiam trium tabularum altarium spectantium ad ecclesiam de Watervliet, in hac ecclesia depositarum XVII martii 1605.

Archief van 't Bisdom Brugge, Computus fabricae S. Donatiani, over 1603-04 (G. XX, nr 177, bl. 70).

1605 - Nieuwe scharnieren gemaakt aan de Maria-Hemelvaarttafel.

Judoco van Troostenberghe ferrario... pro partibus sui computus a Johanne 1604 ad aprillem 1605... pro quatuor cardinibus tabule seu imaginis Assumptionis B.M. ex Watervliet.

(Ibid., f. 72.)

1607-1608 - De drie altaartafels van Watervliet in Sint Donaas opgesteld ; de Hemelvaarttafel naar Watervliet terug.

Notandum quod ad requisitionem Magistri Johannis Baptiste van Belle, ex parte notabilium de parochia de Watervliet, ex domo Ægidii Claissius pictoris (ubi his turbis delituerant) allate sunt tres picture sive tabula altarium satis insignes, spectantes ad ecclesiam de Watervliet, et in hac ecclesia deposite ; quarum prima cum Assumptionis B.M. historia, fuit eisdem restituta. Secunda vero, cum historia Trium Regum etiamnum posita est ante altare sacelli prepositi Carondelet ; et tertia, cum historia passionis S. Sebastiani, ante altare Martini Lem servit.

(Ibid., nr 179, f. 88 v.)

1609, 30 mei - De Hemelvaarttafel gaat terug naar Watervliet.

... ad petitionem magistri Jois B. van Belle, scribe camere Senatus brugensis, nec non pastoris, edutuis et receptoris ecclesie parochialis de Watervliet, placuit dominis quod ex diversis pictis tabulis ad eandem ecclesiam spectantibus, nuper in hac ecclesia depositis seu ad custodiam relictis, magna tabula cum imagine B.M.V. existens in sacello SS. Ivonis et Catharine in navi hujus ecclesie, ipsis relinquatur et restituatur.

(Acta Capituli S. Donatiani, 30 mei 1609.)

II

1608, 19 april - Het kerkbestuur te Watervliet gemachtigd om de beste « habyten » te verkopen.

Aen myn eerwaardichste Heer, Mijn Heer de Bisschop van Brugge

Vertoogt in aelder reverentie de heer van Watervliet ende Pieter d'Hannere midsgaeders Jan de Costere, respectivelyck kerckmeester ende ontfangher vande kercke van Watervliet, te naerschreven zaeken gheautoriseert by der wet der zelve stede, volghende 'tbescheet hier te voeren aen zyne Eerw^t overghegheven, dat in de jaere XVc vierentnegentich beleent zyn gheweest aen Adriaen Roels lakensnijder deser stede, diversche habiten ende ornamenten de voors. kercke toebehoorende ; ende onder andere een violette goudelaeken coorcappe, casule en tunikeel, stole ende lappen vande selve ; ende een habit van wit damast, te weten een coorcappe, casule met twee tunikele, stole ende manipels daer toe dienende, gheborduurt met blau ende zelve ende andere toebehoorten tot tzelve habit dienende, midsgaeders een roo gefigurerde coorcappe ; omme met de penninghen... vande selve ghelicht te moghen reparceeren de voors. kercke ; die alsdoen teenemael ruineus was, zo die alnoch is jeghenwoordelyck, zonder datter middel is om de voors. panden te lossen, vele min de voors. kercke te stellen in

noodighe reparatie, omme de sobere staet ende ghesteltenesse vanden lande ; zynde voors. feit meer dan notoire ; ten zy de voors. verpande ornamenten vercoopen, (daer) de interest vande voors. ghelichte penninghen die zyn consommerende. Welck ghemerckt, bidden dat zyne Eerw^t ghedient zy hemlieden tot de vercoopinghe tautoriseren, midsgaeders van een vande beelden de voors. kercke toebehoorende, staende bewaert binnen deser stede ; die best te ghelde zal ghebrocht worden. Ende dat te fyne met de reste van het provenu van penninghen van voors. respective vercoopen de voors. kercke jeghenwoordich mag gerepareerd worden ende ghepaveerd, tot dienste vanden Almoghenden, midsgaeders ten gherieve vande inwoonders der voors. stede. Ende zal zyne Eerw^t dit doende de voors. kercke van voorder ruine ende bedervenesse preserveren, ende also wel doen.

Apostille : Zyne Eerw^t ghesien hebbende 'tinhouden deser ende up 'tzelve rypelick ghelet, consenteert ende autoriseert de supplianten te moghen vercoopen de kerckelicke habiten alhier gespecificeert, midsgaeders oock een gescilderde beelde ofte tafereel dat best zal moghen ghelden, toebehoorende deselve kercke, ende dat al te meesten ende hoochsten pryse dat moghelick werdt ; ende daer naer alle 'tgelt daervan commende gheemployeert zal worden inne de nootzaekelicke reparatie vande kercke van Watervliet ende andere nootzaeckelicheit alhier vermelt. Belastende de selve vertooghers inde eerste rekeningen van de zelve kercke by goede specificatie de prys vande zelve vercochte habiten en schilderie, midsgaeders de employ van dien te brenghen ende ons daervan betooch te doen.

III

1608, 21 april.

Declaravit dominus Cerezo, canonicus fabricarius, quod juxta datum commissionem emisset a domino temporali et magistris fabrice ecclesie parochialis de Watervliet, accedente Reverendissimi auctorizatione, certam ca-

sulam albam damascenam cum duabus tunicilibus ac bordis argenteis, centum florenis ; atque cappam rubram figuratam, quiquaginta florenis ; sub certis conditionibus de eas redimendo infra sex annos, juxta quitanciam hic lectam.

(Acta Capituli S. Donatiani.)

IV

5 augustus 1751.

Supplierende verthoonen reverentlyck heer Gisbertus Franciscus Boedinghen pastor, Jan Coppejans ende Pieter de Pape kerckmeesters der kercke van Watervliet, hoe dat de witte ornamenten dienende om ghebruyckt te worden op den feestdag van Paesschen ende andere solemnele feestdaeghen, verslyten ende sleght worden ; ende gemerckt de voornoemde kercke voorsien is van seer considerable revenuën, de gonne, ter correctie, dienen tot onderhoudt ende cieraet der voors. kercke, ende datter als nu een seer considerable baetelyck slot in casse is, in welke consideratie het redelyck soude syn dat de kercke van schoone ornamenten voorsien worde, te meer de selve prochie contigu is aen Staeten bodem, en datter daegelycx veele gereformeerde personen selfs van distinctie de kercke en desselfs ornamenten comen sien, soo dat het convenieert dat de selve van fraeye ornamenten voorsien is, conforme aen de considerable revenuën, omme welke te becommen de supplianten hun recours nemen tot UE. Doorl. Hooghw^t ende tot d'heeren Vooghden ; de selve biddende gelieve gediend te wesen te consenteren dat de supplianten, ten coste vande kercke, uyt desselfs stilligende penninghen onder den ontfangher berustende, souden moghen maecken een schoon wit ornament, met alle syne toebehoorten, bestaende in een antipendium, chasuble, tuniceelen ende choorcappe...

Apostille : Wy consenteren voor soo veel ons aengaet... Actum binnen Brugghe in Ons bisschoppelyck paleys, desen 5 augusti 1751.

Acta van de Brugse bisschoppen, ad 5 augusti 1751.

DIT JAARBOEK WERD UITGEGEVEN
DOOR HET HEEMKUNDIG GENOOT-
SCHAP VAN HET MEETJESLAND EN
GEDRUKT OP DE PERSEN VAN DE
DRUKKERIJ V. PAUWELS & ZONEN,
KERKSTRAAT 93 - MARKT 29, EEKLO

INHOUD

	blz.
A. DE VOS — De bevolkingsevolutie van Evergem, Loven- degem, Sleidinge, Waarschoot en Zomergem gedurende de XVII ^e en XVIII ^e eeuwen	5
D. VERSTRAETE — Geteisterde dorpen in het noorden van het Meetjesland	77
M. RYCKAERT — Een beeldenstorm in de kerk van Oost- winkel op 23 augustus 1566	109
L. DANHIEUX — De stichting van de Sint Sebastiaansgilden van Maldegem en Adegem	113
A. DE VOS — Krijgsverrichtingen in en om Zuid-Meetjes- land tijdens de laatste fase van de 80-jarige oorlog (1621- 1648)	127
O. LIPPENS — Over Lembeke en zijn heren	155
A. DE VOS — Uit het vroegere volksleven	183
A. JANSSENS — De Male-Post Dienst te Nevele tussen 1865 en 1914	201
A. VERHOUSTRAETE — St. Maria-Aalter	207
E.H. ENGLISH — Watervliet	247
	267